

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการ “การผลิตข้ามแดน (Trans – boundary Production):
กรณีไทย – ลาว”

โดย ศ.ดร. อารี วิบูลย์พงศ์

เสนอต่อ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

คณะเกษตรศาสตร์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

20 กุมภาพันธ์ 2556

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการ “การผลิตข้ามแดน(Trans – boundary Production):
กรณีไทย – ลาว”

โดย ศ.ดร. อารี วิบูลย์พงศ์

เสนอต่อ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

คณะเกษตรศาสตร์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

20 กุมภาพันธ์ 2556

ชุดโครงการ “การผลิตข้ามแดน(Trans – boundary Production):

กรณีไทย – ลาว”

ชุดโครงการ “การผลิตข้ามแดน (Trans – boundary Production): กรณีไทย – ลาว”

ศ.ดร. อารี วิบูลย์พงศ์

ชุดโครงการประกอบด้วย 6 โครงการดังนี้:

1) โครงการ “การเกษตรในระบบพันธสัญญาของข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ระหว่าง สปป.ลาว ตอนใต้ กับประเทศไทย”

ผศ.ดร. เยาวเรศ ชาวนพูนผล Mr. Tengmeng Yangluxay ผศ. ศรัณย์ อารยะรังษะญ์

2) โครงการ “การผลิตสินค้าเกษตรในระบบพันธสัญญาระหว่างสปป.ลาวตอนเหนือกับไทย : กรณีศึกษาข้าวโพดเลี้ยงสัตว์”

ผศ. วีระศักดิ์ สมยานะ Mr. Sayngasack Sengaloun ดร. กาญจนา สุระ นายนพดล สายวงศ์

3) โครงการ “การพัฒนากระบวนการเกษตรแบบมีพันธสัญญาการปลูกอ้อยในพื้นที่แขวงหลวงน้ำทา สปป.ลาว”

ดร. พินิต เครือไทย Dr. Sthabandith Insisienmay นางสาวอริยา เฝ้าเครื่อง

4) โครงการ “โครงการวิจัยระบบการเกษตรแบบมีพันธสัญญาการปลูกอ้อยในแขวงสะหวันนะเขต สาธารณรัฐประชาชนลาว”

ดร. สุภาภรณ์ พวงชมพู Ms. Amphaphone Sayngasenh รศ. เพียรศักดิ์ ภัคดี

5) โครงการ “การผลิตในระบบพันธสัญญาไทย-ลาว ของพืชกะหล่ำปลีแขวงจำปาสัก”

ดร. สุภาวดี ขุนทองจันทร์ Mr. Thanongsai Soukhamthat นางฉัตรฤดี ศิริลำดวน ดร. ประกาศิต ฮงทอง

6) โครงการ “การศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาความสัมพันธ์ของเมืองคูมิตร์ไทย-ลาว (อุบลราชธานี-แขวงจำปาสัก) ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ”

รศ.ดร. กาญจนา โชคถาวร Mr. Vanthana Nolintha รศ.ดร. ธเนศ ศรีวิชัยลำพันธ์ นายกฤษฎา แก่นมณี
Ms. Khammerng Bannalath

ผู้ช่วยผู้ประสานงานโครงการ

นางสาวพัชัญญ์กุล จิระสันติกุล นางสาวภวิษฐ์พร วงศ์ศักดิ์ นายธรรมศาสตร์ พิทยศาสตร์พงศ์

คำนำ

โครงการสำรวจพื้นที่และพัฒนาโจทย์วิจัย “การผลิตข้ามแดน (Trans – boundary Production): กรณีไทย – ลาว” จัดทำขึ้นตามความเห็นชอบจากที่ประชุมคณะอนุกรรมการด้านการศึกษและการวิจัย ไทย-ลาว ครั้งที่ 3 (8-9 ตุลาคม 2553) ณ นครเวียงจันทน์ สปป.ลาว เพื่อแก้ปัญหาอุปสรรคของการผลิต และการค้าสินค้าเกษตรระหว่าง สปป.ลาวกับไทย และนำไปสู่การสร้างความร่วมมืออันดีระหว่างประเทศ ตลอดจนใช้กระบวนการวิจัยเพื่อเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยของทั้งสองประเทศ รายงานฉบับนี้นำเสนอ ผลการสรุปและสังเคราะห์จากการวิจัยเกษตรพันธสัญญา 5 โครงการเป็นหลักซึ่งการศึกษาลิขิตพืช 3 ชนิดได้แก่ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ (แขวงบ่อแก้ว, จำปาสักและสาละวัน) กะหล่ำปลี (แขวงจำปาสัก) และอ้อย ในแขวงหลวงน้ำทา (ลาว-จีน) และแขวงสะหวันนะเขต (ลาว-ไทย) เพื่อประโยชน์ในการแก้ปัญหาและ อุปสรรคที่เกิดขึ้นและเพื่อให้ได้รูปแบบการผลิตในระบบพันธสัญญาที่เหมาะสมและเสริมด้วยผลการวิจัย เมืองคูมิตรระหว่างแขวงจำปาสักและจังหวัดอุบลราชธานี

ผู้วิจัยขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ซึ่งให้การสนับสนุนงบประมาณ ตลอดโครงการทั้งด้านการวิจัยและกิจกรรมเพื่อการพัฒนาวิชาการ ขอขอบพระคุณ รศ.ดร.ปัทมาวดี โพชนุกูล ผู้อำนวยการฝ่าย 1 ซึ่งให้คำปรึกษาด้านการจัดการโครงการ และทำหน้าที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิ ของโครงการอย่างเต็มที่เป็นพิเศษ และขอบคุณ คุณปิยดา จูตะวิริยะ ที่ช่วยให้การประสานงานราบรื่น เป็นอย่างดีตลอดโครงการ ขอขอบพระคุณ Mr. Souphit Darachanthara, Deputy Director General, NERI ซึ่งร่วมเป็นที่ปรึกษาโครงการอย่างใกล้ชิด และขอขอบคุณคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่กรุณาให้ข้อคิดเห็นที่เป็น ประโยชน์ต่อโครงการ ขอขอบคุณนักวิจัยชาวลาวและชาวไทยรวม 16 ท่าน ที่ได้ทุ่มเทและใช้ความพยายาม อย่างเต็มที่ในการค้นคว้าเพื่อให้คำตอบทางวิชาการทั้งเชิงลึกและกว้างแก่คณะอนุกรรมการฯ อย่าง ตรงไปตรงมา เพื่อนำไปสร้างประโยชน์ต่อการแก้ปัญหาและส่งเสริมการผลิต-การค้าของทั้งสองประเทศ อย่างแท้จริง

ข้อสรุปและข้อคิดเห็นในรายงานนี้ บางส่วนเป็นข้อเขียนของนักวิจัยในโครงการย่อย ผู้สังเคราะห์ ขออนุญาตนำมาใช้โดยตรง สำหรับข้อคิดเห็นอื่นใดที่แตกต่างไป ถือเป็นความคิดเห็นและเป็นความ รับผิดชอบของผู้สังเคราะห์เพียงผู้เดียว

ศ.ดร. อารี วิบูลย์พงศ์
หัวหน้าชุดโครงการ
และผู้สังเคราะห์

บทสรุปผู้บริหาร

โครงการ “การผลิตข้ามแดน (Trans – boundary Production): กรณีไทย – ลาว”

รายงานโดย ศ.ดร. อารี วิบูลย์พงศ์

ที่มาและวัตถุประสงค์ของโครงการ

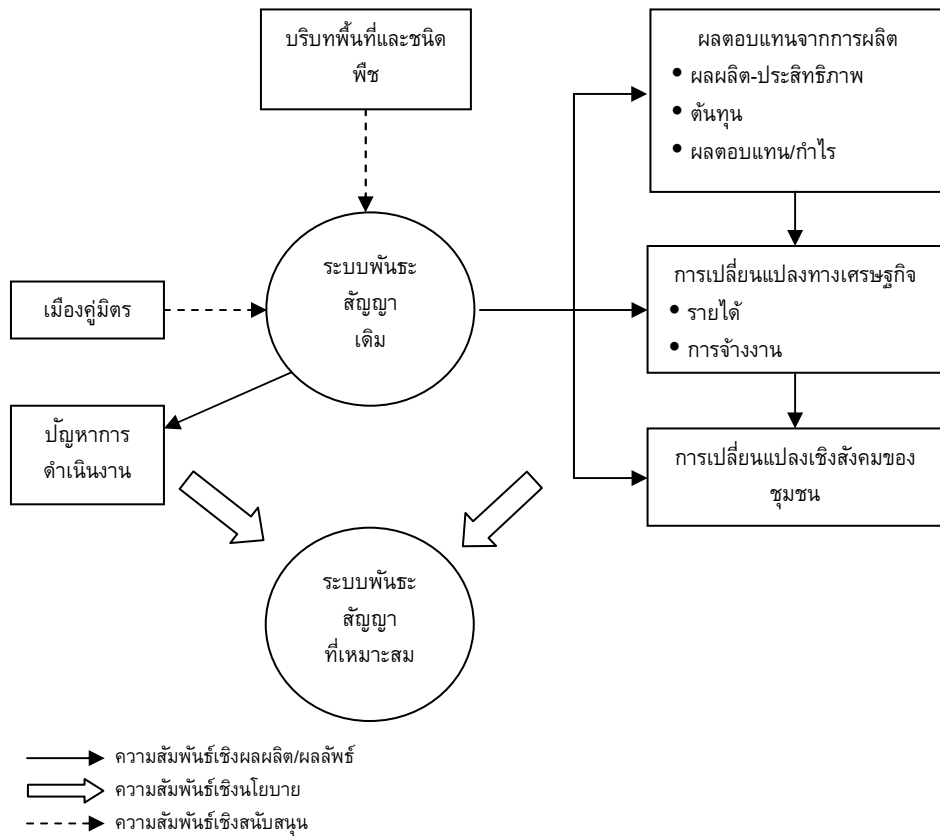
ภายใต้ยุทธศาสตร์ ACMECS ประเทศไทยส่งเสริมการลงทุนของภาคเอกชนรวมถึงการเกษตรและอุตสาหกรรมเกษตรในประเทศเพื่อนบ้าน การลงทุนด้านเกษตรและอุตสาหกรรมเกษตรของไทยในสปป.ลาว ในรูปของการผลิตในระบบพันธะสัญญา ครอบคลุมพืชมากกว่า 10 ชนิดได้แก่ ข้าวโพด ผัก และอ้อย เป็นต้น และนับว่าเป็นรูปแบบที่สอดคล้องกับนโยบาย 2 บวก 3 ของสปป. ลาวคือ ใช้ทรัพยากรที่ดิน และแรงงานของลาวให้เกิดมูลค่าเพิ่มด้วยการนำเข้าทุน ความรู้และเทคโนโลยี และการเข้าถึงตลาดทั้งนี้สปป.ลาวมีวัตถุประสงค์เพื่อลดปัญหาความยากจน การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และลดปัญหาการถางป่า

ในช่วง 3 ปีที่ผ่านมาเกิดคำถามเชิงประโยชน์ทางเศรษฐกิจของเกษตรกรของการผลิตสินค้าหลักในระบบเกษตรพันธะสัญญาโดยเฉพาะจากการรับซื้อข้าวโพดเลี้ยงสัตว์และอ้อยจึงเป็นที่มาของโครงการนี้ ซึ่งจัดทำขึ้นตามความเห็นชอบจากที่ประชุมคณะอนุกรรมการด้านการศึกษาและการวิจัยไทย-ลาวครั้งที่ 3 (8-9 ตุลาคม 2553) ณ นครหลวงเวียงจันทน์ สปป.ลาว

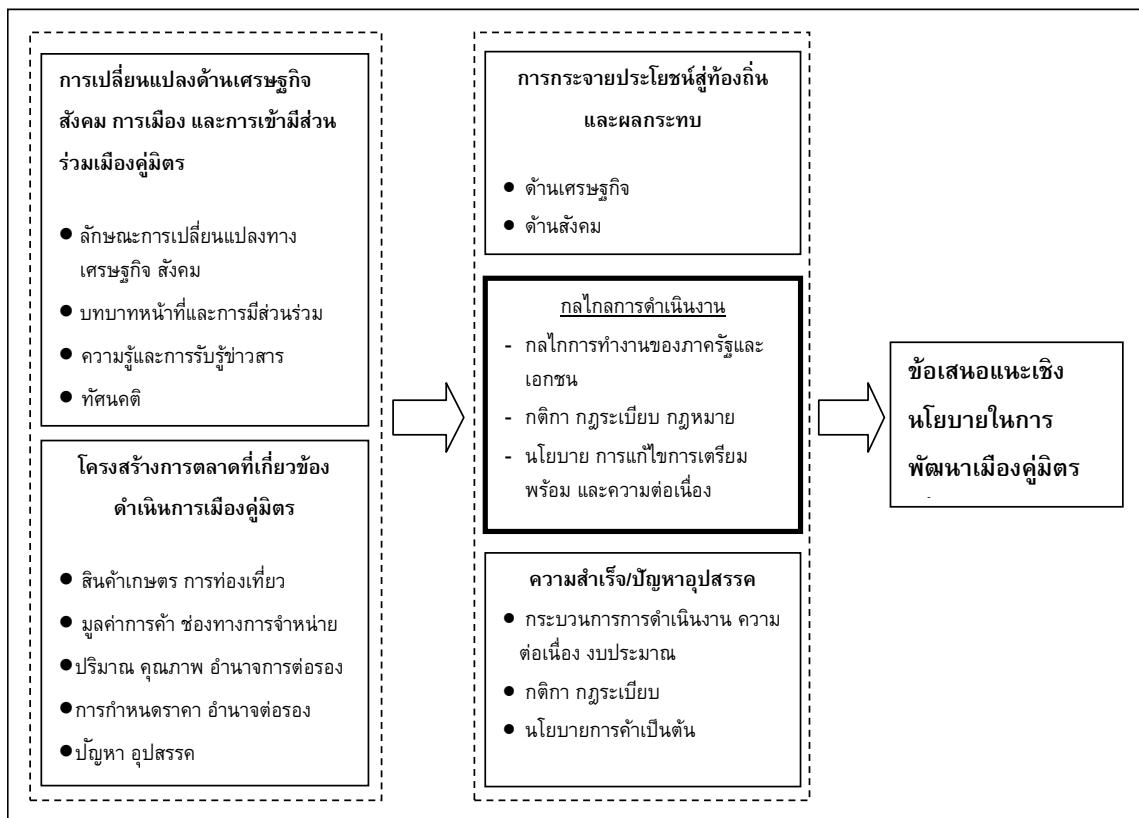
วัตถุประสงค์หลักของชุดโครงการการผลิตข้ามแดนในระยะที่ 1 คือ เพื่อดำเนินการวิจัยร่วมกันระหว่างนักวิชาการลาวและไทยให้ได้มาซึ่งความรู้อันเป็นประโยชน์ต่อการแก้ปัญหาอุปสรรคของการผลิตและการค้า และนำไปสู่การสร้าง ความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศ โดยมีวัตถุประสงค์เฉพาะ 2 ข้อ

- (1) เพื่อวิจัยการผลิตพืชในระบบพันธะสัญญา 3 ชนิดได้แก่ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ (แขวงบ่อแก้ว, จำปาสักและสาละวัน) กะหล่ำปลี (แขวงจำปาสัก) และอ้อยในแขวงหลวงน้ำทา (ลาว-จีน) และแขวงสะหวันนะเขต (ลาว-ไทย) เพื่อให้ได้รูปแบบการผลิตในระบบพันธะสัญญาที่เหมาะสม
- (2) เพื่อวิจัยเมืองคู่มือระหว่างแขวงจำปาสักและจังหวัดอุบลราชธานี

โครงการนี้เน้นการวิเคราะห์เชิงเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยมีกรอบแนวคิดการวิจัยดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัยการผลิตระบบพันธะสัญญา

ภาพที่ 2 กรอบแนวคิดของการศึกษาความสัมพันธ์ของเมืองคูมิตรไทย – ลาว (อุบลราชธานี – แขวงจำปาสัก) ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ

ผลการศึกษา

เกษตรพันธสัญญา 5 กรณีศึกษา

การศึกษาโครงการนี้มีคำถามสุดท้ายที่ต้องการคำตอบคือ รูปแบบระบบพันธสัญญาระหว่าง ไทย-ลาว ที่เหมาะสมควรเป็นเช่นไร สำหรับพืชแต่ละชนิดในแต่ละพื้นที่ซึ่งการศึกษาใช้ข้อมูลสำรวจภาคสนามจากตัวอย่างเกษตรกรประมาณ 100 ราย ต่อกรณีศึกษา การจัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ รวมถึงนักธุรกิจที่เกี่ยวข้องในระหว่างปี 2555

ผลการศึกษาพบว่า เกษตรพันธสัญญาที่ดำเนินการอยู่มีความแตกต่างจากระบบที่สมบูรณ์¹ บางกรณีเป็นเพียงการสัญญาซื้อขายด้วยวาจาเท่านั้น (informal contract marketing)

รูปแบบของข้อตกลงระหว่างเกษตรกรในสปป. ลาว กับผู้ลงทุนไทยถูกกำกับด้วยปัจจัยหลายประการได้แก่ ระดับการลงทุน เงื่อนไขของการแปรรูป เงื่อนไขกฎระเบียบ ระบบตลาดและทางเลือกของเกษตรกร รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในสองพรมแดน

ระบบพันธสัญญาของอ้อยในแขวงสะหวันนะเขตซึ่งมีการลงทุนสูง (และค่อนข้างสูงสำหรับข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในแขวงสาละวัน) ผลผลิตต้องการการแปรรูปโดยโรงงาน (อ้อย-น้ำตาล) และการจัดการหลังเก็บเกี่ยวทันที (การอบข้าวโพด) เพื่อลดความเสียหาย เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้ลงทุนต้องทำสัญญากับเกษตรกรอย่างเป็นทางการ และเนื่องจากเป็นพืชใหม่สำหรับเกษตรกร ผู้ลงทุนจึงจำเป็นต้องจัดหาพันธุ์ ตลอดจนปัจจัยการผลิต บริการอื่นๆ และความรู้ให้แก่เกษตรกรด้วย

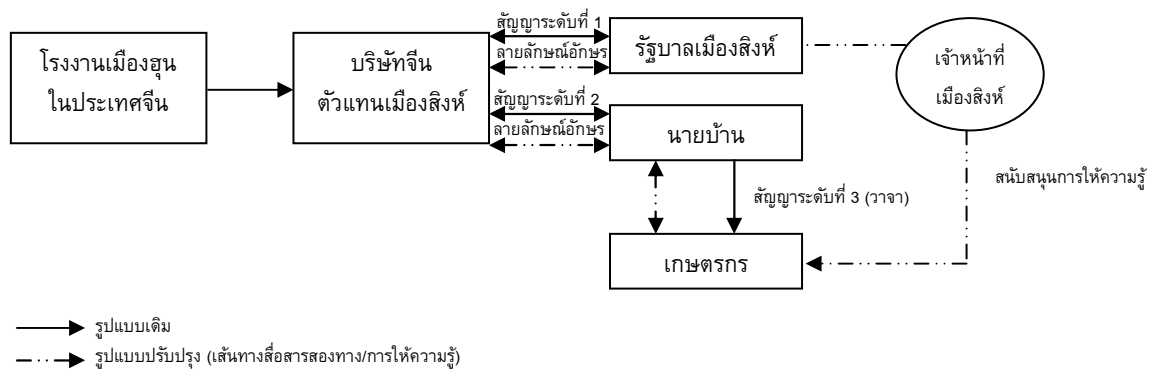
การทำสัญญาระหว่างผู้ประกอบการ/ผู้ลงทุนกับเกษตรกรผู้ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในแขวงบ่อแก้วและเกษตรกรผู้ปลูกกะหล่ำปลีแขวงจำปาสัก มีรูปแบบแตกต่างจาก 2 กรณีแรกอย่างสิ้นเชิงคือ เป็นการทำสัญญาอย่างไม่เป็นทางการมาก่อนการดำเนินนโยบาย ACMECS และสำหรับการทำเกษตรพันธสัญญากะหล่ำปลีซึ่งได้รับแรงหนุนเพิ่มเติมจากนโยบายการส่งเสริมเมืองคูมิตรอุปราชธานี-จำปาสักนั้น เป็นการทำสัญญาอย่างเป็นทางการระหว่างผู้ประกอบการไทยและผู้ประกอบการลาว ตามเงื่อนไขด้านกฎระเบียบของสปป.ลาว ที่อนุญาตให้การส่งออกต้องผ่านผู้ประกอบการส่งออกเท่านั้น โดยเกษตรกร (ไม่ว่าจะส่งออกผ่านระบบที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ) จำเป็นต้องใช้บริการนี้

รายละเอียดของระบบพันธสัญญาของพืชเดียวกันในต่างพื้นที่ต่างก็มีความแตกต่างกันไป (ภาพที่ 3 (ก) – (จ)) ทุกระบบพันธสัญญาต้องอาศัยผู้เกี่ยวข้องในท้องถิ่นตั้งแต่ขออนุมัติลงทุน การติดตามและประสานงานได้แก่ เจ้าหน้าที่ภาครัฐระดับเมืองและผู้ใหญ่บ้าน และในระบบข้าวโพดภาคเหนือรวมถึงธนาคาร (ดังตารางที่ 1)

ภาครัฐมีบทบาทสูงเป็นอย่างยิ่งต่อการอนุมัติการลงทุน โดยขึ้นอยู่กับขนาดของการลงทุน การลงทุนขนาดใหญ่ต้องได้รับอนุมัติจากส่วนกลาง ส่วนขนาดเล็กไม่เกิน 100 เฮกตาร์ อนุมัติในระดับแขวง ซึ่งการอนุมัติเป็นไปตามนโยบายของรัฐ การส่งเสริมการลงทุนโดยเฉพาะตามนโยบาย 2+3 แต่ในด้านการปฏิบัติเพื่อสนับสนุนการผลิตให้ได้ประสิทธิภาพและการกำกับการบริหารจัดการระบบเจ้าหน้าที่รัฐมีบทบาทน้อย ซึ่งประสบการณ์ในสปป.ลาวไม่แตกต่างไปจากประสบการณ์ในประเทศอื่นๆ โดยเฉพาะใน

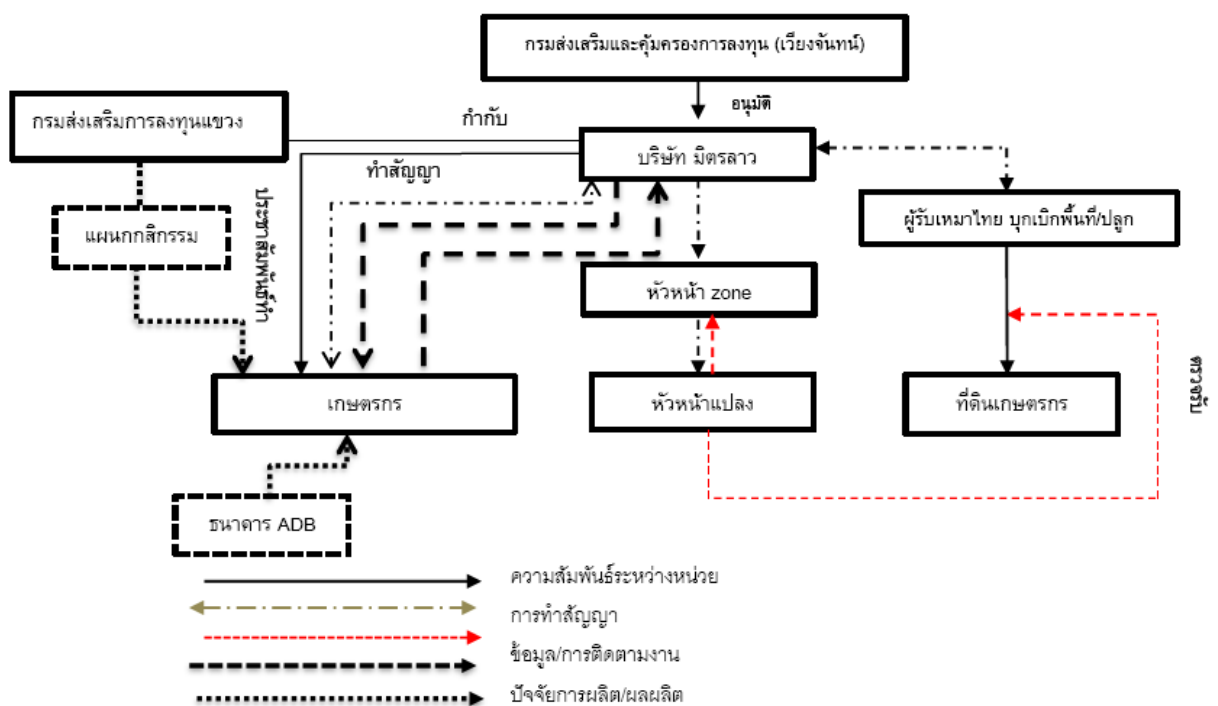
¹“เกษตรพันธสัญญา” (contract farming: CF) ในความหมายทั่วไปเป็นระบบเชื่อมโยงผู้ผลิต (เกษตรกร) กับผู้ซื้อ (ผู้ประกอบการหรือนักลงทุน) ในแนวตั้งอย่างเป็นทางการด้วยการทำสัญญา โดยผู้ซื้อเป็นผู้รับผิดชอบจัดหาปัจจัยการผลิต และเทคโนโลยี พร้อมกับเป็นตลาดรองรับสินค้าที่แน่นอนในราคาที่ตกลงกันล่วงหน้า เพื่อลดความเสี่ยงในด้านการตลาดและราคาให้แก่เกษตรกร ส่วนเกษตรกรมีหน้าที่รับผิดชอบต่อการผลิตให้ได้คุณภาพและส่งมอบสินค้าตามปริมาณในเวลาที่กำหนด

ระยะเริ่มต้นของการนำระบบพันธะสัญญามาใช้พัฒนาเศรษฐกิจภาคเกษตร บทเรียนในอดีตของประเทศไทยในมิตินี้ชี้ให้เห็นความสำคัญของบทบาทคนกลางของเจ้าหน้าที่รัฐ แต่การออกระบบที่เข้มงวดขาดความยืดหยุ่นเพื่อป้องกันการเอาเปรียบจากผู้ลงทุนจนเกินไปมีส่วนให้ระบบสัญญาฯ ล้มเหลวได้เช่นกัน (Wiboonpongse and Sriboonchitta, 2008) สำหรับ 5 กรณีศึกษา ได้เสนอประเด็นหลักที่ควรปรับปรุงให้เหมาะสมกับแต่ละระบบ ดังภาพที่ 3 (ก) – (จ)

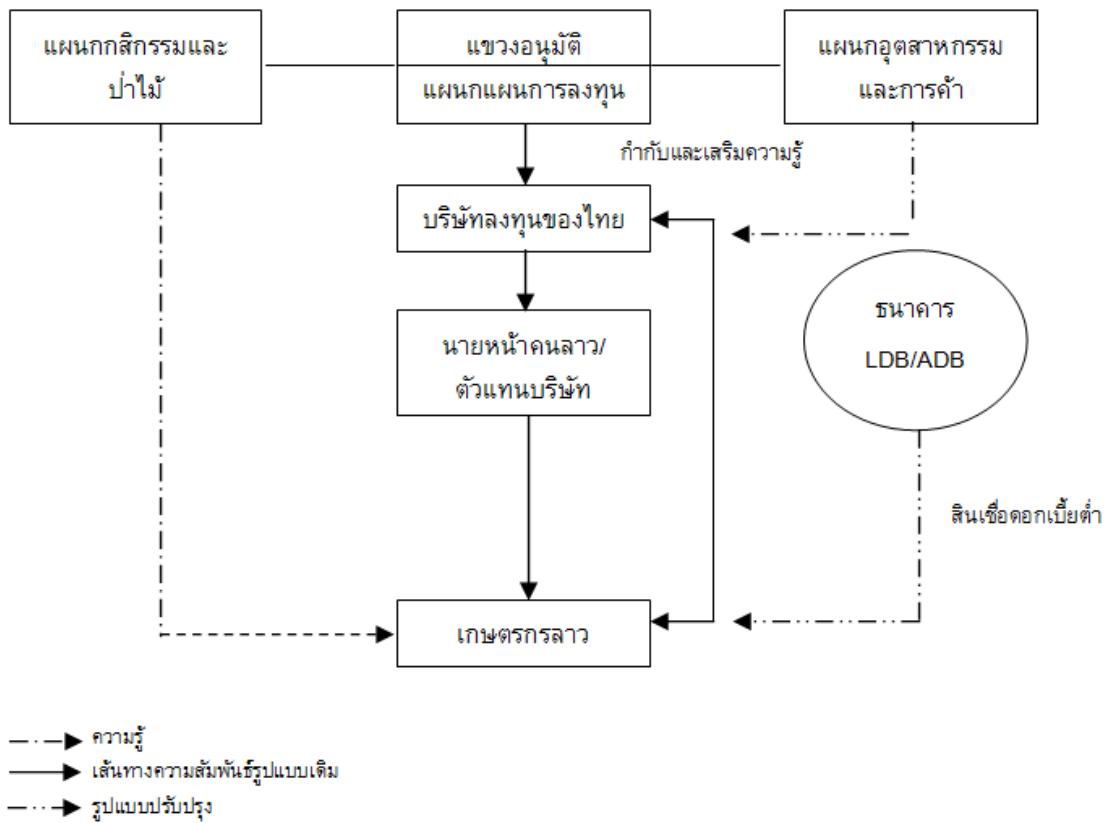
ที่มา: พินิจ เครือไทยและคณะ, 2555

ภาพที่ 3 (ก) รูปแบบเดิมและรูปแบบปรับปรุงของการทำสัญญาระบบการผลิตอ้อยแขวงหลวงน้ำทา

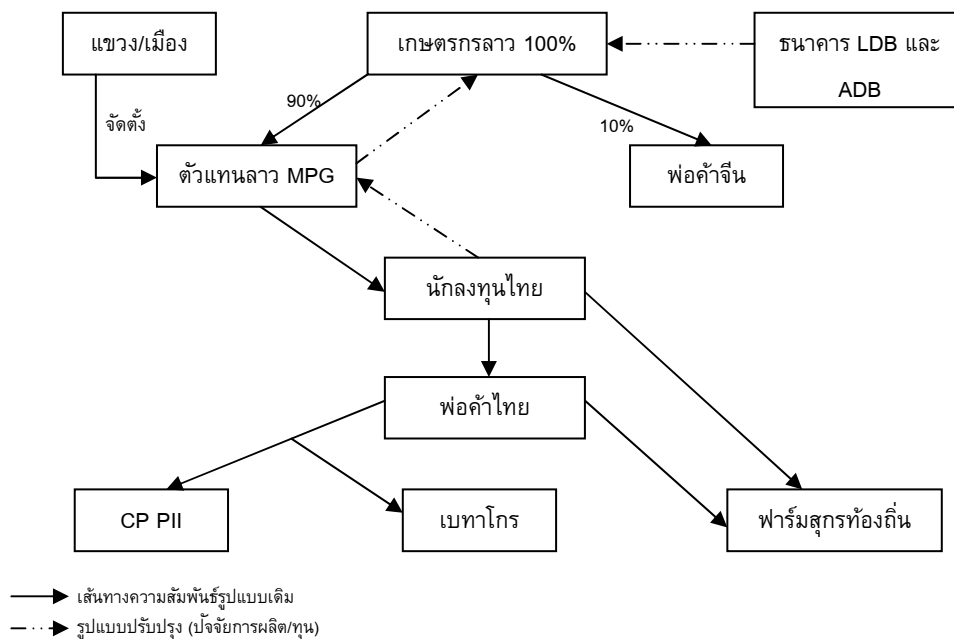
ที่มา: ดัดแปลงจากสุภาภรณ์ พวงชมพูและคณะ, 2555

ภาพที่ 3 (ข) ระบบพันธะสัญญาอ้อยที่เหมาะสมในแขวงสะหวันนะเขต สปป.ลาว

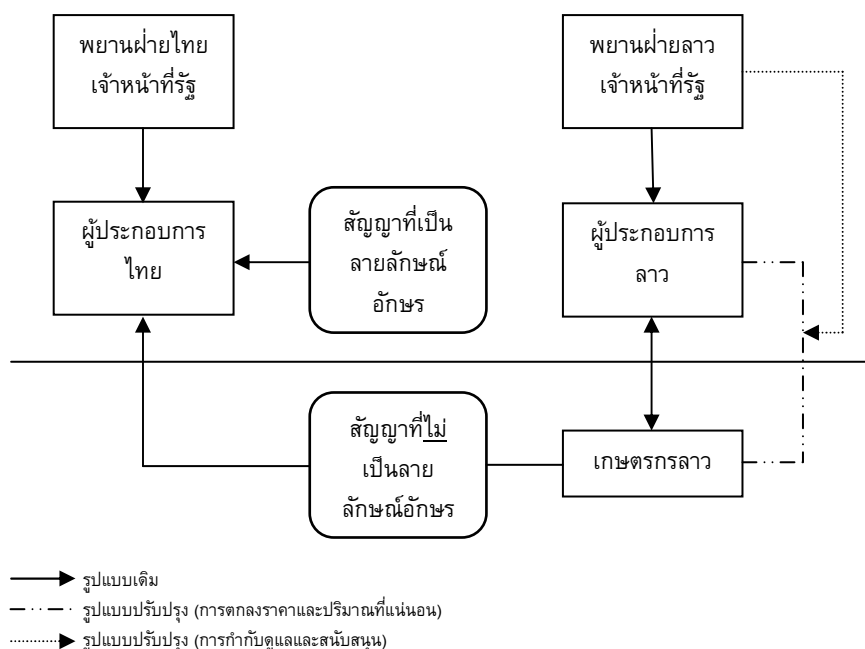
ที่มา: ยาวเรต เซวนพูนผลและคณะ, 2555

ภาพที่ 3 (ค) การติดต่อเพื่อขอลงทุนผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในระบบเกษตรพันธะสัญญา

ที่มา: วีระศักดิ์ สมยานะและคณะ, 2555

ภาพที่ 3 (ง) ระบบเกษตรพันธะสัญญาอย่างไม่เป็นทางการข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เดิมและปรับปรุงของแขวงบ่อแก้ว

ที่มา: สุภาวดี ขุนทองจันทร์และคณะ, 2555

ภาพที่ 3 (จ) รูปแบบการลงนามในสัญญาและความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรลาวกับผู้ประกอบการไทยและลาวเดิมและปรับปรุง

ประโยชน์ที่เกษตรกรได้รับ

ประโยชน์เชิงเศรษฐกิจของระบบพันธสัญญาในการสร้างรายได้ให้แก่เกษตรกรผู้ปลูกกะหล่ำปลีได้กำไรสูงใกล้เคียงกับการปลูกอ้อยในภาคเหนือ แต่สำหรับข้าวโพดในแขวงบ่อแก้วในปีที่สำรวจให้กำไรแก่เกษตรกรเฉพาะจากข้าวโพดฤดูแล้งเท่านั้นเมื่อคิดเป็นผลตอบแทนเศรษฐศาสตร์พบว่า โดยเฉลี่ยเกษตรกรขาดทุนค่อนข้างมาก แม้ว่าราคาที่ขายได้จะสูงกว่าราคาข้าวโพดในแขวงสาละวัน-จำปาสัก และผลผลิตต่อเฮกตาร์จะสูงกว่าถึงร้อยละ 40 ก็ตาม ส่วนการผลิตอ้อยของเกษตรกรกับบริษัทมิตรลาว เกษตรกรขาดทุนประมาณ 5 ล้านบาทต่อเฮกตาร์ สาเหตุหลักของการขาดทุนของพืชเหล่านี้เกิดจาก 1) ต้นทุนปัจจัยการผลิตสูงเกินไป สำหรับข้าวโพดในภาคเหนือและภาคใต้ และอ้อยภาคใต้ 2) ผลผลิตต่ำเนื่องจากโรคและขาดการจัดการไร่อ้อยที่ดี 3) ประสิทธิภาพของเกษตรกรอ้อยและข้าวโพดในภาคใต้ และ 4) การบริหารสินเชื่อของบริษัทจากปัจจัยการผลิตและบุกเบิกที่ดิน เป็นเหตุให้มีการเรียกเก็บค่าใช้จ่ายสะสมสูงในบางปี (ในปีที่สำรวจ) แต่ในการวิเคราะห์เชิงลึกพบว่า แม้ผลผลิตต่อเฮกตาร์ในพื้นที่ศึกษาจะสูงน่าพอใจเมื่อเปรียบเทียบกับค่าเฉลี่ยของโลก ยกเว้นอ้อยในภาคใต้ แต่ประสิทธิภาพการผลิต (production efficiency) ของทุกพืชค่อนข้างต่ำ แสดงว่าการจัดการการผลิตของเกษตรกรมีความแตกต่างกันมาก ซึ่งหมายถึงว่ายังมีโอกาสที่จะยกระดับประสิทธิภาพและลดต้นทุนการผลิตได้อีกมาก

ประโยชน์เชิงสังคมและชุมชนตามความเห็นของเกษตรกรที่มีต่อระบบพันธสัญญาอยู่ในระดับน่าพอใจคือ นอกจากจะสามารถถ่วงสถานการณ์เดิมได้แล้วยังมีสถานการณ์ดีขึ้นมากกว่าการเปลี่ยนแปลงเชิงลบ เกษตรกรเกือบทั้งหมดเห็นว่า ระบบการผลิตนี้ช่วยให้เกิดการจ้างงาน ลดการอพยพแรงงานทำให้ครอบครัวมีความสุข มีการพบปะในชุมชนกันมากขึ้น รวมถึงโอกาสทำกิจกรรมบุญและงานสาธารณะร่วมกัน และปัญหาอาชญากรรมลดลงทุกแห่งยกเว้นเขตปลูกอ้อยภาคใต้ เกษตรกรข้าวโพดแขวงบ่อแก้ว

ครั้งหนึ่ง (ร้อยละ 52) ยืนยันว่า ฐานะของครอบครัวและความเป็นอยู่ของชุมชนดีขึ้นมาก (แม้ว่าในปีที่สำรวจจะขาดทุน) การกระจายรายได้ดีขึ้นและสามารถส่งข้าวโพดเข้าประเทศไทยได้ (ในช่วงเวลากำหนดมีนาคม-กรกฎาคม) แม้จะเป็นวิธีที่ไม่เป็นทางการก็ตาม และมีความพอใจกับการรับซื้อตามสัญญามากที่สุดเช่นเดียวกับเกษตรกรข้าวโพดในภาคใต้ เป็นที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งว่าเกษตรกรอ้อยในภาคใต้ที่ประสบภาวะขาดทุนได้ใช้ผลกระทบเชิงบวกถึงกว่าร้อยละ 50 ทั้งนี้เพราะอ้อยเป็นพืชใหม่ซึ่งทำให้เกิดการใช้ประโยชน์ที่ดินและสร้างการจ้างงาน

เกษตรกรในทุกกรณีศึกษามีความพอใจกับระบบการผลิตพันธะสัญญาตามที่เป็นอยู่ในระดับปานกลาง ในประเด็นการผลิตและในด้านการตลาดเกษตรกรกะหล่ำปลีมีความพอใจมากที่สุด แต่สำหรับประเด็นราคาเกษตรกรทุกแห่งมีความพอใจระดับปานกลางเท่านั้น

ปัญหาในระบบพันธะสัญญา

ปัญหาหลักที่สำคัญของพืชทั้ง 3 ชนิด รวม 5 กรณี มี 3 ประการคือ 1) ความไม่เข้าใจในระบบพันธะสัญญาและพันธะกิจของเกษตรกรที่มีต่อฝ่ายผู้ซื้อ จึงอาจไม่ให้ความสนใจที่จะดูแลการผลิตให้ได้คุณภาพ และติดตามรักษาผลประโยชน์ของตนเอง แต่ฝากความรับผิดชอบไว้กับตัวแทนเช่น อ้อยในภาคเหนือและภาคใต้ 2) ราคาไม่เป็นที่น่าพอใจ และ 3) ปัญหาด้านทุนการผลิตสูง เนื่องจากการบริหารจัดการการผลิตของเกษตรกรเอง การจัดการโลจิสติกส์ของบริษัท การคิดราคาปัจจัยการผลิต รวมถึงค่าตอบแทนเจ้าหน้าที่และค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ส่วนปัญหาอื่นๆ อันเนื่องจากการจัดการของผู้ประกอบการและเกษตรกรอาจแตกต่างกันเป็นรายกรณี ดังปรากฏในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 สรุปสาระสำคัญของระบบพันธสัญญาของข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ อ้อยและกะหล่ำปลีในสปป. ลาว

พืชในระบบ CF	นักลงทุนไทย/ข้อตกลง	คนกลางลาว	ภาครัฐ	ปัญหาหลัก
1. ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ภาคเหนือ (แขวงบ่อแก้ว)	- ข้อตกลงโดยไม่มีการทำสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษร - พันธุ์ ปัจจัยการผลิต - เทคโนโลยีการผลิต - ตลาดรับซื้อตามจำนวนเมล็ดพันธุ์ - ราคาท้องตลาด	- กลุ่มการผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ (MPG)	- สินเชื่อผ่าน Lao Dev. Bank (LDB) และ Agricultural Production Bank (APB)	<u>เกี่ยวกับระบบสัญญา</u> - ไม่มีการกำหนดปริมาณรับซื้อ - สัญญาไม่เป็นทางการก่อให้เกิดความเสี่ยงทั้งสองฝ่ายเกษตรกรจึงหันไปทำ CF ปลุกกล้วยหอมกับจีนแทน - ขาดการให้ความรู้ด้านเอกสารและการเงิน และการดูแลจากภาครัฐอย่างเพียงพอ <u>ปัญหาอื่น ๆ</u> - ค่าธรรมเนียมส่งออกไม่ชัดเจน - เกษตรกรลงทุนในเครื่องมือขนาดใหญ่เกินความจำเป็น
2. ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ภาคใต้ (แขวงจำปาสักและสาละวัน)	- ทำสัญญาทางการและมีลักษณะเป็นเกษตรพันธสัญญาเกือบเต็มรูปแบบ - ผู้ลงทุนไทยให้เทคโนโลยีการผลิต มีการถ่ายทอดความรู้เกิดขึ้นจริงในปีแรกของการเข้าสู่ระบบของเกษตรกร - กำหนดราคาค้นต่ำ - จัดหาเมล็ดพันธุ์ ถ้าเกษตรกรต้องการ - ระยะเวลาสัญญาขึ้นกับบริษัท	- ผู้ใหญ่บ้านถ่ายทอดข้อมูลบริษัทแก่เกษตรกร - แจกจ่ายปัจจัยการผลิตแทนบริษัท	- อนุมัติการทำสัญญาในแขวง - ส่งเสริมการทำ MOU ระหว่างผู้ประกอบการ 2 ประเทศ - แก้ไขข้อขัดแย้ง	<u>เกี่ยวกับระบบสัญญา</u> - ราคารับซื้อต่ำ - เกษตรกรขายนอก CF - การจำกัดเวลานำเข้าของไทย - บริษัทชะลอซื้อเมื่อราคาสูงมาก - ราคาปัจจัยซื้อจากบริษัทสูง - บริษัทขาดประสิทธิภาพการจัดการในพื้นที่ - เกษตรกรไม่เข้าใจหน้าที่ของตนที่ต้องส่งมอบสินค้า <u>ปัญหาอื่น ๆ</u> - ข้าวโพดไม่เต็มฝัก
3. อ้อยภาคเหนือ (แขวงหลวงน้ำทา) (สปป.ลาว-จีน)	- ข้อตกลงเป็นลายลักษณ์อักษร - บริษัทจีนทำสัญญาระดับเมืองและระดับหมู่บ้าน - บริษัทกำหนดราคาตามสภาวะตลาด ณ วันทำสัญญา	- นายบ้านทำหน้าที่เป็นนายหน้า	- กำกับการค้าเินการตามข้อตกลง	<u>เกี่ยวกับระบบสัญญา</u> - การเปลี่ยนแปลงของราคาปีต่อปี - การชั่งน้ำหนักเป็นปัญหารุนแรง

ตารางที่ 1. สรุปสาระสำคัญของระบบพันธะสัญญาของข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ อ้อยและกะหล่ำปลีในสปป. ลาว(ต่อ)

พืชในระบบ CF	นักลงทุนไทย/ข้อตกลง	คนกลางลาว	ภาครัฐ	ปัญหาหลัก
	- จัดหาปัจจัยการผลิตในรูปสินเชื่อและรับประกันขอการขนส่ง - จัดพนักงาน 5 คน ดูแลการผลิต - สัญญา 3 ปี		- จัดเจ้าหน้าที่นักวิชาการร่วมงานดูแลการผลิตของเกษตรกร	- ต้นทุนค่าขนส่งสูง - สัญญาเขียนเป็นภาษาจีน <u>ปัญหาอื่น ๆ</u> - ความสูญเสียระหว่างขนส่ง
4. อ้อยภาคใต้ (แขวงสะหวันนะเขต)	- ลักษณะสัญญา CF เต็มรูปแบบ - พันธุ์/ปัจจัยการผลิต/บริการต่างๆ /เทคโนโลยี - ลงทุนในโครงสร้างพื้นฐาน อย่างเก็บน้ำ ถนน ไฟฟ้า	ไม่มี	- เจ้าหน้าที่ประสานงานให้จัดการประชาสัมพันธ์	<u>เกี่ยวกับระบบสัญญา</u> - การสื่อสารเรื่องสัญญา - วิธีบริหารหนี้ไม่เหมาะสม - การชั่งน้ำหนักอาจไม่โปร่งใส <u>ปัญหาอื่น ๆ</u> - เครื่องจักร/รถขนส่งไม่พร้อม - วิชาการไม่พร้อม - โรคระบาด-ผลผลิตต่ำ - เกษตรกรขาดบทบาทการจัดการไร่ของตนเอง - เกษตรกรขาดแหล่งทุน
5. กะหล่ำปลีภาคใต้ (แขวงจำปาสัก)	- ทำ MOU (สัญญาเป็นทางการ) ระหว่างผู้ประกอบการไทยและผู้ประกอบการลาว - สัญญาไม่เป็นทางการระหว่างผู้ประกอบการไทยและเกษตรกรลาว โดยอาศัยความคุ้นเคยก่อนมีนโยบาย	- ผู้ประกอบการลาวทำหน้าที่รวบรวมผลผลิตและส่งออกบางครั้งในลักษณะการทำสัญญาไม่เป็นทางการกับเกษตรกร - ผู้ประกอบการทำหน้าที่เป็นผู้จัดทำเอกสารเมื่อมีการตกลงไม่เป็นทางการ	- รัฐบาลท้องถิ่นของ 2 ประเทศ ส่งเสริมการทำ MOU ระหว่างผู้ประกอบการ 2 ประเทศ	<u>เกี่ยวกับระบบสัญญา</u> - เกษตรกรไม่เข้าใจระบบเกษตรพันธะสัญญา ซึ่งทำเป็นทางการเพราะไม่มีส่วนร่วม <u>ปัญหาระดับนโยบาย</u> - ในฤดูหนาว เกษตรกรได้ราคาซื้อต่ำกว่าราคาประกันที่ระบุในสัญญา (2 บาทต่อกิโลกรัม) - ราคาเปลี่ยนแปลงบ่อย และขึ้นอยู่กับฝ่ายไทย

หมายเหตุ: เกษตรกรเป็นผู้จัดหาที่ดิน (ส่วนใหญ่เป็นที่ดินของตนเอง) และแรงงานเท่านั้น เฉพาะทำสัญญาด้วยวาจาเท่านั้นที่เกษตรกรกะหล่ำปลีและข้าวโพดเลี้ยงสัตว์แขวงบ่อแก้วบางส่วนหาปัจจัยการผลิตด้วยตนเอง

ข้อเสนอแนะ

รูปแบบระบบพันธะสัญญาของแต่ละพืชในแต่ละท้องถิ่นซึ่งดำเนินอยู่แล้วอาจเกิดจากวิวัฒนาการความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและการตลาด จนเป็นรูปแบบพันธะสัญญาอย่างไม่เป็นทางการ (ข้าวโพดในภาคเหนือและกะหล่ำปลี) หรือเกิดจากการออกแบบโดยตั้งใจ (อ้อยในแขวงสะหวันนะเขตและข้าวโพดในแขวงสาละวันและจำปาสัก) เป็นรูปแบบซึ่งมีบริบทพื้นที่เชิงกายภาพและสังคมรองรับอยู่ การศึกษาพบว่า รูปแบบเหล่านี้สามารถใช้ต่อไปได้แต่ควรมีการปรับปรุงแก้ไขในข้อต่อที่ก่อให้เกิดจุดอ่อนเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว ข้างต้น (รูปแบบพันธะสัญญาที่เหมาะสมแสดงในภาพที่ 3 (ก) – (จ)) ซึ่งข้อเสนอแนะสำหรับทุกกรณีมีดังนี้

- (1) เสริมบทบาทของรัฐในฐานะเป็นผู้กำกับดูแลสัญญาอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะในการกำหนดราคาปัจจัยการผลิต ดอกเบี้ย ราคารับซื้อผลผลิต
- (2) เสริมบทบาทของภาครัฐในการส่งเสริมความรู้ด้านการผลิต ประสานกับสถาบันการศึกษาในท้องถิ่น และสนับสนุนการเงินโดยผู้ประกอบการ
- (3) รัฐบาลหาเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรในการชำระคืนหนี้สำหรับการลงทุนบุกเบิกพื้นที่ใหม่ (ข้าวโพดและอ้อย) และการลงทุนอื่นๆ
- (4) สนับสนุนให้มีการตกลงปริมาณรับซื้อที่แน่นอนสำหรับกะหล่ำปลี โดยวางแผนการปลูกให้หลีกเลี่ยงฤดูผลิตหลักของไทย
- (5) สนับสนุนให้บริษัทศึกษาและสนับสนุนการลงทุนเพื่อปรับปรุงระบบโลจิสติกส์ และลดต้นทุนโดยใช้มาตรการด้านภาษี
- (6) ส่งเสริมบริษัทจัดระบบสวัสดิการให้แก่ลูกไร่โดยใช้หลักการสหกรณ์ตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อเป็นการเสริมความสุขให้แก่ชุมชน
- (7) มีความจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจในข้อดี-ข้อเสียของวิธีกำหนดราคารับซื้อแต่ละวิธีและเจรจาให้บรรลुข้อตกลงร่วมกัน และภาครัฐมีบทบาทมากขึ้นในการชักจูงความเข้าใจหรือร่วมหารือเพื่อปรับปรุงข้อตกลงให้เหมาะสมก่อนฤดูกาลผลิตใหม่
- (8) รัฐส่งเสริมให้มีผู้ประกอบการมากขึ้นเพื่อเพิ่มการแข่งขัน เช่นเดียวกับการมี contract farming กลัวยในเขตข้าวโพดภาคเหนือ

ผลการศึกษาเมืองคูมิตรอุปราชธานี-จำปาสัก

เมืองคูมิตรอุปราชธานีกับจำปาสักภายใต้กรอบความร่วมมือ ACMECS แม้ไม่ได้มีการลงนามเมืองคูมิตรอย่างเป็นทางการ แต่มีความก้าวหน้ากว่าเมืองคูมิตรอื่นๆ ด้วยหลายปัจจัย ได้แก่ พรหมแดนติดกัน มีความคล้ายคลึงทางวัฒนธรรม ภาษา ความใกล้ชิดของเมืองทั้งสองที่มีมายาวนาน ในขณะที่สองเมืองมีทรัพยากรและความได้เปรียบแตกต่างกัน (จึงเป็นโอกาสให้เกิดการแลกเปลี่ยนเชิงพาณิชย์และเกิดประโยชน์ร่วมกัน โดยจำปาสักมีทรัพยากรการท่องเที่ยวและพืชผลเกษตร และอุปบลฯ เป็นแหล่งส่งผ่านสินค้าอุปโภคบริโภค) นอกจากนี้ปัจจัยเชิงนโยบายซึ่งรวมถึง โครงการเกษตรพันธะสัญญาและการจับคู่ธุรกิจ และปัจจัยด้านบุคลากรเจ้าหน้าที่ระดับจังหวัดและหอการค้าจังหวัดเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมโดยอาศัยการสร้างความสัมพันธ์ที่ดี ซึ่งสามารถเป็นต้นแบบการพัฒนาเมืองคูมิตรใน

พื้นที่อื่นๆ แม้ว่าความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างอุบลราชธานีกับจำปาสักจะมีพัฒนาการที่ดีกว่าเมืองคู่มิตรอื่นๆ แต่ยังมีปัญหา เช่น การดำเนินการไม่เป็นเชิงรุกเท่าที่ควร โดยในฝั่งไทยขาดการบูรณาการระหว่างหน่วยงานส่วนกลางกับท้องถิ่น เกษตรกรและผู้ประกอบการรายย่อยยังมีส่วนร่วมน้อย ส่วนในฝั่งลาว ส่วนกลางมีอำนาจสั่งการส่วนท้องถิ่นสูง และบริหารจัดการอย่างเบ็ดเสร็จได้มากกว่าแต่ยังขาดความชัดเจนในยุทธศาสตร์ รวมทั้งภาคประชาชน ภาคธุรกิจและภาคเกษตรยังขาดการบูรณาการร่วมกับภาครัฐการศึกษาเข้ามาเสนอแนะเชิงนโยบายคือ ควรพัฒนาความสัมพันธ์เมืองคู่มิตรอุบลราชธานีและจำปาสักให้เข้มข้นขึ้น ดังนี้

- (1) ปรับโครงสร้างความสัมพันธ์ให้เป็นทางการมากขึ้น โดยเฉพาะการจัดทำ MOU เมืองพี่เมืองน้องหรือกำหนดยุทธศาสตร์ร่วมกัน เพื่อให้สามารถใช้ศักยภาพของทั้งสองฝ่ายอย่างเต็มที่
- (2) จัดตั้งศูนย์บริหารจัดการเศรษฐกิจเมืองชายแดน
- (3) พัฒนาและอบรมบุคลากรเพื่อสร้างคุณลักษณะเฉพาะที่จะเป็นประโยชน์ต่อการบริหารจัดการเมืองคู่มิตรอื่นๆ
- (4) ควรพัฒนาระบบผ่านแดนเป็น single window โดยสมบูรณ์ รวมทั้งการใช้ระบบ Single Stop Inspection (SSI)

การปรับปรุงโครงสร้างและบริการข้างต้นนี้จะมีส่วนสำคัญในการอำนวยความสะดวกแก่การนำเข้ากะหล่ำปลีและข้าวโพดระบบพันธะสัญญาให้มีประสิทธิภาพ

บทคัดย่อ

คณะอนุกรรมการศึกษาวิจัยไทย-ลาว ประสงค์ที่จะให้มีการศึกษาระบบเกษตรพันธะสัญญา ระหว่างผู้ประกอบการไทยและเกษตรกรลาวเพื่อประโยชน์ต่อการปรับปรุงระบบให้เหมาะสมและเป็นประโยชน์ต่อเกษตรกรรายย่อย

รายงานฉบับนี้สังเคราะห์จากงานวิจัยเกษตรพันธะสัญญา 3 พืช 5 กรณี ได้แก่ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ (ภาคเหนือและภาคใต้) อ้อย (ภาคเหนือและภาคใต้) และกะหล่ำปลี และเสริมด้วยผลการศึกษาเมืองคูมิตรอบลราชธานี-จำปาสัก ซึ่งพบว่า เกษตรกรปลูกกะหล่ำปลีได้กำไรสูงเป็นอันดับสองรองจากชาวไร่อ้อยภาคเหนือ สำหรับกรณีอื่นๆ ปรากฏว่า เกษตรกรขาดทุนจากเกษตรพันธะสัญญาเนื่องจากมีต้นทุนที่สูงสำหรับการบำรุงรักษาอุปกรณ์การเกษตรหรือต้นทุนค่าบุกเบิกที่ดินใหม่ และเป็นไปได้ที่ราคาปัจจัยการผลิตสูงเกินไปและความด้อยประสิทธิภาพด้านการจัดการของผู้ประกอบการ นอกจากอ้อยและข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในภาคใต้จะเป็นพืชใหม่แล้วระบบพาณิชย์ของเกษตรพันธะสัญญายังเป็นสิ่งใหม่โดยสิ้นเชิงสำหรับเกษตรกรด้วย อย่างไรก็ตาม ยกเว้นอ้อยในภาคใต้แล้วเกษตรกรลาวในระบบพันธะสัญญามีผลผลิตเฉลี่ยสูงกว่าผลผลิตเฉลี่ยของประเทศไทยและของโลก ในภาพรวมเกษตรกรในสัญญาพอใจกับระบบฯ เกษตรกรระบุว่า การเกษตรพันธะสัญญาช่วยสร้างการจ้างงานในท้องถิ่นซึ่งเป็นประโยชน์ด้านสังคมต่อครอบครัวและชุมชน จากเกษตรกรที่ตอบคำถามกว่า 500 ราย เกษตรกรเกือบทั้งหมดต้องการทำการเกษตรพันธะสัญญาต่อไป รายงานได้เสนอแนวทางรูปแบบพันธะสัญญาที่เหมาะสมสำหรับแต่ละกรณีและเสนอมาตรการสำหรับภาครัฐ รวมทั้งกลยุทธ์สำหรับภาคเอกชนเพื่อพัฒนาระบบเกษตรพันธะสัญญาในอนาคตด้วย

Abstract

The Sub-Committee on Research Thailand-Laos called for a study on contract farming (CF) between Thai enterprises and Lao growers. This research is expected to suggest improved system that benefits small growers in Lao PRD.

This report is a synthesis of 5 cases of contract farming of 3 crops maize (in the North and South) sugarcane (North and South) and cabbage in the South, which supplemented by the findings from the Ubon Ratchathani-Champasack Sister City study. Apparently, cabbage growers enjoyed a high profit second to the sugarcane growers in the North. For other cases, on the average, CF incurred negative profits due to high cost of heavy maintenance for large farm equipment or heavy cost of new land preparation, possible high charge on input prices and inefficient management of the contractors. Besides, sugarcane and maize were new crops to growers in the South and the commercialization of CF was found absolutely novel. Except sugarcane in the South, however, production yields of all contract crops were higher than those of Thailand and the world averages. The contract growers generally were satisfied with the CF system. The growers revealed that CF provided local employment and strengthened social relationship. Most of over 500 sampled grower respondents intend to continue production under CF. The research suggests improved models, policy measures for the government sector and management strategies for enterprises for the future contract farming development.

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ก
บทสรุปผู้บริหาร	ข
บทคัดย่อภาษาไทย	ฐ
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ฅ
สารบัญ	ผ
สารบัญตาราง	ด
สารบัญรูปภาพ	ต
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ที่มาของงานวิจัย	1
1.2 ขอบเขตการศึกษา	2
1.3 กรอบแนวคิด	3
1.4 กรอบรายงาน	5
บทที่ 2 วรรณกรรมและกรอบแนวคิดการวิจัย	6
2.1 วรรณกรรมเกษตรระบบพันธสัญญา (contract farming)	6
2.2 กรอบแนวคิดการวิจัย	21
บทที่ 3 ภูมิหลังภาคการเกษตรในพื้นที่ศึกษา	24
3.1 สภาพพื้นที่สินค้าหลักและภาวะเศรษฐกิจ	24
3.2 ระบบตลาดและระบบพันธสัญญา	28
บทที่ 4 รูปแบบเกษตรกรพันธสัญญาและผลการดำเนินงาน	39
4.1 ภูมิหลังด้านเศรษฐกิจของเกษตรกรตัวอย่าง	39
4.2 ลักษณะของข้อตกลงในระบบเกษตรกรพันธสัญญา	45
4.3 ผลผลิตและผลตอบแทนจากการผลิตพืชในระบบพันธสัญญา	58
4.4 ประโยชน์ที่เกษตรกรได้รับจากการผลิตในระบบพันธสัญญา	62
4.5 ความพึงพอใจของเกษตรกรต่อระบบพันธสัญญา	64
4.6 ปัญหาในการเกษตรระบบพันธสัญญาในสปป. ลาว	65
4.7 แนวโน้มการอยู่ในระบบพันธสัญญาในอนาคต	68
4.8 การพัฒนาเมืองคูมิตรระหว่าง อุบลราชธานี-จำปาสัก	69
4.9 สรุป	69
บทที่ 5 รูปแบบเกษตรพันธสัญญาที่เหมาะสม	71
5.1 ผลการศึกษาาระบบเกษตรพันธสัญญา	71
5.2 ประโยชน์ที่เกษตรกรได้รับ	72

5.3	ปัญหาในระบบพันธะสัญญา	75
5.4	รูปแบบพันธะสัญญาที่เหมาะสม	76
5.5	ผลการศึกษาเมืองคู่มือตรอบลราชธานี-จำปาสัก	83
	บรรณานุกรม	85
	ภาคผนวก	90

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
2.1	พื้นที่และจำนวนตัวอย่าง
4.1	ประเด็นและบทลงโทษที่กำหนดในสัญญาการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์กับบริษัท คู่สัญญา
4.2	การบิดพลิ้วสัญญาของการผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในระบบพันธะสัญญา
4.3	เปรียบเทียบผลผลิตของเกษตรกรตัวอย่างและแหล่งผลผลิตอื่น (ต้น/เฮกตาร์)
4.4	ผลผลิต ต้นทุนและผลตอบแทนการผลิตพืชในระบบพันธะสัญญาในสปป.ลาว (ปีการ ผลิต 2554/2555)
4.5	ประสิทธิภาพทางเทคนิคของการผลิตอ้อยและข้าวโพดในระบบพันธะสัญญาในสปป. ลาว
4.6	ระดับความพอใจที่เกษตรกรมีต่อการผลิตภายใต้ระบบเกษตรพันธะสัญญา
5.1	สรุปสาระสำคัญของระบบพันธะสัญญาของข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ อ้อยและกะหล่ำปลีใน สปป. ลาว

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1.1	ขั้นตอนการศึกษาการผลิตในระบบพันธะสัญญา	4
1.2	กรอบแนวคิดการศึกษาเมืองคูมิตร	5
2.1	รูปแบบของเกษตรแบบมีพันธะสัญญา	10
2.2	กรอบแนวคิดการศึกษาการผลิตในระบบพันธะสัญญา	23
3.1	ชนิดของพืชและพื้นที่ศึกษา	24
3.2	ระบบตลาดอ้อยแขวงหลวงน้ำทา	29
3.3	ระบบตลาดอ้อยแขวงสะหวันนะเขต	30
3.4	ระบบตลาดข้าวโพดเลี้ยงสัตว์แขวงบ่อแก้ว	33
3.5	ระบบตลาดข้าวโพดเลี้ยงสัตว์แขวงจำปาสักและสาละวัน	36
3.6	ระบบตลาดกะหล่ำปลีแขวงจำปาสัก	38
4.1	สภาพพื้นที่ปลูกข้าวโพดแขวงบ่อแก้ว	40
4.2	บริษัท ชนะชัย ขาเข้าขาออก จำกัด แขวงสาละวันและ จ.อุบลราชธานี	42
4.3	สัญญาระหว่างลาว-จีนในการผลิตอ้อย	43
4.4	ลักษณะที่ดินบุกเบิกใหม่แขวงสะหวันนะเขตและแปลงเกษตรปลูกอ้อย	44
4.5	ลักษณะเส้นทางการบรรทุกอ้อยแขวงสะหวันนะเขต	44
4.6	การติดต่อเพื่อขอลงทุนผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในระบบเกษตรพันธะสัญญา	46
4.7	ระบบเกษตรพันธะสัญญาอย่างไม่เป็นทางการของข้าวโพดเลี้ยงสัตว์แขวงบ่อแก้ว- เซียงราย	50
4.8	รูปแบบและระดับการทำสัญญาระบบการผลิตอ้อยแขวงหลวงน้ำทา	51
4.9	ระบบพันธะสัญญาอ้อยแขวงสะหวันนะเขต	53
4.10	ขั้นตอนการทำปฏิบัติ	54
4.11	ขั้นตอนการเก็บเกี่ยวจนถึงการขนส่งอ้อย	54
4.12	รูปแบบการลงนามในสัญญาและความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรลาวกับ ผู้ประกอบการไทยและลาว	56
5.1	รูปแบบเดิมและรูปแบบปรับปรุงของการทำสัญญาระบบการผลิตอ้อยแขวงหลวง น้ำทา	80
5.2	ระบบพันธะสัญญาอ้อยที่เหมาะสมระหว่างเกษตรกร-บริษัท มิตรลาว จำกัด	81
5.3	ระบบเกษตรพันธะสัญญาที่เหมาะสมของข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในสาละวัน-จำปาสัก	82
5.4	ระบบเกษตรพันธะสัญญาอย่างไม่เป็นทางการข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ที่เหมาะสมของ แขวงบ่อแก้ว	82
5.5	ระบบเกษตรพันธะสัญญาที่เหมาะสมสำหรับกำหล่ำปลี	83

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาของงานวิจัย

ประเทศไทยมีนโยบายความร่วมมือทางเศรษฐกิจกับประเทศเพื่อนบ้านทั้งในระดับอนุภูมิภาค และภูมิภาค สำหรับเพื่อนบ้านทางทิศเหนือของประเทศนั้นความร่วมมือที่สำคัญ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ความร่วมมือทางเศรษฐกิจ อิรวดี-เจ้าพระยา-แม่โขง (ACMECS) (2546) และยุทธศาสตร์ความร่วมมือในโครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขงหรือ Greater Mekong Subregion (GMS) (2535) ยุทธศาสตร์เหล่านี้มีจุดมุ่งหมายไปในทิศทางเดียวกันในการส่งเสริมให้ประเทศภาคี มีการใช้ทรัพยากรตามความถนัด และตามข้อได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบในการผลิต เพื่อเป็นการส่งเสริมเศรษฐกิจของภูมิภาค และสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างกัน

ประเทศไทยเป็นผู้นำเศรษฐกิจในกลุ่มประเทศ ACMECS คือมีส่วนถึงร้อยละ 91 ของ GDP รวมของกลุ่ม โดยเศรษฐกิจของสปป.ลาว กัมพูชา และเมียนมาร์ มีสัดส่วนลดหลั่นกันคือร้อยละ 5, 3 และ 1 ตามลำดับ ประเทศไทยจึงอยู่ในฐานะเป็นผู้ให้ภายใต้กรอบความร่วมมือนี้ (ธนิต โสรัตน์, 2551) เพื่อลดช่องว่างทางเศรษฐกิจ และนำมาสู่ความสงบสุข วิถีชีวิตของประชาชนชายแดน รวมถึงการสร้าง ความไว้วางใจต่อประเทศไทยด้วย

ภายใต้ยุทธศาสตร์ ACMECS ประเทศไทยส่งเสริมการลงทุนของภาคเอกชนในหลายด้าน คือ อุตสาหกรรมและพลังงาน ธนาคาร การท่องเที่ยว การคมนาคม การเกษตรและอุตสาหกรรมเกษตร ในประเทศเมียนมาร์ สปป.ลาว และเขมร สำหรับสปป.ลาวนั้นประเทศไทยมีการลงทุนในด้านเกษตรเป็น อันดับที่ 1 เวียดนามและประเทศจีนลงทุนในอันดับที่ 2 และ 3 ประเทศญี่ปุ่นอันดับ 5 รวมถึงประเทศ สิงคโปร์ (อันดับที่ 10) (DDFI, 2007)

การลงทุนด้านเกษตรและอุตสาหกรรมเกษตรของไทยในสปป.ลาว อยู่ในรูปของการผลิตในระบบ พันธสัญญา (ตามยุทธศาสตร์ ACMECS) มีมากกว่า 10 ชนิดได้แก่ ยางพารา ข้าวโพดหวาน ข้าวโพด ผัก อ้อย ปาล์มน้ำมัน มันสำปะหลัง มันฝรั่ง ถั่วเหลือง ถั่วลิสง เม็ดมะม่วงหิมพานต์ ละหุ่ง ยูลิปตัส ลูก เต๋อ และถั่วเขียวผิวมัน การลงทุนด้านเกษตรนับว่าสอดคล้องกับนโยบายหลักของสปป.ลาวโดยตรง ตามนโยบาย 2 บวก 3 กล่าวคือ ใช้ทรัพยากรที่ดิน และแรงงานของลาวให้เกิดมูลค่าเพิ่มด้วยการนำเข้า เทคโนโลยีและความรู้และการเข้าถึงตลาด ทั้งนี้สปป.ลาวมีวัตถุประสงค์เพื่อลดปัญหาความยากจน การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และลดปัญหาการถางป่า โดยมีเป้าหมายการเติบโตทางเศรษฐกิจในอัตรา เฉลี่ยไม่ต่ำกว่า 7.5 จากปัจจุบันถึงปี 2020 (UNDPLAO, 2006)

นอกจากประเทศไทยแล้วสปป.ลาว ได้ดำเนินการผลิตเกษตรภายในระบบพันธสัญญากับ ประเทศจีน ญี่ปุ่น เวียดนาม ฯลฯ ในการดำเนินการตามข้อตกลงกับผู้ทำสัญญาจากประเทศไทยพบว่า มี กรณีที่มีปัญหาซึ่งจำเป็นต้องมีการเร่งปรับปรุงแก้ไข หรือนักลงทุนไทยต้องเพิ่มความระมัดระวัง (กนกวรรณ มะโนรมย์ และคณะ, 2553) ในช่วง 3 ปีที่ผ่านมาการผลิตสินค้าหลักในระบบเกษตรพันธ สัญญาตามยุทธศาสตร์ ACMECS มีปัญหาเชิงนโยบายและคำถามเชิงประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่

เกษตรกรได้รับโดยเฉพาะการรับซื้อข้าวโพดเลี้ยงสัตว์และผลตอบแทนจากการผลิตอ้อยที่เกษตรกรได้รับ จึงเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้สปป.ลาวมีความสนใจที่จะทำการศึกษาร่วมกับนักวิจัยไทยเพื่อให้ได้ข้อเท็จจริง ในมิติต่างๆ ของการผลิตในระบบพันธะสัญญา (และเป็นการทำสัญญากับผู้ลงทุนไทย และการทำสัญญากับผู้ลงทุนจากประเทศอื่น) มิติเหล่านั้น ได้แก่ ประโยชน์ด้านเศรษฐกิจและสวัสดิการ ความสัมพันธ์ ระหว่างคู่สัญญา การใช้แรงงานและผลตอบแทน การถ่ายทอดความรู้ รายละเอียดของสัญญา ปัญหาของการดำเนินการ ทั้งนี้เป้าหมายสุดท้ายคือ สปป.ลาวคาดหวังที่จะได้การเสนอแนะรูปแบบการทำสัญญาที่เหมาะสมสำหรับสปป.ลาว

จากบันทึกการประชุมคณะกรรมการด้านการศึกษและการวิจัยไทย-ลาวครั้งที่ 3 (8-9 ตุลาคม 2553) ณ นครหลวงเวียงจันทน์ สปป.ลาว คณะอนุกรรมการฯ ได้เห็นชอบให้จัดทำโครงการตาม ข้อเสนอฝ่ายลาวในชื่อ โครงการวิจัยเรื่อง “การผลิตสินค้าข้ามแดน (Trans-boundary Production)” นอกจากนี้ การสัมมนาเผยแพร่ผลงานวิจัยไทย-ลาว ของคณะกรรมการด้านการศึกษาไทย-ลาว ณ เมืองวังเวียง แขวงเวียงจันทน์ระหว่างวันที่ 15 – 17 กุมภาพันธ์ 2554 ได้มีการยืนยันถึงความต้องการให้มีการวิจัยในทิศทางเดิมและเพิ่มจำนวนสินค้าให้มากขึ้นด้วย โดยกำหนดกรอบการดำเนินงานออกเป็น 2 ระยะ โดยในระยะที่ 1 ศึกษาวิจัยเรื่องการเกษตรในระบบพันธะสัญญา เป็นหลัก และในระยะที่ 2 จึงจะขยายไปสู่ประเด็นการจัดการห่วงโซ่อุปทานและวิสาหกิจชุมชน

เพื่อให้การศึกษามีความสอดคล้องและนำมาสู่ข้อความรู้ที่เกิดประโยชน์ต่อฝ่ายนโยบายของทั้งสองประเทศอย่างแท้จริง สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้อนุมัติให้ดำเนินการโครงการ “สำรวจพื้นที่และพัฒนาโจทย์วิจัยเรื่องการผลิตข้ามแดน (Trans – boundary Production): กรณีไทย – ลาว” (ระหว่างพฤษภาคม 2554) ซึ่งผลของการศึกษานี้ได้นำเสนอต่อที่ประชุม คณะกรรมการด้านการศึกษาและวิจัยไทย-ลาว ครั้งที่ 4 (7-8 กุมภาพันธ์ 2555) โดยที่ประชุมเห็นพ้องต่อการกรอบการวิจัยของโครงการซึ่งมีวัตถุประสงค์และขอบเขตการศึกษาสำหรับระยะแรก (10 เดือน) ดังนี้

- (1) เพื่อวิจัยการผลิตพืชในระบบพันธะสัญญา 3 ชนิด ได้แก่ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ (เขตภาคเหนือและภาคใต้) กะหล่ำปลี และอ้อยในภาคเหนือ (ลาว-จีน) และภาคใต้ (ลาว-ไทย) ของสปป.ลาว เพื่อให้ได้รูปแบบการผลิตในระบบพันธะสัญญาที่เหมาะสม
- (2) เพื่อวิจัยเมืองคู่มิตรระหว่างแขวงจำปาสักและจังหวัดอุบลราชธานี

นอกจากวัตถุประสงค์ด้านการวิจัยแล้ว โครงการวิจัยนี้ยังเป็นเครื่องมือพัฒนาบุคลากรด้านการวิจัยให้แก่ สปป.ลาวและนักวิจัยไทยด้วย

1.2 ขอบเขตการศึกษา

ก. ขอบเขตเชิงพื้นที่การวิจัยการผลิตพืชในระบบพันธะสัญญาในพื้นที่ภาคเหนือและใต้ของสปป.ลาวศึกษาในพื้นที่ต่างๆ คือ

- (1) กรณีข้าวโพดภาคใต้ ในแขวงจำปาสัก – สาละวัน
- (2) กรณีข้าวโพดภาคเหนือ ในแขวงบ่อแก้ว
- (3) กรณีอ้อยภาคใต้ ในแขวงสะหวันนะเขต
- (4) กรณีอ้อยภาคเหนือ (ลาว – จีน) ในแขวงหลวงน้ำทา
- (5) กรณีกะหล่ำปลี ไทย – ลาว ในแขวงจำปาสัก

การวิจัยความสัมพันธ์ของเมืองคูมิตร์ไทย – ลาว ดำเนินการเฉพาะอุบลราชธานี – แขวงจำปาสัก

ข. ขอบเขตเชิงวิชาการ

การวิจัยในโครงการนี้เน้นสาระเชิงเศรษฐกิจเป็นหลัก

1.3 กรอบแนวคิด

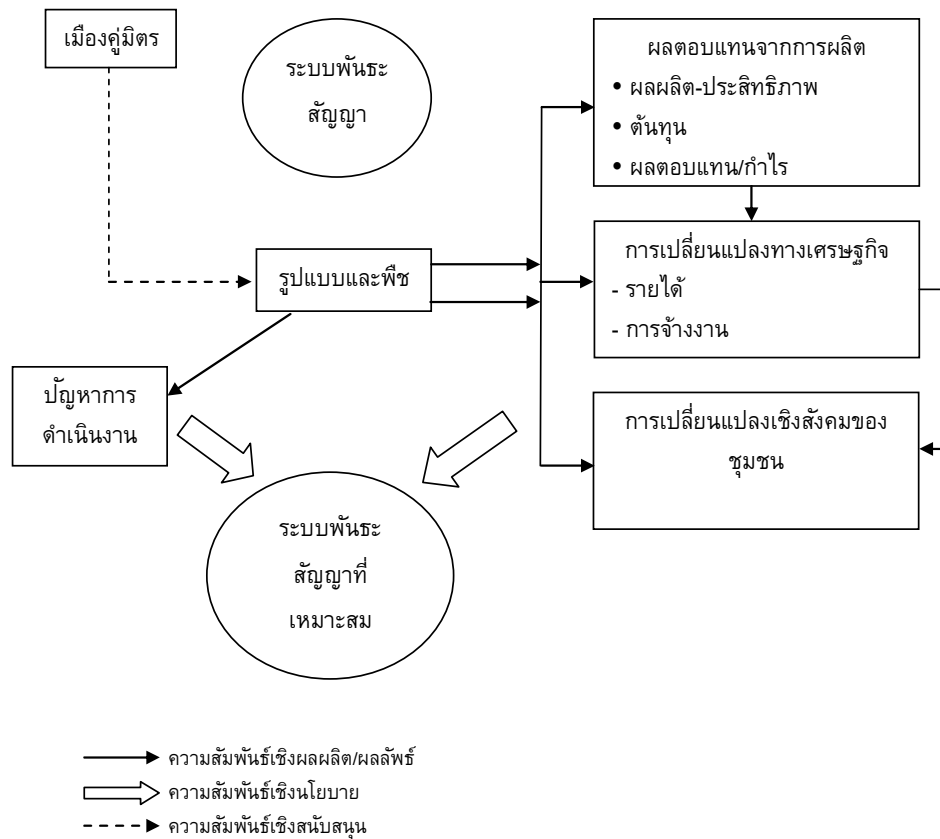
ก. กรอบแนวคิดการศึกษาการผลิตเกษตรในระบบพันธะสัญญา

การศึกษาการผลิตในระบบพันธะสัญญาในสปป.ลาว เพื่อทำความเข้าใจระบบการผลิตภายใต้บริบทเชิงสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพโดยคำนึงถึงประโยชน์ซึ่งควรจะเกิดกับเกษตรกรผู้เข้าร่วมในระบบการผลิตและบริษัทผู้ทำสัญญาในลักษณะ win-win ทั้งนี้โดยมีข้อสมมติเบื้องต้นว่าเป็นระบบพันธะสัญญา (contract farming) เดิมรูปแบบจึงมีประเด็นคำถามที่ควรพิจารณา 10 ข้อ ซึ่งนำไปสู่ขั้นตอนการศึกษาดังภาพที่ 1.1 และเพื่อให้เกิดความกระจ่างยิ่งขึ้นการวิจัยจะตอบคำถามดังต่อไปนี้

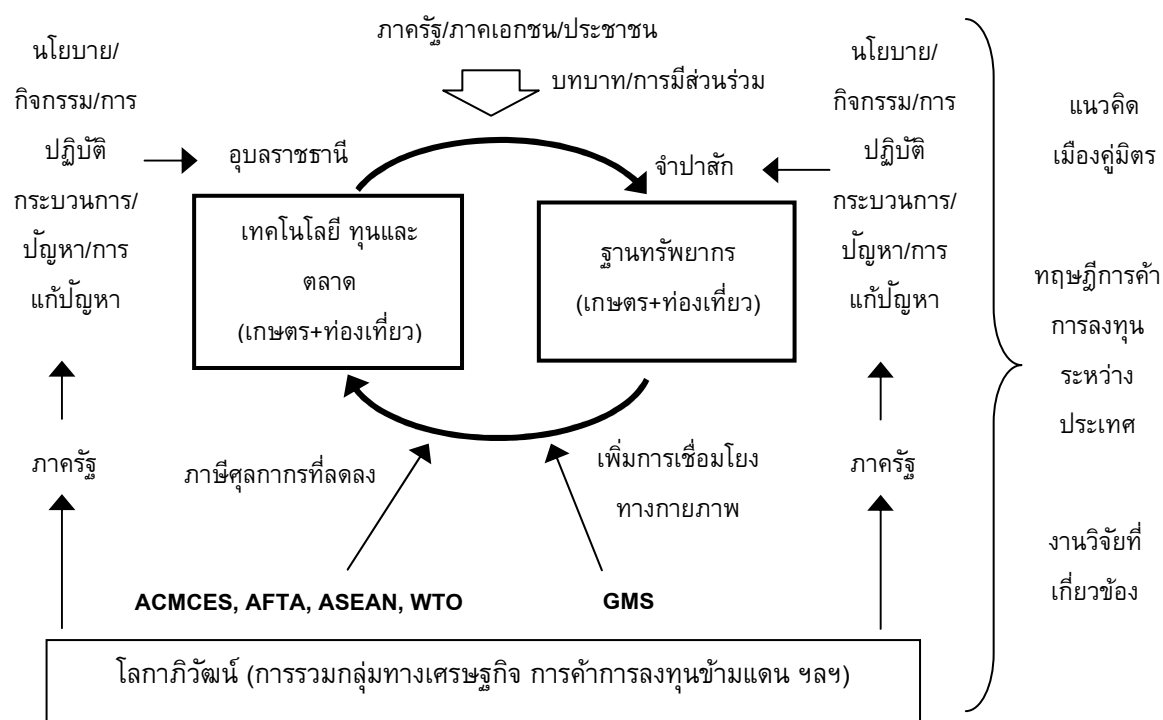
- (1) ระบบการผลิตในและนอกสัญญาต่างกันอย่างไร และเหตุใดเกษตรกรลาวจึงเลือกเข้าร่วมการผลิตในระบบพันธะสัญญา (contract farming: CF)
- (2) ลักษณะของสัญญาและการปฏิบัติตามสัญญาเป็นที่น่าสนใจสำหรับทั้งสองฝ่ายเพียงไร มีการบิดพลิ้วข้อตกลงในด้านใดและบ่อยเพียงไรบทบาทของฝ่ายที่สาม (ร้านค้าหรือรัฐ) มีส่วนเกี่ยวข้องเพียงไร
- (3) การผลิตพืชเดียวกันในระบบ CF มีข้อดีว่าการผลิตของเกษตรกรนอกระบบ CF ในด้านใดบ้าง (และมากน้อยเพียงไร—ถ้าสามารถประเมินได้) เช่น การลดความเสี่ยง การรับการถ่ายทอดเทคโนโลยีระดับประสิทธิภาพและผลิตภาพ
- (4) ต้นทุนการผลิตต่อหน่วยและผลตอบแทนของพืชใน CF สูงกว่าพืชอื่นในพื้นที่เดียวกันมากน้อยเพียงไร
- (5) เกษตรกรที่ดำเนินการในระบบ CF ได้สวัสดิการและประโยชน์อื่นใดทั้งที่เป็นตัวเงินและมีใช้ตัวเงินบ้าง
- (6) การผลิตในระบบ CF ก่อให้เกิดการจ้างงานเพิ่มขึ้นในชุมชนมากน้อยเพียงไร
- (7) บริษัทผู้ทำสัญญาเผชิญกับความเสี่ยงในด้านใดบ้างเมื่อทำสัญญากับเกษตรกรและบริษัทผู้ทำสัญญาสามารถลดความเสี่ยงด้านธุรกิจไปสู่ปลายทางได้มากน้อยเพียงไร (สามารถจัดส่งสินค้าตามเวลาในปริมาณและคุณภาพที่ต้องการ)
- (8) ปัญหา อุปสรรคในขั้นตอนตั้งแต่ต้นทางจากการเริ่มทำสัญญาจนกระทั่งสินค้าจากเกษตรกรส่งมอบให้ผู้รับซื้อมีอะไรบ้างและระดับความรุนแรงของปัญหาเป็นอย่างไร และปัจจัยบวกที่เกิดขึ้นระหว่างทางคืออะไร
- (9) ลักษณะความสัมพันธ์เชิงสังคมใดเอื้อต่อการส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรและผู้รับซื้อของสองประเทศเพียงไร
- (10) ลักษณะของระบบการผลิตพันธะสัญญาที่เหมาะสมระหว่างไทย–ลาว ควรเป็นเช่นไร

ข. กรอบแนวคิดการศึกษาความสัมพันธ์ของเมืองคูมิตรไทย-ลาว

การศึกษาเมืองคูมิตรอุบลราชธานี-จำปาสัก มุ่งศึกษาศักยภาพของพื้นที่จากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ รวมถึงนโยบายและการดำเนินงาน การรับรู้และการมีส่วนร่วมของภาครัฐ ธุรกิจและภาคเอกชน ตลอดจนปัญหา อุปสรรคของการพัฒนาความสัมพันธ์ของเมืองคูมิตร โดยเน้นภาคเกษตรและการท่องเที่ยวเป็นหลัก กรอบแนวคิดการศึกษาแสดงในภาพที่ 1.2

ภาพที่ 1.1 ขั้นตอนการศึกษาการผลิตในระบบพันธะสัญญา

ภาพที่ 1.2 กรอบแนวคิดการศึกษาเมืองคู่มือ

1.4 กรอบรายงาน

รายงานฉบับนี้สรุปและสังเคราะห์ผลงานวิจัยจาการรายงานการศึกษาระบบเกษตรพันธะสัญญาจำนวน 5 รายงาน เป็นหลัก และมีสาระจากรายงานเมืองคู่มืออุบลราชธานี-จำปาสัก เป็นข้อมูลเสริม นอกจากบทนี้แล้ว บทที่ 2 เสนอวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการผลิตในระบบพันธะสัญญาได้แก่ ความหมาย และจุดมุ่งหมายของการเกษตรในระบบนี้ ตลอดจนข้อค้นพบเชิงประจักษ์ในเชิงผลกระทบทางบวกและทางลบระบบพันธะสัญญา รวมถึงนโยบายของรัฐและระเบียบปฏิบัติการผลิตในระบบพันธะสัญญาระหว่างไทย-ลาว และสุดท้ายเสนอกรอบแนวทางการศึกษาของงานวิจัยชิ้นนี้

ในบทที่ 3 เสนอภูมิหลังภาคการเกษตรในพื้นที่ศึกษา โดยนำเสนอสภาพพื้นที่และสินค้าเกษตรหลัก รวมถึงระดับความเป็นอยู่ (ภาวะเศรษฐกิจ) และระบบตลาดของข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ อ้อยและกะหล่ำปลีในพื้นที่ศึกษารวมถึงภูมิหลังของเกษตรกรตัวอย่าง

บทที่ 4 รายงานรูปแบบของเกษตรพันธะสัญญาของข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ อ้อยและกะหล่ำปลีในพื้นที่ศึกษา โดยนำเสนอขั้นตอนการทำสัญญา ประเด็นหลักในสัญญา ตลอดจนการบิดพลิ้วสัญญา นอกจากนี้ยังนำเสนอข้อมูลจากการสำรวจและสังเคราะห์ผลผลิตต้นทุนและผลตอบแทนของการผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ อ้อยและกะหล่ำปลีในระบบพันธะสัญญาของเกษตรกรตัวอย่าง การเปลี่ยนแปลงเชิงเศรษฐกิจ-สังคม/ความเสี่ยงและความพอใจของเกษตรกรที่มีต่อระบบพันธะสัญญา

บทที่สุดท้ายให้ข้อสรุปและรูปแบบเกษตรพันธะสัญญาปัญหาหลักและแนวทางการปรับปรุง รวมถึงรูปแบบของระบบที่เหมาะสมสำหรับแต่ละพืชในแต่ละท้องถิ่นและมาตรการในระยะสั้น ระยะปานกลางถึงระยะยาวและสรุปผลการศึกษาเมืองคู่มืออุบลราชธานี-จำปาสัก

บทที่ 2

วรรณกรรมและกรอบแนวคิดการวิจัย

2.1 วรรณกรรมเกษตรระบบพันธสัญญา (contract farming)

เกษตรแบบมีพันธสัญญาเริ่มปรากฏขึ้นตั้งแต่ยุคอาณานิคม ประเทศเจ้าอาณานิคมตะวันตก เช่น อังกฤษได้ส่งเสริมให้เกษตรกรในประเทศอาณานิคมผลิตพืชหรือสัตว์ชนิดใหม่เป็นวัตถุดิบเพื่อแปรรูปในเทศของตนของเช่น พืช ผัก ผลไม้ สัตว์ กาแฟ ชา สมุนไพร ฝ้ายและอื่นๆ ระบบอาณานิคมเป็นปัจจัยผลักดันที่สำคัญมากที่ทำให้เกิดระบบเกษตรแบบมีพันธสัญญาและระบบอาณานิคมก็ทำให้เกิดโลกาภิวัตน์ด้านอาหารอีกด้วย(McMichael, 1999)

ปรากฏการณ์โลกาภิวัตน์ด้านอาหารดังกล่าว อาศัยระบบเกษตรพันธสัญญาเป็นกลไกเชื่อมโยงอุปทานและอุปสงค์เข้าด้วยกัน หรือสร้างอุปสงค์ใหม่และเพิ่มอุปทานตลอดจนเปิดโอกาสให้เกษตรกรรายย่อยได้เข้าถึงตลาดขยายการผลิตและเพิ่มรายได้ให้แก่เกษตรกร อย่างไรก็ตามมีนักวิเคราะห์ที่ไม่น้อยที่ชี้ผลเชิงลบของเกษตรพันธสัญญา โดยเฉพาะในประเด็นความเหลื่อมล้ำระหว่างเกษตรกรรายใหญ่และรายย่อยตลอดจนการเอารัดเอาเปรียบของฝ่ายทุนการทบทวนวรรณกรรมนี้จะได้นำเสนอข้อคิดเห็นบางส่วนทั้งด้านลบและด้านบวกของระบบการผลิตนี้พอเป็นสังเขป

ในภาพการเกษตรของโลกซึ่งอุตสาหกรรมอาหารและเกษตรมีมูลค่าประมาณร้อยละ 65 ของเศรษฐกิจโลก ซึ่ง McMichael (1999) (อ้างโดยกนกวรรณ มะโนรัมย์และคณะ, 2553) ชี้ว่า เกษตรกรในสังคมชนบทเป็นผู้มีบทบาทในการผลิตอาหารไม่ว่าจะได้รับผลกระทบจากระบบโลกาภิวัตน์เพียงใดและเห็นว่า เกษตรพันธสัญญาเป็นกลไกของการผูกขาดและในที่สุดส่งผลด้านลบต่อเกษตรกรรายย่อยที่ยากจนในชนบท ตัวอย่างเช่น ในประเทศสหรัฐที่มีบริษัท 4 แห่งคุมตลาดเนื้อวัวถึงร้อยละ 78 และอีก 4 บริษัทคุมตลาดรัฐพืชอาหารถึงร้อยละ 84 และมีเพียง 2 บริษัทคือบริษัทคาร์กิลและบริษัทอาร์เซอร์ ดาเนียลส์ มิดแลนด์ส์ คุมการผลิตและจำหน่ายรัฐพืชทั่วโลก และมีเพียง 4 บริษัทใหญ่ของโลกเท่านั้นที่ทำธุรกิจการเกษตรทั่วโลกได้แก่ บริษัทแอสตราเซนเนกา บริษัทดูปองต์ บริษัทมอนซานโต้ บริษัทโนวาร์ติส กลุ่มบริษัทเหล่านี้คุมตลาดยาฆ่าแมลง เมล็ดพันธุ์และพืชตัดแต่งพันธุกรรม โลกาภิวัตน์ของอาหารทำให้คนทั่วโลกพึ่งพาพืชพันธุ์และอาหารที่เป็นพืชและสัตว์เพียงไม่กี่ชนิดซึ่งเป็นอันตรายต่อคนยากจนในชนบทจำนวนมาก

2.1.1 เกษตรแบบมีพันธสัญญา: ความหมายและจุดประสงค์

เกษตรพันธสัญญามีผู้เกี่ยวข้องหลัก 2 ฝ่ายคือ ผู้ซื้อ และผู้ขาย ซึ่งมีผลประโยชน์จากการทำธุรกรรมร่วมกันจากการซื้อ-ขายสินค้าเกษตรนั้น ในขณะที่มีข้อขัดแย้งระหว่างกันในด้านราคาแต่เพื่อให้ได้มาซึ่งสินค้าในคุณภาพและปริมาณในเวลาที่ต้องการ ผู้ซื้อซึ่งอยู่ในสถานะที่พร้อมกว่าจึงให้การสนับสนุนเกษตรกรผู้ผลิตตามสถานการณ์ความจำเป็น เพื่อเป็นการสร้างความมั่นใจให้แก่กัน โดยเฉพาะสำหรับฝ่ายผู้ลงทุนจึงมีสัญญาต่อกันระหว่างสองฝ่ายโดยมีการกำหนดราคาล่วงหน้า ความหมายของ “เกษตรพันธสัญญา” อาจแตกต่างกันออกไปบ้างในรายละเอียด ซึ่งผู้ให้คำนิยามผูกโยงกับบริบทที่ต่างกันออกไปเช่น Binswanger et al. (1995), Eaton and Shepherd (2001), Patrick (2004),

Delforge (2004), และ Singh (2005) เป็นต้น เน้นบทบาทหน้าที่ของคู่สัญญาทั้ง 2 ฝ่าย โดยให้คำอธิบายว่า “เป็นข้อตกลงหรือกระบวนการจัดการระหว่างเกษตรกรและการจัดการด้านการตลาดกับบริษัทห้างร้านหรือผู้ซื้อ เพื่อจัดการกับผลผลิตและอุปทานของผลผลิตทางการเกษตรให้มีความสอดคล้องกันภายใต้สัญญาผูกพันในอนาคต ซึ่งมักจะเป็นการตกลงเรื่องราคาซื้อขายล่วงหน้า ข้อตกลงมักรวมถึงการสนับสนุนด้านการผลิตจากผู้ซื้อในระดับที่แตกต่างกันออกไปเช่น ปัจจัยการผลิตและการให้ความช่วยเหลือทางเทคนิคภายใต้เงื่อนไขผูกพันว่าเกษตรกรจะต้องจัดหาปริมาณผลผลิตที่มีคุณภาพตรงตามมาตรฐานตามที่คุณซื้อต้องการและเป็นเงื่อนไขผูกพันต่อบริษัทในการให้การสนับสนุนด้านการผลิตและการซื้อขายผลผลิต

ในเชิงทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ เป็นที่คาดว่า ระบบตลาดที่มีประสิทธิภาพจะทำหน้าที่ถ่ายทอดความต้องการจากผู้ซื้อสู่ผู้ผลิตผ่านกลไกราคา และในทางตรงข้ามสะท้อนต้นทุนการผลิตจากเกษตรกรสู่ผู้ซื้อและราคาของสองตลาดแตกต่างกันไม่เกินค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างตลาด

อย่างไรก็ตามเมื่อกลไกราคาไม่สามารถทำหน้าที่ได้สมบูรณ์ จากเหตุที่ผู้เกี่ยวข้องไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลได้เท่าเทียมกัน ส่งผลให้การจัดทรัพยากรและผลผลิตไม่เกิดประโยชน์เต็มที่ต่อสังคม การทำเกษตรพันธะสัญญาเป็นการจัดการเพื่อเชื่อมโยงตลาด จนถึงผู้ผลิตโดยมีศูนย์บริหารข้อมูลอยู่หน่วยเดียว ซึ่งควรสร้างประสิทธิภาพสูงสุดในการแปลงความต้องการของตลาดให้ถึงมือเกษตรกรด้วยราคาที่กำหนดขึ้นจากฐานของต้นทุนและราคาที่ผู้บริโภคจ่าย นอกจากนี้ยังลดต้นทุนการแสวงหาข้อมูลและต้นทุนของการเกิดราคาคุณภาพ (price discovery ในความหมายของ Tomek with Robinson, 2003)

มุมมองนี้ได้รับการเน้นย้ำจาก Patrick (2004) ว่า เกษตรแบบมีพันธะสัญญาเป็น “ระบบการผลิตและตลาด ซึ่งช่วยกระจายความเสี่ยงด้านการผลิตและการตลาดระหว่างธุรกิจกับเกษตรกรรายย่อยและเป็นเครื่องมือเพื่อลดต้นทุนการดำเนินการทางธุรกิจ อันเกิดจากความล้มเหลวของตลาด”

องค์การอาหารและเกษตรกรรมแห่งสหประชาชาติ ได้ให้ความหมายของเกษตรแบบมีพันธะสัญญาว่า หมายถึง ตามบทบาทในการเชื่อมโยงตลาดกับแหล่งอาหารของโลก“การตกลงกันระหว่างเกษตรกรกับบริษัทแปรรูปหรือค้าขายสินค้าเกษตรเพื่อที่จะกำหนดการผลิตและจัดหาผลิตภัณฑ์เกษตรกรรมภายใต้ข้อตกลงซื้อขายล่วงหน้าซึ่งมักจะกำหนดราคาไว้ก่อนแล้ว โดยที่ข้อตกลงดังกล่าวมักจะเกี่ยวข้องกับการที่ผู้ซื้อจัดหาปัจจัยมาสนับสนุนการผลิตในระดับหนึ่ง เช่น ปัจจัยการผลิตและคำปรึกษาด้านเทคนิค” (Delforge, 2004) องค์การอาหารและเกษตรกรรมแห่งสหประชาชาติ เชื่อเช่นเดียวกับเบอร์กฮอดจ์และคณะ (2003) และ McMichael (2003) ว่า ในโลกยุคโลกาภิวัตน์เกษตรแบบมีพันธะสัญญาจะเป็นรูปแบบการผลิตที่สามารถช่วยเกษตรกรรายย่อยเชื่อมประสานเข้ากับระบบอาหารระดับโลกได้ เนื่องจาก ผู้บริโภคในระดับโลกมีการเปลี่ยนแปลงนิสัยการบริโภคโดยพึ่งพาร้านขายอาหารจานด่วนมากขึ้น โดยมีซูเปอร์มาร์เก็ตเป็นเครื่องมือและบทบาทสำคัญในการแพร่กระจายอาหารในแทบจะทุกประเทศ ซึ่งส่งผลโดยตรงให้ผลิตภัณฑ์อาหารสด และแปรรูประหว่างประเทศในโลกมีการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง

แนวทางของระบบพันธะสัญญาได้รับการยกระดับเป็นเครื่องมือพัฒนาภาคเกษตรในระดับชาติ เช่น ประเทศไทย การทำเกษตรพันธะสัญญาได้รับการบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 6 ซึ่งในขณะนั้นกล่าวถึงความเชื่อมโยงแนวตั้งระหว่างการผลิตสู่การแปรรูปเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มและการส่งออก

สินค้าเกษตร และเป็นแนวทางยกระดับคุณภาพของผลิตผลเกษตร โดยไม่ได้กล่าวถึงเกษตรพันธะสัญญา แต่ระบบนี้ได้ถูกใช้เป็นเครื่องมือของรัฐบาลในแบบพัฒนาโดยมีภาคเอกชนนำ (Sriboonchitta and Wiboonpongse, 2008) อย่างไรก็ตาม Sriboonchitta and Wiboonpongse เห็นว่า ในหลายกรณี เกษตรพันธะสัญญาอาจไม่มีความยุติธรรมแก่เกษตรกร ในสถานการณ์เช่นนี้รัฐไม่ควรใช้เกษตรพันธะสัญญาเป็นเครื่องมือพัฒนาการเกษตรและชนบท

Sethboonsarng (2008) ได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการส่งเสริมเกษตรแบบมีพันธะสัญญาว่า แบ่งออกได้เป็น 2 ด้านใหญ่ๆ ด้านแรก เกษตรแบบมีพันธะสัญญามักตั้งบนพื้นฐานของแรงจูงใจและเป้าหมายของหน่วยงานหรือกลุ่มผู้ต้องการพัฒนาเกษตรแบบมีพันธะสัญญา ซึ่งแต่ละกลุ่มหรือองค์กรต่างๆ มีเป้าหมายในการส่งเสริมแตกต่างกัน เช่น แรงจูงใจทางสังคมของเกษตรแบบมีพันธะสัญญา (Socially motivated contract farming) ที่เน้นการลดการเกษตรเคมีเพราะทำลายสิ่งแวดล้อมและเพิ่มต้นทุนส่งผลให้เกิดความยากจนต่อกลุ่มเกษตรกร ดังนั้น ชาวบ้านและองค์กรพัฒนาเอกชนจึงหันมาสนับสนุนเกษตรกรรมทางเลือกเพื่อลดปัญหาการทำลายสิ่งแวดล้อม และส่งเสริมการผลิตเพื่อสนับสนุนการพัฒนาชนบทและลดความยากจน บางบริษัทเริ่มมีความสนใจเรื่องความรับผิดชอบต่อสังคมในการพัฒนาด้วยเพื่อลดปัญหาการทำลายสิ่งแวดล้อมด้านที่สอง การทำเกษตรแบบมีพันธะสัญญามักตั้งอยู่บนพื้นฐานการจัดโครงสร้างและการจัดการที่รวมศูนย์คือ การทำเกษตรแบบมีพันธะสัญญาขนาดใหญ่ที่ดำเนินการโดยบริษัทที่เน้นการสร้างมาตรฐานของสินค้า มีการแปรรูปสินค้า โดยการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยและทุนที่สูงมากและการเกษตรแบบมีพันธะสัญญาโดยเกษตรกรขนาดเล็กที่เน้นที่การผลิตสินค้าขั้นปฐม เน้นการใช้แรงงานของเกษตรกรเป็นหลัก ไม่เน้นทุนมาก เป็นต้น

2.1.2 รูปแบบของเกษตรแบบมีพันธะสัญญา

นักวิชาการได้วิเคราะห์ให้เห็นว่าเกษตรแบบมีพันธะสัญญามีหลายรูปแบบของเช่น Eaton and Shepherd (2001) อ้างในกนกวรรณ มะโนรัมย์และคณะ (2553) กล่าวว่า รูปแบบของเกษตรแบบมีพันธะสัญญาไม่ได้เหมือนกันทั้งหมดซึ่งพบว่ามีรูปแบบของการดำเนินการอยู่หลากหลายซึ่งขึ้นอยู่กับชนิดของพืชที่ส่งเสริม การสนับสนุนของบริษัทในด้านต่างๆ และขึ้นอยู่กับว่าเกษตรกรและบริษัทมีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นเพียงใด โดยทั่วไปสามารถแบ่งออกได้ 5 รูปแบบ และยกตัวอย่างรูปแบบในประเทศไทยดังนี้

รูปแบบที่ 1 แบบรวมศูนย์ (Centralized model)

เป็นรูปแบบที่มีความแน่นอนตายตัวและชัดเจนของสัญญาหรือข้อตกลงระหว่างบริษัทกับผู้ผลิต เน้นรูปแบบที่ประสานกันครบวงจร คือ บริษัทรับซื้อผลผลิตจากเกษตรกรจำนวนมาก แล้วนำมาแปรรูปบรรจุหีบห่อ และวางขายในตลาด เป็นที่นิยมในประเทศกำลังพัฒนาและเหมาะสมสำหรับพืชที่มีราคาสูง

รูปแบบที่ 2 แบบนิวเคลียส (Nucleus estate model)

บริษัทที่เป็นคู่สัญญาทำหน้าที่ทั้งจ้างเหมาช่วงให้เกษตรกรเป็นผู้ผลิตและยังดำเนินการผลิตขนาดใหญ่ด้วยตนเอง ลักษณะนี้เป็นรูปแบบสำหรับพืชยืนต้น เช่น ปาล์มน้ำมัน ยางพารา เกษตรกรทำงานเสมือนเป็นลูกจ้าง

รูปแบบที่ 3 แบบพหุภาคี (The Multipartite model)

ลักษณะนี้จะมีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายภาคส่วน เช่น ตัวแทนภาครัฐ บริษัท เจ้าของที่ดิน เกษตรกร ถ้าไม่มีการประสานงานร่วมกันที่ดีการจัดการภายในก็จะค่อนข้างยุ่งยาก จะมีการให้การสนับสนุนวัตถุดิบและวิธีการจัดการให้กับเกษตรกร

รูปแบบที่ 4 พันธสัญญาแบบไม่เป็นทางการ (Informal model)

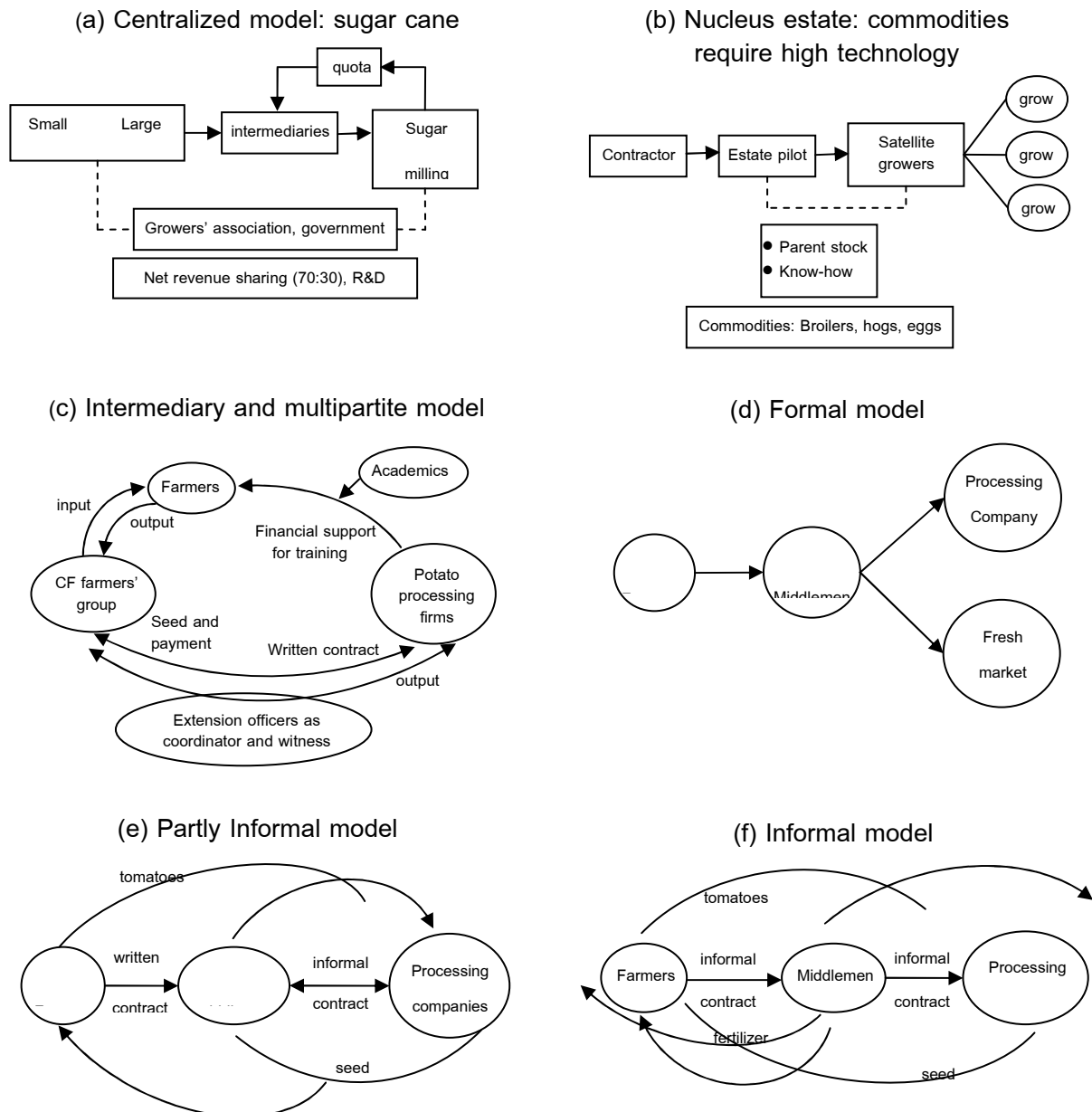
รูปแบบนี้ มีลักษณะที่สัญญาเป็นแบบไม่เป็นทางการ เน้นการผลิตเฉพาะฤดูกาล เช่น การปลูก ผักสด หรือผลไม้ ซึ่งไม่จำเป็นต้องแปรรูปมากนัก การสนับสนุนด้านวัตถุดิบมีค่อนข้างน้อยสัญญาแบบนี้ มักเป็นการตกลงกันด้วยวาจาระหว่างผู้ประกอบการรายย่อย หรือบริษัทธุรกิจขนาดเล็กกับเกษตรกร หรือกลุ่มการผลิต

รูปแบบที่ 5 พันธสัญญาแบบมีตัวกลาง (Intermediary model)

เป็นแบบที่ปฏิบัติกันแพร่หลายโดยบริษัทแปรรูปอาหารและผู้ประกอบการขนาดใหญ่จะซื้อผลผลิตจากพ่อค้าคนกลาง ซึ่งแต่ละคนจะทำหน้าที่รวบรวมผลผลิตจากเกษตรกรกลุ่มหนึ่งที่ตนมีความสัมพันธ์เชิงธุรกิจด้วยอย่างไม่เป็นทางการ ทั้งนี้สัญญาเป็นระบบไตรภาคี (Tripartite model) ซึ่งเป็นองค์กรหลายประเภทเกี่ยวข้องกันอยู่ด้วย เช่น บริษัทเอกชน หน่วยงานของรัฐ และเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ เช่น สหกรณ์โคนมของเกษตรกรเป็นผู้รวบรวมรับซื้อนมจากสมาชิก และเป็นผู้ทำสัญญาข้อตกลงกับโรงงานภายใต้การดูแลของกรมส่งเสริมสหกรณ์ เป็นต้น หากบริษัทผู้ให้การสนับสนุนไม่ควบคุมการผลิตให้ดีก็อาจจะส่งผลเสียได้

2.1.3 เกษตรแบบมีพันธสัญญาและผลกระทบในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

อนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงมีพัฒนาการความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจตามธรรมชาติมาต่อเนื่องนับตั้งแต่ก่อนและหลังยุคอาณานิคมจนกระทั่งปัจจุบัน สำหรับความร่วมมือด้านการเกษตรกรรมในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงถือเป็นความร่วมมือหนึ่งใน 9 สาขาที่มีขึ้นภายใต้ยุทธศาสตร์ความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง (GMS) ที่สนับสนุนโดยธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย (ADB) ตั้งแต่ปี 2535 ซึ่งความร่วมมือดังกล่าวเกิดขึ้นหลังจากที่ภูมิภาคได้เข้าสู่บรรยากาศทางการเมืองที่สงบและมีแนวทางการเปลี่ยนแปลงสมรภูมิรบเป็นสนามการค้านับตั้งแต่ปีทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา เกษตรพันธสัญญาในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงได้รับการสนับสนุนจาก ADB ในปี 2546 รัฐบาลในกลุ่มประเทศลุ่มแม่น้ำโขงได้ดำเนินการให้มียุทธศาสตร์ความร่วมมือทางเศรษฐกิจ อิรวดี-เจ้าพระยา-แม่โขง (ACMECS: Ayeyawady-Chao Phraya-Mekong Economic Cooperation Strategy) เพื่อเป็นการลดช่องว่างทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศเพื่อนบ้านส่งเสริมกรอบความร่วมมือในอนุภูมิภาคที่มีอยู่แล้ว ใช้ประโยชน์จากความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบของประเทศสมาชิก ส่งเสริมให้อุตสาหกรรมเกษตรและการผลิตเคลื่อนย้ายไปยังบริเวณที่มีความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบตามแนวชายแดน เช่น การอำนวยความสะดวกทางการค้าและการลงทุนการยกเว้นการเรียกเก็บภาษีนำเข้าสินค้าเกษตรบางรายการจากกัมพูชา ลาว และพม่า เป็นต้น ผ่านโครงการเกษตรแบบมีพันธสัญญา (contract farming) เป็นรูปธรรมของความร่วมมือกันทางด้านการเกษตรระหว่างประเทศต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการดำเนินนโยบาย

Source: Wiboonpongse and Sriboonchitta (1995), Shepherd (2001)

ภาพที่ 2.1 รูปแบบของเกษตรแบบมีพันธะสัญญา

ร่วมมือระหว่างเมืองคูมิตร์ (Sister Cities) อุบลราชธานี-จำปาสักโดยภาพรวมแล้ว สำหรับกรณีประเทศไทยนั้น เกษตรแบบมีพันธะสัญญาเริ่มก่อนประเทศอื่นๆ ในเอเชียโดยมีบริษัทเจริญโภคภัณฑ์ (ซีพี) เป็นผู้นำด้านธุรกิจการเกษตรในประเทศไทย ตั้งแต่ปี 2510 โดยเริ่มที่การผลิตไก่เนื้อและไก่ไข่ โดยมีการริเริ่มการเลี้ยงไก่แบบอุตสาหกรรมขึ้นในประเทศไทยในช่วงทศวรรษ 2520 ทำให้ในประเทศไทยมีความสำเร็จมากและก้าวหน้ากว่าประเทศใดในภูมิภาคนี้ (Glover, 1992)

Rosset et al. (1999) ศึกษาเรื่อง “Thailand and the World Tomato: Globalization, New Agricultural Countries (NACs) and the Agrarian Change” โดยศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างโลกาภิวัตน์กับการเปลี่ยนแปลงของสังคมกสิกรรมในกลุ่มประเทศเกษตรกรรมใหม่ (New Agricultural

Countries - NACs) ผ่านเกษตรแบบมีพันธสัญญา โดยใช้กรณีการปลูกมะเขือเทศในภาคอีสานตั้งแต่ปี 1987 (พ.ศ. 2530) งานชิ้นนี้มีข้อค้นพบที่สำคัญหลายประการในเชิงแนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างภาคเกษตร กล่าวคือ เกษตรแบบมีพันธสัญญานำมาสู่การเชื่อมโยงระบบการผลิตอาหารในระดับท้องถิ่นและการบริโภคอาหารระดับโลกในแนวตั้ง บทบาทของบรรษัทลงทุนข้ามชาติในการควบคุมการผลิต มาตรฐานของผลผลิต การแบ่งงานกันระหว่างประเทศ เป็นการทำหน้าที่แทนกลไกการตลาดได้ในระดับหนึ่ง ในขณะที่การผลิตเมล็ดพันธุ์มะเขือเทศ (ใช้เทคโนโลยีผสมพันธุ์) ต้องผูกมัดกับทุนข้ามชาติ แต่การผลิตมะเขือเทศแปรรูป (tomato paste) กลับถูกควบคุมโดยทุนในประเทศและมีระดับพันธสัญญาค่อนข้างต่ำ เกษตรกรที่ปลูกเมล็ดพันธุ์ใช้ที่ดินขนาดเล็กกว่าเกษตรกรปลูกมะเขือเทศแปรรูป แต่รายได้ต่อผลผลิตของเกษตรกรขนาดเล็กที่สุดที่ปลูกเมล็ดพันธุ์ให้ผลตอบแทนสูงสุดและได้รับราคาสูงที่สุด แต่สำหรับมะเขือเทศแปรรูปขนาดพื้นที่ปลูกค่อนข้างเล็ก มีผลผลิตสูงสุด Rosset et al. ชี้ว่า เกษตรกรที่มีขนาดใหญ่ที่เหลืออยู่มีการต่อรองได้มากกว่าเมื่อมีขนาดฟาร์มใหญ่ ซึ่งสอดคล้องกับประสบการณ์ในที่อื่น ๆ ของโลก

อย่างไรก็ตาม ทุนข้ามชาติแสวงหาแหล่งผลิตต้นทุนต่ำในประเทศจีนมาทดแทนการผลิตในประเทศไทย แต่กระนั้นยังนิยมให้ปลูกมะเขือเทศบางพันธุ์ในประเทศไทยมากกว่า ทั้งหมดนี้แสดงถึงพลวัตของการทำเกษตรพันธสัญญา ซึ่งทุนข้ามชาติในกระแสโลกาภิวัตน์สามารถเคลื่อนย้ายเพื่อต้นทุนต่ำสุดแต่ไม่เสมอไป ปัจจัยอื่นๆ เช่น ความชำนาญและความทุ่มเทของเกษตรกรมีส่วนอย่างมากต่อการยึดโยงทุนข้ามชาติไว้ (ผู้เขียน)

Rosset et al. (1999) ได้ยืนยันว่า เกษตรกรไม่มีที่ดินของตนเองกว่าร้อยละ 90 มีการผลิตในระบบพันธสัญญามากบ้าง น้อยบ้าง สำหรับการผลิตมะเขือเทศเพื่อเมล็ดพันธุ์มีร้อยละ 24 ของเกษตรกรที่ทำสัญญาเป็นผู้ไร้ที่ดินเป็นของตนเอง ซึ่งแสดงให้เห็นอีกหนึ่งรายงานที่พบว่าเกษตรกรที่ไร้ที่ทำกินถูกกันออกจากระบบเกษตรพันธสัญญา และเกษตรกรมีการใช้ที่ดินในระบบพันธสัญญาเพียงบางส่วนเท่านั้น ซึ่งเป็นการสะท้อนว่าเกษตรกรมีทางเลือกมากกว่าที่จะถูกผูกมัดโดยทุนอย่างสิ้นเชิง

ประสบการณ์เกษตรพันธสัญญามันฝรั่งในภาคเหนือจากการศึกษาเชิงลึกของ Wiboonpongse et al. (2007) แตกต่างไปจาก Rosset et al. โดยพบว่า เกษตรมันฝรั่งได้รับประสบการณ์และเรียนรู้จากระบบทั้งด้านการผลิตและการตลาดปัจจัยการผลิต สามารถสร้างนวัตกรรมใหม่ด้วยตนเองและสามารถเลือกที่จะผลิตนอกกรอบพันธสัญญาได้ เกษตรกรในพื้นที่เดียวกันนี้ตัดสินใจได้ด้วยตนเองว่าจะผลิตมันฝรั่งหรือพืชอื่นในช่วงหลังเก็บเกี่ยวข้าวแล้วได้เช่นกัน (Wiboonpongse and Sriboonchitta, 1998)

บทความของ Delforge (2004) เรื่อง “From small farms to fast food chains and supermarkets” ชี้ให้เห็นผลลบของเกษตรที่อยู่ภายใต้เกษตรแบบมีพันธสัญญาโดยยกตัวอย่างจากกรณีของประเทศไทย กรณีเกษตรกรผู้ปลูกมันฝรั่ง หรือผู้เลี้ยงไก่ก็นำไปสู่วิกฤตต่อเกษตรกรรายย่อยมากขึ้น เพราะเกษตรกรถูกซูดรีดอย่างไม่เป็นธรรมจากบริษัทเพราะไม่อยู่ในฐานะที่เป็นคู่เจรจาที่เหมาะสมหรือมีอำนาจเท่ากัน สัญญาส่วนใหญ่เข้าข้างบริษัทและเกษตรกรมักจะเสียเปรียบเสมอโดยขาดหลักประกันเมื่อเผชิญกับปัญหาต่างๆ เช่น ช่วงที่เกิดการโรคไข้หวัดนกระบาด บริษัทได้หยุดการซื้อไก่ในระยะยาว ทำให้เกษตรกรต้องแบกรับภาระขาดทุน หรือกรณีอื่นๆ เกษตรกรได้ กลายเป็นแรงงานในที่ดินของตัวเอง ขาดกลไกหรือช่องทางให้เกษตรกรต่อรองได้หรือมีหน่วยงานกลางมาไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้ง เป็นต้น

Litter and Watts (1999) ในหนังสือเรื่อง “Living under Contract” ได้วิเคราะห์ในทำนองเดียวกันกับบทความหลายชิ้นเช่น Rosset et al. (1999) ซึ่งเห็นว่า ระบบเกษตรแบบมีพันธสัญญาทำให้เกิดความแตกต่างทางชนชั้นในสังคมชนบทเพราะการแลกเปลี่ยนที่ไม่เท่าเทียมและไม่เป็นธรรมระหว่างภาคเอกชนและเกษตรกร จนกลายเป็นการเร่งให้เกษตรกรกลายเป็นผู้ใช้แรงงานรับจ้างในภาคเกษตรเร็วขึ้นและก่อให้เกิดระบบเศรษฐกิจสังคมรูปแบบใหม่ในภาคเกษตรที่เกษตรกรถูกควบคุมและบังคับการแบบใหม่ภายใต้ระบบทุนนิยม ส่วนงานวิจัยของ Sriboonchitta and Wiboonpongse (2008) เรื่อง “Overview of Contract Farming in Thailand” เห็นขัดแย้งกับงานศึกษาข้างต้นที่กล่าวมา เพราะมีข้อบ่งชี้ชัดเจนว่า ในหลายกรณีเกษตรแบบมีพันธสัญญาสามารถเป็นเครื่องมือลดความยากจนในภาคชนบทได้ เนื่องจาก กระบวนการ ขั้นตอน และเป้าหมายของโครงการสนับสนุนให้เกษตรกรเข้าถึงแหล่งเงินทุน ตลาด ลดความเสี่ยงเรื่องตลาดและราคาขายภาครัฐและภาคเอกชนมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนโครงการเกษตรแบบมีพันธสัญญาเช่น การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การสร้างระบบประสานความร่วมมือจากภาคส่วนต่างๆ งานศึกษานี้ได้ชี้ว่า เกษตรแบบมีพันธสัญญาในประเทศไทยมีทั้งสำเร็จและล้มเหลวซึ่งขึ้นกับหลายปัจจัยได้แก่ ประเภทของสินค้า ความต้องการของตลาดในผลผลิตแต่ละชนิด และสาเหตุหลักๆ ที่เกษตรกร ตัดสินใจเข้าร่วมโครงการคือมั่นใจว่ามีตลาดและราคาที่แน่นอนรวมทั้งแรงจูงใจด้านรายได้ อย่างไรก็ตามงานชิ้นนี้ มีข้อสรุปที่สำคัญว่าเกษตรแบบมีพันธสัญญาให้ประโยชน์กับเกษตรกรชาวไทยและคนจนมีแนวโน้มที่จะได้ประโยชน์มากขึ้นหากเข้าร่วมในโครงการแบบเต็มเนื่องจากหลายเหตุผลเช่นทั้งเกษตรกรและบริษัทต่างเอื้อประโยชน์ต่อกันและกัน ชาวบ้านได้เรียนรู้วิธีการผลิตที่ได้มาตรฐานระดับสากล ได้ความรู้ใหม่ๆในการผลิต เป็นต้น ซึ่งการศึกษานี้สอดคล้องกับการศึกษาของ Setboonsarng et al. (2008) ศึกษาวิจัยเรื่อง “Rice Contract farming in Lao PDR: Moving from Subsistence to Commercial Agriculture” ที่พบว่าเกษตรกรลาวที่เข้าร่วมโครงการเกษตรแบบมีพันธสัญญาในการปลูกข้าวมีความเป็นอยู่ที่ดีเพราะมีรายได้ที่เพิ่มขึ้นอย่างชัดเจนเมื่อเปรียบเทียบกับเกษตรกรนอกโครงการ

นอกจากนี้ งานวิจัยของ Setboonsarng (2008) เรื่อง “Global Partnership in Poverty Reduction: Contract Farming and Regional Cooperation” สนับสนุนโดยธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย ยังเห็นว่าเกษตรแบบมีพันธสัญญาก่อผลดีต่อระบบการเกษตรกรรมและเกษตรกรโดยชี้ว่า ระบบโลกาภิวัตน์ ตลาดเศรษฐกิจแบบเสรีและความก้าวหน้าในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การเพิ่มโอกาสทางการค้าจากการเปิดตลาดใหม่ๆ สำหรับสินค้าที่มูลค่าสูงส่งผลให้เกษตรแบบมีพันธสัญญาการขยายตัวมากขึ้นในเอเชียเนื่องจากการเกษตรในระบบนี้สามารถเชื่อมโยงเกษตรกรที่อยู่ห่างไกลกับตลาดและอุตสาหกรรมอาหารโลกได้ พร้อมกับนำเสนอข้อดีและข้อเสียของเกษตรแบบมีพันธสัญญา ในส่วนที่ดีระบบเกษตรก็คือทำให้เกษตรกรที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกลเข้าถึงตลาด มีรายได้เพิ่มขึ้น ลดภาวะเสี่ยงจากการผันผวนของราคา และปริมาณและคุณภาพของผลผลิต มีแหล่งทุนที่พร้อมรอให้กู้ยืม เข้าถึงปัจจัยการผลิตได้ทันเวลาเพราะมีคู่สัญญาให้ความช่วยเหลือทั้งทุน การติดตาม การบริหารจัดการไร่นา เข้าถึงสินค้าที่คาดว่าจะให้ผลตอบแทนสูงกว่าเกษตรกรทั่วไป สำหรับผลเชิงลบก็คือ เกษตรกรมักจะขาดอำนาจต่อรองกับบริษัทเนื่องจากถูกบังคับให้ขายกับบริษัทเดียวเท่านั้น ต้องจ้างแรงงานสูงขึ้นทำให้กำไรมีไม่มาก ขาดการบังคับใช้กฎหมายเพื่อเอาผิดกับบริษัทเมื่อบริษัทผิดสัญญา บริษัทมักจะสนับสนุนชาวนา

ขนาดใหญ่หรือบริษัทมากกว่าชาวนาขนาดเล็ก เกษตรกรมักจะไม่ได้รับการฝึกฝนในเรื่องการจัดการไร่นาอย่างต่อเนื่องหรือจริงจังจากบริษัท มีความเสี่ยงมากขึ้นหากบริษัทหันมาส่งเสริมปลูกตัวใหม่แทนตัวเดิม หรือ บังคับให้เกษตรกรทำตามสัญญาอย่างเคร่งครัด หรือเผชิญกับภัยธรรมชาติทำให้ผลผลิตเสียหาย และปัญหาสุขภาพและสิ่งแวดล้อมตามมาหลังจากการใช้สารเคมีมากขึ้น ผลดีในส่วนของบริษัทและการพัฒนาก็คือระบบเกษตรแบบมีพันธะสัญญาทำให้บริษัทมีความมั่นใจในเรื่องผลผลิตที่มีคุณภาพ ความต่อเนื่องของสินค้า ความตรงเวลาทั้งปริมาณและคุณภาพที่มาตรฐานรวมทั้งส่งเสริมรัฐในการพัฒนาเช่น ภาษีหรือการผลักดันนโยบายต่างๆ

ในสภาวะที่เกษตรกรทำการเกษตรในระบบพันธะสัญญาที่ผ่านมามีโอกาสที่จะประสบความเสี่ยงต่างๆ มากมาย แต่ในด้านดีของการทำการเกษตรทั่วไปยังมีปัจจัยของความสำเร็จอยู่ (Setboonsarng, 2008) การศึกษาของ Da Silva (2005) พบว่ามีปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการเกษตรแบบมีพันธะสัญญาประกอบด้วยกันหลายด้าน เช่น สภาพแวดล้อมทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ระบบการเมืองการปกครอง ข้อกฎหมายและหน่วยงานหรือสถาบันที่เกี่ยวข้อง การเคารพหรือปฏิบัติตามสัญญาทั้งสองฝ่าย ทั้งคู่ต้องมองว่าสัญญาของตนเป็นแหล่งที่จะนำมาซึ่งผลประโยชน์ ตอบแทนต่อตน นอกจากนี้คู่สัญญาแต่ละฝ่ายต้องมีความสามารถในการต่อรองที่เท่าเทียมกัน

นอกจากนี้ยังพบว่า ความเป็นไปได้ของการเกษตรแบบพันธะสัญญา คือการได้รายได้ที่ค่อนข้างแน่นอนและสูงกว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่นอย่างค่อนข้างชัดเจน การชดเชยความเสี่ยงให้กับเกษตรกร บริษัทที่ทำสัญญามีการชดเชยเงินบางส่วนให้กับเกษตรกรในกรณีที่เกิดความสูญเสียจากภาวะที่ไม่สามารถควบคุมได้ การจัดสินเชื่อให้กับเกษตรกร ความมั่นคงของเอกชนผู้รับซื้อ บริษัทนั้นต้องมีความมั่นคงและมีตลาดแน่นอน การมีภาระหนี้สินมากเป็นปัจจัยที่ทำให้เกษตรกรมีโอกาสเข้าร่วมการเกษตรแบบมีสัญญาผูกพันมากขึ้นเพราะเกษตรกรมีข้อจำกัดเรื่องสินเชื่อ (ทรงศักดิ์ ศรีบุญจิตต์และอารี วิบูลย์พงศ์, 2539; วุฒิชัยวงษ์นาคเพ็ชร, 2549) ที่กล่าวว่า “ประโยชน์ที่เกิดขึ้นสำหรับผู้ผลิตหรือเกษตรกรคือการมีตลาดขายผลผลิตที่แน่นอนรู้ถึงราคาผลผลิตได้ล่วงหน้าลดความเสี่ยงอันเกิดจากการผันผวนของราคาผลผลิตและปัจจัยการลงทุนรู้รายได้ที่แน่นอนเมื่อมีการขายผลผลิตซึ่งอาจเป็นทางเลือกหนึ่งในการจัดการกับระบบการผลิตทางการตลาดรวมถึงการรับรู้ข้อมูลข่าวสารวิทยาการต่างๆ เทคโนโลยีการผลิตอันทันสมัยตลอดจนการขยายโอกาสด้านเงินทุนด้านพื้นที่เพาะปลูกด้านผู้ประกอบการจะรู้จำนวนผลผลิตล่วงหน้าลดความเสี่ยงการขยายโอกาสทางการตลาดสามารถควบคุมปริมาณและคุณภาพผลผลิตให้ได้มาตรฐานตามที่ต้องการเพื่อให้กระบวนการผลิตสามารถดำเนินการและขยายโอกาสด้านการค้าการลงทุนต่อไปซึ่งสิ่งสำคัญของทั้งผู้ผลิตและผู้ประกอบการควรพึงปฏิบัติคือความจริงใจซื่อสัตย์ต่อกันทั้ง 2 ฝ่ายซึ่งระบบการเกษตรแบบมีพันธะสัญญาจะสามารถดำเนินไปในแนวทางและทิศทางที่ดีและเอื้อประโยชน์เข้าด้วยกันทั้ง 2 ฝ่าย”

ปุกยา สารวรรณ (2550) ศึกษาเรื่อง “การศึกษาศักยภาพการบริหารจัดการสินค้าเกษตรตามโครงการลงทุนเกษตรแบบมีพันธะสัญญา (contract farming) ไทย-กัมพูชา จังหวัดสระแก้ว” พบปัญหาและอุปสรรคหลายด้าน ในด้านการบริหารจัดการด้านระเบียบปฏิบัติซึ่งขึ้นอยู่กับส่วนกลาง กลไกการทำงานในประเทศเพื่อนบ้าน ในด้านผลผลิตซึ่งคุณภาพไม่ได้มาตรฐาน การขนส่งไม่สะดวกและต้นทุนสูง

2.1.4 ผลการศึกษาาระบบพันธะสัญญา (contract farming) ในสปป.ลาว

Zola (2008) เห็นว่า การกำหนดรูปแบบของเกษตรกรแบบมีพันธะสัญญาหรือการทำสัมปทานในประเทศลาว ตั้งอยู่บนฐานของปัจจัยหลายประการได้แก่ ผลประโยชน์และความเสี่ยง การจัดการการตลาด และการเข้าถึงทรัพยากร เป็นตัวกำหนดรูปแบบ ซึ่งแต่ละรูปแบบส่งผลต่อความสำเร็จ การเข้าถึงตลาดที่เป็นธรรม รวมทั้งความล้มเหลวของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการโดยตรง Zola ได้แบ่งรูปแบบของการเกษตร ออกเป็น 5 รูปแบบได้แก่ 1) กลไกของตลาดกลาง (wholesale market model) เป็นตัวขับเคลื่อนโดยความร่วมมือกับกลุ่มผู้ประกอบการในประเทศ 2) การสัมปทานให้ใช้หรือเช่าที่ดิน (land concessions) 3) การร่วมทุนปลูกระหว่างผู้ประกอบการและเกษตรกร (concession share-croppers model) 4) สมาคมผู้ประกอบการเป็นผู้ดำเนินการ (producers' association model) 5) กลุ่มเกษตรกรในฐานะผู้ผลิตอิสระ (independent farmers' group model) นอกจากนี้รูปแบบของเกษตรกรแบบพันธะสัญญายังกำหนดโดยการนำทรัพยากรในใช้ร่วมกันเช่น รูปแบบนโยบายร่วมทุนแบบ 2+3 ต่อมา นโยบาย 2+3 ได้ปรับเปลี่ยนเป็น 1+4 ในบางพื้นที่ทำเกษตรแบบมีพันธะสัญญากับผู้ประกอบการชาวจีนในทางเหนือของประเทศคือ เกษตรกรลงทุนเพียงด้านที่ดินเท่านั้น แต่อีกสี่ส่วนที่เหลือคือ แรงงาน เงินทุน เทคโนโลยีและตลาดเป็นการลงทุนของผู้ประกอบการซึ่งสถานการณ์นี้ขยายตัวมากขึ้น (จากการสำรวจโดย อารี วิบูลย์พงศ์, 2554)

งานศึกษาผลการดำเนินการภายใต้ระบบพันธะสัญญาระหว่างไทย-ลาว จากงานศึกษาของ นรินทร บุญพราหมณ์ (2554) ซึ่งทบทวนโดยสุภาวดี ขุนทองจันทร์และคณะ (2555) พบว่า เกษตรกรลาวยังมีความรู้ทางการศึกษาเพียงขั้นพื้นฐาน ยังไม่เข้าใจกระบวนการและเทคโนโลยีสมัยใหม่ในการผลิตทางการเกษตรเชิงการค้าที่มีการพัฒนาอย่างรวดเร็ว การตกลงหรือทำสัญญาการเกษตรแบบมีพันธะสัญญาระหว่างผู้ประกอบการไทย-ลาวมีรูปแบบที่หลากหลาย ในบางกรณีที่มีการทำสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษร เกษตรกรลาวก็ไม่เข้าใจรายละเอียดในสิ่งที่ระบุในข้อตกลงหรือสัญญาและอาจทำให้เกิดการเสียเปรียบ หรือดำเนินการไม่ตรงตามวัตถุประสงค์ของกระบวนการผลิตและการตลาด จึงเป็นสาเหตุหนึ่งนำไปสู่ปัญหาการผิดเงื่อนไขที่ระบุไว้ในสัญญา ซึ่งอาจจะส่งผลให้บริษัทผู้ทำสัญญาเผชิญกับความเสียหายที่เกษตรกรลาวไม่สามารถจัดส่งสินค้าตามเวลาในปริมาณและคุณภาพที่ต้องการได้

ปัญหาที่สำคัญอีกด้านหนึ่งเกิดจากการที่ผู้ประกอบการไทยไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงเนื่องจากสัญญาเป็นระบบที่ขาดความน่าเชื่อถือ สิ่งที่เกิดขึ้นคือไม่มีการรับซื้อผลผลิตกลับหรือไม่มีรายละเอียดการรับซื้อผลผลิตทั้งหมดอย่างชัดเจน หรืออาจมีการกำหนดมาตรฐานการผลิตและคุณภาพไว้ค่อนข้างสูง รวมถึงการกำหนดบังคับให้มีการเก็บเกี่ยวและจัดการผลผลิตตามข้อตกลงที่ผู้ผลิตไม่สามารถดำเนินการได้ครบถ้วนทุกขั้นตอนนอกจากนี้ยังพบปัญหาเกษตรกรลาวมักมีการขายผลผลิตให้ผู้ซื้ออื่นในราคาที่สูง ปัญหาต้นทุนการคมนาคมขนส่ง หากมองในทางกลับกันปัญหาที่เกิดขึ้นจากตัวผู้ประกอบการนี้ ก็อาจส่งผลกระทบให้เกษตรกรลาวไม่ได้รับสวัสดิการและประโยชน์อื่นเท่าที่ควร ทั้งที่เป็นตัวเงินและไม่ใช้ตัวเงิน เช่น การสนับสนุนปัจจัยการผลิตต่างๆ ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตจากผู้ประกอบการหรือนักลงทุนไทยที่ควรจะทำให้บ้างตามสมควร (นรินทร บุญพราหมณ์, 2554)

สำหรับปัญหาและอุปสรรคที่พบนอกจากปัญหาของนักลงทุนของไทยและปัญหาของเกษตรกรลาวแล้วยังมีปัญหาคือสำคัญอื่นๆ อีกเช่น ปัญหาด้านนโยบายของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

คือการนำเข้าสินค้าของลาวจะต้องกระทำผ่านหน่วยงานของรัฐที่ใช้ชื่อว่า ลาวขาเข้า-ขาออก (Society Lao Import-Export) โดยกระทรวงการค้าของลาวเป็นผู้กำกับดูแล โดยนำเข้าและส่งออกสินค้าที่จำเป็นต่อการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของประเทศ และผ่านบริษัทเอกชน (private company) ที่ได้รับอนุญาตจากกระทรวงการค้าให้เป็นผู้นำเข้า-ส่งออกสินค้าตามประเภทหรือหมวดที่ได้รับอนุญาตจากรัฐแล้วเท่านั้น สำหรับผู้นำเข้ารายย่อยที่ไม่มีใบอนุญาตนั้นต้องอาศัยการนำเข้า-ส่งออกผ่านบริษัทที่มีใบอนุญาตซึ่งต้องเสียค่านายหน้าร้อยละ 1-3 ขึ้นอยู่กับประเภทของสินค้า นอกจากนี้ขั้นตอนการนำเข้าและการออกเอกสารของลาวมีความยุ่งยาก ซับซ้อน ลำช้า รวมทั้งต้องยื่นขอใบอนุญาตนำเข้าหลังจากที่สินค้ามาถึงท่าแล้วเท่านั้น และต้องยื่นขอใบอนุญาตจากหลายหน่วยงาน ได้แก่ กรมไปรษณีย์ กระทรวงโยธาธิการและขนส่ง กระทรวงการเงิน การค้ากำแพงนครเวียงจันทน์ เป็นต้น และต้องวางเงินค้ำประกันการนำเข้า-ส่งออกด้วย

สำหรับปัญหาด้านการคมนาคมขนส่ง ค่าขนส่งและค่าบริการในการนำเข้า-ส่งออกที่ค่อนข้างสูงเป็นปัญหาที่สำคัญ ก่อปรกับความตกลงขนส่งสินค้าผ่านแดนไทย-ลาวยังมีปัญหา เนื่องจากสินค้าจากลาวผ่านไทยไปประเทศที่สามไม่มีการเก็บค่าธรรมเนียม แต่ในทางกลับกัน สินค้าจากไทยผ่านสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวไปยังประเทศที่สาม ยังถูกเก็บค่าธรรมเนียม การขนส่งสินค้าทางบกของลาวจะใช้ทางรถยนต์อย่างเดียว เนื่องจากลาวยังไม่มีระบบการขนส่งทางรถไฟ จึงเป็นข้อจำกัดในการขนส่งสินค้า นอกจากนี้เส้นทางคมนาคมยังไม่สะดวกเท่าที่ควรเนื่องจากสภาพ ลาวกำลังอยู่ระหว่างการพัฒนาระบบการคมนาคม ต้องใช้เวลานานเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้สินค้าได้รับความเสียหายได้ง่ายเป็นอุปสรรคต่อการขนส่งสินค้า สืบเนื่องจากการคมนาคมขนส่งสินค้าพบปัญหาที่ตามมาอีกคือ การกำหนดน้ำหนักบรรทุกของรถบรรทุกสินค้าในแต่ละแขวงไม่เท่ากัน ทำให้ต้องเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น การขนถ่ายสินค้าของลาวเน้นการใช้แรงงานคนมากกว่าเครื่องจักรทุ่นแรง ทำให้ต้องใช้เวลามากส่งผลให้สินค้าเสียหาย เป็นเหตุให้การขนถ่ายสินค้าไม่เสร็จทันตามกำหนด ส่งผลให้บริษัทรับขนส่งสินค้าขาดทุนและไม่ยอมรับงาน จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการบริหารจัดการในการแก้ไขปัญหาเหล่านี้ เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ในการปรับปรุงการค้า และการลงทุนของการเกษตรแบบมีพันธะสัญญาในลาวให้ขยายตัวมากยิ่งขึ้น

งานวิจัยของ กนกวรรณ มะโนรมย์ (2553) โครงการ “การศึกษานโยบายการพัฒนาเมืองคูมิตรด้านเศรษฐกิจ: กรณีศึกษาความร่วมมือด้านการเกษตรแบบมีพันธะสัญญายังยั้งระหว่างจังหวัดอุบลราชธานีและแขวงจำปาสัก ประเทศลาว พ.ศ. 2551 – 2552” เน้นประโยชน์ของเกษตรกรลาวที่ได้จากการผลิตในระบบพันธะสัญญาเชิงสังคม ต่อมากนกวรรณ มะโนรมย์และคณะกล่าวในรายงานการเกษตรพันธะสัญญาข้ามชายแดนสปป.ลาวได้ โดยตั้งคำถามหลักสำหรับกรณีศึกษาชาวโพดเลี้ยงสัตว์ เกษตรปลูกสับปะรดและอ้อยไว้ว่า “What are the best contract farming models, policies, and supportive mechanism that might offer poor small-scale farms in the Lao PDR the most equitable sharing of risk and benefit? (Manorom et al., 2011: 2)” ผลการศึกษาโดยรวมแสดงว่า เกษตรกรรายย่อยได้รับประโยชน์และการทำเกษตรพันธะสัญญาข้ามแดนไทย-ลาว ควรได้รับการสนับสนุนต่อไปเพื่อลดปัญหาความยากจนในชนบท ร้อยละ 54 ของเกษตรกรที่อยู่ในสัญญามีความพอใจมากกับผลของการทำเกษตรในระบบนี้ และร้อยละ 88 มีสถานะทางการเงินดีกว่าก่อนเข้าสู่ระบบ และมีข้อสังเกตว่าเกษตรกร

ได้รับประโยชน์ด้านอื่นๆ ด้วยได้แก่ การเข้าถึงปัจจัยการผลิต ความเชื่อใจในผู้ซื้อ ความสัมพันธ์ระยะยาวซึ่งมีความสำคัญเท่าๆ กับประโยชน์ทางการเงิน และเสนอแนะให้รัฐบาลทั้งส่วนกลางและท้องถิ่นกระตุ้นให้ผู้ซื้อจัดหาบริการแก่เกษตรกรให้หลากหลายยิ่งขึ้น สำหรับสินค้าที่ไม่ต้องการการแปรรูปควรได้รับสนับสนุนให้เปลี่ยนไปสู่การผลิตเพื่อตลาดทั่วไป เกษตรกรที่เคยผ่านการเกษตรพันธะสัญญามาแล้วโดยการผลิตเพื่อตลาดเปิด ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Wiboonpongse et al. (2012, 2008, 2007) และยกตัวอย่างว่า เกษตรกรมันฝรั่งระบบพันธะสัญญาซึ่งได้เรียนรู้วิธีการผลิต เกิดนวัตกรรมและสร้างทางเลือกการตลาดของตนเองได้

ในเชิงนโยบายการเกษตรพันธะสัญญาข้ามแดน กาญจนนา โชคถาวรและคณะในปี 2555 ชี้ให้เห็นบทบาทสำคัญของนโยบายเมืองคู่มือผู้ประกอบการรายราย-จำปาสัก ความพยายามของหน่วยงานรัฐระดับจังหวัดและภาคเอกชนในการขับเคลื่อนการจับคู่ทางการค้าและลงนามระหว่างผู้ประกอบการไทย-ลาวในเกษตรพันธะสัญญาอย่างได้ผล โดยข้อมูลค่าการส่งออกสินค้าเกษตรพันธะสัญญาได้เพิ่มขึ้นจาก 4.26 เป็น 10.38 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ระหว่างปี 2548-2553 ซึ่ง Manorom et al. (2011) เคยเสนอให้มีการทบทวนนโยบายปีต่อไป ในขณะที่เดียวกันควรรักษาเสถียรภาพของนโยบายการค้าข้ามแดนและแจ้งล่วงหน้าหากมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อลดความเสี่ยงของคู่สัญญาทั้งสองฝ่าย สำหรับการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของเมืองคู่มือของสองจังหวัดนี้ กาญจนนา โชคถาวรและคณะเสนอให้จัดทำ Single Stop Inspection เพื่อการพัฒนากระบวนการผ่านแดนเป็น Single window โดยสมบูรณ์เพื่อสนับสนุนการทำเกษตรพันธะสัญญาและข้อเสนอนี้ได้รับการยอมรับจากที่ประชุมสัมมนาวิชาการการศึกษาและวิจัยไทย-ลาวฯ (20-21 ธันวาคม 2555 ณ จังหวัดอุบลราชธานี)

UNDP/PLAO (2006) รายงานว่า การเกษตรแบบพันธะสัญญาใน สปป.ลาว มีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว โดยมีปัจจัยผลักดันที่สำคัญ 3 ประการคือ 1) ความต้องการบริโภคภายในประเทศ 2) โอกาสทางการตลาดของเกษตรกรรายย่อย โดยเฉพาะในพื้นที่ใกล้เคียงกับเมืองใหญ่ และ 3) ผลจากความต้องการจากประเทศเพื่อนบ้านเพิ่มขึ้นจากมีอุปทานที่ไม่เพียงพอ เป็นปัจจัยผลักดันของการขยายการเกษตรพันธะสัญญาที่สำคัญอีกประการหนึ่ง

สำหรับประเทศ สปป.ลาว นอกจากศักยภาพจากผลผลิตทางการเกษตรอื่นเพื่อการส่งออกแล้ว ผลิตภัณฑ์เฉพาะและสินค้าเกษตรอินทรีย์ก็เป็นอีกศักยภาพหนึ่งสำหรับการส่งออก แม้ว่าเกษตรกรของประเทศ สปป.ลาว โดยส่วนใหญ่จะเป็นเกษตรกรขนาดกลางและเล็ก มีโอกาสทางการตลาดอยู่ในระดับต่ำ การรวมกลุ่มเกษตรกรและผู้ประกอบการในลักษณะข้ามชาติ จะสร้างโอกาสสำหรับตลาดเฉพาะนี้ และสามารถแข่งขันได้ แม้ว่าเกษตรกรยังคงเป็นเกษตรกรขนาดเล็ก (UNDP / NSC, 2006) นอกจากนี้แล้ว ความหลากหลายของกิจกรรมทางการเกษตรเหล่านี้ของประเทศ สปป.ลาว จะกลายเป็นตลาดมูลค่าสูงสามารถปรับปรุงรายได้ฟาร์มขนาดเล็กนี้ได้ (UNDP / NSC, 2006)

2.1.4 เกษตรพันธะสัญญา (contract farming) ระหว่างไทย-ลาว: นโยบายรัฐและระเบียบปฏิบัติ

ประเทศไทยได้ดำเนินการขับเคลื่อนการเกษตรพันธะสัญญาอย่างต่อเนื่องโดยภาคเอกชน ด้วยเล็งเห็นถึงการใช้ประโยชน์จากความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคสุ่มน้ำโขง ภายใต้การริเริ่ม และสนับสนุนของประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN) ที่ต้องการผลักดันให้เกิดเขตการค้าเสรีอาเซียน

(AFTA) เกิดเป็นผลที่ชัดเจนในระดับรัฐ ประเทศไทยตกลงที่จะให้ความช่วยเหลือในการพัฒนาพื้นที่ชายแดนในประเทศสปป.ลาวเพื่อการเกษตรพันธะสัญญา โดยมีเป้าประสงค์ที่จะตอบสนองความต้องการของอุตสาหกรรมอาหารที่กำลังเติบโต (MPDF, 2004) ในประเด็นดังกล่าวนี้ ประเทศไทยได้ประกาศว่าความช่วยเหลือดังกล่าวจะช่วยให้ประเทศสปป.ลาวและประเทศสมาชิกในกลุ่ม ACMECS จะได้ประโยชน์จากการปลดปล่อยนำเข้าประเทศไทย ในสินค้าเกษตรที่ได้รับการอนุมัติให้ผลิตทั้งหมดภายใต้การเกษตรพันธะสัญญา

การขับเคลื่อนดังกล่าวนี้อยู่ภายใต้ยุทธศาสตร์ความร่วมมือทางเศรษฐกิจจิรวดี-เจ้าพระยา-แม่โขง (Ayeyawady-Chao Phraya-Mekong Economic Cooperation Strategy: ACMECS) หรือชื่อเดิมคือ ยุทธศาสตร์ความร่วมมือระหว่างกัมพูชา สปป.ลาว พม่า และไทย (Economic Cooperation Strategy among Cambodia Lao Myanmar and Thailand: ECS) มีวัตถุประสงค์เพื่อลดช่องว่างทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศ และส่งเสริมความร่วมมือในภูมิภาคประกอบด้วยสมาชิก 5 ประเทศได้แก่ กัมพูชา สปป.ลาว พม่า เวียดนาม และไทย ซึ่งความร่วมมือภายใต้กรอบ ACMECS ประกอบด้วยโครงการความร่วมมือ 8 สาขา โดยมีประเทศสมาชิกเป็นหลักในแต่ละสาขา ได้แก่ 1) การอำนวยความสะดวกทางการค้าและการลงทุน (ไทย) 2) เกษตรกรรม (พม่า) 3) อุตสาหกรรมและพลังงาน (เวียดนาม) 4) การเชื่อมโยงเส้นทางคมนาคม (สปป.ลาว) 5) การท่องเที่ยว (กัมพูชา) 6) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (เวียดนาม) 7) สาธารณสุข (ไทย) และ 8) สิ่งแวดล้อม ภายใต้โครงการความร่วมมือดังกล่าวส่งผลให้มีการจัดทำโครงการที่สำคัญประกอบด้วย 1) โครงการทำการเกษตรระบบพันธะสัญญา (contract farming) 2) โครงการความตกลงตรวจลงตราเดี่ยว ACMECS (ACMECS single visa) 3) โครงการความร่วมมือเรื่องข้าว (rice cooperation) 4) โครงการการเชื่อมโยงคมนาคม (transport linkages) 5) โครงการความร่วมมือกับหุ้นส่วนเพื่อการพัฒนา (development partners – DP) 6) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (human resource development) และ 7) สาธารณสุข (public health)

การศึกษาของ จามะรี เชียงทอง (2555) ซึ่งได้ศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ทุน พ่อค้าและเกษตรกรที่ปลูกข้าวโพดในการผลิตและการค้าข้ามแดนลาว-ไทย งานวิจัยชี้ให้เห็นความสำคัญของการค้าและบทบาทของพ่อค้าชายแดนที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการผลิตในลาวสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ในลักษณะลูกไร่ (contract) หรือ เกษตรพันธะสัญญานั้นเองโดยสัญญาที่เกิดขึ้นเป็นการตกลงด้วยวาจาบนฐานของความไว้วางใจของผู้ที่รู้จักกันมาก่อน จนเกิดการเปลี่ยนแปลงจากความสัมพันธ์ทางสังคมมาเป็นสัญญา (contract) ในระบบพาณิชย์ (ทุนนิยม)

ประเด็นสำคัญของกรอบความร่วมมือ ACMECS คือการที่ประเทศไทยอยู่ในฐานะผู้สนับสนุนทางการเงินแก่โครงการพัฒนาในประเทศเพื่อนบ้าน โดยโครงการที่ประเทศไทยได้ดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรมในขณะนี้คือ โครงการภายใต้แนวคิดเกษตรระบบพันธะสัญญา (contract farming) ที่มุ่งส่งเสริมให้ประเทศเพื่อนบ้านผลิตสินค้าเกษตรป้อนอุตสาหกรรมประเทศไทย โดยเน้นพืชที่ประเทศไทยขาดแคลนหรือมีราคาจำหน่ายในประเทศไทยค่อนข้างสูงโดยประเทศไทยให้สิทธิพิเศษทางการค้าแก่ประเทศเพื่อนบ้าน ภายใต้สิทธิทางภาษีศุลกากรแก่ประเทศสมาชิกใหม่อาเซียน (ASEAN Integration System of Preferences: AISP) โดยมีสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) เป็นหน่วยงานหลักดูแลโครงการและมีพืชที่อยู่ในโครงการ 10 ชนิดได้แก่ ข้าวโพดหวาน ข้าวโพดเลี้ยง

สัตว์ มันฝรั่ง ถั่วเหลือง ถั่วลิสง เม็ดมะม่วงหิมพานต์ ละหุ่ง ยูคาลิปตัส ลูกเดือยถั่วเขียวผิวมัน ปาล์ม น้ำมัน มันสำปะหลัง อ้อย โดยคณะรัฐมนตรีของไทยให้ความเห็นชอบการให้สิทธิพิเศษทางภาษีศุลกากรในอัตราร้อยละ 0 - 5 โดยกำหนดให้เป็นรายการสินค้าที่สามารถส่งเข้าประเทศไทยภายใต้สิทธิพิเศษทางด้านศุลกากรและทำการทบทวนทุกปีโดยมาตรการภาษีจากมติคณะรัฐมนตรีที่ถูกนำมาใช้ตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมามีดังนี้

- 2546 - การยกเว้นอากรขาเข้าเหลือร้อยละ 0 แต่ต้องเป็นการนำเข้าภายใต้กฎว่าด้วยแหล่งกำเนิดสินค้า
- 2548 - การยกเว้นอากรขาเข้าเหลือร้อยละ 0 ให้กับประเทศเพื่อนบ้านใน 3 พื้นที่ใน 3 จังหวัดน่านองได้แก่ ชายแดนแม่สอด-เมียวดี (ไทย-พม่า) ชายแดนจังหวัดเลย-ไชยะบุรี (ไทย-ลาว) และชายแดนจังหวัดจันทบุรี-พระตะบอง (ไทย-กัมพูชา)
 - การยกเว้นอากรไม่ต้องมีใบรับรองแหล่งกำเนิดสินค้า แต่ใช้หนังสือรับรองจากผู้ว่าราชการจังหวัดหรือผู้ว่าราชการมอบหมายเพื่อให้กรมศุลกากรใช้เป็นหลักฐานในการอนุญาตให้สินค้าเข้าประเทศได้ ซึ่งเป็นมาตรการระยะสั้นเพื่อรองรับการนำเข้าพืชเป้าหมายในช่วงระหว่างเดือนตุลาคม 2548 - เมษายน 2549
- 2555 - ผู้ประกอบการที่จะเข้าไปลงทุนในประเทศเพื่อนบ้านและมีคู่สัญญา ต้องขอจดทะเบียนผู้นำเข้าผลผลิตพืชเกษตรที่อยู่ในโครงการฯ ที่จังหวัดจะนำเข้า โดยมีหนังสือรับรองแหล่งกำเนิดสินค้า (form D) เพื่อขอรับสิทธิพิเศษทางภาษีศุลกากรตามแบบที่ถือปฏิบัติกันในประเทศสมาชิกอาเซียนและเอกสารประกอบการนำเข้าตามที่กำหนดกรณีข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ให้จดทะเบียนผู้นำเข้าข้าวโพดเลี้ยงสัตว์จากประเทศกัมพูชา สปป.ลาว และสหภาพพม่าเข้ามาในราชอาณาจักรที่กรมการค้าต่างประเทศ รวมทั้งมอบหมายให้แต่ละจังหวัดจัดทำรายงานสรุปทะเบียนผู้ประกอบการแผนการลงทุนพืชเกษตรในโครงการฯ ปริมาณการนำเข้าพืชเกษตรแต่ละชนิดจัดส่งกรมการค้าต่างประเทศ เพื่อเป็นประโยชน์ในการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของโครงการฯ และไม่กระทบต่อเกษตรกร
 - การยกเว้นค่าธรรมเนียมพิเศษสำหรับการนำเข้าข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในอัตรานำหนักสุทธิเมตริกตันละศูนย์บาท สำหรับการนำเข้าข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ภายใต้แผนการลงทุนฯ โดยผู้นำเข้าต้องเป็นผู้ที่จดทะเบียนไว้กับกรมการค้าต่างประเทศและเมื่อนำเข้าแล้วให้รายงานปริมาณการนำเข้า การใช้ การจำหน่าย โดยระบุผู้รับซื้อและปริมาณคงเหลือของสินค้าที่นำเข้า วันที่ได้นำไปใช้หรือวันที่ได้มีการจำหน่ายแล้วแต่กรณี (กรมการค้าภายใน, 2555)

การดำเนินการดังกล่าวนี้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลสปป.ลาวตามแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติประจำปี ค.ศ. 2006 - 2010 ที่สนับสนุนการทำการเกษตรเชิงการค้ากับต่างประเทศในรูปของการทำการเกษตรแบบพันธะสัญญา โดยในปี ค.ศ. 2007 นายกรัฐมนตรีของสปป.ลาวได้เน้นการใช้นโยบาย 2+3 โดยการแบ่งกำไรระหว่างผู้ลงทุนและเกษตรกร เพื่อรับประกันว่าการลงทุนในทุกโครงการจะมีศักยภาพในการสร้างกำไรให้กับเกษตรกร (Vietnamese Economic Times, 2011) โดย

มีปัจจัย 5 ประการคือ ที่ดินและแรงงานเป็นส่วนที่เกษตรกรต้องเป็นผู้รับผิดชอบ ส่วนในเรื่องของทุน เทคโนโลยีและการตลาดผู้ลงทุนจะรับผิดชอบเอง สำหรับปัจจัยทุนประกอบไปด้วย เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ยและอุปกรณ์ ซึ่งถือว่าเป็นเงินกู้ที่เกษตรกรทำการกู้จากผู้ลงทุน ส่วนการจัดสรรกำไรที่ได้จากการลงทุนจะถูกแบ่งเป็นสัดส่วน 70:30 คือ เกษตรกรได้ร้อยละ 70 ส่วนผู้ประกอบการได้ร้อยละ 30 (Schoenweger and Oliver, 2009)

ยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาในประเทศ สปป. ลาว มีปัจจัยแห่งความสำเร็จ 7 ประการ ได้แก่ 1) การให้ความสำคัญในด้านการตลาดเป็นปัจจัยนำ 2) การสร้างมาตรฐานสินค้าให้ตรงกับตลาดบนและตรงกับความต้องการ 3) การพัฒนาระบบกลไกราคาสินค้าเกษตรให้เกิดเสถียรภาพ 4) การพัฒนา/อบรมเกษตรกร และบุคลากรที่เกี่ยวข้อง 5) การพัฒนาระบบ Logistic และกฎระเบียบการขนส่งสินค้าข้ามแดนเพื่ออำนวยความสะดวกในการค้าและการลงทุนชายแดน 6) การประชาสัมพันธ์ให้นักธุรกิจไทยที่สนใจและการให้สิทธิพิเศษในการลงทุนในการให้การช่วยเหลือด้านเทคนิคและการเข้าถึงตลาดและ 7) การให้อำนาจท้องถิ่นในการตัดสินใจ (วีระศักดิ์ สมยานะและคณะ, 2555)

อย่างไรก็ตาม รูปแบบการเกษตรเชิงพาณิชย์ในสปป.ลาวยังไม่พัฒนาเท่าที่ควร เกษตรกรยังมีการศึกษาในระดับต่ำ ขณะเดียวกันเกษตรกรยังไม่เข้าใจในวิธีการผลิตเพื่อค้า เมื่อเกษตรกรทำสัญญา แล้วอาจจะไม่ปฏิบัติตามสัญญาเนื่องจากไม่เข้าใจในระบบดังกล่าวนั่นเอง ดังนั้นกระบวนการสร้างระบบพันธสัญญาจึงจำเป็นต้องมีคนกลางเข้ามาทำหน้าที่ส่งผ่านและเป็นตัวแทนให้กับภาคเกษตรกร บทบาทของตัวแทนจะทำหน้าที่ติดต่อประสานงานระหว่างเกษตรกร (producer) และคู่สัญญา (contractor) ในบางกรณีอาจจะมีการผูกพันเป็นคู่สัญญากับผู้ลงทุน (contractor) เองสำหรับรูปแบบของสัญญา ส่วนใหญ่จะไม่มีลายเซ็นเป็นลายลักษณ์อักษร แต่จะใช้ทำสัญญาด้วยวาจา ส่วนของการประกันพบว่าเป็นการประกันตลาดแต่ไม่ได้ประกันราคาไว้ล่วงหน้า ทำให้เกษตรกรไม่ได้รับหลักประกันความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต อันเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่จะทำให้การพัฒนาระบบพันธสัญญาไม่ประสบความสำเร็จ เห็นได้จากรูปแบบที่เกิดขึ้นในภาคเกษตรของลาวเป็นเพียงการพัฒนาแรกเริ่มของการเกษตรในเชิงพาณิชย์เบื้องต้นเท่านั้น ซึ่งหากต้องการจะพัฒนาไปสู่การเกษตรแบบมีสัญญาที่สมบูรณ์ต่อไป รัฐบาลของลาว จำเป็นจะต้องเข้าแทรกแซงในเรื่องราคา เพื่อให้ครอบคลุมบทบาทของระบบ contract farming เพิ่มมากขึ้น (Schoenweger and Oliver, 2009 อ้างในวีระศักดิ์ สมยานะและคณะ, 2555) สอดคล้องกับการศึกษาของ ร่มเย็น โกไศยกานนท์ (2555) ซึ่งชี้ว่าการเคลื่อนย้ายทุน (ในกรณีของน้ำตาล) จากไทยสู่ลาวภายใต้การสนับสนุนด้านกายภาพ การเงิน และวิชาการ (ของเกษตรพันธสัญญา) เกิดจากความร่วมมือของรัฐบาลและรัฐบาลเป็นบริบทโครงสร้างเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ ที่มีธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย (ADB) ได้วางเค้าโครงไว้ การใช้ช่องทางของทุนกับระบบเศรษฐกิจ “แบบลาว” ทำให้ลาวตกอยู่ในสภาพเสี่ยงต่อการถูกเอารัดเอาเปรียบ ในขณะที่นักการเมืองลาวได้ประโยชน์จากการเคลื่อนย้ายทุนน้ำตาลนี้

ลักษณะและรูปแบบการลงทุนในการเกษตรแบบมีพันธสัญญา (contract farming) ในสปป.ลาว มีหลายรูปแบบและถูกใช้แตกต่างกันตามความเหมาะสมกับบริบทของพืชและพื้นที่รวมถึง 4 รูปแบบต่อไปนี้ (ร่มเย็น โกไศยกานนท์, 2555)

ก. การให้สัมปทาน (concessions) รัฐบาลสปป.ลาว สนับสนุนการให้สัมปทานแก่ผู้ลงทุนในการปลูกพืชหลายๆ ชนิด ได้แก่ ยางพารา อ้อย มันสำปะหลังและสับปะรดเป็นรูปแบบของจัดการในพื้นที่

ขนาดใหญ่ โดยมี 3 รูปแบบได้แก่ 1) รูปแบบ Nucleus Estate พร้อมด้วยการให้บริการผู้ที่อยู่บริเวณใกล้เคียงพื้นที่ 2) รูปแบบการเช่าที่ดินจากเกษตรกร และจ้างแรงงานเกษตรกร เช่น การปลูกยางพารา และ 3) รูปแบบการร่วมทุนระหว่างผู้ถือครองที่ดินรายย่อยกับนักลงทุนจากจีน เช่น การปลูกยางพารา

ข. การร่วมทุน (joint venture) เป็นรูปแบบการร่วมทุนระหว่างบุคคลคือชาวลาว และชาวจีน มีทั้งที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียน โดยนักลงทุนจีนเป็นผู้ประกันด้านตลาด แต่ไม่ประกันราคา

ค. กลุ่มการตลาด (marketing group) เป็นรูปแบบที่เน้นการรวมกลุ่มกันเพื่อบริหารจัดการตลาดพบในบางหมู่บ้านเท่านั้น

ง. การร่วมมือของรัฐในระดับแขวง (provincial association) เป็นรูปแบบที่นักลงทุนในสปป.ลาวก่อตั้งบริษัทร่วมดำเนินการ โดยจดทะเบียนกับหน่วยงานของรัฐและดำเนินการบริหารจัดการเอง นอกจากนี้ยังดำเนินการด้านการตลาดสินค้าพืชในจังหวัดนั้นเพียงผู้เดียว เช่น การปลูกสับปะรด

สำหรับนักลงทุนไทยที่เข้าไปลงทุนระบบเกษตรพันธสัญญา มักทำหน้าที่เป็นผู้รวบรวมผลผลิต และการสนับสนุนด้านเครดิต ในรูปของอุปกรณ์การเกษตรโดยไม่มีการเขียนสัญญา หรือการประกันราคาตายตัว

นอกจากนี้ยังพบว่าองค์กรเกษตรกรที่มีอยู่ยังไม่สามารถสร้างอำนาจต่อรอง จึงพบว่าในกระบวนการสร้างระบบเกษตรพันธสัญญาจำเป็นต้องมีคนกลางเข้ามาทำหน้าที่ส่งผ่านและเป็นตัวแทนให้กับเกษตรกร มีบทบาทในการประสานและร่วมในกระบวนการตัดสินใจเพื่อเกษตรกร องค์กรประกอบที่เกี่ยวข้องกับระบบเกษตรพันธสัญญาที่ต้องพิจารณาประกอบด้วย

ก. คนกลางทำหน้าที่ติดต่อประสานงานระหว่างเกษตรกรและคู่สัญญาในบางกรณีเกษตรกรมีฐานะเป็นคู่สัญญากับผู้ลงทุน

ข. รูปแบบของสัญญา ส่วนใหญ่ไม่มีการเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร แต่มักเป็นการทำสัญญาด้วยวาจา

ค. การประกัน พบว่าเป็นการประกันตลาด แต่ไม่ได้ประกันราคาไว้ล่วงหน้า โดยเกษตรกรยังไม่ได้รับหลักประกันความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้การพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาไม่ประสบความสำเร็จ นอกจากรัฐต้องเข้ามากำหนดราคาขั้นต่ำให้สอดคล้องกับราคาที่เกษตรกรคาดหวังในอนาคต

ADB (2007) พบว่า เกษตรพันธสัญญาส่วนใหญ่ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวเป็นการกระทำระหว่างเกษตรกรและผู้ค้าขนาดเล็ก และต้องดำเนินการอย่างถูกต้องตามกฎหมายเขตแดน ในกรณีที่ผู้ประกอบการเป็นชาวต่างชาติ อย่างไรก็ตามสำหรับความสูญเสียอันเกิดขึ้นจากการละเมิดสัญญา หรือความสูญเสียจากกระบวนการผลิต และหลังการเก็บเกี่ยว ยังไม่มีกฎหมายใดรองรับ พื้นที่ปลูกการสูญเสียประโยชน์จากผลผลิตนั้น กลยุทธ์หนึ่งของนักลงทุนเอกชนจากต่างประเทศเพื่อพยายามลดปัญหาการไม่ปฏิบัติตามพันธสัญญา คือ การดำเนินการทำสัญญาและตกลงกับเกษตรกรรายย่อยผ่านตัวแทน (ADB, 2007) ในประเด็นรูปแบบของการทำสัญญาการศึกษาของ Fullbrook (2007) ได้ศึกษาระบบเกษตรพันธสัญญาในพืชหลายชนิดในลักษณะกรณีศึกษา ซึ่งรวมถึงพืชยืนต้น (เช่น กาแฟ ไม้เยื่อกระดาษ) พืชสวน (พริกและแตงโม) และพืชไร่ (ข้าวโพดและอ้อย) ผลการศึกษามีประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับรูปแบบของสัญญาโดยพบว่า ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ที่มีการผลิตแบบไม่เป็นการ (สัญญาด้วย

วจา) มีปัญหาน้อยกว่าการปลูกพริกภายใต้สัญญาที่เป็นทางการ ทั้งนี้เพราะเกษตรกรยอมรับการเคลื่อนไหวของราคาในตลาดประเทศไทย และเห็นว่าพ่อค้าเองไม่สามารถควบคุมการเปลี่ยนแปลงราคาได้เช่นกัน นอกจากนี้เกษตรกรพอใจที่ได้รับเงินสดทันทีที่มีการซื้อขาย

อย่างไรก็ตาม หากยึดหลักเกณฑ์ของความหมายเกษตรพันธสัญญาตามคำจำกัดความแล้วอาจกล่าวได้ว่า การดำเนินการเกษตรที่เป็นอยู่ในสปป.ลาวยังไม่เป็นระบบเกษตรพันธสัญญาที่ชัดเจน รูปแบบที่เกิดขึ้นเป็นเพียงการพัฒนาและริเริ่มการเกษตรในเชิงพาณิชย์เบื้องต้น ซึ่งต้องการการพัฒนาไปสู่การเกษตรระบบพันธสัญญาที่สมบูรณ์ต่อไป โดยที่รัฐจำเป็นต้องเข้าไปแทรกแซงในเรื่องราคาเพื่อให้ครอบคลุมบทบาทของระบบเกษตรพันธสัญญา (ADB, 2007)

2.2 กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยเกี่ยวกับเกษตรพันธสัญญาส่วนใหญ่ศึกษาในประเทศกำลังพัฒนาในแอฟริกา อเมริกากลางและเอเชียโดยเฉพาะในอาเซียน Oxfam Novib ได้มอบหมายให้ CREM BV (2008) ดำเนินการศึกษารวบรวมข้อค้นพบในกลุ่มประเทศอาเซียน ซึ่งรวมงานต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นด้วย งานทบทวนชิ้นนี้นำเสนอโดยเน้นประเด็นต่างๆ ได้แก่ รูปแบบของระบบเกษตรพันธสัญญา ขนาดของการผลิต ประเภทสินค้าในแต่ละประเทศ การเติบโตของระบบ บทบาทของภาครัฐและการลงทุนในระบบฯ ผลกระทบของระบบพันธสัญญาต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทั้งด้านบวกและลบ รวมถึงกรณีตัวอย่างที่ดี รายงานชิ้นนี้ระบุว่า ในการประเมินผลกระทบเชิงบวกและเชิงลบควรพิจารณาประเด็นต่างๆ ดังต่อไปนี้ (ซึ่งทั้งหมดเป็นข้อกังวลเกี่ยวกับผลที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรเพียงฝ่ายเดียว) (1) ในเชิงเศรษฐกิจ ได้แก่ ประเด็นกลไกราคาและผลกำไร วิธีการจ่ายเงินให้เกษตรกร การลงทุน-สินเชื่อและหนี้ การเข้าถึงและการจัดการด้านการตลาด การกระจายความเสี่ยง และการเข้าถึงสินเชื่อและปัจจัยการผลิต (2) ในเชิงการผลิตและการจัดการ ได้แก่ บริการให้ความรู้แก่เกษตรกร ระบบพืช คุณภาพและผลิตภาพ ฯลฯ (3) ประเด็นธรรมาภิบาล ได้แก่ ความโปร่งใสของสัญญา อำนาจการต่อรองของเกษตรกร การปฏิบัติตามสัญญาและการหาข้อยุติความขัดแย้ง และบทบาทของกลุ่มการผลิต (4) ประเด็นผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และ (5) ประเด็นการพัฒนา โดยเฉพาะความเสมอภาคระหว่างเกษตรกรรายเล็ก-รายใหญ่และประเด็นทางสังคม

งานของ Manorum et al. (2011) เกี่ยวข้องโดยตรงกับการเกษตรพันธสัญญาข้ามพรมแดนลาว-ไทย ในพืช 3 ชนิดเดียวกันกับการศึกษาในโครงการปัจจุบันคือ อ้อย กะหล่ำปลีและข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ แต่เนื่องจากนักวิจัยในโครงการปัจจุบันมีโอกาสเข้าถึงรายงานของ Manorum ในปี 2012 จึงมีประเด็นวิจัยซ้ำซ้อนกันบ้างและบางส่วนสนับสนุนกันและกัน

ปกติแนวคิดการศึกษาการเกษตรพันธสัญญาเชิงพาณิชย์ตั้งอยู่บนพื้นฐานธุรกิจและเศรษฐกิจในด้านธุรกิจการเกษตรพันธสัญญาเป็นการเชื่อมโยงไปข้างหลัง (backward integration: BI) ของโซ่อุปทาน โดยบริษัทไม่จำเป็นต้องลงทุนสูงในการจัดสร้างโครงสร้างพื้นฐานและที่ดินเพื่อการผลิต การเชื่อมโยง BI จึงมีส่วนในการเพิ่มประสิทธิภาพลดต้นทุนด้วยกำลังฉนิก (synergy) และเกิดขนาดประหยัด (economies of scale) นอกจากนี้บริษัทยังสามารถควบคุมอุปทานให้ตรงเป้าหมายได้มากขึ้น วิธีวิเคราะห์เชิงเศรษฐศาสตร์ที่ใช้อยู่ทั่วไปเป็นทฤษฎีต้นทุนการดำเนินธุรกิจเป็นหลัก แต่เนื่องจาก

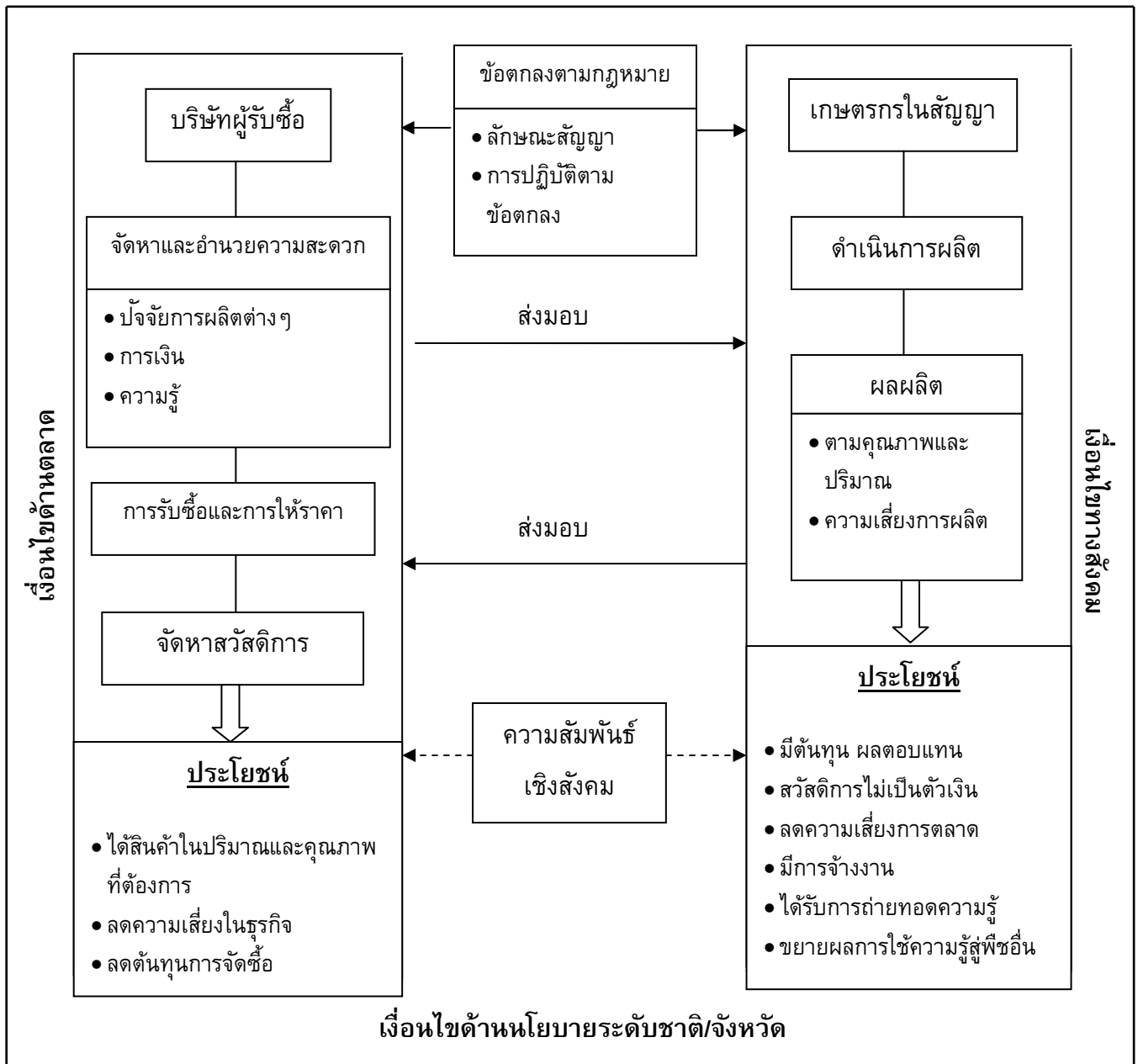
การเกษตรพันธะสัญญามักใช้โดยฝ่ายนโยบายซึ่งมุ่งหวังผลเชิงพัฒนา แนวคิดการวิจัยจึงเชื่อมโยงกับนโยบายพัฒนาชนบทด้วย (Da Silva, 2005 อ้างใน CREM BV, 2008) (Wiboonpongse et al., 1998)

จากการทบทวนวรรณกรรมข้างต้น พบประสบการณ์ผลกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบของเกษตรพันธะสัญญาที่มีต่อเกษตรกร ซึ่งตรงกับข้อกังวลในระดับนโยบายของสองประเทศว่า เกษตรกรเสียเปรียบหรือได้รับประโยชน์เท่าใดจากระบบเกษตรพันธะสัญญาที่ดำเนินอยู่ในปัจจุบัน และควรปรับปรุงให้มีรูปแบบที่เหมาะสมอย่างไร นอกจากนี้ยังมีคำถามสำคัญสืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบายคือการประกันราคาข้าวโพดของประเทศไทยว่า ส่งผลต่อเกษตรกรลาวอย่างไร งานวิจัยชิ้นนี้พยายามตอบคำถามข้อกังวลเหล่านี้ โดยใช้กรอบแนวคิดของระบบเกษตรพันธะสัญญาเต็มรูปแบบเป็นฐานเริ่มต้น ซึ่งเป็นที่คาดว่าระบบเกษตรพันธะสัญญา จะให้ประโยชน์ต่อทั้งผู้ประกอบการและเกษตรกร อย่างไรก็ตามขอบเขตการศึกษาจะจำกัดวงอยู่ในประเด็นคำถามหลักดังกล่าวแล้วในบทที่ 1

กรอบแนวคิดของโครงการวิจัยปัจจุบันศึกษารูปแบบของพันธะสัญญาและวิเคราะห์ผลกระทบเชิงเศรษฐกิจที่เป็นตัวเงินและไม่เป็นตัวเงินตามบทบาทหน้าที่ของการเกษตรพันธะสัญญาที่มีต่อเกษตรกร โดยคำนึงถึงเงื่อนไขแวดล้อมทางกายภาพ เศรษฐกิจและสังคม ดังปรากฏในภาพที่ 2.1

การกำหนดพื้นที่เป้าหมายที่จะศึกษานั้นพิจารณาจากข้อมูลเบื้องต้นการผลิตพืชหลักและการได้รับการส่งเสริมให้ปลูกพืชระบบพันธะสัญญาโดยบริษัทเอกชนของประเทศไทย ซึ่งพิจารณาจากจำนวนบริษัทจากประเทศไทยที่เข้าไปลงทุนมากที่สุดในสปป.ลาว และผลจากโครงการ “สำรวจพื้นที่และพัฒนาโจทย์วิจัยเรื่องการผลิตข้ามแดน (Trans – boundary Production): กรณีไทย – ลาว” ซึ่งกำหนดสินค้าซึ่งนโยบายให้ความสนใจดังตารางที่ 3.1

สำหรับการเลือกตัวอย่างเกษตรกรในการวิจัยครั้งนี้ นักวิจัยทำการเลือกตัวอย่างเกษตรกรในแต่ละพื้นที่โดยวิธีการสุ่มตัวอย่างเกษตรกรที่ทำการผลิตพืชหลักภายใต้ระบบพันธะสัญญา และในบางพืชซึ่งมีการผลิตนอกกระบบพันธะสัญญาด้วยนั้นได้เก็บกลุ่มตัวอย่างเกษตรกรที่ทำการผลิตพืชหลักนอกกระบบพันธะสัญญาเพิ่มเติมเพื่อให้ได้ข้อมูลประกอบการพิจารณาผลจากการเข้าร่วมผลิตในระบบพันธะสัญญา

ภาพที่ 2.2 กรอบแนวคิดการศึกษาการผลิตในระบบพันธะสัญญา

ตารางที่ 2.1 พื้นที่และจำนวนตัวอย่าง

รายการ	ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ตัวอย่างในสปป.ลาว ตอนเหนือ	ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ตัวอย่างในสปป.ลาว ตอนใต้	อ้อยตัวอย่างใน สปป.ลาวตอน เหนือ	อ้อยตัวอย่างใน สปป.ลาวตอน ใต้	กะหล่ำปลี ตัวอย่างในสปป. ลาวตอนใต้
พื้นที่	แขวงบ่อแก้ว	แขวงจำปาสักและ แขวงสาละวัน	แขวงหลวงน้ำทา	แขวงสะหวันนะ เขต	แขวงจำปาสัก
เกษตรกรภายใต้ระบบ พันธะสัญญา(ราย)	106	105	142	114	113
เกษตรกรนอกระบบ พันธะสัญญา(ราย)	25	19	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี

บทที่ 3

ภูมิหลังภาคการเกษตรในพื้นที่ศึกษา

เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับความเข้าใจและการวิเคราะห์ต่อยอดของผู้อ่าน ในส่วนแรกของบทนี้จึงสรุปข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ศึกษาจากเอกสาร และเสนอระบบตลาดสินค้าซึ่งเป็นผลจากการสำรวจของคณะวิจัยตามลำดับ

3.1 สภาพพื้นที่ สินค้าหลักและภาวะเศรษฐกิจ

คณะนักวิจัยได้กำหนดพื้นที่การศึกษาข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ทั้งตอนเหนือและตอนใต้ของสปป.ลาว (ดังภาพที่ 3.1) โดยทางตอนเหนือทำการศึกษาในแขวงบ่อแก้ว และทางตอนใต้ของสปป.ลาวศึกษาในแขวงจำปาสักและแขวงสาละวัน สำหรับพื้นที่ศึกษาการผลิต้อยู่ในระบบพันธะสัญญาประกอบด้วยแขวงหลวงน้ำทา (สัญญาระหว่างลาว-จีน) และแขวงสะหวันนะเขต ส่วนการผลิตพืชกะหล่ำปลีในระบบพันธะสัญญาได้ทำการศึกษาในพื้นที่แขวงจำปาสักข้อมูลภูมิหลังของสินค้าและพื้นที่ศึกษาสรุปโดยสังเขปดังนี้

ภาพที่ 3.1 ชนิดของพืชและพื้นที่ศึกษา

3.1.1 แขวงหลวงน้ำทา

แขวงหลวงน้ำทาดังอยู่ทางทิศเหนือของ สปป.ลาว มีพื้นที่ทั้งหมด 935 ตารางกิโลเมตร ประกอบไปด้วย 5 เมือง ได้แก่ หลวงน้ำทา, นาแล, ลอง, สิงห์และเวียงภูคา มีหมู่บ้านจำนวน 355 หมู่บ้าน รวม 29,345 ครัวเรือนประชากรทั้งหมด 162,747 คน (พ.ศ. 2553) เมืองหลวงของแขวงคือ เมืองหลวงน้ำทาและจัดเป็นเทศบาลเมืองของแขวง สำหรับเมืองสิงห์ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ทำการศึกษาดังอยู่ทางทิศเหนือของแขวงหลวงน้ำทา ประกอบด้วย 90 หมู่บ้าน 6,632 ครัวเรือน และมีประชากรทั้งหมด 34,485 คนประชากรในเมืองสิงห์ประกอบด้วยหลายเชื้อชาติได้แก่ ชนเผ่าอาข่า ร้อยละ 58.51 เชื้อชาติ Lu, Dam, Nua, Phunoi ร้อยละ 30.85 เชื้อชาติ Hmong-Mien และ Mon-Khmer ร้อยละ 10.64

การเปลี่ยนแปลงด้านประชากรในพื้นที่เมืองสิงห์แขวงหลวงน้ำทาเริ่มขึ้นตั้งแต่ต้นปี พ.ศ. 2533 เมืองสิงห์มีอัตราเพิ่มขึ้นมากกว่าอัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรทั้งประเทศเนื่องจากได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานของต่างประเทศในการที่จะช่วยเหลือด้านสาธารณสุข โภคพื้นฐาน น้ำ ถนน สุขภาพ ประชาชนที่อาศัยอยู่ที่ภูเขาเริ่มย้ายถิ่นฐานลงมาอยู่พื้นราบเนื่องจากได้รับการสนับสนุนด้านสวัสดิการและแนะนำให้ปลูกพืชชนิดใหม่ทดแทนการปลูกพืชเสพติดพืชชนิดใหม่ที่สามารถทำรายได้ที่ได้รับการสนับสนุนในขณะนั้น ได้แก่ ข้าว ข้าวโพด อ้อย ยางพารา และผักชนิดต่างๆ เช่น พริก พักทอง และแตงโม ภายใต้การสนับสนุนเงินลงทุนและวิธีการปลูกจากพ่อค้าจีนผ่านระบบการทำเกษตรพันธสัญญา

3.1.2 แขวงบ่อแก้ว

แขวงบ่อแก้วตั้งอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของสปป.ลาว ทิศตะวันออกเฉียงเหนือติดกับแขวงหลวงน้ำทา มีพรมแดนที่ติดกับประเทศไทยและประเทศพม่ามีพื้นที่ทั้งหมด 6,976 ตารางกิโลเมตร มีเมืองทั้งหมด จำนวน 5 เมือง และมีประชากรจำนวนทั้งสิ้น 65,000 คน ประกอบไปด้วย 3 ชนชาติพันธุ์ (32 ชนเผ่า) ได้แก่ ลาวลุ่ม ลาวเทิง และลาวสูง ประชากรส่วนใหญ่ร้อยละ 80 เป็นลาวลุ่ม (ลาวลุ่มคือ ชนชาติลาวที่อาศัยอยู่ในที่ลุ่ม นับถือศาสนาพุทธ ใช้ภาษาตระกูลไท - ลาว ประกอบอาชีพเกษตรกรรม คือ ทำนา ทำสวน และเลี้ยงสัตว์) สภาพภูมิประเทศโดยส่วนใหญ่เป็นภูเขาสลับกับพื้นที่ราบลุ่มใช้เป็นที่อยู่อาศัยและทำการเกษตรได้เป็นอย่างดีอันได้แก่ การปลูกข้าว ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ถั่วฝัก พืชผัก ฯลฯ มีแม่น้ำโขงไหลผ่านเมืองห้วยทรายและเมืองต้นผึ้ง

รัฐบาลของสปป.ลาวได้ตระหนักถึงศักยภาพที่สำคัญของแขวงบ่อแก้วในการพัฒนาพื้นที่ดังกล่าว โดยการจัดตั้งสามเหลี่ยมเศรษฐกิจทองคำเพื่อที่จะดึงดูดความสนใจของนักลงทุนและสร้างงานให้กับประชาชนในท้องถิ่นตลอดจนสร้างความเจริญให้กับเศรษฐกิจและสังคมของแขวง ประชากรร้อยละ 68 ประกอบอาชีพด้านการเกษตร คิดเป็นประมาณร้อยละ 48 ของอัตรา GDP ของแขวง ขณะที่การประกอบกรอุตสาหกรรมและการให้บริการคิดเป็นร้อยละ 19 และ 33 ตามลำดับ การเกษตรของแขวงบ่อแก้วขึ้นกับสภาพธรรมชาติ มีการปลูกข้าวเพื่อบริโภคและปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เป็นรายได้เสริม ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เป็นพืชที่ปลูกในปริมาณมากที่สุดของแขวงบ่อแก้ว เนื่องจากประเทศเพื่อนบ้านโดยเฉพาะประเทศไทยมีความต้องการนำเข้าจำนวนมาก จากสถิติของกระทรวงเกษตรของลาวในปี ค.ศ. 2011 แขวงบ่อแก้วมีการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในปริมาณ 22,700 เฮกตาร์ (ประมาณร้อยละ 93 จากพืชเศรษฐกิจที่

ปลูกในสปป.ลาว) มีครัวเรือนจำนวน 2,909 ครัวเรือนที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ แต่ในปี ค.ศ.2012 จำนวนของครัวเรือนที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์มีปริมาณที่ลดลงเพราะเกษตรกรหันไปปลูกกล้วยซึ่งเป็นลักษณะพันธสัญญาจากประเทศจีน

3.1.3 แขวงสะหวันนะเขต

แขวงสะหวันนะเขตตั้งอยู่ตอนกลางก่อนไปทางใต้ของสปป.ลาว ทิศตะวันออกติดกับประเทศเวียดนาม ทิศตะวันตกติดกับประเทศไทย ทิศเหนือติดกับแขวงคำม่วน ทิศใต้ติดกับแขวงสาละวันมีพื้นที่ประมาณ 21,774 ตารางกิโลเมตร ซึ่งใหญ่อันดับที่ 2 รองจากแขวงเวียงจันทน์ และมีประชากร 916,948 คน ประชากรร้อยละ 90 ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลักและมีผลผลิตเหลือส่งออกต่างประเทศ สภาพพื้นที่เป็นที่ราบร้อยละ 58.5 และด้วยความที่แขวงสะหวันนะเขตเป็นแขวงเกษตรกรรมเนื่องจากพื้นที่กว้างขวางและอุดมสมบูรณ์ ทำให้ประเทศไทยและประเทศอื่นๆ เข้าไปลงทุนด้านเกษตรอุตสาหกรรมกันมาก พืชเศรษฐกิจหลักที่สำคัญของแขวงได้แก่ ข้าว ข้าวโพด ฝ้าย ไม้ยูคาลิปตัส ยาสูบ อ้อย ถั่วเขียว ถั่วเหลือง ถั่วลิสง ละหุ่ง มันสำปะหลังและกระเทียม

เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2549 ได้มีพิธีเปิดสะพานมิตรภาพ 2 (มุกดาหาร-สะหวันนะเขต) อย่างเป็นทางการ ซึ่งสะพานนี้เป็นเส้นทางเชื่อมตะวันออก-ตะวันตก จากเวียดนามถึงพม่าทำให้แขวงสะหวันนะเขตกลายเป็นเส้นทางการค้าที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของประเทศลาว รัฐบาลลาวจึงได้ประกาศจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษสะหวัน-เซโน ขึ้นเพื่อเป็นการส่งเสริมการลงทุนส่งผลให้เป็นศูนย์กลางทางการค้าและคมนาคมที่สำคัญที่สุดในภาคใต้ของประเทศลาวและสภาพเศรษฐกิจของสะหวันนะเขตมีการเจริญเติบโตอย่างต่อเนื่อง และในปี 2554 เศรษฐกิจขยายตัวร้อยละ 12.5 และมีผลผลิตทางเกษตรกรรมเป็นกิจกรรมหลักของแขวง คิดเป็นมูลค่าประมาณร้อยละ 49 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมของแขวงและการจ้างแรงงานในภาคเกษตรคิดเป็นร้อยละ 80 ของการจ้างงานทั้งหมดซึ่งข้าวยังคงเป็นผลิตผลที่สำคัญมากที่สุดของแขวงสำหรับการผลิตในรูปแบบของอุตสาหกรรมเกษตรเป็นการเพาะปลูกในพื้นที่ขนาดใหญ่ในลักษณะการได้รับสัมปทาน มีการใช้เทคนิคและเทคโนโลยีที่ก้าวหน้า สำหรับพืชหลักที่สำคัญทางด้านอุตสาหกรรมเกษตรในสปป.ลาวคือ อ้อย กระถิน ยูคาลิปตัส มันสำปะหลัง และยางพารา

3.1.4 แขวงสาละวัน

แขวงสาละวันตั้งอยู่ทางใต้ของสปป.ลาว ห่างจากนครหลวงเวียงจันทน์ประมาณ 550 กิโลเมตรมีพื้นที่ทั้งหมด 1,069,100 เฮกตาร์หรือคิดเป็นร้อยละ 4.5 ของพื้นที่ทั้งประเทศมีจำนวนประชากร 366,723 คนหรือคิดเป็นร้อยละ 5.9 ของประชากรทั้งประเทศลักษณะพื้นที่ของแขวงสาละวันมีความแตกต่างกันทางกายภาพมากกว่าแขวงจำปาสักกล่าวคือ ร้อยละ 44 ของพื้นที่ทั้งหมดของแขวงเป็นพื้นที่ราบ มีลักษณะเป็นทุ่งกว้างและมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การปลูกข้าวพืชตระกูลถั่วและทำการประมง พื้นที่ที่เหลือเป็นที่สูงบนภูเขาร้อยละ 37 ลักษณะพื้นที่ค่อยๆ ลาดชันจึงเหมาะสมแก่การปลูกไม้อุตสาหกรรม ไม้ผล กาแฟและเลี้ยงสัตว์ใหญ่และที่เหลือเป็นที่ดอนร้อยละ 19 ของพื้นที่ทั้งหมด ซึ่งเหมาะสำหรับการปลูกกาแฟ หมากแห้ง กล้วย ถั่วดิน ถั่วเหลือง มะเดื่อ ผักเมืองหนาว ฝ้ายและไม้ผลพื้นที่ทำการผลิตพืชทั้งหมดร้อยละ 21 ของพื้นที่ทั้งหมดในแขวงสาละวัน ในเขตพื้นที่ราบมีอุณหภูมิเฉลี่ยประมาณ 27 องศาเซลเซียส ในเขตพื้นที่

ดอนมีอุณหภูมิเฉลี่ยประมาณ 26 องศาเซลเซียส และเขตพื้นที่ดอนมีอุณหภูมิเฉลี่ยประมาณ 24 องศาเซลเซียส ส่วนปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยมีประมาณ 150 มิลลิเมตรต่อวัน และ 2,500 มิลลิเมตรต่อปี แขวงสาละวันจึงเป็นช่วงที่มีบทบาทสำคัญในการทำการผลิตพืชผลทางการเกษตรเนื่องจากเป็นเขตพื้นที่ที่มีภูมิศาสตร์เหมาะสมและสามารถเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตรได้หลายชนิดเช่นข้าว กาแฟ ข้าวโพดและพืชผลทางการเกษตรชนิดอื่นเพื่อตอบสนองความต้องการตลาดทั้งในและต่างประเทศ โดยเฉพาะกับประเทศไทย (สัดส่วนผลิตภัณฑ์มวลรวมของแขวง (GDP)ของสาขาเกษตรและป่าไม้มีร้อยละ 54 ในปี 2552-2553)

แขวงสาละวันได้รับการสนับสนุนและพัฒนาในภาคส่วนต่างๆ ทั้งการลงทุนเรื่องโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคม การส่งเสริมและการลงทุนในภาคอุตสาหกรรมผลิตและการลงทุนในภาคอุตสาหกรรมและป่าไม้ ตลอดระยะเวลาระหว่างปี 2549 – 2553 ส่งผลให้แขวงสาละวันมีการพัฒนาไปอย่างรวดเร็วด้วยอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจเฉลี่ยร้อยละ 10.5 ต่อปี การเติบโตอย่างรวดเร็วนี้เป็นผลมาจากการได้รับการส่งเสริมการลงทุนอย่างมาก

3.1.5แขวงจำปาสัก

แขวงจำปาสักเป็นแขวงใหญ่อีกแห่งหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ทางตอนใต้ของสปป.ลาว มีพื้นที่ทั้งหมด 1,535,000 เฮกตาร์ หรือคิดเป็นร้อยละ 6.5 ของพื้นที่ประเทศเมืองปากเซเป็นศูนย์กลางด้านวัฒนธรรม สังคม การเมืองและเศรษฐกิจ ประกอบด้วยหมู่บ้าน 641 หมู่บ้าน 110,856 ครอบครัว มีจำนวนประชากรทั้งหมด 667,304 คนหรือคิดเป็นร้อยละ 10.4 ของประชากรทั้งประเทศ และมีประชากรในวัยแรงงานประมาณร้อยละ 75 ของจำนวนประชากรทั้งหมดในแขวง และในจำนวนนี้อยู่ในภาคเกษตรกรรมมากกว่าร้อยละ 70

ลักษณะพื้นที่ของแขวงกว่าร้อยละ 74 เป็นพื้นที่ราบเหมาะสำหรับการปลูกข้าวและพืชตระกูลถั่ว ส่วนที่เหลือมีลักษณะเป็นที่ดอนเหมาะกับการปลูกพืชเพื่อการเกษตรพาณิชย์เช่น กะหล่ำปลี กาแฟ ชา หนามแดงและไม้เศรษฐกิจสนองต่อตลาดทั้งในและต่างประเทศ โดยทำการส่งออกให้กับประเทศไทยเป็นหลัก จากการที่แขวงจำปาสักมีพรมแดนติดต่อกับทั้งประเทศไทยและกัมพูชา แขวงจำปาสักจึงเป็นแขวงที่มีการค้าชายแดนและเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของสปป.ลาวซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของแขวง เป็นศูนย์กลางที่เชื่อมต่อกับประเทศไทยกัมพูชาและเวียดนาม ส่งผลให้แขวงจำปาสักเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจของสี่แขวงทางตอนใต้ของสปป.ลาว สำหรับทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมทิศทางการพัฒนาโดยรวมของแขวงจำปาสักเป็นไปตามกลยุทธ์การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมการพัฒนาระยะ 10 ปีที่เน้นตลาดเป็นศูนย์กลางการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อเร่งการปรับปรุงโครงสร้างทางเศรษฐกิจให้เป็นอุตสาหกรรมและความทันสมัย เพื่อให้เป็นไปตามทิศทางที่กำหนดเน้นการแก้ปัญหาความยากจน ใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ ปรับปรุงการผลิตทางการเกษตรให้มีความทันสมัย มุ่งมั่นในการพัฒนาอุตสาหกรรมป่าไม้และเกษตรที่มีศักยภาพ และอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวให้เป็นอุตสาหกรรมหลักของแขวงเพื่อกระตุ้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้การพัฒนาแขวงจำปาสักเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาประเทศที่มุ่งให้เกิดความมั่งคั่งและแข็งแกร่งและขจัดความยากจน ในปี 2020 ทิศทางนโยบาย

ของแขวงจำปาสักจึงสอดคล้องด้วยนโยบายส่งเสริมการทำเกษตรพันธสัญญาผ่านโครงการเมืองคู่มือตามยุทธศาสตร์ความร่วมมือ ACMECS

แขวงจำปาสักเติบโตและขยายตัวอย่างต่อเนื่องด้วยอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจช่วงระหว่างปี 2548 - 2553 เฉลี่ยร้อยละ 9.12 ซึ่งสูงกว่าอัตราเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ (เฉลี่ยร้อยละ 7.9) สาขาเกษตรและป่าไม้ยังคงเป็นสาขาการผลิตที่สำคัญที่สุดของระบบเศรษฐกิจของแขวงคือ สัดส่วน GDP มีร้อยละ 40 ของ GDP ของแขวงในปีงบประมาณ 2552 – 2553

จากการศึกษาสภาพพื้นที่และสภาพเศรษฐกิจของพื้นที่ที่ทำการศึกษพบว่า เกือบทุกแขวงที่ทำการศึกษามีสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบและมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสำหรับทำการเกษตร ภาคเกษตรกรรมและป่าไม้มีสัดส่วนประมาณร้อยละ 40-50 ของ GDP ของแขวงโดยมีพืชเศรษฐกิจที่สำคัญได้แก่ ข้าว พืชตระกูลถั่ว ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ อ้อย ยางพาราและพืชผักต่างๆ โดยเฉพาะแขวงสะหวันนะเขตซึ่งเป็นแขวงเกษตรกรรมเนื่องจากพื้นที่กว้างขวางและอุดมสมบูรณ์ นอกจากนี้ยังได้รับการจัดตั้งเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษสะหวัน-เซโนส่งผลให้แขวงสะหวันนะเขตเป็นศูนย์กลางทางการค้าและคมนาคมที่สำคัญที่สุดในภาคใต้ของประเทศลาวส่วนแขวงสาละวันเป็นแขวงที่มีบทบาทสำคัญในการทำการผลิตพืชผลทางการเกษตรเนื่องจากมีสภาพภูมิศาสตร์เหมาะสมและสามารถเพาะปลูกพืชได้หลายชนิดเช่นข้าว กาแฟ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์และพืชผักอื่นๆ เพื่อตอบสนองความต้องการทั้งในและต่างประเทศ สำหรับแขวงจำปาสักเป็นแขวงที่มีการค้าชายแดนเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญและเป็นศูนย์กลางที่เชื่อมต่อกับประเทศไทย กัมพูชาและเวียดนาม ส่งผลให้แขวงจำปาสักเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจทางตอนใต้ของสปป.ลาว. นอกจากนี้ยังมีบทบาทสำคัญในการเป็นแหล่งผลิตพืชผลทางการเกษตรเช่น ข้าว กาแฟ กะหล่ำปลีและพืชผักอื่นๆ เพื่อจำหน่ายในประเทศและส่งออกสู่ประเทศไทยเป็นหลัก และประเทศกัมพูชา และเวียดนามบางส่วน

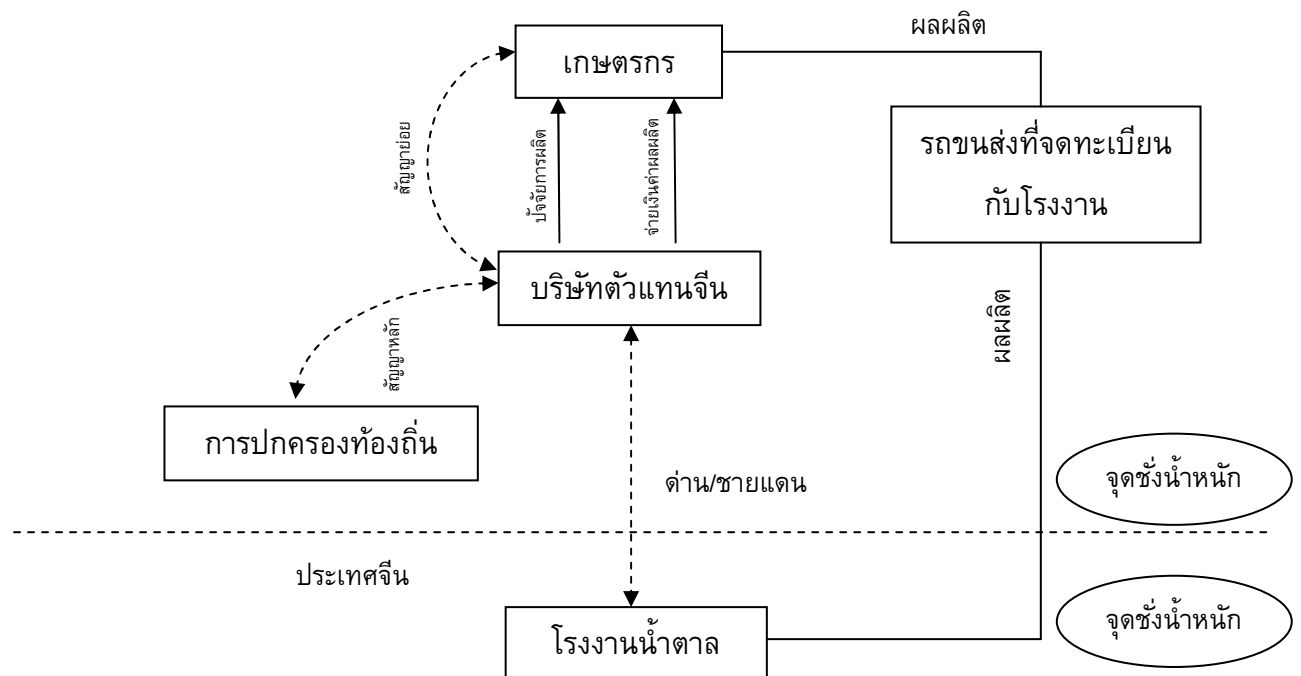
3.2 ระบบตลาดและระบบพันธสัญญา

ในส่วนนี้นำเสนอรายงานระบบตลาดซึ่งเป็นผลจากการสำรวจของคณะวิจัย โดยแสดงให้เห็นภาพความสัมพันธ์ระหว่างผู้เกี่ยวข้องในตลาดและโซ่อุปทาน สำหรับพืช 3 ชนิดที่ศึกษานี้อาจกล่าวได้ว่าระบบตลาดของอ้อยอยู่ในระบบพันธสัญญาทั้งหมด ส่วนข้าวโพดเลี้ยงสัตว์และกะหล่ำปลีมีระบบตลาดอิสระควบคู่กับตลาดพันธสัญญา การนำเสนอระบบตลาดนอกจากสะท้อนภาพผู้เกี่ยวข้องในระบบตลาดระดับต่างๆ แล้วยังอธิบายลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องในระบบตลาดผ่านการไหลของสินค้า การไหลของข้อมูลและการไหลของเงินซึ่งสรุปเป็นรายสินค้าตามกรณีศึกษา 5 พื้นที่ดังต่อไปนี้

3.2.1 ระบบตลาดอ้อยแขวงหลวงน้ำทา

ระบบตลาดอ้อยในภาพรวมของพื้นที่เมืองสิงห์แขวงหลวงน้ำทา มีลักษณะเป็นตลาดแบบผูกขาดเนื่องจากผู้รับซื้อผลผลิตมีบริษัทรับซื้อจากประเทศจีนเพียงบริษัทเดียว ในลักษณะระบบการตลาดเป็นการเกษตรพันธสัญญาจึงเป็นระบบตลาดที่มีการประสานกันในแนวตั้งของตลาด (vertical coordination) ทั้งในด้านการปรับปรุงและอุปทานเข้าหากันให้เป็นไปตามปริมาณของสินค้าคุณภาพและการจัดการโลจิสติกส์

ระบบพันธะสัญญาของอ้อย การทำสัญญาซื้อขายของบริษัทกับผู้นำหมู่บ้านหรือหัวหน้ากลุ่ม โดยไม่ได้ทำกับเกษตรกรโดยตรงหัวหน้ากลุ่มจะเป็นผู้ประสานงานกับบริษัทและทำหน้าที่เป็นผู้กระจายปัจจัยการผลิตและแจ้งคำสั่งซื้อหรือยอดสั่งซื้อแก่เกษตรกรรายย่อย ส่วนผลผลิตอ้อยเมื่อออกจากมือเกษตรกรเข้าสู่โรงงานน้ำตาลที่ได้ทำสัญญาไว้เกษตรกรจะใช้รถขนส่งที่จดทะเบียนกับโรงงานเพื่อส่งผลผลิตไปโรงงาน โดยจะมีการชั่งน้ำหนักอยู่ชายแดนฝั่งลาวและหน้าโรงงาน ข้อมูลเกี่ยวกับน้ำหนักและคุณภาพของผลผลิตที่ได้จะถูกส่งกลับไปยังบริษัทตัวแทนของโรงงานในเมืองสิงห์เพื่อทำการคำนวณและจ่ายเงินค่าผลผลิตให้เกษตรกรในเวลาต่อมา ซึ่งจะชำระ 2 ครั้ง ภายในเวลา 1 เดือนต่อมาโดยชำระครั้งแรกเมื่อครบ 15 วัน หลังจากการขนส่งเข้าโรงงานส่วนด้านการจัดการด้านการขนส่งอ้อย โรงงานจะรับผิดชอบจ่ายค่าขนส่งเพิ่มจากราคาขายอ้อยเข้าโรงงาน ส่วนต่างเป็นค่าขนส่งเพิ่มคนกลางที่ทำการขนส่งจะหักเป็นค่าขนส่งซึ่งค่าใช้จ่ายของเกษตรกรแต่ละรายจะแตกต่างกัน นอกจากนี้โรงงานต้องจ่ายค่าธรรมเนียมให้แก่เมือง 5 หยวนต่อตัน (ภาพที่ 3.2)

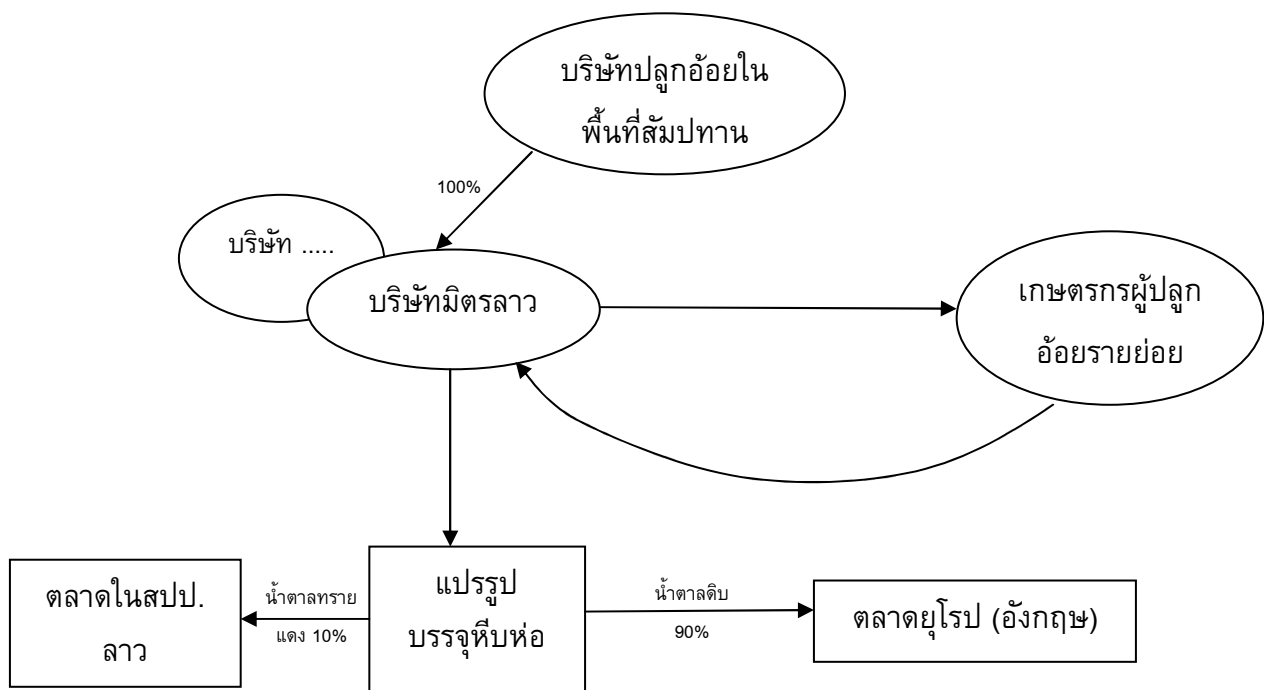
ที่มา: พินิจ เครือไทยและคณะ, 2555

ภาพที่ 3.2 ระบบตลาดอ้อยแขวงหลวงน้ำทา

3.2.2 ระบบตลาดอ้อยแขวงสะหวันนะเขต

ระบบตลาดอ้อยแขวงสะหวันนะเขตมีลักษณะเป็นตลาดผูกขาดด้วยผู้ซื้อเช่นกัน (monopsony) เพราะเป็นตลาดในระบบเกษตรพันธะสัญญาโดยการซื้อขายผลผลิตจากไร่อ้อย เริ่มจากบริษัทรับซื้อผลผลิตจากเกษตรกรรายย่อยจำนวนมากที่ปลูกอ้อย จากนั้นนำมาแปรรูปในรูปน้ำตาลทรายแดงและบรรจุหีบห่อเพื่อส่งออกไปตลาดยุโรป โดยส่งจำหน่ายไปยังสหภาพยุโรปในรูปแบบของน้ำตาลดิบ กว่าร้อยละ 90 และมีการแปรรูปจากน้ำตาลดิบเป็นน้ำตาลทรายแดงเพื่อบริโภคภายในประเทศ (ร้อยละ 10) ในปี 2555 มีการส่งออกน้ำตาลไปยังสหภาพยุโรปในรูปแบบของน้ำตาลดิบทั้งหมด โดยบริษัทมีการควบคุมคุณภาพการผลิต

และการสนับสนุนปัจจัยการผลิตภายใต้สัญญาที่ระบุไว้ สำหรับระบบ Supply chain ของอ้อยใน สปป.ลาว มีผู้ที่เกี่ยวข้องดังนี้ 1) ผู้ซื้อ คือ บริษัทมิตรลาวที่ซื้อผลผลิตที่ผลิตตามสัญญา โดยเป็นบริษัทกำหนดปริมาณและคุณภาพของ ผลผลิตระยะเวลาสั่งซื้อและข้อตกลงอื่นๆ ในสัญญา 2) เกษตรกร คือ เกษตรกรในพื้นที่เมืองไชยบุรีที่ทำการผลิตทางการเกษตรแบบมีสัญญา 3) หัวหน้าเขต คือพนักงานบริษัทที่มีสัญชาติไทยและได้รับค่าตอบแทน สวัสดิการ ซึ่งทำหน้าที่ดูแลเขตการผลิตที่อยู่ภายใต้ความรับผิดชอบโดยรับผิดชอบประมาณ 8 หมู่บ้าน ปัจจุบันมีหัวหน้าเขตทั้งหมด 4 คนใน 4 เขต มีหัวหน้าแปลงประมาณ 4 คนในแต่ละเขต และ 4) หัวหน้าแปลงคือ พนักงานของบริษัทที่มีสัญชาติลาวที่ได้รับเงินเดือนจากบริษัทประมาณเดือนละ 3,000บาท โดยหัวหน้าแปลงจะทำหน้าที่ประสานงานให้ความสะดวกแก่เกษตรกรคู่สัญญาด้านการผลิตและการเก็บเกี่ยว การรับซื้อผลผลิต ปัจจัยการผลิต รวมทั้งประสานงานระหว่างผู้รับเหมาที่เป็นคนไทยที่บริษัทจ้างมาดำเนินการด้านการผลิตและเกษตรกรลาว นอกจากนี้หัวหน้าจะรับผิดชอบพื้นที่ประมาณ 500-1,500 ไร่ต่อคน (ภาพที่ 3.3)

ที่มา: ดัดแปลงจาก สุภาภรณ์ พวงชมพูและคณะ, 2555

ภาพที่ 3.3 ระบบตลาดอ้อยแขวงสะหวันนะเขต

3.2.3 ระบบตลาดข้าวโพดเลี้ยงสัตว์แขวงบ่อแก้ว

ระบบตลาดข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในแขวงบ่อแก้วโดยภาพรวมมี 2 ระบบคือ ตลาดในระบบพันธสัญญาและตลาดเปิด วิธีการตลาดในแขวงบ่อแก้วเกือบทั้งหมดอยู่ในระบบที่ผูกพันกับผู้ซื้อ-นักลงทุนไทยในลักษณะข้อตกลงหรือเกษตรพันธสัญญาในความหมายหลวมๆ ร้อยละ 90 ของผลผลิตเข้าสู่ระบบนี้ และส่วนที่เหลือขายไปสู่พ่อค้าจีน ซึ่งถือว่าเป็นส่วนน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนผู้ผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ใน สปป.ลาว และเมื่อนักลงทุนไทยรับซื้อผลผลิตก็จะทำการขนส่งไปยังไซโลของตนเองหรือขายให้กับไซโลของ

กลุ่มพ่อค้ารับซื้อฝ้ายไทยในเขตพื้นที่ของอำเภอเชียงของและอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย เพื่อนำเข้ากระบวนการอบแห้งเป็นเมล็ดข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ที่ได้มาตรฐานและพร้อมขนส่งไปจำหน่ายยังบริษัทต่างๆ ในประเทศไทยบริเวณภาคกลางและกรุงเทพฯ โดยมีลูกค้ารายใหญ่คือ บริษัทซีพี ออลล์ จำกัด (มหาชน) และบริษัทเบทาโกร

ในปี 2552 เมื่อรัฐบาลไทยดำเนินนโยบายประกันราคาข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ภายในประเทศจึงประกาศการห้ามนำเข้า (ภายใต้ภาษีศุลกากร) ระหว่างมีนาคม-มิถุนายน (และในปัจจุบันขยายต่อเนื่องถึงเดือนกรกฎาคม) ผู้ลงทุนไทยจึงไม่สามารถนำเข้าข้าวโพดซึ่งได้ลงทุนไปแล้วหน้า อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจโดยอารี วิบูลย์พงศ์ (2554) และวีระศักดิ์ สมยานะ (2555) พบว่า มีข้าวโพดจากสปป.ลาว นำเข้าในด่านจังหวัดเชียงรายอย่างไม่เป็นทางการโดยวิธีขนส่งทางเรือเทียบท่าหน้านอกด่านศุลกากร และในการนี้เจ้าหน้าที่ของสปป.ลาวเสนอให้มีการส่งออกสู่ประเทศไทยอย่างเป็นทางการ

ระบบการเกษตรพันธะสัญญาเป็นการทำสัญญาระหว่างเกษตรกรลาวกับผู้ลงทุนชาวไทยกล่าวคือนักลงทุนฝ้ายไทยได้ลงทุนด้านปัจจัยการผลิต ได้แก่ เมล็ดพันธุ์ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ตลอดจนปุ๋ยเคมีและยาปราบศัตรูพืช รวมถึงเทคโนโลยีในการผลิตให้กับกลุ่มผู้ผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ของสปป.ลาว (Maize Production Group: MPG) ในแขวงบ่อแก้ว ซึ่งกลุ่ม MPG นี้จัดตั้งโดยรัฐบาลของสปป.ลาวต่อมากลุ่มได้มีการพัฒนาจนกลายเป็นตัวแทนนักลงทุนฝ้ายไทย (เรียกตัวแทนลาว) ซึ่งได้รับความไว้วางใจจากนักลงทุนฝ้ายไทยเสมือนเป็นตัวแทนบริษัทของคนไทยจนถึงปัจจุบัน โดยการไหลของข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เริ่มจากเกษตรกรได้ผลผลิตแล้วกลุ่ม MPG เป็นผู้ดำเนินการในการประสานงานกับกลุ่มผู้ผลิตรายย่อยของลาว (ส่วนใหญ่จะรวมตัวกันในหมู่บ้านโดยมีนายบ้านเป็นหัวหน้ากลุ่มผู้ผลิตรายย่อย) และเกษตรกรรายย่อยของลาวเพื่อจำหน่ายผลผลิตทั้งหมดให้กับนักลงทุนไทยตามพันธะสัญญาที่ได้ตกลงกันไว้ ทั้งนี้มีผู้ผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์บางรายที่ไม่ได้นำผลผลิตไปจำหน่ายให้กับนักลงทุนไทยแต่กลับนำผลผลิตไปจำหน่ายให้กับพ่อค้าจีนที่ส่งเสริมการปลูกข้าวโพดในแขวงหลวงน้ำทาและต่อมาขยายผลสู่แขวงบ่อแก้ว พ่อค้าจีนรับซื้อราคาสูงกว่านักลงทุนไทยแต่สินค้าต้องมีคุณภาพดีเท่านั้น

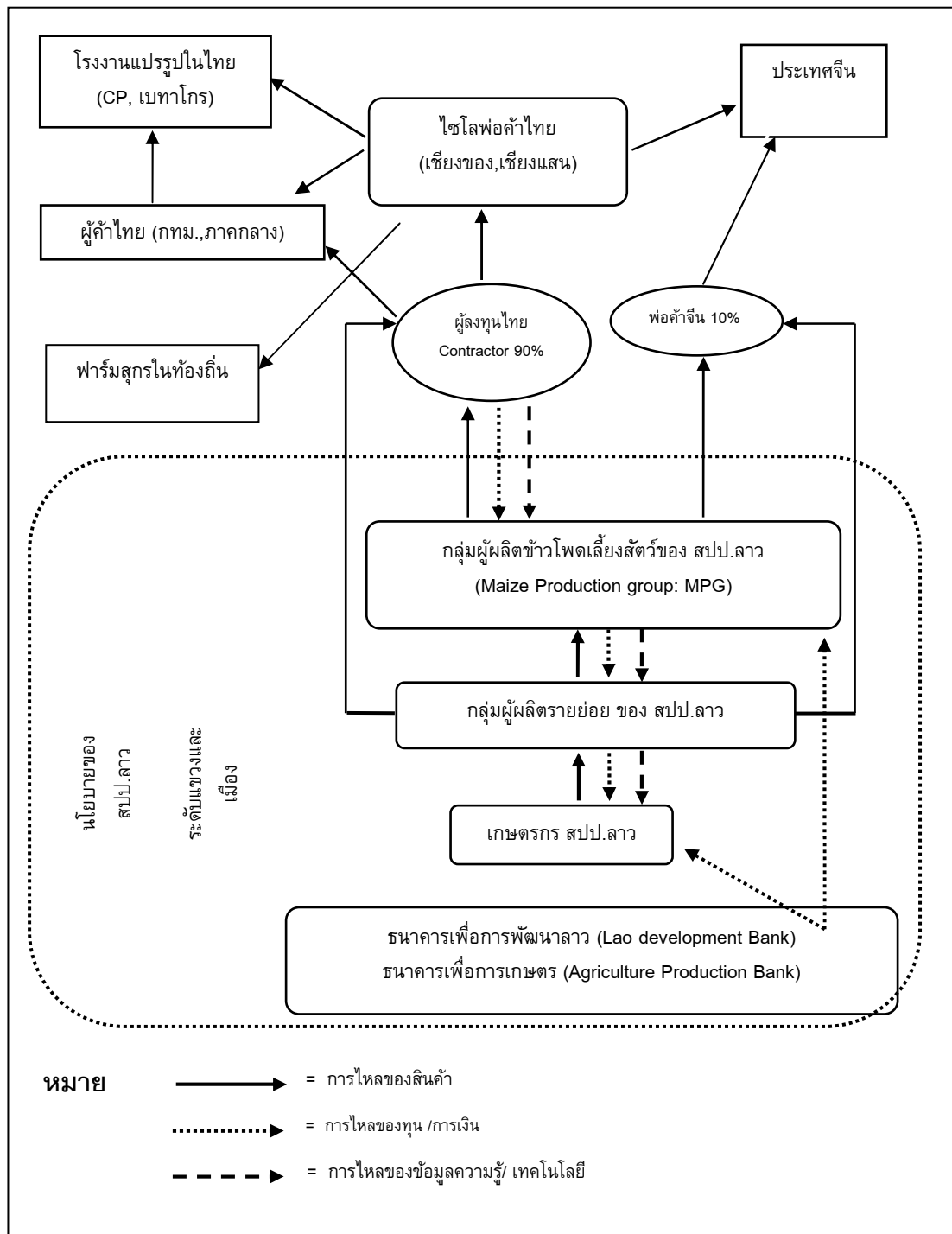
สำหรับการไหลของทุน/การเงิน และการไหลของข้อมูลความรู้/เทคโนโลยีของการผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในระบบการเกษตรพันธะสัญญาเป็นรูปแบบการดำเนินงานที่เริ่มต้นจากการทำพันธะสัญญาระหว่างนักลงทุนไทยและกลุ่มผู้ผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ของ สปป.ลาว (MPG) โดยนักลงทุนไทยจะมีบทบาทในการเข้าไปส่งเสริมและสนับสนุนเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ฯลฯ ให้กับกลุ่มผู้ผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ของ สปป.ลาว พร้อมข้อมูล ความรู้ และเทคโนโลยี ในการผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ที่ถูกต้อง เพื่อให้กลุ่มผู้ผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ของ สปป.ลาว เป็นผู้ประสานไปสู่กลุ่มผู้ผลิตรายย่อยของ สปป.ลาว และเกษตรกรลาว ที่ให้ความสนใจและต้องการผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ของตนเอง แต่ทั้งนี้ฝ้ายไทยไม่ได้มีการส่งเสริมเงินทุนให้กับเกษตรกรลาวแต่อย่างใด ดังนั้นหากเกษตรกรลาวขาดแคลนเงินทุนในการผลิตก็ได้รับการสนับสนุนเงินกู้ยืมจากธนาคารเพื่อการพัฒนาลาว (Lao Development Bank) และธนาคารเพื่อการเกษตร (Agriculture Production Bank) ซึ่งเป็นนโยบายของการพัฒนาระบบเกษตรแขวงบ่อแก้วของสปป.ลาว แม้จะไม่สามารถคล่องอย่างสมบูรณ์แบบของระบบการผลิตพันธะสัญญา ซึ่งรัฐบาลของสปป.ลาวใช้นโยบาย 2+3 (ที่ดินแรงงานที่เกษตรกรเป็นผู้รับผิดชอบ ส่วนในเรื่องของทุน เทคโนโลยีและการตลาด ผู้ลงทุนจะรับผิดชอบเอง)

จากการวิจัยของวีระศักดิ์ สมยานะและคณะ (2555) พบว่านอกจากในแขวงบ่อแก้วจะไม่มี การปฏิบัติ ครบถ้วนตามนโยบาย 2+3 ดังกล่าวแล้วยังพบปัญหาต่างๆ ในระบบพันธสัญญาอีกหลายประการกล่าวคือ นักลงทุนไทยกับเกษตรกรยังไม่มี การเจรจาในประเด็นของการกำหนดปริมาณการผลิต และการกำหนด ราคา นอกจากนี้เกษตรกรมีข้อสงสัยเกี่ยวกับค่าธรรมเนียมที่ต้องจ่ายให้ผู้รวบรวม ว่าเป็นค่าใช้จ่ายอะไรบ้าง เช่น ค่าธรรมเนียมการส่งออกและการนำเข้าทั้งสองประเทศ อีกทั้งยังไม่มีหน่วยงานใดเข้ามาจัดระบบการ จัดการ ทำให้เกิดปัญหาการบิดพลิ้วของสัญญาและความไม่เป็นธรรมต่อเกษตรกรรายย่อยของลาว ดังนั้น เกษตรกรลาวต้องการให้มีหน่วยงานที่ช่วยปรับปรุงกลไกตลาด ซึ่งสัญญาที่ทำกันในปัจจุบันมีลักษณะเป็นปี ต่อปี จึงเกิดช่องว่างระหว่างรอยต่อของสัญญา ทำให้ไม่สามารถส่งมอบสินค้าได้ เกษตรกรเผชิญกับราคา รับซื้อข้าวโพดที่ มีความผันผวน กล่าวคือ บางครั้งมีการเปลี่ยนแปลงราคา รับซื้อข้าวโพดถึง 3 ครั้งในหนึ่งวัน อีกทั้งเกษตรกรมีค่าใช้จ่ายอื่นๆ เพิ่มเติมจากการขายผลผลิตได้แก่ ค่าผ่านด่านอัตรา 20 บาทต่อตัน ค่า ขนส่งอัตรา 400 บาท ถึง 700 บาท ต่อเรือ 1 ลำ (ขึ้นอยู่กับบริเวณที่ขนส่งว่ามีความไกล ไกล มากน้อย เพียงใด) และภาษีทางเรืออัตรา 150 บาทต่อเรือ 1 ลำ แต่ทางออกเกษตรกรลาวมีทางเลือกในการจำหน่าย ทาง การตลาดนอกเหนือจากประเทศไทย คือ ประเทศจีน อย่างไรก็ตาม แม้เกษตรกรจะมีทางเลือกเพิ่มขึ้น แต่เป็นประตูลูกสำหรับข้าวโพดคุณภาพดีเท่านั้น เพราะการค้ากับประเทศจีนต้องคำนึงถึงคุณภาพของผลผลิต เป็นหลัก (ความชื้นของผลผลิตที่ต้องต่ำกว่าร้อยละ 30 ไม่มีเชื้อราและสิ่งปลอมปน) ผลผลิตของข้าวโพดจึง ขายให้แก่พ่อค้าจีนได้เพียงร้อยละ 10 ของผลผลิตทั้งหมดเท่านั้น (ภาพที่ 3.4)

3.2.4 ระบบตลาดข้าวโพดเลี้ยงสัตว์แขวงจำปาสักและสาละวัน

การผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในแขวงจำปาสักและสาละวันมีทั้งสองระบบคือ การผลิตในและนอกระบบ พันธสัญญา โดยระบบพันธสัญญาในทั้งสองแขวงเป็นการทำสัญญาที่มีการลงนามในสัญญาผูกพันชัดเจน ระหว่างเกษตรกรกับบริษัทผู้ลงทุนและเป็นสัญญาเต็มรูปแบบลักษณะ 2+3 แม้จะแตกต่างจากระบบพันธ สัญญาที่มีการจัดการเต็มรูปแบบที่ใช้ในการผลิตมันฝรั่งและหน่อไม้ฝรั่งของประเทศไทยก็ตาม โดยรูปแบบ พันธสัญญาในพื้นที่ศึกษานี้ เป็นระบบที่เกษตรกรเป็นผู้ลงทุนในแรงงานและที่ดิน และบริษัทคู่สัญญา (บริษัทเกษตรอาคารขาเข้าขาออก จำกัดและบริษัทชนะชัย ขาเข้าขาออก จำกัด) เป็นผู้ลงทุนด้าน เทคโนโลยี (ความรู้เรื่องการผลิต) และรับซื้อผลผลิตโดยการประกันราคา รับซื้อขั้นต่ำให้เกษตรกร โดยปล่อยให้ราคารับซื้อ มีความยืดหยุ่นโดยเปลี่ยนแปลงได้ตามความต้องการของตลาด ในขณะที่ระบบตลาดข้าวโพด เลี้ยงสัตว์นอกจากสะท้อนราคาข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ที่ผู้เกี่ยวข้องในระบบตลาดระดับต่างๆ ได้รับแล้วระบบ ตลาดยังแสดงถึงลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องในระบบตลาดอีกด้วยเพื่อความชัดเจนลักษณะ ความสัมพันธ์ดังกล่าวถูกอธิบายผ่านการไหลของสินค้า การไหลของข้อมูลและการไหลของเงิน

การผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในแขวงจำปาสักและสาละวันมีทั้งการผลิตในและนอกระบบพันธสัญญา ซึ่งการไหลของสินค้ามีลักษณะแตกต่างกันเนื่องจากผลผลิตถูกส่งผ่านผู้เกี่ยวข้องต่างกันดังนี้

ที่มา: ปรับปรุงจาก วีระศักดิ์ สมยานะและคณะ, 2555

ภาพที่ 3.4 ระบบตลาดข้าวโพดเลี้ยงสัตว์แขวงบ่อแก้ว

1) กรณีที่ไม่มีการทำสัญญา (การผลิตนอกระบบพันธสัญญา)

กรณีนี้ผลผลิตของเกษตรกรถูกส่งผ่านพ่อค้ารายย่อยคนลาวหรือเวียดนามและถูกส่งไปยังบริษัทฟีดอาหารสัตว์ของประเทศไทยที่ตั้งอยู่ในเวียงจันทน์หรือโรงงานอาหารสัตว์ในเวียดนามโดยความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรและผู้เกี่ยวข้องในระบบตลาดเป็นความสัมพันธ์เฉพาะการติดต่อซื้อขายผลผลิตเท่านั้น

เกษตรกรมีอิสระในการเลือกซื้อปัจจัยการผลิตได้จากผู้ค้าในท้องถิ่นโดยเฉพาะ พันธุ์ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ที่เกษตรกรมักเลือกซื้อกับพ่อค้าที่เกษตรกรมีแนวโน้มที่จะจำหน่ายผลผลิตให้ อย่างไรก็ตามเกษตรกรสามารถจำหน่ายผลผลิตให้แก่พ่อค้ารายอื่นที่ไม่ใช่ผู้ที่นำปัจจัยการผลิตมาให้ได้แต่เกษตรกรต้องชำระคืนค่าปัจจัยการผลิตคืนหลังจากที่พ่อค้ารายย่อยคนลารวบรวมผลผลิตแล้วจะส่งจำหน่ายประเทศไทยหรือส่งให้พ่อค้าผู้รวบรวมชาวเวียดนามโดยจุดหมายสุดท้ายคือ การจำหน่ายผลผลิตให้แก่โรงงานผลิตอาหารสัตว์ในประเทศไทยหรือเวียดนาม

2) กรณีที่มีการทำสัญญาชัดเจน (การผลิตในระบบพันธะสัญญา)

เกษตรกรในระบบพันธะสัญญาในแขวงจำปาสักและสาละวันลงนามทำสัญญากับบริษัทที่ต่างกันคือ สำหรับการทำสัญญากับบริษัทเกษตรอาคร ขาเข้าขาออก จำกัด และบริษัทชนะชัย ขาเข้าขาออก จำกัด นั้นเกษตรกรสามารถจำหน่ายผลผลิตผ่าน 2 ช่องทางได้แก่ 1) นายหน้า/ตัวแทนของบริษัทที่เข้าไปส่งเสริมการผลิตระบบพันธะสัญญา (บริษัทเกษตรอาคร ขาเข้าขาออก จำกัด) หรือ 2) โดยบริษัทคู่สัญญาติดต่อรับซื้อจากเกษตรกรโดยตรง (บริษัทชนะชัย ขาเข้าขาออก จำกัด) อย่างไรก็ตาม มีเกษตรกรบางรายไม่ปฏิบัติตามสัญญาโดยจำหน่ายผลผลิตผ่านช่องทางอื่นเหตุการณ์เช่นนี้มักเกิดขึ้นเมื่อตลาดมีความต้องการข้าวโพดเลี้ยงสัตว์มากและนายหน้าหรือตัวแทนของบริษัทอื่นเข้ามาแย่งซื้อผลผลิตโดยให้ราคาที่สูงกว่าราคาประกันของบริษัทคู่สัญญาผลผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ที่รวบรวมโดยบริษัทรับซื้อทั้งสองนี้จะจำหน่ายผ่านไปยังปลายทางที่ต่างกันกล่าวคือ ผลผลิตที่ถูกจำหน่ายให้กับบริษัทชนะชัยขาเข้าขาออก จำกัดถูกจำหน่ายไปยัง 3 ช่องทางได้แก่ 1) พ่อค้าเวียดนามที่มาติดต่อซื้อที่หน้าบริษัทกรณีนี้ผลผลิตจะถูกส่งต่อไปยังโรงงานอาหารสัตว์ในเวียดนาม 2) โรงงานผลิตอาหารสัตว์ในประเทศไทยเช่น บริษัทก้าวหน้าไก่สด และ 3) บริษัทเจริญโภคภัณฑ์ (ซีพี) ที่ตั้งอยู่ที่เวียงจันทน์ช่องทางนี้เป็นช่องทางจำหน่ายที่สำคัญของบริษัทหลังจากเกิดปัญหาการจำกัดเวลานำเข้าข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ของประเทศไทย ในช่วงปีแรกของการดำเนินการ(ปี 2552)ของการส่งเสริมของบริษัทชนะชัยขาเข้าขาออก จำกัดผลผลิตถูกจำหน่ายผ่านนายหน้า/ตัวแทนของบริษัท อย่างไรก็ตามบริษัท พบว่ามีปัญหาในการรวบรวมผลผลิตที่ไม่เป็นไปตามเป้าหมาย บริษัทฯ จึงดำเนินการด้วยตนเองเป็นหลัก สำหรับบริษัทเกษตรอาคร ขาเข้าขาออก จำกัดผลผลิตถูกส่งให้สำนักงานใหญ่ที่เวียงจันทน์ต่อไป

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรและผู้เกี่ยวข้องในระบบตลาดเป็นความสัมพันธ์ทั้งการผลิตและการตลาดโดยบริษัทเป็นผู้ลงทุนปัจจัยการผลิตที่เกษตรกรต้องการ ถ่ายทอดความรู้เรื่องการผลิตและรับซื้อผลผลิตจากเกษตรกร โดยเกษตรกรสามารถสะท้อนถึงความต้องการโดยเฉพาะเรื่องปัจจัยการผลิต (พันธุ์ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ที่เกษตรกรต้องการ) และปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการผลิต เมื่อบริษัททราบแล้วจะพยายามแก้ไขปัญหาเหล่านั้นให้กับเกษตรกร อย่างไรก็ตาม มีเกษตรกรในพื้นที่แขวงจำปาสักที่มีความสัมพันธ์ที่ไม่ดีกับบริษัทคู่สัญญาเนื่องจาก เกษตรกรคิดว่ามีราคาปัจจัยการผลิตที่จ่ายให้กับบริษัทสูงเกินไปโดยเฉพาะค่าไถ่ที่ดิน ส่งผลให้เกษตรกรเป็นหนี้ค้างชำระกับบริษัท 5 ปีการผลิต

สำหรับการไหลของข้อมูลนั้นพบว่า ประโยชน์จากการทำเกษตรพันธะสัญญาข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ที่เกษตรกรควรได้รับตามที่รัฐบาลสปป.ลาวคาดหวังไว้คือการถ่ายทอดความรู้และเทคโนโลยีการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ซึ่งเกิดขึ้นจริงในทางปฏิบัติเมื่อเกษตรกรเข้าร่วมเกษตรพันธะสัญญากับบริษัทคู่สัญญาทั้งในแขวง

จำปาสักและสาละวัน โดยเป็นการถ่ายทอดข้อมูลผ่านบริษัทหรือตัวแทนของบริษัทไปยังเกษตรกร โดยเฉพาะเรื่อง ระยะเวลาปลูก วิธีการดูแล มักเป็นการอธิบายในปีแรกที่มีการทำสัญญาจากนั้นเกษตรกรมักเรียนรู้จากเพื่อนบ้านและประสบการณ์ของตนเอง อย่างไรก็ตาม หากเกิดปัญหาการปฏิบัติดูแลก็สามารถติดต่อกับบริษัทโดยตรงส่วนเกษตรกรที่อยู่นอกระบบพันธะสัญญาแม้ไม่ได้รับการถ่ายทอดความรู้และเทคโนโลยีการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์หน่วยงานใด แต่ส่วนหนึ่งเรียนรู้วิธีการปลูกจากการที่เคยเข้าร่วมในระบบพันธะสัญญา เยาวเรศ เซาวันพูนผลและคณะ (2555) พบว่า มีเกษตรกรที่ปลูกอยู่และใช้ประสบการณ์ของตนเอง เนื่องจากการผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ไม่ต้องการการดูแลซับซ้อน จึงเป็นสิ่งที่ไม่ยากลำบากของเกษตรกรใน สปป.ลาวที่จะเรียนรู้ และเนื่องจากยังเป็นการปลูกที่อาศัยความอุดมสมบูรณ์ของที่ดินเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม การปลูกต่อเนื่องไปในระยะยาวเกษตรกรต้องการความรู้การปฏิบัติดูแลการปลูกโดยเฉพาะวิธีการใส่ปุ๋ยเคมีเพื่อรักษาระดับผลผลิตในอนาคต

ระบบการชำระเงินในสปป.ลาวใช้วิธีการชำระค่าสินค้าด้วยเงินสดทันทีเมื่อเกษตรกรจำหน่ายข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ให้กับผู้ซื้อแล้ว ส่วนราคาข้าวโพดเลี้ยงสัตว์รับซื้อจะกำหนดขึ้นก่อนการทำสัญญาแต่ราคารับซื้อสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์ตลาดเมื่อเกษตรกรส่งมอบผลผลิตให้แก่บริษัทคู่สัญญา ในการจ่ายเงินซื้อข้าวโพดนั้นบริษัทจะชำระค่าผลผลิตเป็นเงินสดให้แก่เกษตรกรโดยหักค่าปัจจัยการผลิตที่เกษตรกรเอาไปจากบริษัท การศึกษาของเยาวเรศ เซาวันพูนผลและคณะ (2555) พบว่า ระบบสินเชื่อมีเฉพาะการซื้อปัจจัยการผลิตจากบริษัท เท่านั้น ส่วนเกษตรกรที่อยู่นอกระบบพันธะสัญญา เกษตรกรต้องซื้อปัจจัยการผลิตจากพ่อค้าคนลาวหรือเวียดนามในรูปเงินสดเท่านั้น(ภาพที่ 3.5)

3.3.5 ระบบตลาดกะหล่ำปลีแขวงจำปาสัก

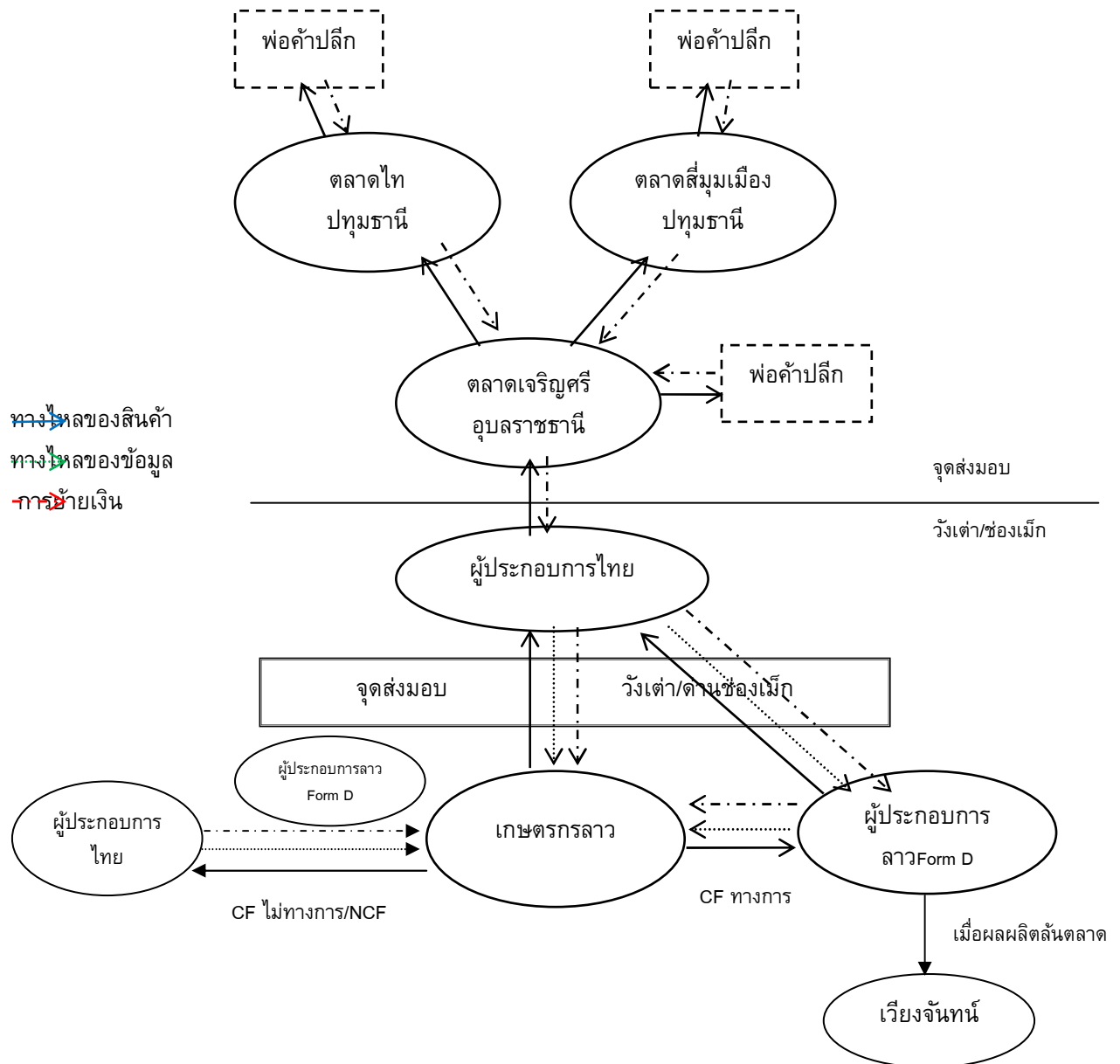
ในภาพรวมของระบบตลาดกะหล่ำปลีแขวงจำปาสักพบว่า มีช่องทางการไหลของผลผลิตที่สำคัญอยู่ 2 ช่องทางคือ 1) การขายให้แก่ตลาดในประเทศไทย และ 2) การส่งไปจำหน่ายในนครเวียงจันทน์ผลผลิตที่ล้นจากความต้องการของตลาดไทย จะส่งไปนครเวียงจันทน์เส้นทางการส่งออกกะหล่ำปลีของเกษตรกรลาวไปสู่ประเทศไทยมี 2 ระบบหลัก คือ เกษตรพันธะสัญญาอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการในระบบทางการนั้น เส้นทาง มีจุดเริ่มต้นที่ผู้ประกอบการไทยลงนามทำสัญญากับผู้ประกอบการลาว ในโครงการข้อตกลงสินค้าเกษตรแบบพันธะสัญญาที่ ดำเนินการระหว่างจังหวัดอุบลราชธานีกับแขวงจำปาสัก โดยผู้ประกอบการไทยสัญญาที่จะรับซื้อผลผลิตกะหล่ำปลีจากเกษตรกรลาว ณ จุดส่งมอบสินค้า ณ ตลาดวังเต่าชายแดนช่องเม็ก เกษตรกรลาวขายให้กับผู้ประกอบการลาว (ร้อยละ 56.60) จากนั้นผู้ประกอบการลาวจึงขายให้ผู้ประกอบการไทยและนำไปส่งที่จุดส่งมอบ

ภาพที่ 3.5 ระบบตลาดข้าวโพดเลี้ยงสัตว์แขวงจำปาสักและสาละวัน

เกษตรกรลาวในการขายกะหล่ำปลีจึงมีทางเลือก 2 ทางเลือกคือ 1) การเลือกขายโดยตรงกับผู้ประกอบการไทย และ 2) การเลือกขายให้ผู้ประกอบการลาวภายใต้เงื่อนไขที่สำคัญคือ ผู้ประกอบการรายใดให้ราคาดีกว่าและผู้ประกอบการรายใดซื้อด้วยเงินสด เว้นแต่ในกรณีที่เกษตรกรมีพันธสัญญากับผู้ประกอบการก่อนการซื้อขายเช่นการกู้ยืมเงินมาลงทุนก่อนเกษตรกรจำเป็นต้องขายผลผลิตให้กับเจ้าของเงินยืม

กรณีที่เกษตรกรลาวขายให้ผู้ประกอบการไทยโดยตรงเกษตรกรลาวจะต้องให้ผู้ประกอบการลาวจัดทำเอกสารการส่งออกฟอร์ม D ซึ่งเป็นเอกสารใบแสดงแหล่งกำเนิดสินค้าตามข้อตกลงเขตการค้าเสรีอาเซียนโดยได้รับการยกเว้นภาษีอัตราร้อยละ 0 เอกสารชุดดังกล่าวต้องทำที่แผนกอุตสาหกรรมการค้าเมืองปากเซ แขวงจำปาสัก ส่วนกรณีที่เกษตรกรลาวขายให้ผู้ประกอบการลาว ผู้ประกอบการลาวก็ดำเนินการจัดทำเอกสารฟอร์ม D ตามที่กฎหมายกำหนด

จุดส่งมอบกะหล่ำปลีคือตลาดกลางหรือตลาดวังเต่าตรงข้ามชายแดนช่องเม็ก ซึ่งเปิดให้บริการทุกวันตั้งแต่เวลา 05.00 -20.00 น. ผู้ประกอบการไทยจะเข้าไปรับเอาสินค้าที่จุดส่งมอบ พร้อมทั้งชำระเงินซื้อขายกะหล่ำปลี ด้วยเงินสดพร้อมทั้งให้ข้อมูลข่าวสารแก่ผู้ขายเกี่ยวกับราคาและแนวโน้มของราคากะหล่ำปลีในแต่ละวัน (ภาพที่ 3.6)

ที่มา: ปรับปรุงจากสุภาวดี ขุนทองจันทร์และคณะ, 2555

ภาพที่ 3.6 ระบบตลาดกะหล่ำปลีแขวงจำปาสัก

บทที่ 4

รูปแบบเกษตรกรพันธสัญญาและผลการดำเนินงาน

บทนี้เป็นผลจากการสำรวจ และถือเป็นหัวใจของรายงานชิ้นนี้ โดยการนำเสนอ ภูมิหลังของเกษตรกร ก่อนที่จะประมวลลักษณะของระบบพันธสัญญาของพืชที่ศึกษา และบรรยายโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคู่สัญญาผ่านผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต่างๆ และสาระของสัญญาโดยย่อ ตามด้วยผลการดำเนินงานของระบบพันธสัญญาของกรณีศึกษาในด้านผลผลิต-ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ ตลอดจนความพึงพอใจที่เกษตรกรได้รับจากการทำเกษตรระบบพันธสัญญาและปัญหาที่เกิดขึ้น

4.1 ภูมิหลังด้านเศรษฐกิจของเกษตรกรตัวอย่าง

การสำรวจครัวเรือนของเกษตรกรด้านเศรษฐกิจ/สังคมและระบบการผลิต ช่วยให้นักวิจัยและผู้อ่านเข้าใจบริบทและภูมิหลังของเกษตรกร ที่จะเป็นประโยชน์ต่อการเข้าใจผลการวิเคราะห์ผลตอบแทนที่ได้จากการเข้าร่วมโครงการ รายละเอียดของภูมิหลังของเกษตรกรมีดังนี้

4.1.1 ภูมิหลังของผู้ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์แขวงบ่อแก้ว

ตัวอย่างเกษตรกรผู้ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์แขวงบ่อแก้วที่อยู่ในระบบพันธสัญญามีทั้งสิ้น 106 ราย และนอกกระบบพันธสัญญา 25 ราย เกษตรกรทั้งสองกลุ่มมีลักษณะไม่แตกต่างกันมากนักยกเว้นระดับการศึกษาของเกษตรกรตัวอย่างนอกพันธสัญญาที่มีระดับการศึกษาอยู่ในระดับสูงกว่ากล่าวคือหัวหน้าครัวเรือนของเกษตรกรตัวอย่างในพันธสัญญาที่มีระดับการศึกษาประถมศึกษา ส่วนหัวหน้าครัวเรือนของเกษตรกรตัวอย่างนอกพันธสัญญามีระดับการศึกษาสูงถึงมัธยมศึกษาตอนปลาย หัวหน้าครัวเรือนของเกษตรกรตัวอย่างนอกพันธสัญญานั้นมีอายุเฉลี่ยน้อยกว่าแต่มีขนาดครัวเรือนใหญ่เช่นเดียวกับเกษตรกรตัวอย่างในพันธสัญญา ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า หัวหน้าครัวเรือนที่มีอายุน้อยกว่ามีความกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้ มีความเข้าใจและยอมรับระบบเกษตรในพันธสัญญาได้มากกว่าหัวหน้าครัวเรือนที่มีอายุมากกว่า

พื้นที่ทำการเกษตรของเกษตรกรตัวอย่างผู้ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในพันธสัญญามีขนาดเล็กกว่าของเกษตรกรนอกพันธสัญญา (เฉลี่ยครัวเรือนละ 1.77 เฮกตาร์ และ 4.06 เฮกตาร์) และเกษตรกรตัวอย่างทั้งสองกลุ่มส่วนใหญ่มีที่ดินเป็นของตนเอง และลักษณะพื้นที่และลักษณะดินเหมาะกับการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์คือลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบเพียง(หรือราบลุ่ม)และมีเกษตรกรบางส่วนทำกินในพื้นที่เป็นเนินสูงหรือที่ดอน

พืชดั้งเดิมและพืชทางเลือกของเกษตรกรตัวอย่างผู้อยู่ในระบบพันธสัญญาและนอกพันธสัญญาเมื่อเปรียบเทียบรายได้ในภาคการเกษตรและรายได้นอกภาคเกษตรก่อนเข้าร่วมโครงการและหลังเข้าร่วมโครงการของพืชแต่ละชนิดพบว่า พืชดั้งเดิมของเกษตรกรทั้ง 2 กลุ่มคือ ข้าว ทั้งนี้เกษตรกรในพันธสัญญามีรายได้เฉลี่ยจากข้าวเท่ากับ 3,586 พันกีบ/ครัวเรือน/ปี และพืชทางเลือกของเกษตรกรในพันธสัญญาคือ มันสำปะหลัง ซึ่งมีรายได้เฉลี่ย 4,625 พันกีบ/ครัวเรือน/ปี และข้าวซึ่งมีรายได้เฉลี่ยเพิ่มขึ้นเป็น 3,966 พันกีบ/ครัวเรือน/ปีสำหรับพืชดั้งเดิมและเป็นพืชทางเลือกของเกษตรกรตัวอย่างผู้อยู่

นอกพันธะสัญญาคือ ข้าว ซึ่งมีรายได้ก่อนเข้าร่วมโครงการเฉลี่ย 8,090 พันกิบ/ครัวเรือน/ปี และรายได้หลังเข้าร่วมโครงการเฉลี่ยเพิ่มขึ้นเป็น 9,260 พันกิบ/ครัวเรือน/ปี

เมื่อพิจารณารายได้และแหล่งรายได้ของเกษตรกรตัวอย่างในระบบพันธะสัญญาและนอกระบบพันธะสัญญาพบว่า รายได้หลักของครัวเรือนส่วนใหญ่มาจากภาคเกษตร โดยเฉพาะจากการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ รายได้ของเกษตรกรตัวอย่างผู้ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์นอกสัญญาเฉลี่ยต่อครัวเรือน 257,103 พันกิบ/ปี สูงกว่าเกษตรกรตัวอย่างผู้ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในสัญญากว่าคือ เนื่องจากสมาชิกในครัวเรือนประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรที่มีรายได้สูงเช่น อาชีพค้าขาย ข้าราชการ พนักงานของรัฐ และบริษัทเอกชน เป็นต้น ในขณะที่ผู้ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในสัญญามีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนเพียง 28,165 พันกิบ/ปี (หรือ 977,000 บาท ซึ่งถือว่าสูงสำหรับเกษตรกรไทย 1,000 กิบ = 3.80 บาท) เพราะมีรายได้หลักเฉพาะภาคการเกษตรเท่านั้นระบบพันธะสัญญาจึงเป็นทางเลือกสำคัญสำหรับเกษตรกรที่ด้อยโอกาส และเมื่อเปรียบเทียบรายได้ของเกษตรกรตัวอย่างผู้ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในสัญญาก่อนและหลังเข้าร่วมโครงการพบว่า เกษตรกรตัวอย่างผู้ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในสัญญามีรายได้เพิ่มขึ้นเมื่อเข้าร่วมโครงการระบบพันธะสัญญากว่าคือ ก่อนเข้าร่วมโครงการมีรายได้จากข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เท่ากับ 16,198 พันกิบ/ปี แต่เมื่อเข้าร่วมโครงการมีรายได้เพิ่มขึ้นเป็น 21,839 พันกิบ/ปี หรือร้อยละ (134.8) ทั้งนี้เพราะเกษตรกรมีการเพิ่มพื้นที่การผลิตมากขึ้นกว่าเดิมเนื่องจากมีความเชื่อมั่นต่อผู้ลงทุนในการรับซื้อผลผลิตของตนซึ่งเป็นความคิดเห็นเดียวกับเกษตรกรนอกระบบพันธะสัญญา

ภาพที่ 4.1 สภาพพื้นที่ปลูกข้าวโพดแขวงบ่อแก้ว

4.1.2 ภูมิหลังของผู้ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์แขวงจำปาสักและสาละวัน

เกษตรกรตัวอย่างผู้ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์แขวงจำปาสักและสาละวันประกอบด้วยตัวอย่างผู้ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในระบบพันธะสัญญาจำนวนทั้งหมด 105 ราย กระจายอยู่ในเมืองบาเจียง แขวงจำปาสัก จำนวน 30 ราย และผู้ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในเมืองเลางามและเมืองสาละวัน แขวงสาละวัน จำนวน 75 ราย และเกษตรกรตัวอย่างผู้ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์นอกพันธะสัญญาจำนวน 19 รายประกอบด้วยเกษตรกรผู้ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในเมืองบาเจียง แขวงจำปาสัก จำนวน 8 ราย และผู้ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในเมืองเลางาม แขวงสาละวัน จำนวน 11 ราย ข้อมูลได้จากสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนของเกษตรกรลาวซึ่งเป็นผู้มีบทบาทในการตัดสินใจในการผลิตทางเกษตร และทั้งสองกลุ่มตัวอย่างหัวหน้า

ครัวเรือนมีอายุเฉลี่ย 45 ปี หัวหน้าครัวเรือนของครัวเรือนส่วนใหญ่ไม่ได้เข้าศึกษาในระบบโรงเรียนหรือหากเข้าศึกษาในระบบก็มีระดับการศึกษาไม่เกินประถมศึกษา และครัวเรือนของเกษตรกรตัวอย่าง โดยเฉพาะครัวเรือนของเกษตรกรตัวอย่างในระบบพันธะสัญญา มีขนาดใหญ่กว่าแม้ครัวเรือนเกษตรกรตัวอย่างปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ทั้งสองกลุ่มมีขนาดค่อนข้างใหญ่คือมีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 7.5 คน (ในระบบพันธะสัญญา) และ 5.05 คน (นอกระบบพันธะสัญญา) แต่ไม่ได้สะท้อนถึงการมีจำนวนแรงงานเกษตรในครัวเรือนมากตามขนาดครัวเรือน ทั้งนี้จากจำนวนแรงงานเกษตรในครัวเรือนแสดงให้เห็นว่าเกษตรกรตัวอย่างในระบบพันธะสัญญามีจำนวนแรงงานเกษตรมากกว่า (3.8 คน) กลุ่มนอกระบบพันธะสัญญา (2.93 คน) นอกจากนี้ครัวเรือนเกษตรกรตัวอย่างในระบบพันธะสัญญาส่วนใหญ่ มีแรงงานเกษตรในครัวเรือนจำนวน 3-4 คน ในขณะที่เกษตรกรนอกระบบพันธะสัญญาส่วนใหญ่ มีแรงงานเกษตรในครัวเรือนจำนวน 1-2 คน (เนื่องจากตัวอย่างของเกษตรกรนอกระบบฯ มีขนาดเล็ก การใช้ผลทดสอบความแตกต่างระหว่างเกษตรกรในและนอกระบบพันธะสัญญาจึงมีข้อจำกัด)

เมื่อพิจารณาขนาดพื้นที่ถือครองการเกษตรของเกษตรกรตัวอย่างทั้งสองกลุ่มพบว่า ไม่แตกต่างกัน (อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ) คือมีพื้นที่ประมาณ 3-4 เฮกตาร์ โดยครัวเรือนเกษตรกรตัวอย่างทั้งสองกลุ่มส่วนใหญ่ถือครองที่ดินเพื่อการเกษตรระหว่าง 1-4 เฮกตาร์ต่อครัวเรือน และเกษตรกรกว่าร้อยละ 90 ของเกษตรกรทั้งสองกลุ่มมีที่ดินเป็นของตนเอง และคุณภาพของดินและพื้นที่ที่มีความเหมาะสมในการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์คือ เป็นที่ราบเพียง (หรือราบลุ่ม) ในขณะที่มีเพียงบางส่วนเท่านั้นที่ปลูกในพื้นที่ที่มีความเหมาะสมน้อยคือ พื้นที่ที่เป็นเนินสูงหรือที่ดอน พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นดินร่วนหรือดินเหนียวปนดินร่วน ซึ่งเป็นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์และเหมาะกับการเพาะปลูก

จากการเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของเกษตรกรตัวอย่างที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในระบบพันธะสัญญาในช่วงก่อนจะเข้าร่วมโครงการและจากหลังเข้าร่วมโครงการพบว่ารายได้เฉลี่ยของเกษตรกรตัวอย่างเพิ่มขึ้นกว่าเท่าตัว กล่าวคือจากเดิมรายได้เฉลี่ยของเกษตรกรตัวอย่างก่อนเข้าโครงการเท่ากับ 7,153 พันกีบ/ต่อปี และเพิ่มเป็น 15,324 พันกีบ/ต่อปีหลังเข้าร่วมโครงการ (หรือคิดเป็นร้อยละ 214.2) โดยแบ่งเป็นรายได้ในภาคการเกษตรถึง 14,825 พันกีบ ซึ่งประกอบไปด้วยรายได้ที่มาจากข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ร้อยละ 53.17 ของรายได้ทั้งหมด ที่เหลือมาจากพืชไร่ต่างๆ ข้าว ไม้ผล และผักต่างๆ และรายได้ที่มาจากนอกภาคการเกษตรประมาณ 500 พันกีบ ซึ่งมาจากการรับจ้างและการค้าขายสำหรับรายได้เฉลี่ยของเกษตรกรตัวอย่างที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์นอกระบบพันธะสัญญาพบว่า ในปี 2553 เกษตรกรมีรายได้เท่ากับ 20,110 พันกีบ เพิ่มขึ้นเป็น 29,987 พันกีบ (ร้อยละ 149.1) ในปี 2554 โดยแหล่งรายได้ที่มาจากภาคเกษตรร้อยละ 70.5 ของรายได้ทั้งหมด แบ่งเป็นรายได้จากการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ร้อยละ 32.6 ของรายได้ทั้งหมด นอกจากนั้นยังมีรายได้ที่มาจากข้าว พืชไร่ต่างๆ ไม้ผล ผักต่างๆ ประมง และอื่นๆ สำหรับรายได้จากภาคนอกเกษตรส่วนใหญ่มาจากการค้าขายและการรับจ้าง

ภาพที่ 4.2 บริษัทชนะชัย ขาเข้าขาออก จำกัด แขวงสาละวัน (ซ้าย) และ จ.อุบลราชธานี (ขวา)

4.1.3 ภูมิหลังของผู้ปลูกอ้อยแขวงหลวงน้ำทา

ภูมิหลังของเกษตรกรตัวอย่างผู้ปลูกอ้อยแขวงหลวงน้ำทาประกอบด้วยครัวเรือนที่ปลูกอ้อยใน 3 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านพิเยอ 99 ครัวเรือน บ้านป่าหวาย 27 ครัวเรือน และบ้านตาปาว 16 ครัวเรือน รวมทั้งหมด 142 ครัวเรือน เกษตรกรตัวอย่างมีจำนวนสมาชิกเฉลี่ย 6 คนต่อครัวเรือน และเป็นแรงงานในภาคการเกษตรเฉลี่ย 3 คนต่อครัวเรือน เกษตรกรตัวอย่างส่วนใหญ่มีอายุเฉลี่ย 35 ปีและส่วนใหญ่ไม่ได้เข้ารับการศึกษาคือหากเข้าศึกษาก็มีระดับการศึกษาในระดับประถมศึกษาเป็นส่วนใหญ่ จากการสำรวจข้อมูลด้านอาชีพของเกษตรกรตัวอย่างพบว่า เกษตรกรตัวอย่างทั้ง 3 หมู่บ้านประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักทุกครัวเรือน ส่วนพืชที่เกษตรกรปลูกเป็นพืชหลักได้แก่ อ้อย ยางพารา และข้าว โดยเฉพาะอ้อยนั้นเกษตรกรตัวอย่างทำการปลูกทุกครัวเรือน รองลงมาคือ ยางพาราและข้าว ส่วนพืชที่เกษตรกรปลูกเป็นพืชรองได้แก่ ข้าวโพด มันเทศ ถั่ว ผัก แตงโม นอกจากการปลูกพืชแล้วเกษตรกรตัวอย่างบางส่วนมีการเลี้ยงสัตว์ และอาชีพรับจ้างเป็นอาชีพรอง

เกษตรกรตัวอย่างผู้ปลูกอ้อยเมืองสิงห์มีเนื้อที่เพาะปลูกประมาณ 4,755 เฮกตาร์พื้นที่ถือครองการเกษตรของเกษตรกรโดยเฉลี่ยเท่ากับ 3 เฮกตาร์ต่อครัวเรือน โดยส่วนใหญ่แบ่งออกเป็น 3 แปลงแบ่งเป็นพื้นที่ทำการเกษตรเฉลี่ย 2.70 เฮกตาร์ต่อครัวเรือนและเป็นพื้นที่อยู่อาศัยเฉลี่ย 0.3 เฮกตาร์ต่อครัวเรือน พื้นที่ถือครองส่วนใหญ่เป็นของตนเอง และมีบางส่วนเป็นพื้นที่ที่เช่าจากผู้อื่น โดยมีค่าเช่าระหว่าง 5 – 8 ล้านกีบต่อเฮกตาร์ต่อปี นอกจากนี้ยังพบว่า พื้นที่ทำการเกษตรส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบและใช้แหล่งน้ำจากธรรมชาติเป็นหลัก ถึงแม้ว่าฝนจะตกเพียงปีละครั้งแต่พบว่า มีความเพียงพอสำหรับการใช้ในการเกษตรของกลุ่มตัวอย่าง ส่วนแหล่งน้ำอื่นๆ ได้แก่ แหล่งน้ำชลประทานมีการใช้ในการเกษตรเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

ก่อนที่เกษตรกรในพื้นที่จะหันมาปลูกอ้อยเป็นพืชหลัก พืชเดิมที่เกษตรกรปลูกมาก่อนหน้านี้คือข้าว ต่อมาเนื่องจากนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจของสปป. ลาวทำให้เกษตรกรมีทางเลือกมากขึ้นในการปลูกพืชได้แก่ อ้อย ยางพารา ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ มันเทศ แตงโม และถั่วต่างๆ เกษตรกรจึงมีพืชทางเลือกให้เลือกปลูกมากขึ้น

ภาพที่ 4.3 สัญญาระหว่างลาว-จีนในการผลิตอ้อย

4.1.4 ภูมิหลังของผู้ปลูกอ้อยแขวงสะหวันนะเขต

เกษตรกรตัวอย่างผู้ปลูกอ้อยแขวงสะหวันนะเขตมีจำนวน 114 รายโดยเฉลี่ย เกษตรกรมีอายุและระดับการศึกษาใกล้เคียงกับเกษตรกรที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์และการทำการเกษตรเป็นอาชีพหลักคือการปลูกข้าวและมีอาชีพรองคือการปลูกอ้อย มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 7 คนต่อครัวเรือนเป็นสมาชิกที่อยู่ในวัยแรงงานถึง 4 คน สำหรับการถือครองที่ดินของเกษตรกรแต่ละครัวเรือนนั้นมีการใช้ประโยชน์จากที่ดินในการประกอบกิจการต่างๆ ได้แก่ ปลูกสร้างบ้านเรือน ทำไร่นาสวน เลี้ยงสัตว์หรือเป็นพื้นที่ว่างเปล่า เพื่อใช้ประโยชน์จากที่ดินของตน เกษตรกรส่วนใหญ่มีที่ดินเป็นของตนเอง และมีที่ดินในการถือครองเฉลี่ย 11.40 เฮกตาร์ต่อครัวเรือน โดยใช้ประโยชน์จากพื้นที่ในการทำการเกษตรเพื่อทำการผลิตอ้อยและข้าวเป็นหลัก รองลงมาคือ มันสำปะหลัง ยางพารา กล้วยและพืชผัก ซึ่งมีผลทำให้เกิดรายได้เพิ่มขึ้นต่อครัวเรือนของแต่ละปี การผลิตผลผลิตทางการเกษตรของเกษตรกรตัวอย่างเป็นการผลิตไว้เพื่อบริโภคเป็นหลัก ไม่ได้ผลิตเพื่อจำหน่าย

เมื่อพิจารณาลักษณะพื้นที่ทำการเกษตรของเกษตรกรตัวอย่างพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่มีลักษณะพื้นที่ทำการเกษตรเป็นที่ดอน ทำให้ปริมาณน้ำที่ใช้ทำการเกษตรมีไม่เพียงพอทำให้ได้ผลผลิตน้อยกว่าเกษตรกรบางรายที่ทำการเกษตรบริเวณที่ลุ่มและที่ราบ เนื่องจากมีระบบชลประทานและมีสระน้ำ ส่วนลักษณะดินส่วนใหญ่เป็นดินทราย ซึ่งมีคุณสมบัติอุ้มน้ำได้น้อย ซึ่งไม่เหมาะแก่การทำการเกษตรเท่าที่ควร

สำหรับรายได้ของเกษตรกรตัวอย่างนั้นเนื่องจากเกษตรกรไม่สามารถให้ข้อมูลรายได้ของครัวเรือนก่อนการเข้าร่วมโครงการได้ จึงทำให้คณะวิจัยสามารถนำเสนอข้อมูลรายได้ของครัวเรือนหลังจากเข้าร่วมโครงการเท่านั้นซึ่งพบว่า เกษตรกรตัวอย่างมีรายได้จากการปลูกอ้อยโดยเฉลี่ยเท่ากับ 51,065 พันกีบต่อครัวเรือน นอกจากนี้ยังมีรายได้ที่ได้จากการทำการเกษตรอื่นๆ เช่น การขายผัก ขายของป่า ขายสัตว์เลี้ยง เป็นต้น เฉลี่ยครัวเรือนละ 2,777 พันกีบและเมื่อรวมรายได้ในภาคการเกษตรทั้งหมด พบว่าเกษตรกรมีรายได้ทั้งหมดในภาคการเกษตรเฉลี่ย 53,841 พันกีบต่อครัวเรือนซึ่งสูงกว่ารายได้ของกรณีศึกษาอื่นทั้งหมด ส่วนรายได้จากนอกภาคการเกษตรเช่น การรับจ้างรายวัน รับจ้างตัดอ้อย รับจ้างขึ้นอ้อย เป็นต้น พบว่า มีรายได้เฉลี่ย 6,658 พันกีบต่อครัวเรือน

ภาพที่ 4.4 ลักษณะที่ดินบุกเบิกใหม่แขวงสะหวันนะเขต (ซ้าย) และ แปลงเกษตรกรปลูกอ้อยแขวงสะหวันนะเขต (ขวา)

ภาพที่ 4.5 ลักษณะเส้นทางการบรรทุกอ้อยแขวงสะหวันนะเขต

4.1.5 ภูมิหลังของผู้ปลูกกะหล่ำปลีแขวงจำปาสัก

ภูมิหลังของเกษตรกรตัวอย่างผู้ปลูกกะหล่ำปลีแขวงจำปาสักพบว่า หัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในวัยทำงาน และสำเร็จการศึกษาในระดับประถมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนระหว่าง 4-5 คน และเป็นแรงงานในภาคการเกษตรร้อยละ 51.69 และมีขนาดพื้นที่ทำการเกษตรเฉลี่ยครัวเรือนละ 1.7 เฮกตาร์ โดยมีกรรมสิทธิ์เป็นของตนเองมีเพียงส่วนน้อยที่เช่าที่ดินทำกิน ซึ่งอัตราค่าเช่า 235,714 พันกีบต่อรอบการผลิตกะหล่ำปลี ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเกษตรกรลาวมีความมั่นคงในที่ดินทำกินสูง แต่การปลูกกะหล่ำปลีในพื้นที่แขวงจำปาสักเกษตรกรพึ่งพิงธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ ด้วยการอาศัยแหล่งน้ำตามธรรมชาติเป็นหลัก

การเปลี่ยนแปลงของรายได้รวมของครัวเรือนของเกษตรกรตัวอย่างผู้ปลูกกะหล่ำปลีก่อนเข้าร่วมการเกษตรในระบบพันธะสัญญาพบว่า เปลี่ยนแปลงเพิ่มขึ้นเล็กน้อยประมาณร้อยละ 3 คือ ในปีที่สำรวจมีรายได้เฉลี่ยจำนวน 40,756 พันกีบ/ต่อปี (จำแนกเป็นรายได้ในภาคการเกษตร 22,702 พันกีบ/ต่อปีและรายได้นอกภาคการเกษตร 5,851 พันกีบ/ต่อปี) ส่วนรายได้ครัวเรือนหลังเข้าโครงการพบว่า มีรายได้ 41,889.33 พันกีบต่อปีรายได้รวมของครัวเรือนเกษตรกรผู้ปลูกกะหล่ำปลีสูงเป็นอันดับสอง รองจากผู้ปลูกอ้อยในแขวงสะหวันนะเขต แต่เมื่อคิดเป็นรายได้สุทธิ (กำไร) จากการการปลูกกะหล่ำปลีและอ้อยแล้วเกษตรกรผู้ปลูกกะหล่ำปลีมีกำไรสูงกว่า

4.2 ลักษณะของข้อตกลงในระบบเกษตรกรรมพันธะสัญญา

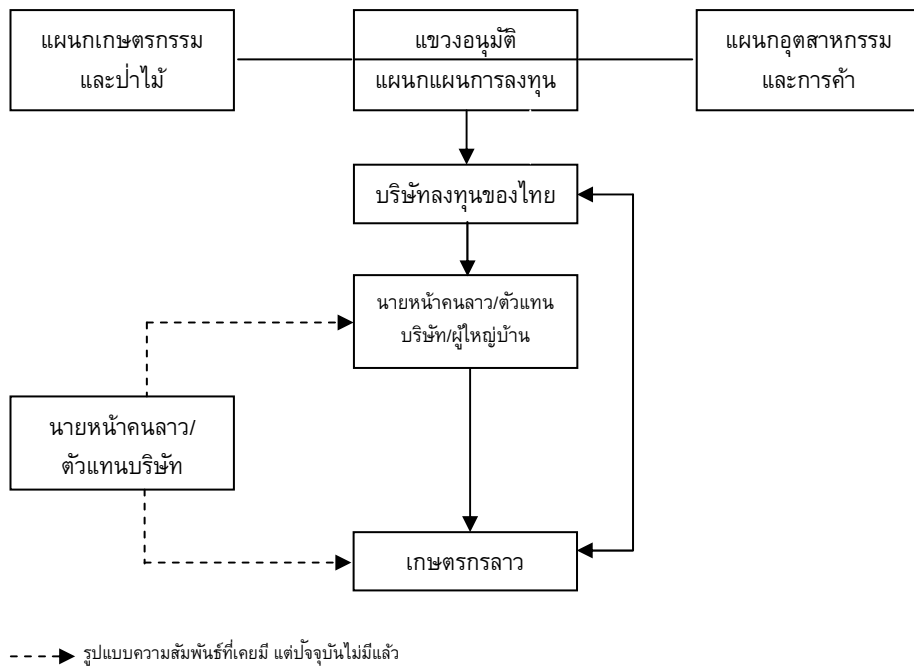
ลักษณะของระบบเกษตรพันธะสัญญาของพืชแต่ละชนิด ในแต่ละพื้นที่ มีความแตกต่างกันระหว่างชนิดของสินค้า และแม้แต่สินค้าชนิดเดียวกันข้อตกลงก็แตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาค ทั้งนี้เป็นผลสืบเนื่องจากบริบทของพื้นที่และคู่สัญญา หัวข้อนี้นำเสนอรูปแบบข้อตกลง ความสัมพันธ์ระหว่างผู้เกี่ยวข้องในระบบ สารในสัญญาและผลของการผลิตในระบบพันธะสัญญา ใน 5 กรณีศึกษาดังนี้

4.2.1 ลักษณะสัญญาข้าวโพดเลี้ยงสัตว์แขวงจำปาสักและสาละวัน

การผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในระบบพันธะสัญญามีบริษัทจากประเทศไทยเข้าไปส่งเสริมการผลิตและมีการทำสัญญาอย่างเป็นทางการระหว่างเกษตรกรกับบริษัทคู่สัญญา โดยมีขั้นตอนการทำสัญญา ขั้นตอนการปฏิบัติและประเด็นสำคัญในสัญญาตามลำดับดังนี้

1) ขั้นตอนการทำสัญญา

การขออนุญาตลงทุนในการผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในระบบพันธะสัญญาของบริษัทที่ต้องการเข้าไปลงทุนในสปป.ลาว เริ่มด้วยการขออนุญาตลงทุนในระดับแขวงที่ต้องการเข้าไปลงทุน (ขนาดไม่เกิน 100 เฮกตาร์) โดยมีแผนกแผนการลงทุนทำหน้าที่ประสานระหว่างผู้ลงทุนกับแผนกที่เกี่ยวข้องอีก 2 หน่วยงานคือ แผนกเกษตรกรรมและป่าไม้ และแผนกอุตสาหกรรมและการค้า การขออนุมัติลงทุนต้องทำกับแผนกที่เกี่ยวข้องกับลักษณะธุรกิจที่ต้องการการลงทุน เมื่อได้รับอนุมัติแล้วบริษัทสามารถเริ่มกิจกรรมต่างๆได้ รูปแบบที่ได้รับอนุมัติมี 2 ลักษณะคือ การให้สัมปทานและการอนุญาตให้ทำเกษตรระบบพันธะสัญญา สำหรับการได้รับสัมปทานเป็นรูปแบบที่บริษัทเป็นผู้ลงทุนเป็นผู้ลงทุนทุกอย่าง ส่วนการทำเกษตรระบบพันธะสัญญาเป็นระบบที่เกษตรกรร่วมลงทุนด้วยในที่ดินและแรงงาน (ระบบ 2+3) ระบบพันธะสัญญาเป็นระบบที่มีผู้เกี่ยวข้องด้วยหลายส่วน เมื่อบริษัทได้รับอนุมัติให้ลงทุนแล้วบริษัทต้องติดต่อผ่านผู้ใหญ่บ้านเพื่อทำหน้าที่เป็นคนกลางระหว่างนายหน้าคนลาว ในกรณีที่บริษัทที่ลงทุนไม่สามารถติดต่อกับเกษตรกรได้เอง เนื่องจากนายหน้าคนลาวจะมีความรู้ในเรื่องพื้นที่และสื่อสารกับเกษตรกรได้ดีกว่า แต่ถ้าหากบริษัทสามารถติดต่อสื่อสารกับเกษตรกรลาวได้ก็สามารถดำเนินการติดต่อกับเกษตรกรได้โดยตรงและต้องผ่านผู้ใหญ่บ้านเช่นกัน (ภาพที่ 4.6)

ที่มา: ยาวเรต เซวนพูนผลและคณะ, 2555

ภาพที่ 4.6 การติดต่อเพื่อขอลงทุนผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในระบบเกษตรพันธะสัญญา

2) ขั้นตอนการปฏิบัติ

ในช่วงปีแรกของการดำเนินงานบริษัทที่เข้าไปลงทุน (บริษัท B จำกัด ในพื้นที่แขวงสาละวัน) ทำการผลิตในระบบสัมปทานด้วยแต่พบว่า เกิดปัญหาหลายประการเช่นหาพื้นที่เหมาะสมได้ยากส่งผลให้บริษัทเน้นการดำเนินงานในรูปแบบเกษตรพันธะสัญญามากกว่า โดยขั้นตอนของการปฏิบัติงานเป็นดังนี้

- ก. บริษัทประสานงานกับผู้ใหญ่บ้านเพื่ออธิบายวิธีการปฏิบัติดูแล วิธีการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในหมู่บ้านที่บริษัทต้องการเข้าไปส่งเสริมทำในช่วงปีแรกของการส่งเสริม สำหรับปีต่อไปหากเกษตรกรรายใดต้องการปลูกในระบบพันธะสัญญาสามารถติดต่อบริษัทโดยตรงเพื่อรับข้อมูลและรายละเอียด สำหรับเกษตรกรที่ทำสัญญากับบริษัทมาแล้วหลายปี หากประสบปัญหาสามารถติดต่อบริษัทได้โดยตรง
- ข. เกษตรกรติดต่อขอรับปัจจัยการผลิตกับบริษัทได้แก่ เมล็ดพันธุ์และสารเคมีกำจัดวัชพืช (บริษัทชนะชัย ขาเข้าขาออก จำกัด ในพื้นที่แขวงสาละวัน) ในบางหมู่บ้านบริษัทหรือนายหน้าจะฝากปัจจัยการผลิตไว้กับผู้ใหญ่บ้านหรือบริษัทส่งรถไถเข้าไปไถบุกเบิกที่ดินให้เกษตรกร (บริษัทเกษตรอาคารขาเข้า ขาออก จำกัด)
- ค. เกษตรกรปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในจำนวนและพื้นที่ตามที่ทำสัญญาไว้กับบริษัทคู่สัญญา
- ง. หลังเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วเกษตรกรต้องขนส่งผลผลิตไปจำหน่ายยังบริษัท โดยมีการตรวจสอบคุณภาพและชั่งน้ำหนักที่หน้าไซโลของบริษัท หลังจากนั้นจึงหักค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นจากการใช้ปัจจัยการผลิต ส่วนใหญ่เป็นค่าปัจจัยการผลิตเช่น เมล็ดพันธุ์และสารเคมีกำจัดวัชพืช และค่าไถที่ดินในบางหมู่บ้านเช่น หมู่บ้านลาดบก แขวงจำปาสัก

3) รายละเอียดในสัญญา

หลังจากดำเนินการติดต่อและอธิบายรายละเอียดของการเข้าร่วมสัญญาผ่านผู้ใหญ่บ้านแล้ว ซึ่งมีการเซ็นสัญญาระหว่างเกษตรกรกับบริษัท(บริษัทAหรือบริษัทB) อันเป็นรูปแบบการทำสัญญาตามการตกลงระหว่างบริษัทคู่สัญญากับเกษตรกร อายุของสัญญาแตกต่างกันแล้วแต่บริษัทคู่สัญญากล่าวคือ สัญญาของบริษัท A มีอายุ 5 ปี ในขณะที่สัญญาของบริษัท B มีอายุ 1 ปี ก่อนการเซ็นสัญญารัฐบาลคู่สัญญาได้อธิบายให้เกษตรกรทราบรายละเอียดและบทลงโทษที่ระบุในสัญญาก่อนทุกครั้ง โดยสัญญาที่มีการจัดทำเป็นภาษาลาว (ภาคผนวก) นอกจากนี้พบว่า เอกสารสัญญาในภาคเหนือ แขวงบ่อแก้วนั้น มีรายละเอียดเช่นเดียวกับสัญญาของบริษัท A จำกัด ซึ่งรายละเอียดของสัญญาประกอบด้วยสาระสำคัญดังนี้

1. ระยะเวลาของสัญญา สัญญาที่ปฏิบัติกันมาแล้วมี 1 ปี หรือ 5 ปี (บริษัทที่ทำสัญญายาว 5 ปี ต้องการความแน่นอนและมั่นใจว่าเกษตรกรจะร่วมโครงการนานพอกับการลงทุนได้คุ้มค่า ส่วนที่ทำสัญญา 1 ปี มีเหตุผลเพื่อให้สัญญาเหมาะสมกับสถานการณ์ในแต่ละปี)
2. จำนวนสมาชิกในครอบครัวชาย/หญิง และจำนวนแรงงาน
3. ระบุพื้นที่ปลูกในแต่ละปี จนครบกำหนดสัญญา
4. กำหนดจำนวนวัน (อายุ) ของพืชจากวันปลูกถึงเก็บเกี่ยว
5. กำหนดความรับผิดชอบของแต่ละฝ่าย ในด้านการลงทุน การจัดหาปัจจัยการผลิต การให้ความรู้และการดูแล (ผู้ประกอบการและเกษตรกร) ผลิตให้ได้คุณภาพ (เกษตรกร)
6. กำหนดมูลค่าการลงทุนในแต่ละปี (ค่าไถ เมล็ดพันธุ์และวัสดุ)
7. ความรับผิดชอบในด้านคุณภาพ ซึ่งบริษัทมีหน้าที่ในการเป็นผู้ให้ความรู้และเกษตรกรมีหน้าที่ปฏิบัติในการดูแลพืชอย่างเอาใจใส่
8. การรับผิดชอบผลผลิตและราคา
9. บทลงโทษด้วยค่าปรับซึ่งแต่ละฝ่ายต้องปฏิบัติตาม
10. แนวทางการแก้ปัญหาข้อขัดแย้งและการผ่อนปรนในกรณีที่เกิดภัยพิบัติ

เป็นที่สังเกตว่าผู้ประกอบการ (บริษัท) จะกำหนดพันธุ์ ชนิดของปุ๋ยและสารเคมี รวมถึงปริมาณการใช้และราคาต่อหน่วยไว้ชัดเจนในสัญญา กรณีของข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในภาคใต้ ซึ่งผู้ประกอบการทั้ง 2 รายรับซื้อผลผลิตในราคาตลาดแต่มีการกำหนดราคารับซื้อขั้นต่ำที่ระดับความชื้นร้อยละ 20-25 ที่ราคา 700-800 กีบ/กิโลกรัม ในรูปข้าวโพดฝัก

ในกรณีที่เกิดภัยพิบัติ บริษัทให้เกษตรกรยืดการชำระค่าปัจจัยการผลิตในปีถัดไปได้ แต่การบิดพลิ้วสัญญาโดยนำผลผลิตไปขายให้แก่ผู้อื่นนั้นเป็นข้อห้ามในสัญญาของบริษัท A และถ้าเกิดขึ้นในสัญญาของบริษัท B เกษตรกรต้องขอใช้บริษัท B ตามมูลค่าบวกดอกเบียร์ร้อยละ 10 (ตารางที่ 4.1) ในทางตรงข้าม เมื่อบริษัทผิดสัญญา (บริษัท A) ให้ค่าปรับเป็น 2 เท่าของมูลค่าผลผลิตของเกษตรกรสำหรับบริษัท B บริษัทสัญญาที่จะต้องรับผิดชอบต่อค่าใช้จ่ายและค่าเสียหายให้แก่เกษตรกร

ในกรณีที่ผลผลิตไม่ได้คุณภาพตามมาตรฐาน บริษัท B สามารถตัดราคาได้ “ตามความเหมาะสม” ซึ่งเป็นข้อตกลงที่หละหลวมแต่เปิดโอกาสให้มีการต่อรองกันได้ แต่เกษตรกรมีอำนาจต่อรอง

น้อยกว่า จึงเป็นไปได้มากกว่าผู้ซื้อมีโอกาสได้เปรียบเกษตรกร สำหรับ บริษัท A ไม่มีการระบุไว้ในสัญญา นอกจากระดับความชื้น

การบิดพลิ้วสัญญาและการแก้ปัญหา

ในการทำสัญญากับเกษตรกรนั้นมีเฉพาะ บริษัท A ที่กำหนดให้มีเจ้าหน้าที่ของรัฐในท้องถิ่น (ผู้ใหญ่บ้าน) เป็นผู้ลงนามรับทราบการทำสัญญาระหว่างบริษัทกับเกษตรกรเพื่อเป็นพยานการทำสัญญา และให้ความช่วยเหลือในกรณีที่ต้องการคลี่คลายปัญหาข้อขัดแย้ง ในทางปฏิบัติการบิดพลิ้วสัญญาเกิดขึ้นบ้างในฝ่ายเกษตรกรแต่เป็นส่วนน้อย (ตารางที่ 4.2) ตามปกติบริษัทหลีกเลี่ยงที่จะใช้วิธีปรับกับเกษตรกร หากพบว่าเกษตรกรรายใดลักลอบนำผลผลิตขายให้แก่ผู้อื่น บริษัทเลือกที่จะหยุดการทำสัญญากับเกษตรกรรายดังกล่าว ซึ่งเป็นวิธีที่ได้ผลและเป็นที่ยอมรับจากเกษตรกรรายอื่นๆ อย่างไรก็ตาม เกษตรกรรายงานว่า การผิดสัญญาจากฝ่ายบริษัทเคยเกิดขึ้นเช่นกันในภาคใต้ เมื่อราคาข้าวโพดสูงมาก บริษัทไม่เปิดรับซื้อเป็นผลให้เกษตรกรต้องชะลอการขายออกไป

ตารางที่ 4.1 ประเด็นและบทลงโทษที่กำหนดในสัญญาการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์กับบริษัทคู่สัญญา

ประเด็น	การระบุในสัญญา	บทลงโทษ
บริษัท A		
1. การลักลอบจำหน่ายผลผลิตให้แก่ผู้อื่น	มาตราที่ 6	- เกษตรกรถูกปรับเท่ากับมูลค่าของผลผลิตที่คาดว่าจะได้รับในปีนั้น
1. บริษัทไม่รับซื้อผลผลิตจากเกษตรกร	มาตราที่ 6	- เกษตรกรสามารถปรับบริษัท 2 เท่าของมูลค่าของผลผลิตที่คาดว่าจะได้รับในปีนั้น
บริษัท B		
1. การชำระค่าปัจจัยการผลิต	มาตราที่ 2	- ต้องชำระค่าปัจจัยการผลิตพร้อมดอกเบี้ย 10 %
2. การประกันราคาซื้อขายขั้นต่ำ	มาตราที่ 3	- หากบริษัทไม่รับซื้อ บริษัทต้องชำระค่าใช้จ่ายในการผลิตและค่าเสียหายให้เกษตรกร
3. การลักลอบจำหน่ายผลผลิตให้แก่ผู้อื่น	มาตราที่ 3	- เกษตรกรต้องชำระหนี้ค่าปัจจัยการผลิตที่เกษตรกรใช้พร้อมดอกเบี้ย 10 %
4. การจำหน่ายผลผลิตที่มีคุณภาพตามมาตรฐาน	มาตราที่ 3	- บริษัทสามารถตัดราคาตามคุณภาพของผลผลิต

ที่มา: เยาวเรศ เซวนพูนผลและคณะ, 2555

ตารางที่ 4.2 การบิดพลิ้วสัญญาของการผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในระบบพันธะสัญญา

ประเด็นที่ระบุในสัญญา	การบิดพลิ้วสัญญา
เกษตรกร	
1. การชำระค่าปัจจัยการผลิต	- เกษตรกรส่วนใหญ่ชำระค่าน้ำปัจจัยการผลิตที่นำมาใช้ - เกษตรกรบางส่วนบิดพลิ้วโดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีการจ้างรถไถเบิกที่ดินเนื่องจากเห็นว่าค่าไถแพงเกินไป (บริษัทไทยบริษัทอื่น)
2. การประกันราคาซื้อขายขั้นต่ำ	- บริษัทรับซื้อผลผลิตในราคาขั้นต่ำ ไม่เคยบิดพลิ้ว
3. การลักลอบจำหน่ายผลผลิตให้แก่ผู้อื่น	- ในกรณีที่เกษตรกรไม่พอใจกับราคาขั้นต่ำที่ได้รับมีบางส่วนที่ลักลอบจำหน่ายให้กับพ่อค้าย่อยคนลาวหรือเวียดนาม
4. การจำหน่ายผลผลิตที่มีคุณภาพตาม	- ผลผลิตของเกษตรกรอยู่ในมาตรฐานที่บริษัทสามารถรับซื้อได้
มาตรฐาน	
บริษัท	
1. การไม่รับซื้อผลผลิตของบริษัทคู่สัญญา	- เมื่อราคาตลาดสูงมากบางครั้งบริษัทไม่รับซื้อผลผลิต

ที่มา: เยาวเรศ เซวนพูนผลและคณะ, 2555

4.2.2 ลักษณะสัญญาข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในแขวงบ่อแก้ว

ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์แบบพันธะสัญญามีผู้ที่เกี่ยวข้องในการผลิตในระบบพันธะสัญญาประกอบด้วย 1) ผู้ลงทุนไทย 2) ตัวแทนฝ่ายลาว และ 3) เกษตรกรรายย่อยของลาว โดยการทำสัญญาการผลิตมี 2 ขั้นตอน ได้แก่

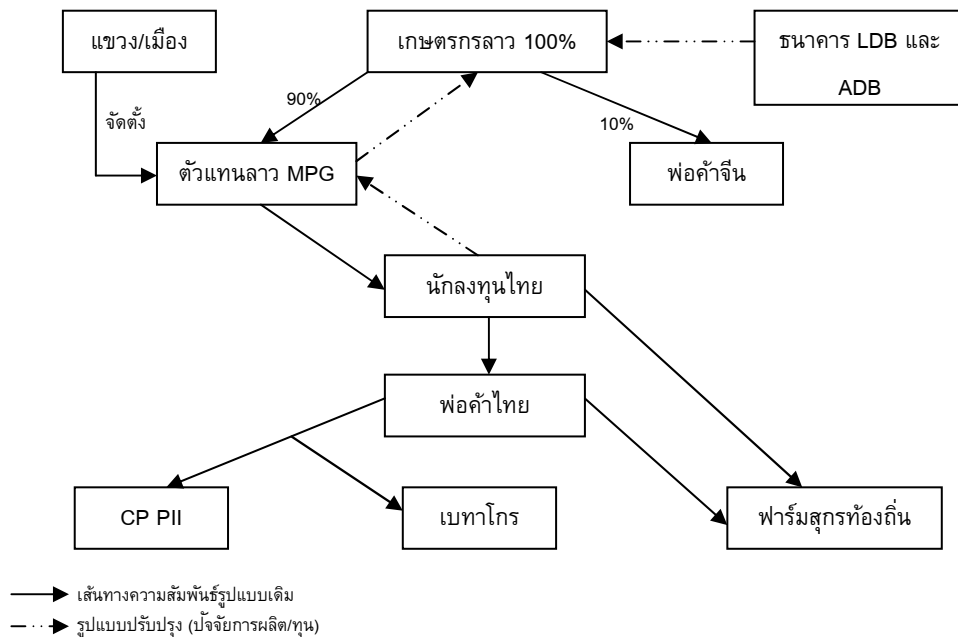
ขั้นตอนที่ 1 ผู้ลงทุนไทยทำสัญญากับตัวแทนลาวซึ่งเป็นหัวหน้ากลุ่มผู้ผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ของสปป.ลาว (MPG) โดยให้ยืมปัจจัยการผลิต ได้แก่ เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย และสารเคมี ในลักษณะที่ไม่เป็นทางการ

ขั้นตอนที่ 2 เป็นการทำสัญญาให้ยืมปัจจัยการผลิตระหว่างตัวแทนลาว(MPG) กับเกษตรกรรายย่อยของลาวในลักษณะที่ไม่เป็นทางการ

รูปแบบสัญญาในระบบการผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในแขวงบ่อแก้วทางภาคเหนือซึ่งเป็นการทำสัญญาอย่างไม่เป็นทางการนั้น สัญญาใช้ชื่อว่า “สัญญาการปลูกและเก็บข้าวสาลี” มีรายละเอียดตรงกับสัญญาของบริษัท A ทุกประการ

จากการที่ระบบเกษตรพันธะสัญญาในแขวงบ่อแก้วที่ผ่านมาเป็นการทำสัญญาอย่างไม่เป็นทางการ แต่เป็นการทำสัญญาโดยอาศัยความเชื่อใจระหว่างตัวแทนลาวและเกษตรกรสปป.ลาวหรือผู้ลงทุนไทยกับตัวแทนลาวทำให้เกิดความเสี่ยงสูงที่เกษตรกรลาวสามารถเลือกขายผลผลิตให้กับผู้ซื้อไทยได้หลายราย ทำให้ผู้ลงทุนไทยมีความเสี่ยงสูงที่จะถูกฟ้องร้องจากคู่ค้าในไทยเนื่องจากไม่สามารถจัดส่งผลผลิตให้ได้ในปริมาณตรงตามที่ต้องการ บริษัทผู้ทำสัญญาหรือผู้ลงทุนไทยจึงพยายามลดความเสี่ยงโดยสืบค้นและคัดเลือกว่าตัวแทนลาวที่จะเข้าร่วมโครงการที่มีความซื่อสัตย์และความไว้วางใจและมีความสามารถส่งมอบสินค้าได้โดยพยายามทำสัญญากับให้ผ่านตัวแทนลาว (กลุ่มMaize Production Group:MPG)ซึ่งตั้งขึ้นโดยรัฐ (จามะรี เชียงทอง, 2555)กลุ่ม MPG ที่มีอำนาจต่อรองกับเกษตรกรและลูกกลุ่มเกษตรกรลาวได้ ด้วยเหตุนี้ วีระศักดิ์ สมยานะและคณะ (2555) จึงเสนอแนะให้ผู้ลงทุนไทยหลีกเลี่ยงการทำสัญญาโดยตรงกับเกษตรกร แต่ทำสัญญาโดยผ่านตัวแทนกลุ่มที่มีความไว้วางใจมาก

ที่สุด เช่น หากต้องการขายเมล็ดพันธุ์ใหม่ที่มีคุณภาพดีต้องให้หัวหน้ากลุ่มใช้ก่อนเกษตรกรจึงจะทำตาม เนื่องจากหัวหน้ากลุ่มมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของเกษตรกรกลุ่มเป็นอย่างมาก อีกทั้งต้องให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการผลิตและการตลาดในการเกษตรแบบพันธะสัญญาให้กับเกษตรกรลาวให้มากขึ้น

ที่มา: วีระศักดิ์ สมยานะและคณะ, 2555

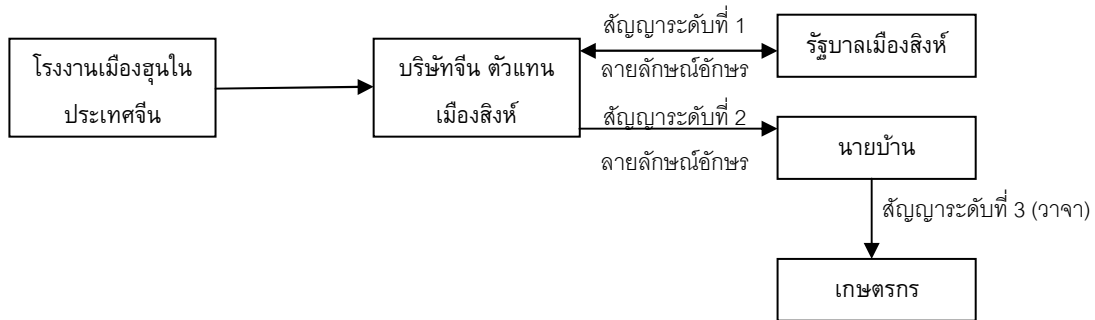
ภาพที่ 4.7ระบบเกษตรพันธะสัญญาอย่างไม่เป็นทางการของข้าวโพดเลี้ยงสัตว์แขวงบ่อแก้ว-เชียงรายได้

การบิดพลิ้วสัญญา

ระบบเกษตรพันธะสัญญาในช่วงเวลาที่ผ่านมาเป็นการทำสัญญาอย่างไม่เป็นทางการ เป็นการทำสัญญาโดยอาศัยความเชื่อใจระหว่างตัวแทนลาวและเกษตรกรสปป.ลาวหรือผู้ลงทุนไทยกับตัวแทนลาว ทำให้เกิดความเสี่ยงสูงที่เกษตรกรลาวสามารถเลือกขายผลผลิตให้กับผู้ซื้อไทยได้หลายราย ทำให้ผู้ลงทุนไทยมีความเสี่ยงสูงที่จะถูกฟ้องร้องจากคู่ค้าในไทยที่ไม่สามารถจัดส่งผลผลิตให้ได้ในปริมาณตรงตามที่ต้องการ ดังนั้นบริษัทผู้ทำสัญญาหรือผู้ลงทุนไทยสามารถลดความเสี่ยงได้โดยก่อนจะลงมือทำสัญญากับตัวแทนลาวจะต้องสืบค้นข้อมูลของตัวแทนลาวที่จะเข้าร่วมโครงการโดยเฉพาะความซื่อสัตย์และความไว้วางใจ ตลอดจนความสามารถในการส่งมอบสินค้า ทั้งนี้ต้องพยายามทำสัญญาให้ผ่านตัวแทนลาว (กลุ่ม MPG) ดังกล่าว

4.2.3 ลักษณะสัญญาอ้อยแขวงหลวงน้ำทา

การปลูกอ้อยที่แขวงหลวงน้ำทามีเฉพาะรูปแบบเกษตรพันธะสัญญาเท่านั้นไม่มีการสัมปทานที่ดินให้แก่เกษตรกรจีนลักษณะการทำสัญญาการผลิตอ้อยมี 2 ระดับอย่างเป็นทางการ และ 1 ระดับเป็นสัญญาด้วยวาจาได้แก่ระดับที่ 1 เป็นการทำสัญญาระหว่างเมืองกับบริษัทโดยรัฐบาลของสปป.ลาว (เมืองสิงห์) จะได้ค่าธรรมเนียมจากการขนส่งอ้อยจากบริษัทจีน ต้นละ 5 หยวนและระดับที่ 2 เป็นการทำสัญญาระหว่างบริษัทกับนายบ้านซึ่งเป็นผู้ทำสัญญาระดับที่ 3 กับเกษตรกรรายย่อยแทนการทำสัญญาระหว่างบริษัทกับเกษตรกรเพื่อเป็นการให้ยืมปัจจัยการผลิต (พันธุ์ ปุ๋ย สารเคมี) ดังภาพที่ 4.8

ที่มา: พินินท์ เครือไทยและคณะ, 2555

ภาพที่ 4.8 รูปแบบและระดับการทำสัญญาระบบการผลิตอ้อยแขวงหลวงน้ำทา

ในสัญญาระดับที่ 1 ฝ่ายรัฐคือ ฝ่าย “ก” สัญญากับฝ่าย “ข” คือ บริษัทน้ำตาลเมืองพงษ์ สังกัดเมืองหลักของมณฑลยูนนานประเทศจีน สัญญาฉบับที่ใช้อยู่ในปัจจุบันเป็นฉบับปรับปรุงปี พ.ศ. 2549 เนื้อหาของสัญญาประกอบด้วยสิทธิของแต่ละฝ่าย โดยฝ่าย ก จะอำนวยความสะดวกด้านเอกสารและการดำเนินการปลูกอ้อยให้แก่ฝ่าย ข รวมถึงมีการแต่งตั้งพนักงานวิชาการเกษตรกรรมเมือง 1-2 คนเข้าร่วมทำงานเกี่ยวกับการปลูกอ้อยกับบริษัทอย่างเป็นทางการ สัญญายังระบุเนื้อหาเช่น อนุญาตให้บริษัทส่งเสริมการปลูกในเนื้อที่ 3,000 เฮกตาร์ ระยะเวลาของสัญญามีผลจนถึงปี พ.ศ. 2556 และสามารถต่อสัญญาได้เป็นแต่ละระยะไม่เกิน 10 ปีบริษัทมีหน้าที่รับผิดชอบค่าขนส่งอ้อยผ่านด่านลาว บริษัทจะต้องเสียภาษีนำเข้า 1% ของวัสดุอุปกรณ์และปัจจัยการผลิตต่างๆ มีการระบุชัดเจนเกี่ยวกับหน้าที่ของบริษัทที่ต้องให้เกษตรกรยืมปัจจัยการผลิตโดยไม่เสียดอกเบี้ยในปีที่ 1 แต่ปีที่ 2 จะเสียดอกเบี้ยตามอัตราที่ธนาคารจีนกำหนด บริษัทจะต้องมีการแต่งตั้งพนักงานจำนวน 5 คนประจำอยู่เมืองสิงห์ดูแลการปลูกร่วมกับฝ่าย ก มีการติดตั้งตราซึ่งผลผลิตอ้อยทุกครั้งก่อนจะส่งออกไปโรงงานและกำหนดช่วงเวลารับซื้ออ้อย (วันที่ 1 เดือน 12 ถึงวันที่ 30 เดือน 4 ของทุกปี) ในสัญญามีการกำหนดราคารับซื้ออ้อยตามท้องตลาดจีนเป็นหลักการชำระเงินจะทำทุก 15 วันบริษัทจะต้องเสียค่าธรรมเนียมให้ฝ่าย ก ตันละ 3.3 หยวน (2 หยวนให้เมืองเป็นค่าบริหาร และ 1.3 หยวนเป็นภาษีอากร) ในกรณีที่มีเหตุสุดวิสัยเกินควบคุมได้ เช่นภัยพิบัติ ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะไม่ชดเชยค่าเสียหายใดๆทั้งสิ้น และสามารถยกเลิกสัญญาได้ นอกจากนี้ เป็นรายละเอียดปลีกย่อยอื่นๆตามรูปแบบของสัญญา เช่นการตรวจ การแก้ไขข้อพิพาทที่จะมีการยื่นข้อเสนอต่ศาล การปฏิบัติเมื่อบริษัทละเมิดสัญญาโดยฝ่าย ก มีสิทธิสั่งระงับ ยึดของกลาง และปรับตามระเบียบ เป็นต้น

ส่วนสัญญาระดับที่ 2 เป็นสัญญาระหว่างบริษัทกับคณะกรรมการอ้อยขึ้นบ้าน (หัวหน้ากลุ่มเกษตรกรรายย่อย) สัญญาจะระบุรูปแบบการลงทุน (2+3) จำนวนหมู่บ้านที่เข้าร่วม เนื้อที่ปลูก ประเภทของเนื้อที่ มูลค่าการลงทุน (ของบริษัทและของเกษตรกร) ระยะเวลาของการปลูก 3 ปีโดยห้ามมิให้เอาเนื้อที่ปลูกตามสัญญาไปปลูกพืชอื่น ฝ่ายบริษัทรับผิดชอบค่าขนส่งซึ่งระบุชัดเจนเช่น 40 หยวนต่อตัน เป็นต้น สัญญาระบุชัดเจนว่าบริษัทจะต้องออกค่าใช้จ่ายด้านปัจจัยการผลิตให้กับเกษตรกรล่วงหน้าและจะมีการหักค่าใช้จ่ายดังกล่าวออกหลังขายอ้อยและมีการหักค่าธรรมเนียมให้คณะกรรมการอ้อยขึ้นบ้าน 3 หยวน/ตันเป็นค่าบริหารจัดการนอกจากนี้บริษัทจะให้แรงจูงใจแก่คณะกรรมการอ้อยขึ้นบ้านเมื่อเกษตรกรได้ผลผลิตเต็มที่

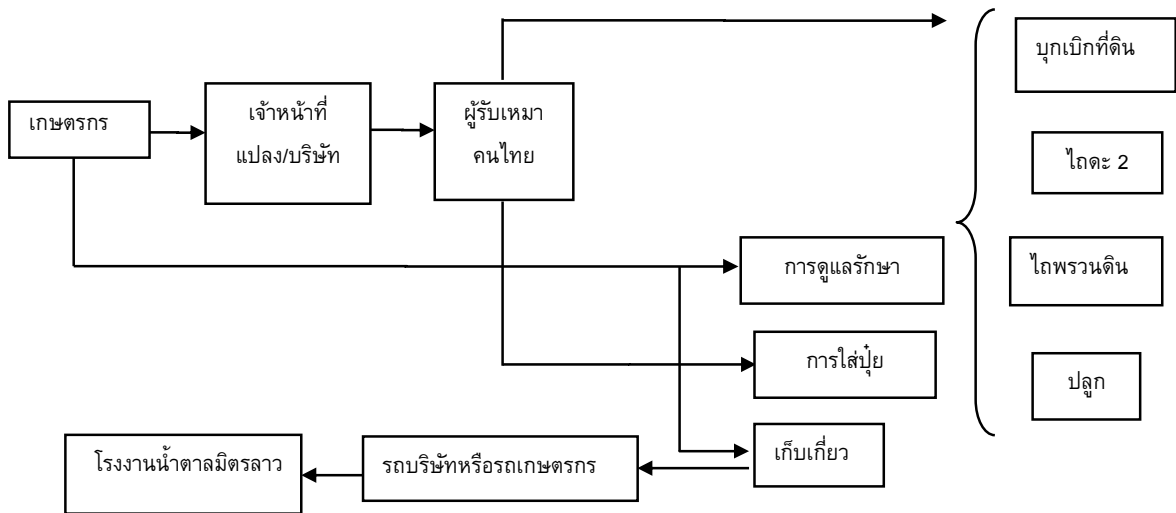
ในสัญญาที่มีการระบุนำการรับซื้ออ้อยล่วงหน้า โดยใช้ราคาตลาดในประเทศจีน ณ ขณะนั้น แต่ไม่มีการประกันราคาขั้นต่ำ นอกจากนั้นในสัญญาที่มีการระบุรายละเอียดปลีกย่อยอื่นๆ เช่น การตรวจแก้ไขข้อพิพาทที่จะมีการยื่นข้อเสนอสู่ศาลถ้าไกลเกลี่ยไม่สำเร็จ การปฏิบัติเมื่อบริษัทละเมิดสัญญา บริษัทจะต้องชดเชยค่าเสียหายตามแต่ละกรณี ถ้าเกษตรกรละเมิดสัญญาเช่นเอาเนื้อที่ปลูกอ้อยไปปลูกพืชอื่นจะต้องทดแทนมูลค่าการลงทุนของบริษัททั้งหมดบวกกับมูลค่าผลผลิตคูณสอง ในกรณีที่มีเหตุสุดวิสัยเกินควบคุมได้ เช่น ภัยพิบัติ ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะไม่ชดเชยค่าเสียหายใดๆ ทั้งสิ้น และไม่สามารถยกเลิกสัญญาได้ อย่างไรก็ตามพบว่า สัญญาสองระดับยังขาดความสอดคล้องกันในกรณีที่มีเหตุสุดวิสัยเกินควบคุมได้ เช่น ภัยพิบัติ ซึ่งสัญญาทั้งสองระดับระบุตรงกันว่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะไม่ชดเชยค่าเสียหายใดๆ ทั้งสิ้น แต่สัญญาระดับที่ 1 (ระดับเมือง) ระบุว่าสามารถยกเลิกสัญญาได้ แต่สัญญาระดับที่ 2 (ระหว่างบริษัทกับหัวหน้ากลุ่ม) ระบุว่าไม่สามารถยกเลิกสัญญาได้ พินิท เครือไทยและคณะ (2555) ชี้ให้เห็นว่าสัญญาระดับที่ 2 ยังขาดความชัดเจนและมีการใช้ภาษาผิดอยู่บ้าง

ที่ผ่านมาไม่ปรากฏว่ามีการละเมิดสัญญาอย่างรุนแรง แต่พบว่ามีปัญหาล้าช้าในการสนับสนุนปัจจัยการผลิต การส่งมอบผลผลิตอ้อยล่าช้า ที่สำคัญเกษตรกรมีข้อสงสัยเกี่ยวกับน้ำหนักอ้อยที่ลดลงเมื่อเปรียบเทียบระหว่างตราซังที่อยู่ชายแดนลาวและตราซังโรงงาน ซึ่งเป็นประเด็นที่จำเป็นต้องมีการไกลเกลี่ยระหว่างเจ้าหน้าที่เมืองสิงห์และบริษัท พินิท เครือไทยและคณะ (2555) พบว่า การยกประเด็นข้อสงสัยต่างๆ มักจะเกิดขึ้นจากฝ่ายหัวหน้ากลุ่มหรือนายบ้าน ส่วนเกษตรกรรายย่อย ยังไม่มีความตื่นตัวหรือรับรู้ต่อการเอาเปรียบต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นกับตนเอง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเกษตรกรให้ความไว้วางใจแก่หัวหน้ากลุ่มอย่างเต็มที่ในการดูแลผลประโยชน์แทนตนจึงให้ความสนใจเฉพาะราคาส่วนต่างที่ได้จากการขายอ้อยว่าเพิ่มขึ้นหรือไม่เท่านั้น

4.2.4 ลักษณะสัญญาอ้อยแขวงสะหวันนะเขต

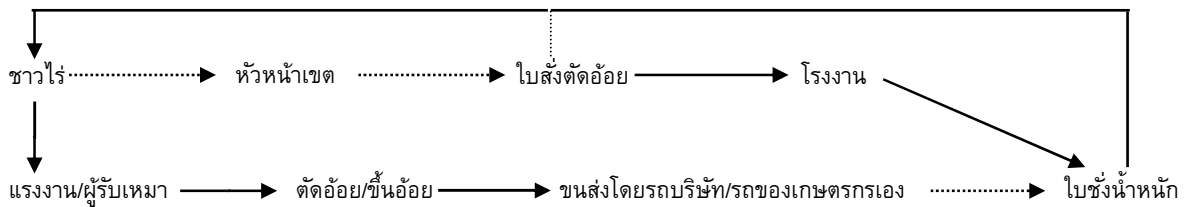
การผลิตอ้อยในแขวงสะหวันนะเขตของผู้ประกอบการไทย (บริษัทมิตรลาว) มีทั้งในรูปแบบสัมปทานและการผลิตในรูปแบบเกษตรพันธสัญญาระหว่างบริษัทคู่สัญญากับเกษตรกรปลูกอ้อยในแขวงสะหวันนะเขตอยู่ภายใต้นโยบายส่งเสริมชาวไร่ (2+3) เป็นระบบที่มีลักษณะของเกษตรพันธสัญญาเต็มรูปแบบคือ ที่ดิน แรงงานเป็นของเกษตรกร ส่วนตลาด เทคโนโลยีและทุนเป็นของบริษัทเมื่อบริษัทได้รับอนุมัติให้ดำเนินการแล้ว บริษัททำการประชาสัมพันธ์เพื่อเชิญชวนเกษตรกรผู้ที่มีความสนใจที่จะทดลองปลูกอ้อยเพื่อเสริมสร้างอาชีพและเพิ่มรายได้ หลังจากการประชุมประชาสัมพันธ์ทำความเข้าใจกับเกษตรกรเกี่ยวกับสัญญาแล้ว เกษตรกรที่ตัดสินใจเข้าร่วมโครงการจะทำสัญญากับบริษัทโดยตรง เป็นที่ทราบกันว่าบริษัทไม่มีการคัดเลือกเกษตรกรที่สนใจเข้าร่วมโครงการแต่อย่างใดนอกจากนี้เกษตรกรทำสัญญากับบริษัทได้โดยไม่มีคนค้ำประกัน ซึ่งแตกต่างจากการที่บริษัททำสัญญากับเกษตรกรในประเทศไทยในแต่ละปีบริษัทประกาศราคาล่วงหน้าก่อนปลูกเพื่อให้เกษตรกรที่พอใจในราคาได้ตัดสินใจเข้าร่วมสัญญาจะตัดอ้อยได้ 2 ปีต่อการปลูก 1 ครั้ง อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติ เกษตรกรตัดอ้อยรวมทั้งสิ้น 3 ปีและเพื่อให้ความรู้แก่เกษตรกร บริษัท ได้จัดการอบรมด้านการผลิตและมีทีมส่งเสริมให้เกษตรกรเข้าใจวิธีการดูแลไร่ อย่างไรก็ตาม พบว่า การให้ความรู้ทางเทคนิคนี้ยังไม่มากพอ

พื้นที่ซึ่งเกษตรกรปลูกอ้อยในโครงการเป็นที่ดินรกร้างเกือบทั้งหมดทำให้ต้องแผ้วถางและต้องบุกเบิกบริษัทมิตรลาวจึงทำสัญญากับผู้รับเหมาเพื่อให้บริการบุกเบิก เตรียมดินและปลูกให้แก่เกษตรกร

ที่มา: สุภาภรณ์ พวงชมพูและคณะ, 2555

ภาพที่ 4.10 ขั้นตอนการทำปฏิบัติ

หมายเหตุ: (→) แทนกระบวนการในการดำเนินงานในแต่ละขั้นตอน

({) แทนขั้นตอนการเริ่มกระบวนการผลิตจนถึงการปลูก

(.....▶) แทนการแสดงความจำนงในการตัดอ้อย

(.....) แทนการเชื่อมความสัมพันธ์ใบสั่งตัดอ้อย ใบชั่งน้ำหนัก กับชาวไร่

ที่มา: สุภาภรณ์ พวงชมพูและคณะ, 2555

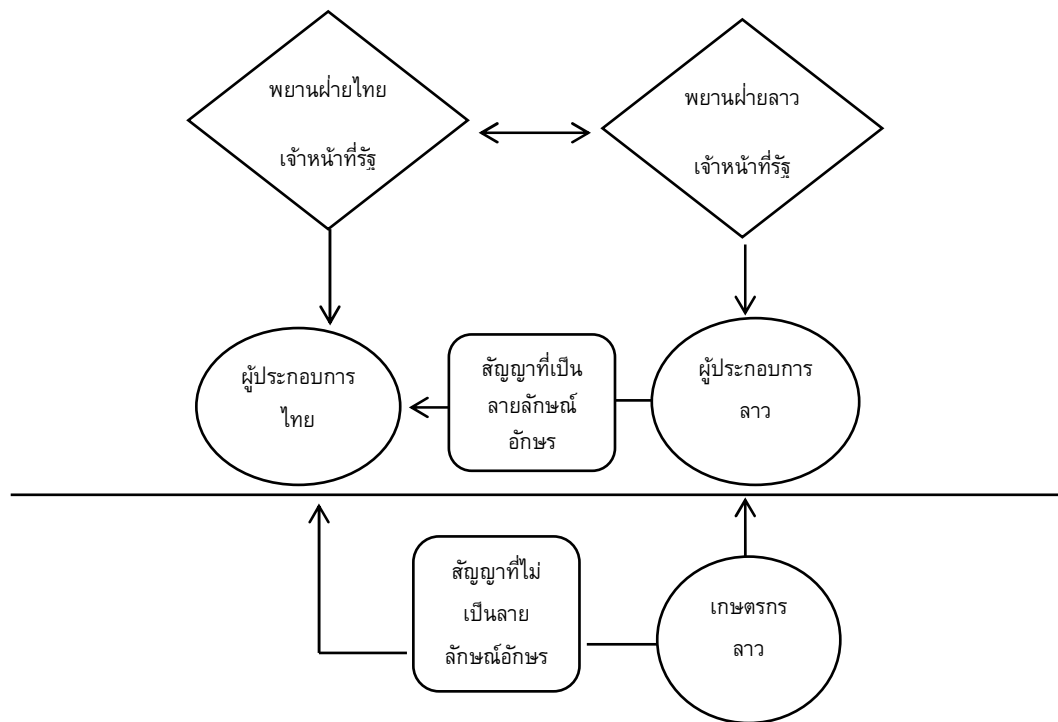
ภาพที่ 4.11 ขั้นตอนการเก็บเกี่ยวจนถึงการขนส่งอ้อย

จากการที่เกษตรกรเข้าร่วมโครงการโดยใช้ที่ดินบุกเบิกใหม่ การผลิตอ้อยจึงต้องเริ่มต้นด้วยการเปิดพื้นที่เช่นเดียวกับกรณีของชาวโพดเลี้ยงสัตว์ในแขวงสาละวัน สัญญาระหว่างบริษัทกับเกษตรกรจึงมีรายละเอียดสำหรับขั้นตอนการปฏิบัติตั้งแต่การเตรียมดิน การปลูกจนถึงการเก็บเกี่ยว จนถึงขนส่งอ้อยเข้าโรงงานที่ซับซ้อน โดยมีผู้เกี่ยวข้องเพิ่มขึ้นในกระบวนการถึง 3 ฝ่ายดังกล่าวแล้ว ฝ่ายแรกคือผู้รับเหมาบุกเบิก-เตรียมดิน-ใส่ปุ๋ย-ปลูกอ้อย (ซึ่งมีสัญญากับบริษัท ทำหน้าที่แทนบริษัท) ฝ่ายที่สองคือหัวหน้าแปลงซึ่งเป็นผู้ที่เกษตรกรติดต่อโดยตรงในการแจ้งความจำนงเพื่อตัดอ้อย ซึ่งต้องผ่านหัวหน้าโซนอีกทอดหนึ่ง ความซับซ้อนนั้นนอกจากจะเกิดจากธรรมชาติของการปลูกอ้อยของเกษตรกรในภาคใต้ ซึ่งมีพื้นที่ค่อนข้างใหญ่เกินจำนวนแรงงานของครัวเรือนจะทำเองแล้ว จำนวนเกษตรกรลูกไร่มีจำนวนมากด้วย ยิ่งกว่านั้นบริษัทมีรถตัดอ้อยและขนส่งไม่เพียงพอ ด้วยกระบวนการที่มีหลายขั้นตอนนี้เองทำให้เกิดปัญหาการจัดการโลจิสติกส์และส่งผลให้เกษตรกรบางส่วนไม่สามารถตัดอ้อยส่งโรงงานได้ในเวลาที่ต้องการ

4.2.5 ลักษณะสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาของกะหล่ำปลีแขวงจำปาสัก

สัญญาที่จัดทำขึ้นเรียกว่าสัญญาซื้อขายพืชผลทางการเกษตร (CF.../2555) เป็นสัญญาระหว่างผู้ประกอบการไทยและผู้ประกอบการลาว แบบฟอร์มของสัญญามีส่วนประกอบหลักอยู่สามส่วน เช่นเดียวกับสัญญาของข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ส่วนที่หนึ่งคือรายละเอียดของคู่สัญญา ส่วนที่สองคือ เงื่อนไขที่สำคัญๆ และส่วนที่สามคือภาคผนวกหรือเอกสารแนบท้าย (ที่เป็นรายละเอียดของคู่สัญญาทั้งสองฝ่ายคือผู้ประกอบการไทยและผู้ประกอบการลาว) โดยสาระเงื่อนไขที่สำคัญในสัญญาระบุรายละเอียดของสินค้าทั้งปริมาณ คุณภาพ ราคาขั้นต่ำและจุดส่งมอบสินค้า ตลอดจนกำหนดหน้าที่ของฝ่ายขายในการจัดทำเอกสารรับรองการปลอดโรคและจุดกำเนิดสินค้า สำหรับฝ่ายผู้ซื้อมีหน้าที่ให้การส่งเสริมความรู้ด้านการผลิตเพื่อให้สินค้าได้คุณภาพตามที่ต้องการ โดยให้การสนับสนุนผู้ขายในด้านต่างๆ เช่น การจัดฝึกอบรม และสนับสนุนเอกสารวิชาการ การศึกษาดูงานการตลาดและปัจจัยการผลิตตามที่เห็นสมควรและเหมาะสมคู่สัญญาทั้งสองฝ่ายต้องร่วมกันพิจารณาหรือกำหนดช่วงระยะเวลาที่ผลผลิตออกสู่ตลาดในสินค้าเกษตรแต่ละประเภทให้เหมาะสมให้ผู้ซื้อมีสิทธิในการจัดหายานพาหนะเข้ามาทำการบรรทุกขนส่งผลผลิต ณ ตลาดกลาง/จุดรับซื้อหรือจุดส่งมอบ ทั้งนี้ให้เป็นไปตามระเบียบการขนส่งของทั้งสองประเทศ โดยฝ่ายผู้ขายจะต้องอำนวยความสะดวกด้านที่พัก ยานพาหนะและอื่นๆ ให้กับฝ่ายผู้ซื้อตามสมควร

ในทางปฏิบัติ สุภาวดี ขุนทองจันทร์และคณะ (2555) พบว่า การทำสัญญาซื้อขายกะหล่ำปลีระหว่างไทยลาวมี 2 รูปแบบ คือสัญญาอย่างเป็นทางการที่เป็นลายลักษณ์อักษร (ภาพที่ 4.12) กับสัญญาที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร สำหรับสัญญาที่เป็นลายลักษณ์อักษรนั้น เกษตรกรลาวไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการทำสัญญาแต่อย่างใด เพราะเป็นการทำสัญญาระหว่างผู้ประกอบการไทยและผู้ประกอบการลาวเท่านั้น ส่วนผู้ประกอบการลาวจะดำเนินธุรกิจกับเกษตรกรลาวอีกทอดหนึ่ง ดังนั้น contract farming สำหรับกะหล่ำปลีที่ไทยและลาวดำเนินการอยู่อย่างเป็นทางการและรับรู้โดยทั่วไปนั้นจึงไม่เป็นไปตามที่คนส่วนใหญ่เข้าใจ การที่เกษตรกรลาวไม่ได้ลงนามกับผู้ประกอบการไทยโดยตรงนั้นเป็นเพราะมีข้อจำกัดจากกฎหมายของสปป.ลาวที่ผู้ผลิตคือเกษตรกรลาวไม่สามารถดำเนินการส่งออกได้เองโดยตรง

ที่มา: สุภาวดี ขุนทองจันทร์และคณะ, 2555

ภาพที่ 4.12รูปแบบการลงนามในสัญญาและความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรลาวกับผู้ประกอบการไทยและลาว

ในส่วนของสัญญาที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรนั้นความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรลาวกับผู้ประกอบการไทย (ผู้รับซื้อ) พบว่าผู้รับซื้อหรือผู้ประกอบการไทยสามารถโทรศัพท์ถึงเกษตรกรลาวได้โดยตรง โดยระบุปริมาณการรับซื้อในแต่ละวัน เช่น 30-40 ตัน หลังจากนั้นเกษตรกรลาวจะแจ้งกันเองในกลุ่มผู้ปลูกเพื่อรวบรวมผลผลิตให้ได้ตามปริมาณการสั่งซื้อหรือใกล้เคียง รวมทั้งรวบรวมขนส่งผลผลิตจากสวนเพื่อไปที่จุดส่งมอบตลาดกลางด้านชายแดนช่องเม็กในแต่ละวัน ส่วนผู้ประกอบการลาวมีบทบาทเป็นเพียงคนกลางที่อำนวยความสะดวกด้านเอกสารส่งออกคือฟอร์ม D ส่วนหน้าที่อื่นๆ เช่น การเจรจาต่อรอง การขนส่ง ข่าวด้านการตลาด ข้อมูลการรับซื้อเกษตรกรลาวจะเป็นผู้ติดตามและสอบถามจากผู้ประกอบการไทยโดยตรง การดำเนินการในรูปแบบการตกลงกันด้วยวาจาผ่านทางโทรศัพท์มือถืออาศัยความไว้วางใจและความเชื่อใจกันระหว่างเกษตรกรลาวกับผู้ประกอบการไทย ที่มีสัมพันธ์ภาพทางการค้ามาอย่างยาวนาน และเป็นวิธีการที่เกษตรกรลาวพึงพอใจมากกว่าสัญญาที่เป็นลายลักษณ์อักษรเพราะเกษตรกรลาวรู้สึกว่าการได้มีส่วนร่วมในการเจรจาตกลง

สุภาวดี ขุนทองจันทร์และคณะ (2555) พบว่า มีการช่วยเหลือของกลุ่มสัญญาเมื่อเกษตรกรเกิดพืชผลเสียหาย การช่วยเหลือเป็นการช่วยเหลือในแบบเอื้อเฟื้อต่อกัน โดยไม่ได้อาศัยสัญญาเข้ามาเป็นตัวกำกับอีกทั้งสัญญาก็มิได้เขียนรัดกุมไว้ในส่วนกรณีเมื่อเกิดพืชผลเสียหาย อย่างไรก็ตาม ในกรณีของผู้ประกอบการไทยหรือผู้ซื้อเมื่อผู้ขายส่งมอบผลผลิตให้กับผู้ประกอบการไทยในบางครั้งก็ไม่ได้เป็นไปตามที่ตกลงกันไว้ในสัญญาเช่นการกะปนกับผลผลิตที่มีคุณภาพหรือมาตรฐานไม่เป็นไปตามที่ตกลงกันไว้ในสัญญา ผู้ซื้อยังคงรับมอบผลผลิตไว้แต่ปรับราคาลง ซึ่งในสัญญาระบุว่าส่วนที่เหลือนอกนั้นผู้ซื้อจะบอกปฏิเสธก็ได้หรือไม่รับมอบผลผลิตทั้งหมดก็ได้ แต่ผู้ประกอบการไทยก็ยังรับซื้อผลผลิตทุกครั้ง

การบิดพลิ้วในสัญญาที่พบมีเพียงจุดเล็กน้อยที่เกิดขึ้นจากผู้ประกอบการไทยและเกษตรกรลาว และอยู่ในข่ายที่เจรจาตกลงกันได้เองโดยไม่เกิดเป็นข้อพิพาท อันเนื่องมาจากความสัมพันธ์ส่วนบุคคลที่ได้ซื้อขายและให้ความช่วยเหลือกันมายาวนาน ซึ่งบางรายซื้อขายกันมาก่อนที่จะเปิดด่านชายแดนช่องเม็กอย่างเป็นทางการและก่อนที่จะเข้าร่วมโครงการ contract farming เมื่อปี 2548 นอกจากนี้ สุภาวดี ขุนทองจันทร์และคณะ (2555) มีข้อสังเกตว่าที่มาของการบิดพลิ้วในสัญญาเล็กน้อยมักเป็นผลมาจากข้อตกลงในส่วนที่เป็นลายลักษณ์อักษร ที่เกษตรกรลาวไม่เข้าใจและไม่เคยเห็นสัญญาแต่อย่างใด เพียงแต่รับทราบจากผู้ประกอบการลาวโดยการเห็นชอบของรัฐได้ทำสัญญาไว้แล้วในการซื้อขายกะหล่ำปลีระหว่างผู้ประกอบการไทย โดยให้เกษตรกรลาวผลิตและขายกะหล่ำปลีให้ผู้ประกอบการไทย โดยมีราคาประกันขั้นต่ำกิโลกรัมละ 2 บาท แต่ในช่วงฤดูหนาวผลผลิตกะหล่ำปลีในประเทศไทยมีจำนวนมากทำให้ราคาตกต่ำ จึงเป็นที่มาของประเด็นการผิดสัญญาในกรณีของ contract farming ของกะหล่ำปลี ในประเด็นราคานี้เกษตรกรอธิบายว่า แม้จะมีความแปรปรวนแต่เกษตรกรยังพอใจที่จะลองเสี่ยง และถ้าเกิดการขาดทุนในฤดูนี้ก็สมารถชดเชยได้ด้วยราคาสูงในฤดูอื่นที่ราคาสูงถึง 15 บาทต่อกิโลกรัมหรือมากกว่านั้น

4.2.6 ทางเลือกของเกษตรกรกับการผูกขาด

จากข้อมูลสำรวจดังเสนอมาย่างต้น พบว่า เกษตรพันธะสัญญาจาก 5 กรณีศึกษาที่มีรูปแบบที่หลากหลายมาก จากรูปแบบที่มีระบบพันธะสัญญาเต็มที่ เช่น อ้อย และข้าวโพดในพื้นที่เปิดใหม่ จนถึง การตกลงด้วยวาจาเฉพาะการรับซื้อ (informal contract marketing) ดังเช่น ข้าวโพดในภาคเหนือและกะหล่ำปลี โครงสร้างการตลาดของการปลูกอ้อยในระบบพันธะสัญญาของเกษตรกรลาวกับผู้ประกอบการจีนมีลักษณะเป็นการผูกขาดอย่างสมบูรณ์ เพราะมีเพียงบริษัทเดียวที่ขออนุญาตทำสัญญาในภาคเหนือ สำหรับสัญญาการผลิตอ้อยในภาคใต้ แขวงสะหวันเขต แม้จะมีสองบริษัท แต่ด้วยเหตุผลเชิงเศรษฐกิจเมื่อบริษัทหนึ่ง ๆ เลือกพื้นที่ลงทุนสร้างโรงงานแล้ว เป็นธรรมดาที่เกษตรกรในพื้นที่นั้นจะไม่เลือกทำสัญญากับบริษัทอื่นในพื้นที่ห่างไกลออกไปด้วยเหตุผลด้านต้นทุน และความสะดวกในการประสานกับบริษัท และการจัดการโลจิสติกส์ สถานการณ์จึงเข้าข่ายไม่มีบริษัททางเลือกสำหรับเกษตรกร ทางเลือกที่เหลืออยู่ของเกษตรกรคือการเลือกพืชที่จะปลูกอ้อยหรือปลูกพืชอื่น สำหรับเกษตรกรในแขวงหลวงน้ำทา ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเชิงเขานั้น เกษตรกรเริ่มเลือกปลูกยางพาราและยังคงมีการปลูกข้าวโพด เป็นพืชเชิงพาณิชย์ ส่วนชาวไร่อ้อยมือใหม่ในสะหวันเขต อ้อยจึงเป็นพืชใหม่อย่างสิ้นเชิง หลังจากตัดสินใจเข้าร่วมการผลิตในระบบแล้วเกษตรกรจำเป็นต้องสานต่ออย่างน้อย 2 ปีหรือ 3 ปีต่อรอบการปลูกก่อนที่จะพิจารณาเลิกปลูกอ้อย อย่างไรก็ตามทางเลือกของเกษตรกรหลังจากนั้นยังคงมีจำกัด หากไม่มีผู้ประกอบการลงทุนในพืชไร่ หรือไม่ยืนต้นสำหรับพื้นที่ดอนเข้าไปในพื้นที่ ดังนั้นทันทีที่เกษตรกรตัดสินใจเข้าร่วมการผลิตอ้อย ก็เท่ากับว่าเกษตรกรได้ลงทุนระยะยาวกับการเปิดที่ดินเพาะปลูก และผูกมัดกับบริษัทรับซื้อรายนั้นไปแล้ว เกษตรกรที่เข้าร่วมเกษตรพันธะสัญญาปลูกข้าวโพดในแขวงสาละวันเผชิญกับสถานการณ์เดียวกับชาวไร่อ้อยในแขวงสะหวันเขต อย่างไรก็ตามในอนาคตเมื่อมีอุปสงค์สำหรับไม้ยืนต้น เช่น ไม้เยื่อกระดาษ ฯลฯ เกษตรกรชาวไร่อ้อยและชาวไร่ข้าวโพดจะมีทางเลือกการผลิตกับนักลงทุนอื่นๆ ได้เช่นเดียวกับเกษตรกรไร่อ้อยในแขวงหลวงน้ำทา และข้าวโพดในแขวงบ่อแก้วซึ่งหันไปปลูกยูคาลิปตัสหรือยางพาราหรือกล้วยหอมในระบบพันธะสัญญา ตามลำดับ และในระยะ

ยาวผู้ลงทุนจะแข่งขันแย่งชิงเกษตรกรและพื้นที่เพาะปลูกเช่นเดียวกับเหตุการณ์ในภาคเหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน

4.3 ผลผลิตและผลตอบแทนจากการผลิตพืชในระบบพันธะสัญญา

เพื่อประเมินผลกระทบของเกษตรกรพันธะสัญญาด้านเศรษฐกิจซึ่งเป็นเป้าหมายหลักของนโยบาย 2+3 ในการส่งเสริมรายได้ให้แก่เกษตรกร รายงานส่วนนี้จึงนำเสนอผลผลิต ต้นทุนและผลตอบแทนเชิงเศรษฐศาสตร์ให้เห็นภาพที่เกิดขึ้นในปีการผลิต 2554 ของพืชที่ศึกษาทั้ง 5 กรณี

ภาพรวมผลผลิตของเกษตรกรตัวอย่างมีผลผลิตอยู่ในระดับปานกลางถึงดีเมื่อเปรียบเทียบกับผลผลิตเฉลี่ยของโลก ของไทยและค่าเฉลี่ยของสปป. ลาว ยกเว้นอ้อยในแขวงสะหวันนะเขตซึ่งเป็นพื้นที่เปิดใหม่ ซึ่งเกษตรกรผลิตได้เพียง 22.7 ตันต่อเฮกตาร์ (ตารางที่ 4.3) เทียบเท่าร้อยละ 30 ของผลผลิตเฉลี่ยของโลกและของแขวงหลวงน้ำทา (เมืองสิงห์) เท่านั้น สำหรับข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในแขวงบ่อแก้วผลิตได้สูงเป็น 2.45 เท่าของประเทศไทย และ 2.03 เท่าของสถิติโลก การผลิตกะหล่ำปลีเป็นอีกพืชหนึ่งที่เกษตรกรลาวในแขวงจำปาสักทำได้ดีมากเมื่อเปรียบเทียบกับค่าเฉลี่ยของประเทศไทย (1.6 เท่า) แต่ต่ำกว่าผลผลิตเฉลี่ยของโลก (0.8 เท่าของสถิติโลก)

ตารางที่ 4.3 เปรียบเทียบผลผลิตของเกษตรกรตัวอย่างและแหล่งผลผลิตอื่น (ตัน/เฮกตาร์)

พืช	เกษตรกรตัวอย่าง	สปป. ลาว ¹	ไทย ¹	โลก ¹
อ้อย		49.34	76.20	70.54
หลวงน้ำทา	75.51			
สะหวันนะเขต	22.70			
ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์		5.18	4.29	5.18
บ่อแก้ว	10.54			
จำปาสักและสาละวัน	6.08			
กะหล่ำปลี		-	14.47	29.00
จำปาสัก	23.20			

ที่มา: 1faostat, 2011

ในด้านรายได้รวมจากการผลิตพืชต่างๆ ของเกษตรกรตัวอย่างในระบบพันธะสัญญานั้น รายได้รวมสูงสุดต่อเฮกตาร์ได้จากการปลูกอ้อยในภาคเหนือ (เมืองสิงห์ แขวงหลวงน้ำทา) คิดเป็นมูลค่า 24.66 ล้านบาทต่อเฮกตาร์ และรายได้รวมต่ำสุดอยู่ที่การปลูกอ้อยในภาคใต้ (แขวงสะหวันนะเขต) คือ เฉลี่ยที่ 4.42 ล้านบาทต่อเฮกตาร์เท่านั้น ในพืชทั้งสามชนิดนี้กะหล่ำปลีให้รายได้รวมและกำไรที่สูงเป็นอันดับสองแต่ให้รายได้สุทธิเหนือค่าใช้จ่ายเงินสดสูงที่สุด(ตารางที่ 4.4)

ตารางที่ 4.4 ผลผลิต ต้นทุนและผลตอบแทนการผลิตพืชในระบบพันธะสัญญาในสปป.ลาว (ปีการผลิต 2554/2555)

รายการ	พืช/พื้นที่ ในระบบพันธะสัญญา				
	ข้าวโพดภาคเหนือ	ข้าวโพดภาคใต้	อ้อยภาคเหนือ	อ้อยภาคใต้	กะหล่ำปลีภาคใต้
1. ผลผลิต (ตัน/เฮกตาร์)	10.54	6.08	75.51	52.89	23.20
2. ราคา (ก๊ีบ/ตัน)	1,075,950	851,470	326,588	198,432	962,380
3. รายได้รวม (พันก๊ีบ/เฮกตาร์)	11,340.51	5,176.94	24,660.66	10,147.85	22,327.22
4. ต้นทุนรวม (พันก๊ีบ/เฮกตาร์)	26,920.47 ¹	6,112.55	15,612.84	15,184.37	16,703.18
5. ต้นทุนเงินสด (พันก๊ีบ/เฮกตาร์)	25,979.13	3,875.61	15,004.67	14,980.57	12,410.12
6. ต้นทุนค่าแรงจ้าง (พันก๊ีบ/เฮกตาร์)	1,404.38	1,839.89	4,728.02	1,399.28	3,682.59
7. ต้นทุนค่าแรงตนเอง (พันก๊ีบ/เฮกตาร์)	941.34	2,236.94	608.17	203.80	2,247.34
8. ผลตอบแทนสุทธิ (เงินสด) (3) - (5)	-14,638.62 ²	1,301.33	9,655.99	-4,832.72	9,917.10
9. กำไร (3) - (4)	-15,579.95	-935.61	9,047.82	-5,036.52	5,624.04
10. พื้นที่เพาะปลูกเฉลี่ย (เฮกตาร์)	1.77	1.67	1.11	5.29	1.49

หมายเหตุ: ¹ ค่าซ่อมแซมเครื่องจักรอุปกรณ์ ประมาณ 18.6 ล้านก๊ีบ ในกรณีที่ใช้บริการรถไถเตรียมดินจะมีค่าบริการ 1.5 ล้านก๊ีบ ทำให้ได้กำไร 9 ล้านก๊ีบต่อเฮกตาร์

² เกษตรกรไทยในระบบพันธะสัญญาข้าวโพด อ.แม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ มีรายได้ 11.214 ล้านก๊ีบ/เฮกตาร์ และผลตอบแทนสุทธิ 3.717 ล้านก๊ีบ (พิมพ์พิชา ทานา, 2555)

ผลตอบแทนของอ้อยในภาคเหนือสูงกว่าของอ้อยในภาคใต้มากสืบเนื่องจากหลายสาเหตุ ประการแรกพื้นที่ปลูกของภาคใต้แห้งแล้งและคุณภาพความอุดมสมบูรณ์ของดินด้อยกว่าภาคเหนือ นอกจากนี้ การลงทุนของอ้อยในภาคเหนือยังสูงกว่า 2 เท่าของต้นทุนการปลูกอ้อยของภาคใต้ เกษตรกรในภาคเหนือใช้แรงงานครอบครัวสูงกว่าเกษตรกรในภาคใต้ว่กว่า 5 เท่า ซึ่งแสดงว่าเกษตรกรมีโอกาสดูแลใกล้ชิดกับการผลิตมากกว่า ถึงแม้ว่าโดยรวมแล้วการใช้แรงงานครอบครัวจะเป็นสัดส่วนของการลงทุนที่ต่ำสุดก็ตาม การปลูกอ้อยในภาคใต้เป็นประสบการณ์ใหม่ของเกษตรกร เป็นการปลูกอ้อยรุ่นแรกของแขวงสะหวันนะเขต นอกจากจะให้ผลผลิตต่ำแล้วยังมีคุณภาพค่อนข้างต่ำด้วย จึงเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้ราคาต่อตันต่ำกว่าอ้อยภาคเหนือ

เกษตรกรที่ปลูกอ้อยในแขวงสะหวันนะเขตส่วนใหญ่มีประสิทธิภาพการผลิตในระดับค่อนข้างต่ำ ผลการวิเคราะห์ พบว่า ประสิทธิภาพระดับปานกลาง (0.61-0.80) มีร้อยละ 42 ของตัวอย่าง และร้อยละ 45 มีประสิทธิภาพต่ำกว่า 0.61 ส่วนที่มีประสิทธิภาพสูง (0.81-1.00) มีเพียงร้อยละ 13 เท่านั้น (ตารางที่ 4.6) แสดงว่า เกษตรกรส่วนน้อยที่สามารถทำกำไรจากการปลูกอ้อยได้และยังมียังมีโอกาสที่เกษตรกรส่วนใหญ่จะยกระดับประสิทธิภาพให้สูงขึ้นเพื่อรายได้สุทธิหรือกำไรที่ดีกว่าในปัจจุบัน ซึ่งบริษัทมิตรลาวจะมีส่วนช่วยเหลือเกษตรกรได้หลายวิธี รวมถึงด้านวิชาการและการจัดการเพื่อลดต้นทุนค่าจ้างเหมาต่างๆ และราคาปัจจัยการผลิตที่จำเป็นในปัจจุบันบริษัทหักค่าใช้จ่ายในรูปสินเชื่อ ค่าบุกเบิก-ไถ-ปลูก รวมถึงค่าขนส่งและปัจจัยการผลิตโดยตัดออกจากมูลค่าผลผลิตในแต่ละปี สำหรับเกษตรกรที่มีอ้อยปีที่ 3 อยู่ในแปลงเพื่อส่งอ้อยขายให้แก่บริษัทแล้วจะถูกหักค่าบุกเบิก-ไถ-ปลูกที่เหลืออยู่ทั้งหมดในคราวเดียว ทำให้ค่าเฉลี่ยของกำไรติดลบ อย่างไรก็ตามในขณะนี้ (2556) บริษัทได้เปลี่ยนวิธีบริหารสินเชื่อนี้เพื่อลดภาระขาดทุนให้แก่สมาชิก (ในความเป็นจริง ค่าบุกเบิกที่ดินหากนำมาพิจารณาเป็นต้นทุนการผลิตนั้น ต้องจัดเป็นการลงทุนระยะยาวของเกษตรกร ซึ่งเป็นวิธีที่ถูกต้องแล้วต้นทุนต่อเฮกตาร์ในแต่ละปีจะลดลง)

สำหรับเกษตรกรที่ปลูกอ้อยในภาคเหนือซึ่งโดยเฉลี่ยมีประสิทธิภาพการผลิตสูงกว่าเกษตรกรในภาคใต้ นั้น พินิจ์ เครือไทยและคณะ (2555) หารายละเอียดประสิทธิภาพของการผลิตอ้อยอายุ 1-3 ปี และพบว่า กว่าร้อยละ 60 ของเกษตรกรสามารถยกระดับประสิทธิภาพขึ้นตามลำดับจากน้อยถึงระดับสูง (0.9-1.0) ได้

สำหรับข้าวโพดที่ผลิตโดยเกษตรกรตัวอย่างในระบบพันธะสัญญาในภาคเหนือซึ่งมี 2 กลุ่มนั้น การผลิตในฤดูฝนเกษตรกรขาดทุนเป็นเงิน 15.64 ล้านบาทต่อเฮกตาร์ แต่ในฤดูแล้งได้กำไร 0.913 ล้านบาทต่อเฮกตาร์ ค่าใช้จ่ายหลักอยู่ที่เครื่องจักรและแรงงานจ้างถ้าเกษตรกรเปลี่ยนจากการมีรถไถไว้ใช้งานเองเป็นการจ้างเหมาไถที่เตรียมดิน เกษตรกรจะกลับมามีกำไรประมาณ 9 ล้านบาทต่อเฮกตาร์

การปลูกข้าวโพดในภาคใต้ให้ผลผลิตและรายได้รวมต่ำกว่าภาคเหนือ แต่ให้ผลตอบแทนสุทธิบวกหลังหักค่าใช้จ่ายเงินสดแล้วเป็นเงิน 1.30 ล้านบาทต่อเฮกตาร์ ซึ่งเกษตรกรถือว่าเป็นกำไรในรูปตัวเงินที่ยอมรับได้ เยาวเรศ เขาวนพูนผลและคณะ (2555) ได้นำเสนอว่า การผลิตข้าวโพดในภาคใต้ของเกษตรกรนอกระบบพันธะสัญญาได้ผลผลิต 7.22 ตันต่อเฮกตาร์ (ตัวอย่าง 19 ราย) โดยขายในราคาที่ต่ำกว่าเกษตรกรในระบบพันธะสัญญา (0.829 ล้านบาทต่อตัน) จึงมีรายได้รวม 5.98 ล้านบาท และมีต้นทุนรวม 4.04 ล้านบาท ทำให้เกษตรกรได้กำไร 1.94 ล้านบาทต่อเฮกตาร์ ซึ่งสูงกว่าผลตอบแทนสุทธิเหนือเงินสดของเกษตรกรในระบบพันธะสัญญาเนื่องจากมีผลผลิตสูงกว่า แต่ต้นทุนรวมต่ำกว่า แม้ในภาพเฉลี่ยเกษตรกรที่ปลูกข้าวโพดจะขาดทุน (เมื่อคิดต้นทุนเชิงเศรษฐศาสตร์) แต่เมื่อวิเคราะห์ในเชิงลึกจะพบว่าเกษตรกรมีประสิทธิภาพในการผลิตโดยเฉลี่ยในภาคเหนือเพียง 0.66 สำหรับการผลิตในฤดูฝน แต่ในฤดูแล้งมีประสิทธิภาพการผลิตเฉลี่ยสูงกว่าที่ 0.83 ในขณะที่เกษตรกรซึ่งมีประสิทธิภาพการผลิตสูง (ระหว่าง 0.81-1.00) ร้อยละ 29 ของตัวอย่างในฤดูฝน และร้อยละ 83 ของตัวอย่างในฤดูแล้ง (ตารางที่ 4.5) สะท้อนว่า เกษตรกรที่มีประสิทธิภาพแตกต่างกันมากและส่วนใหญ่มีประสิทธิภาพระดับต่ำทำให้การผลิตข้าวโพดอยู่ในภาวะขาดทุน อย่างไรก็ตาม เกษตรกรส่วนใหญ่มีโอกาสยกระดับการผลิตให้ใกล้เคียงกับตัวอย่างที่ดีในท้องถิ่นได้

สำหรับเกษตรกรในภาคใต้มีประสิทธิภาพการผลิตเฉลี่ย 0.88 (สูงกว่าเกษตรกรที่ผลิตนอกระบบพันธะสัญญา ซึ่งมีประสิทธิภาพเฉลี่ยที่ 0.73) แสดงว่า เกษตรกรในระบบพันธะสัญญามีประสิทธิภาพการผลิตใกล้เคียงกันอยู่แล้ว เกษตรกรที่มีประสิทธิภาพสูง (0.81-1.00) มีถึงร้อยละ 82 ของตัวอย่าง แต่เมื่อทำไรทางเศรษฐศาสตร์ติดลบอยู่เช่นนี้ แสดงว่า ผู้ประกอบการควรสนับสนุนด้านวิชาการเพื่อยกเพดานผลผลิตของเกษตรกรทั้งหมดให้สูงขึ้นทัดเทียมกับผลผลิตในภาคเหนือ พร้อมทั้งช่วยปรับลดต้นทุนต่อหน่วยจากราคาปัจจัยการผลิต และหรือปรับราคารับซื้อเพื่อจูงใจให้เกษตรกรปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิตเพื่อประโยชน์ของทั้งสองฝ่ายในระยะยาว

ตารางที่ 4.5 ประสิทธิภาพทางเทคนิคของการผลิตอ้อยและข้าวโพดในระบบพันธะสัญญาในสปป.ลาว

รายการ	ประสิทธิภาพ (TE)	รายการ	ประสิทธิภาพ (TE)
อ้อยภาคเหนือ	- TE ปีที่ 1 0.90-1.00 = 24% ของเกษตรกร - TE ปีที่ 2 0.90-1.00 = 27% ของเกษตรกร - TE ปีที่ 3 0.90-1.00 = 38% ของเกษตรกร - TE ปีที่ 1 0.30-0.49 = 32% ของเกษตรกร - TE ปีที่ 2 0.30-0.49 = 16% ของเกษตรกร - TE ปีที่ 3 0.30-0.49 = 28% ของเกษตรกร	อ้อยภาคใต้	- เฉลี่ย TE 0.60 - TE 0.81-1.00 = 13% ของเกษตรกร - TE 0.61-0.80 = 42% ของเกษตรกร - TE 0.00-0.50 = 21% ของเกษตรกร
ข้าวโพดภาคเหนือ	ฤดูฝน - TE เฉลี่ย 0.66 (นอกระบบ 0.80) - TE 0.81-1.00 = 29% ของเกษตรกร (นอกระบบ 68%) ฤดูแล้ง - TE เฉลี่ย 0.83 - TE 0.81-1.00 = 65% ของเกษตรกร (นอกระบบ 65%)	ข้าวโพดภาคใต้	- TE เฉลี่ย 0.88 - TE 0.81-1.00 = 87.6% ของเกษตรกร - TE นอกระบบเฉลี่ย 0.73 - TE 0.81-1.00 = 42% ของเกษตรกร - ผลผลิต 0.80 – 19.50 ตัน/เฮกตาร์ - ผลผลิต 2.00 – 16.00 ตัน/เฮกตาร์

หมายเหตุ: TE หมายถึง Technical Efficiency วิเคราะห์โดยวิธี Data Envelopment Analysis

กะหล่ำปลีซึ่งเป็นพืชผักสร้างรายได้ที่สำคัญสำหรับเกษตรกรในแขวงจำปาสักนั้น เกษตรกรมีพื้นที่ผลิตเฉลี่ยรายละ 1.49 เฮกตาร์ ซึ่งถือว่ามีความใหญ่เมื่อเปรียบเทียบกับปลูกข้าวโพดในภาคเหนือและในแขวงเดียวกัน (1.77 และ 1.67 เฮกตาร์) และมีความใหญ่กว่าพื้นที่ปลูกอ้อยโดยเฉลี่ยในเมืองสิงห์ แขวงหลวงน้ำทา (1.11 เฮกตาร์) เกษตรกรมีรายได้รวมโดยเฉลี่ย 22.33 ล้านกีบต่อเฮกตาร์ โดยมีกำไร 5.62 ล้านกีบต่อเฮกตาร์ นับเป็นอันดับสองรองจากอ้อยในเมืองสิงห์ และผลตอบแทนสุทธิเหนือต้นทุนเงินสด 9.92 ล้านกีบต่อเฮกตาร์ ถือเป็นอันดับหนึ่งของ 5 กรณีศึกษา การที่เกษตรกรสามารถสร้างรายได้จากกะหล่ำปลีได้สูงนั้นเนื่องจากเป็นพืชผักซึ่งปกติมีมูลค่ามากกว่าพืชไร่ และมีผลผลิตค่อนข้างสูง แม้ในบางช่วง (ฤดูหนาว) ผลผลิตมีปริมาณมากและตรงกับช่วงฤดูผลผลิตหลักของประเทศไทย ราคากะหล่ำปลีอาจต่ำกว่า 2 บาทต่อกิโลกรัม เกษตรกรยังคงทำการผลิตเพื่อเสี่ยงที่จะได้รับราคาที่น่าพอใจ และชดเชยการขาดทุนหากจะเกิดขึ้นในฤดูหนาวด้วยราคาที่สูงมากในฤดูร้อน ซึ่งสูงถึงกิโลกรัมละ 18-20 บาท

เป็นที่สังเกตว่า กะหล่ำปลีและข้าวโพดภาคใต้เป็นพืชที่เกษตรกรจ้างแรงงานในครอบครัวสูงกว่าพืชในกรณีอื่นๆ คือ 2.2 ล้านกีบต่อเฮกตาร์ และในภาพรวมของการจ้างงานทั้งที่เป็นแรงงานครอบครัวและแรงงานนอกครอบครัวแล้วกะหล่ำปลีจ้างงานเป็นมูลค่า 5.92 ล้านกีบต่อเฮกตาร์ รองลงมาคือ อ้อยในภาคเหนือที่เมืองสิงห์ 5.33 ล้านกีบต่อเฮกตาร์ ข้าวโพดในภาคใต้ 4.07 ล้านกีบต่อเฮกตาร์ ข้าวโพดภาคเหนือ 2.34 ล้านกีบต่อเฮกตาร์ และต่ำที่สุดคือ อ้อยภาคใต้ในแขวงสะหวันนะเขต 1.60 ล้านกีบต่อเฮกตาร์ การที่อ้อยในภาคใต้มีการจ้างงานต่ำกว่าพืชอื่นๆ เป็นเพราะมีการจ้างเหมาพร้อมเครื่องจักร อันเนื่องจากพื้นที่เพาะปลูกใหญ่กว่าพืชอื่นๆ มากนั่นเอง (ตารางที่ 4.4)

4.4 ประโยชน์ที่เกษตรกรได้รับจากการผลิตในระบบพันธะสัญญา

1) กรณีของข้าวโพดเลี้ยงสัตว์

ประโยชน์ในด้านการผลิตนอกเหนือจากรายได้จากการผลิตแล้วเป็นที่คาดว่าระบบเกษตรกรรมพันธะสัญญาให้ประโยชน์ต่อเกษตรกรในระบบฯ (ดังกรอบแนวคิดภาพที่ 3.1) ในการลดความเสี่ยงในด้านราคาและตลาดรองรับสินค้า การจัดหาปัจจัยการผลิตที่มีคุณภาพและตรงเวลาในรูปสินเชื่อ การสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกและโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็น และการสนับสนุนด้านความรู้ในการจัดการการผลิตและผลผลิตให้ได้คุณภาพตามที่ตลาดต้องการ เกษตรกรอาจประเมินจากการเปรียบเทียบระหว่างการผลิตพืชชนิดเดียวกันก่อนและหลังจากการเข้าสู่ระบบฯ หรือในกรณีที่ปลูกพืชใหม่ของตนเองเช่น อ้อย และข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในภาคใต้ เกษตรกรอาจเปรียบเทียบกับพืชหลักของตนเองหรือพืชทางเลือกอื่น

ในกรณีของข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ เกษตรกรในภาคเหนือซึ่งปลูกข้าวโพดมากกว่า 10 ปีแล้ว ซึ่งทั้งหมดไม่เห็นความแตกต่างในประเด็นประโยชน์ดังกล่าวข้างต้นเมื่อเปรียบเทียบกับพืชทางเลือกอื่นๆ ของเกษตรกร (มีผู้ให้ข้อคิดเห็นร้อยละ 41) (วีระศักดิ์ สมยานะและคณะ, 2555) แต่สำหรับเกษตรกรข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในภาคใต้ (รายงานโดยเยาวเรศ เชาวนพูนผลและคณะ) เห็นว่าไม่มีความแตกต่างระหว่างข้าวโพดเลี้ยงสัตว์กับพืชเดิมหรือพืชทางเลือกประมาณร้อยละ 80-90 ของตัวอย่าง ในประเด็นการได้รับปัจจัยการผลิต การดูแล ต้นทุน ราคา และวิธีการจัดการการผลิตและการตลาด ส่วนที่เห็นว่าการผลิตในระบบฯ ดีกว่านั้นมีตั้งแต่ร้อยละ 4-14 ของจำนวนตัวอย่าง ประเด็นที่ชัดเจนว่าดีขึ้นคือ ความแน่นอนของราคา (ร้อยละ 14) ได้รับปัจจัยการผลิตที่มีคุณภาพดีขึ้นและวิธีการผลิตที่ดีขึ้น (ร้อยละ 13 เท่าๆ กัน) แต่ตามมด้วยต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น ร้อยละ 17 อย่างไรก็ตาม ผู้ที่สามารถลดต้นทุนให้ต่ำลงได้มีร้อยละ 4 (ตารางภาคผนวกที่ 2-3) ซึ่งสามารถเป็นตัวอย่างของการปฏิบัติที่ดี (best practice) ได้

ประโยชน์ในเชิงสังคมที่เห็นได้ชัดเจนของระบบพันธะสัญญาข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในแขวงจำปาสัก และสาละวันเกิดจากการเป็นทางเลือกใหม่ของเกษตรกร ทำให้สมาชิกในครอบครัวไม่มีความจำเป็นต้องย้ายถิ่นฐานเพื่อแสวงหาทางเลือกอื่นนอกชุมชน นอกจากนี้สองในสามของเกษตรกรเห็นว่า สภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น รวมทั้งด้านสาธารณสุข ซึ่งเกษตรกรในเขตสาละวันซึ่งเป็นชนเผ่าเริ่มตระหนักถึงสุขภาวะและได้จัดทำสุขาในชุมชนเพิ่มขึ้นด้วย เกษตรกรกว่าหนึ่งในสามเห็นว่า ชุมชนมีความสุขมากขึ้นและมีความสัมพันธ์กันมากขึ้นจากการพูดคุยและเรียนรู้การปลูก การดูแลและการจำหน่ายข้าวโพด ร้อยละ 12 ของเกษตรกรกล่าวว่า เกิดกิจกรรมทางสังคมในชุมชนมากขึ้นเช่น มีการสร้างวัดและห้องทำงานของผู้ใหญ่บ้านในหมู่บ้าน และร้อยละ 15 เห็นว่า อาชญากรรมในชุมชนลดน้อยลงเมื่อเปรียบเทียบกับก่อนมีการปลูกข้าวโพด (เยาวเรศ เชาวนพูนผลและคณะ, 2555)

การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในแขวงบ่อแก้วสร้างประโยชน์ในด้านสังคมและความเป็นอยู่ของเกษตรกรและชุมชนมากขึ้นอย่างชัดเจน (วีระศักดิ์ สมยานะและคณะ, 2555) ร้อยละ 52 ของเกษตรกรยืนยันว่า สภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนดีขึ้น มีการไหลเวียนของกระแสเงินในครัวเรือนและชุมชน เกษตรกรสามารถปลูกบ้านใหม่ มีอุปกรณ์เครื่องใช้ไฟฟ้าในบ้านและบางรายสามารถเป็นเจ้าของรถกระบะได้ ส่งผลให้เกิดการขยายตัวในกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่นๆ อาคารพาณิชย์และการกระจายรายได้มากขึ้นกว่าครึ่งของเกษตรกรสังเกตเห็นชุมชนมีความสัมพันธ์มากขึ้น โดยมีการนัดหารือพูดคุยในเรื่องการเกษตร ในขณะเดียวกันกว่าหนึ่งในสามของเกษตรกรรายงานว่า ปัญหาอาชญากรรมได้ลดลงด้วย

2) กรณีของอ้อย

เกษตรกรอ้อยในระบบพันธะสัญญากับนักลงทุนจีน ให้ความเห็นเปรียบเทียบประโยชน์ของการผลิตอ้อยในระบบฯ กับการปลูกข้าวและการปลูกยางพารา ซึ่งเป็นพืชดั้งเดิมและพืชทางเลือกโดยไม่อยู่ในระบบกับผู้ประกอบการใดนั้น พินิจ์ เครือไทยและคณะ (2555) รายงานทัศนะของเกษตรกรว่า การปลูกอ้อยในระบบให้ประโยชน์สูงกว่าการปลูกพืชอื่นในด้านต่างๆ คือ ด้านคุณภาพปัจจัยการผลิต การจัดการผลผลิต ระดับราคาที่น่าพอใจ ราคาที่แน่นอน การได้รับสินเชื่อและความเอื้อเฟื้อจากบริษัทในกรณีพืชผลเสียหาย (ร้อยละ 14 – 22 จากร้อยละ 30 ของผู้ตอบแบบสอบถาม) เมื่อเปรียบเทียบกับ การปลูกข้าวเพื่อบริโภค การปลูกอ้อยยังคงมีความเสี่ยงสูงกว่าเล็กน้อย (ตารางภาคผนวกที่ 4) เกษตรกรประมาณร้อยละ 50 ให้การเปรียบเทียบการปลูกอ้อยในระบบกับการปลูกยางพารา และมีทัศนะที่ดีต่อการปลูกอ้อยในระบบมากกว่าการปลูกยางพาราร้อยละ 25 ถึง 37 (จากผู้ให้คำตอบร้อยละ 50) ยกเว้นประเด็นต้นทุนการผลิตสูงและความเสี่ยงสูงกว่าการปลูกยางพารา (ตารางภาคผนวกที่ 5)

สำหรับรายงานจากอ้อยในภาคใต้พบคำตอบที่คาดไม่ถึง เกษตรกรให้ความเห็นถึงผลกระทบต่อชุมชนเชิงบวกโดยเปรียบเทียบระหว่างก่อนและหลังจากการเข้าสู่การผลิตในระบบฯ กล่าวคือ เกือบร้อยละ 80 ของเกษตรกรเห็นว่า เกิดการจ้างงานเพิ่มในชุมชน (ตารางภาคผนวกที่ 6) รวมทั้งได้รับผลกระทบและประโยชน์อื่นๆ อีกมากกล่าวคือ อ้อยเป็นพืชทางเลือกและมีผลให้เศรษฐกิจของชุมชนดีขึ้น (ร้อยละ 50) ความเป็นอยู่ของแต่ละครัวเรือนดีขึ้น (ร้อยละ 57) เกษตรกรเองมีความสบายใจในอาชีพ คลายความกังวลและนอนหลับ (ร้อยละ 40) แต่มีผู้ที่เห็นว่า มีความกังวลมากขึ้นเท่าๆ กัน (สุภาภรณ์ พวงชมพูและคณะ, 2555) แต่จากทั้ง 5 กรณีศึกษา มีเพียงกรณีการผลิตอ้อยในแขวงสะหวันนะเขตเท่านั้นที่เกษตรกรระบุว่า มีอาชญากรรมเพิ่มขึ้นบ้าง (ร้อยละ 26 ของตัวอย่าง)

คำตอบเชิงบวกเหล่านี้จะขัดแย้งกับตัวเลขการขาดทุนของเกษตรกร ซึ่งสุภาภรณ์และคณะ รายงานว่า เป็นปัญหาด้านการผลิตเนื่องจากเกษตรกรยังขาดความรู้การจัดการในไร่อ้อย เกษตรกรส่วนใหญ่ขาดการดูแลเอาใจใส่ในขั้นตอนการผลิตเช่น ไม่มีการกำจัดวัชพืชอย่างเพียงพอ นอกจากนี้ ในฤดูการผลิตที่ผ่านมาเกษตรกรหลายรายที่ทำการปลูกกล้าชำเนื่องจากได้รับท่อนพันธุ์ชำกว่ากำหนด เกษตรกรซึ่งอยู่ใกล้โรงงานจึงมีทัศนะที่ดีต่อการผลิตมากกว่าผู้อยู่ไกล เนื่องจากมีโอกาสรับบริการไถ-ปลูกและเก็บเกี่ยวได้รวดเร็วกว่าและต้นทุนค่าบริการถูกกว่าด้วยได้เปรียบเชิงระยะทาง นอกจากนี้เมื่อเปรียบเทียบกับอดีตซึ่งเกษตรกรไม่มีโอกาสในการสร้างรายได้จากที่ดินของตนเองนอกเหนือจากการปลูกข้าวและเลี้ยงสัตว์เล็กน้อยไว้บริโภคแล้วจึงมีรายได้เพื่อใช้จ่ายในครอบครัวและการศึกษาบุตรเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

คำตอบเชิงลบเป็นไปตามความคาดหมายคือ ปัญหาที่เกิดจากค่าใช้จ่ายแต่เกษตรกรโดยเฉลี่ยเห็นว่า ปัญหาการผลิตอยู่ในระดับปานกลางไม่ถึงกับรุนแรง เช่นเดียวกับปัญหาด้านการตลาด ซึ่งเกษตรกรเห็นว่าราคาปัจจัยการผลิตสูงโดยเปรียบเทียบกับราคาผลผลิตที่ได้รับอย่างไรก็ตาม เกษตรกรยังเห็นโอกาสของการได้รายได้เพิ่มหากมีการจัดการในไร้อย่างมีประสิทธิภาพ ในขณะเดียวกัน ปัญหาการขาดทุนของเกษตรกรเกิดจากการบริหารสินเชื่อของบริษัทด้วยดังกล่าวแล้วข้างต้น ทำให้เกษตรกรที่อยู่ห่างไกลจากบริษัทและได้รับบริการล่าช้า รวมทั้งต้องจ่ายค่าบริการด้วยต้นทุนที่สูง มีแนวโน้มที่จะเลิกการปลูกอ้อยในอนาคต เมื่อสามารถปลดหนี้จากบริษัทได้ทั้งหมด

3) กรณีของกะหล่ำปลี

กะหล่ำปลีซึ่งเกษตรกรในแขวงจำปาสักถือว่าเป็นแหล่งรายได้หลักนั้นนับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อเศรษฐกิจระดับจุลภาค นอกจากเกษตรกรในพื้นที่ซึ่งปลูกกะหล่ำแล้ว เกษตรกรจากพื้นที่อื่นได้อพยพเข้ามาเพื่อเปิดพื้นที่เพาะปลูกใหม่ทำให้พื้นที่การผลิตและผลผลิตกะหล่ำปลีขยายตัวอย่างรวดเร็วในระยะเวลา 5 ปี และทำให้การส่งออกสู่ประเทศไทยเพิ่มขึ้นจาก 29,103 ตันในปี 2551 เป็น 459,571 ตันในปี 2555 และมูลค่าเพิ่มจาก 145.52 ล้านบาท เป็น 2,297.85 ล้านบาท ในช่วงเดียวกัน (ด้านศุลกากรพิบูลย์สงคราม, 2555 อ้างในสุภาวดี ขุนทองจันทร์และคณะ) สุภาวดี ขุนทองจันทร์และคณะรายงานว่ เกษตรกรสองในสามจากประมาณร้อยละ 40 ของเกษตรกรที่ให้คำตอบเห็นว่า การผลิตกะหล่ำปลีสร้างงานเพิ่มขึ้นกว่าเดิม และเกษตรกรอีกหนึ่งในสามระบุว่า การจ้างงานเท่าเดิม ความเอื้อเฟื้อต่อกันที่เคยมีอยู่ (ร้อยละ 22 ของเกษตรกรทั้งหมด) ยังคงเดิม ในขณะที่ครึ่งหนึ่งตอบว่าคุณภาพผลผลิตดีขึ้นและหนึ่งในสามเห็นว่า คุณภาพของผลผลิตไม่เปลี่ยนแปลง สำหรับประเด็นความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นได้ในการซื้อขายผ่านระบบอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการนั้น โดยเฉลี่ยแล้วเกษตรกรเห็นว่าไม่มีการเปลี่ยนแปลง (ตารางภาคผนวกที่ 7)

4.5 ความพึงพอใจของเกษตรกรต่อระบบพันธะสัญญา

ระบบพันธะสัญญาที่คาดว่าจะสามารถช่วยยกระดับรายได้และพัฒนาการเกษตรของเกษตรกรรายย่อยที่ขาดแคลนจะดำรงอยู่ต่อไปได้หรือไม่เพียงไรขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของเกษตรกรที่มีต่อระบบการผลิตนี้ การศึกษาประโยชน์ที่เกษตรกรและชุมชนได้รับข้างต้นแล้ว นักวิจัยได้เจาะลึกถึงความพึงพอใจใน 4 ประเด็นหลักของเกษตรกรตัวอย่างผู้ปลูกข้าวโพดแขวงจำปาสักและสาละวันเกษตรกรตัวอย่างผู้ปลูกข้าวโพดแขวงบ่อแก้ว และเกษตรกรตัวอย่างผู้ปลูกกะหล่ำปลีแขวงจำปาสัก (ตารางที่ 4.6) โดยพบว่า เกษตรกรทั้งสามพื้นที่ส่วนใหญ่มีความพอใจต่อประเด็นการผลิตในระดับน้อยถึงปานกลาง ส่วนการได้รับข้อมูลข่าวสารนั้นมีความพึงพอใจในระดับน้อย สำหรับความพอใจด้านการตลาดนั้น เกษตรกรส่วนใหญ่มีความพอใจในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณารายละเอียดพบว่า เกษตรกรตัวอย่างผู้ปลูกข้าวโพดแขวงจำปาสักและสาละวันและเกษตรกรตัวอย่างผู้ปลูกข้าวโพดแขวงบ่อแก้วมีความพอใจต่อการรับซื้อผลผลิตตามสัญญามากที่สุดเนื่องจากบริษัทมารับซื้อผลผลิตตามที่ได้สัญญา ในขณะที่เกษตรกรตัวอย่างผู้ปลูกกะหล่ำปลีแขวงจำปาสักมีความพอใจต่อรายได้ที่ได้รับมากที่สุด สำหรับความพอใจที่มีต่อราคาผลผลิตที่ได้รับ การปรับราคารับซื้อผลผลิตรวมถึงการกำหนดเงื่อนไขในการรับซื้อนั้นพบว่า เกษตรกรทั้งสามกลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจในระดับปานกลาง เนื่องจากราคาฝั่งไทยมีการเปลี่ยนแปลงไม่แน่นอน เกษตรกรยอมรับได้เพราะไม่ตั้งความหวังไว้เหมือนกับการประกันราคาในประเด็นการเงินพบว่า เกษตรกรในแขวงบ่อแก้วมีความพอใจต่อการได้รับสินเชื่อเป็นอย่างมากและมีความพอใจต่ออัตราดอกเบี้ยที่ต้องจ่ายปานกลาง เนื่องจากคิดว่าอัตราดอกเบี้ยที่ต้องจ่ายนั้นสูงเกินไป ขณะที่เกษตรกรผู้ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในแขวงจำปาสักและสาละวันมีความพอใจต่อการได้รับสินเชื่อในระดับปานกลาง แต่เกษตรกรผู้ปลูกกะหล่ำปลีในแขวงจำปาสักมีความพอใจต่อการได้รับสินเชื่อในระดับน้อย (ตารางที่ 4.6)

ความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรและเจ้าหน้าที่หรือพนักงานของบริษัทในระบบพันธะสัญญาทั้งนี้ชี้ชัดว่า เจ้าหน้าที่ควรเพิ่มบทบาทของตนเองให้มากขึ้น เมื่อพบว่าเกษตรกรข้าวโพดภาคใต้มีเพียง 3 ราย

ที่เคยพบเจ้าหน้าที่ทำการติดตามพนักงานบริษัทเพื่อให้คำแนะนำด้านการผลิตกับเกษตรกรและให้คะแนนต่ำมาก (1 คะแนน จาก 5 คะแนน)

ตารางที่ 4.6 ระดับความพอใจที่เกษตรกรมีต่อการผลิตภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญา

ประเด็น	เกษตรกรตัวอย่างผู้ปลูกข้าวโพดแขวง จำปาสักและสาละวัน ¹	เกษตรกรตัวอย่างผู้ปลูกข้าวโพดแขวง แขวงบ่อแก้ว ²	เกษตรกรตัวอย่างผู้ปลูกกะหล่ำปลีแขวง จำปาสัก ³
1. การผลิต			
1.1 การอธิบายก่อนการทำสัญญา	3.38	3.39	1.70
1.2 ความเข้าใจในสัญญา	3.47	3.99	1.50
1.3 เงื่อนไขในการทำผลิต	3.36	3.45	1.82
1.4 การได้รับปัจจัยการผลิต	3.35	3.93	1.67
1.5 การได้รับเทคโนโลยีในการผลิต	2.77	3.12	2.58
1.6 ผลผลิตที่ได้รับ	3.28	3.76	3.35
1.7 การได้รับข้อมูลข่าวสาร	2.46	2.78	2.40
2. การตลาด			
2.1 การรับซื้อผลผลิตตามสัญญา	3.22	3.78	3.00
2.2 การกำหนดเงื่อนไขการรับซื้อ	3.21	3.28	2.62
2.3 ราคาผลผลิตที่ได้รับ	2.80	3.57	2.72
2.4 การปรับราคารับซื้อผลผลิต	2.79	3.18	2.17
2.5 รายได้ที่ได้รับ	2.92	3.70	3.19
3. การเงิน			
3.1 การได้รับสินเชื่อ	3.42	4.26	2.31
3.2 อัตราดอกเบี้ยที่ต้องจ่าย	3.29	3.25	2.05
3.3 ได้พบนายหน้า	3.50	5.00	2.33

ที่มา: 1 เยาวเรศ เชนพูนผลและคณะ, 2555

2 วีระศักดิ์ สมยานะและคณะ, 2555

3 สุภาวดี ขุนทองจันทร์และคณะ, 2555

สำหรับเกษตรกรผู้ปลูกอ้อย พันธ์ เครือไทยและคณะ (2555) ได้รายงานการค้นพบความพึงพอใจที่เกษตรกรตัวอย่างผู้ปลูกอ้อยแขวงหลวงน้ำทาว่า เกษตรกรมีความพึงพอใจต่อรูปแบบหรือวิธีการผลิต หลังจากเข้าร่วมปลูกอ้อยในระบบพันธสัญญาทำให้เกษตรกรมีรูปแบบหรือวิธีการผลิตที่ดีขึ้นกว่าเดิมเนื่องจาก มีเทคนิคที่ทันสมัย มีผู้เชี่ยวชาญคอยแนะนำ เกษตรกรได้รับบทเรียนใหม่ๆ และพึงพอใจในเรื่องความเป็นอยู่ของครัวเรือนดีขึ้นหลังจากเข้าร่วมปลูกอ้อยในระบบเกษตรพันธสัญญา เนื่องจากมีการค้าขายกับจีนและมีงานทำมากขึ้น การเข้าถึงแหล่งทุนโดยมีบริษัทมาลงทุนล่วงหน้าแม้เกษตรกรไม่มีเงินทุนก็สามารถปลูกได้ และมีการรับซื้อผลผลิตแน่นอน ทำให้มีรายได้และอาชีพที่แน่นอนกว่าเดิม และมีความสบายใจกับอาชีพมากขึ้นหลังจากเข้าร่วมระบบพันธสัญญาการปลูกอ้อย

เนื่องจาก มีเครื่องใช้สอย มีอาชีพที่แน่นอน มีเงินใช้จิตใจสดชื่น ทำให้มีความสบายใจซึ่งคำตอบเหล่านี้สอดคล้องกับการสังเกตของคณะวิจัย

ส่วนความพึงพอใจที่เกษตรกรผู้ปลูกอ้อยแขวงสะพานะเขตจากการได้รับผลประโยชน์คือ มีตลาดรับซื้อผลผลิตที่แน่นอนจากการที่บริษัทรับซื้อผลผลิตจากเกษตรกร และการได้รับปัจจัยการผลิตในรูปแบบสินเชื่อบริษัทสนับสนุนด้านปัจจัยการผลิตให้กับเกษตรกรโดยให้สินเชื่อกับเกษตรกรเป็นค่าใช้จ่ายด้านปัจจัยการผลิตและเงินลงทุนอย่างไรก็ตาม เกษตรกรรู้สึกถึงข้อเสียเปรียบในเรื่องความเสี่ยงด้านการผลิตอันเป็นผลจากเกษตรกรขาดความรู้ในการปลูกอ้อยเกษตรกรมีข้อคำถามเกี่ยวกับกระบวนการจัดการ และเห็นว่าบริษัทขาดประสิทธิภาพการจัดการดำเนินงานของหัวแปลงและผู้รับเหมาในการเตรียมดิน การปลูก การเก็บเกี่ยว และความล่าช้าในระบบการส่งท่อนพันธุ์ ซึ่งส่งผลต่อปริมาณผลผลิตที่ควรจะได้เพราะมีเกษตรกรบางส่วนไม่ได้ปลูกตามฤดูกาลที่ควรจะปลูกซึ่งทำให้มีความล่าช้าในการเก็บเกี่ยวด้วยเช่นกัน (สุภาภรณ์ พวงชมพูและคณะ, 2555)

โดยสรุปแล้ว พบว่า เกษตรกรมีความพอใจต่ำสุดเกี่ยวกับบทบาทในการรับรู้ข่าวสารและเทคโนโลยี ซึ่งเมื่อแจกแจงเป็นส่วนของเจ้าหน้าที่รัฐจะมีความพอใจเพียงหนึ่งคะแนนเท่านั้น

4.6 ปัญหาในการเกษตรระบบพันธะสัญญาในสปป. ลาว

ปัญหาที่ปรากฏในการศึกษาสินค้า 3 ชนิด รวม 5 กรณี มีความคล้ายคลึงกันในประเด็นหลัก 4 ประการคือ

(1) ปัญหาความไม่เข้าใจระบบพันธะสัญญา และพันธะกิจของเกษตรกรที่มีต่อผู้ประกอบการดังจะเห็นได้จากกรณีของข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในแขวงบ่อแก้ว อ้อยในแขวงสะพานะเขต ส่วนเกษตรกรชาวไร่อ้อยในเมืองสิงห์ แขวงหลวงน้ำทาซึ่งทำสัญญากับผู้ประกอบการจีนนั้นมอบความไว้วางใจให้กับผู้ใหญ่บ้านและไม่ใส่ใจนักที่จะทำความเข้าใจในสัญญา ผลที่ตามมาประการหนึ่งก็คือ เกษตรกรไม่ตระหนักถึงหน้าที่ของตนที่จะไม่บิดพลิ้วสัญญาด้วยการขายผลผลิตให้ผู้ซื้อรายอื่นเกิดขึ้นเฉพาะในกรณีของข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในภาคเหนือและภาคใต้ สำหรับอ้อยไม่อยู่ในเงื่อนไขที่จะเกิดการขายนอกกรอบได้เพราะเกษตรกรจำเป็นต้องขายให้โรงงานเท่านั้น ส่วนกะหล่ำปลีมีสัญญาไม่เป็นทางการกับผู้ซื้อไทยจึงไม่มีข้อผูกมัดในเรื่องปริมาณส่งมอบที่เข้มงวด

(2) ปัญหาราคาไม่เป็นที่พอใจของเกษตรกร เกษตรกรได้รับราคาต่ำกว่าราคาตลาดและราคาประกันค่อนข้างต่ำเป็นปัญหาสากลที่เกษตรกรเกือบทุกแห่งกล่าวถึงก่อนปัญหาอื่น ซึ่งในโครงการศึกษาชุดนี้พบว่า ราคาข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในภาคใต้ต่ำมาก (เมื่อเปรียบเทียบกับราคาข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ของแขวงบ่อแก้วในภาคเหนือ) เมื่อคำนวณส่วนที่เกษตรกรได้รับ (farmer's share) พบว่า อยู่ระหว่างร้อยละ 76-80 ของราคาที่ได้รับจากผู้ประกอบการ ซึ่งต่ำกว่า farmer's share ที่เกษตรกรไทยได้รับในปีเดียวกัน (ร้อยละ 88 จากราคาฟาร์ม 7.60 บาท ในประเทศไทย) แต่เกษตรกรลาวได้ราคา 8 บาทต่อกิโลกรัม ในขณะที่ผู้ประกอบการไทย 2 ราย ในสปป. ลาว ได้รับ 10.00-10.50 บาท ผู้ประกอบการทั้ง 2 รายนี้รับผิดชอบการขนไปจำหน่ายที่เวียงจันทน์และจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งมีระยะทางไกลกว่าเกษตรกรไทยขายให้แก่พ่อค้าท้องถิ่นในพื้นที่ (อย่างไรก็ตาม ตัวอย่างนี้ไม่สามารถเป็นตัวแทนของกรณีอื่นๆ ได้)

(3) ปัญหาต้นทุนการผลิตสูงเนื่องจากเป็นสินเชื่อในรูปแบบปัจจัยการผลิต และค่าธรรมเนียมต่างๆ ตามขั้นตอนของผู้เกี่ยวข้องจนถึงการส่งออกข้ามแดน รวมถึงค่าตอบแทนเจ้าหน้าที่เมื่อเข้าเยี่ยมเกษตรกรในพื้นที่เป็นต้นทุนส่วนหนึ่งที่เกษตรกรตั้งข้อสังเกตและต้องการคำอธิบาย

(4) บทบาทของภาครัฐในการเป็นผู้ประสานงานให้เกษตรกรเกิดความเข้าใจในสัญญายังไม่เข้มข้นพอ เกษตรกรจึงมีโอกาที่จะเข้าใจไขว่เขวทั้งในระยะแรกและเมื่อเวลาผ่านไป การประชุมทำความเข้าใจเพียงครั้งแรกไม่เป็นการเพียงพอสำหรับเกษตรกร นอกจากนี้ภาครัฐยังขาดบทบาทที่สำคัญในการส่งเสริมความรู้ด้านการผลิต แม้จะเป็นหน้าที่ของภาครัฐสัญญาที่ต้องจัดให้แก่เกษตรกรก็ตามแต่เจ้าหน้าที่รัฐควรหนุนเสริมหรือกระตุ้นให้บริษัทจัดการอบรมให้แก่เกษตรกรอย่างสม่ำเสมอและเพียงพอ ความรู้ความเข้าใจในด้านการเงินเป็นอีกมิติที่สำคัญและขาดหายไปจากระบบ ทำให้มีโอกาสเข้าใจคลาดเคลื่อนระหว่างเกษตรกรและบริษัทได้ง่าย และเป็นเหตุให้มีการตัดสินใจผิดพลาดได้ง่ายโดยเฉพาะในฝ่ายของเกษตรกร

นอกจากปัญหาร่วมของทุกกรณีศึกษาดังกล่าวข้างต้นแล้วยังพบว่า แต่ละกรณีศึกษามีปัญหาเฉพาะที่เกิดขึ้นตามบริบทของพื้นที่และการบริหารจัดการด้วย ในกรณีของอ้อยนั้น เกษตรกรบางส่วนแสดงความสงสัยเรื่องชั่งน้ำหนักซึ่งอาจไม่โปร่งใส และต้องการให้มีการปรับปรุงแก้ไขทั้งกรณีของการทำสัญญากับบริษัทของจีนและกับบริษัทของไทย

ปัญหาความไม่พร้อมเชิงวิชาการของบริษัทที่เริ่มลงทุนใหม่ในสปป.ลาว (บริษัทมิตรลาว) ซึ่งเผชิญปัญหาพันธุ์อ้อยและโรคใบขาวในอ้อย และขาดการถ่ายทอดความรู้ให้แก่เกษตรกรอย่างเพียงพอ จนเป็นเหตุให้ผลผลิตไม่เพียงพอต่อการหีบอ้อย

ปัญหาการจัดการโลจิสติกส์ในระหว่างบริษัทกับเกษตรกรไร่อ้อย ส่วนหนึ่งเกิดจากการเป็นการลงทุนขนาดใหญ่และมีเกษตรกรลูกไร่และพื้นที่เพาะปลูกมาก บริษัทจำเป็นต้องว่าจ้างบุคคลภายนอกให้รับช่วงงานบุกเบิกที่ดิน-ปลูก นอกจากนั้นบริษัทมีรถขนส่งอ้อยไม่เพียงพอ จนกระทบต่อการตัดอ้อยส่งให้โรงงานในเวลาอันเหมาะสม

ปัญหาการบริหารจัดการการเงินและหนี้สิน ทำให้เกษตรกรได้รับเงินคืนจากการขายผลผลิตน้อยจนไม่เพียงพอต่อการครองชีพ แต่ปัญหานี้บริษัทได้เริ่มดำเนินการแก้ไขแล้ว

ปัญหาการกำหนดเวลานำเข้าข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ของไทยสร้างปัญหาให้ทั้งผู้ประกอบการไทยและเกษตรกรลาว ผู้ประกอบการไทยในภาคเหนือซึ่งเป็นผู้ลงทุนไม่สามารถส่งมอบข้าวโพดให้แก่โรงงานอาหารสัตว์ตามข้อตกลง ในขณะที่เกษตรกรลาวถูกชะลอการรับซื้อ อย่างไรก็ตามพบว่า มีการนำเข้าอย่างไม่เป็นทางการในภาคเหนือเพื่อหลีกเลี่ยงภาษี (ระหว่างมีนาคมถึงมิถุนายน/กรกฎาคม) ส่วนผู้ประกอบการไทยในภาคใต้ของสปป.ลาว จำเป็นต้องหาแหล่งรับซื้อแทนการส่งเข้าประเทศไทยโดยขายให้แก่บริษัทซีพีในเวียงจันทน์แทนเป็นเหตุให้มีค่าใช้จ่ายในการขนส่งสูงขึ้นและดูเหมือนเกษตรกรได้รับส่วนแบ่งลดลง

ปัญหาการเกษตรพันธสัญญาของกะหล่ำปลีซึ่งก่อให้เกิดประเด็นต้องหารือในระดับนโยบายคือราคารับซื้อที่ต่ำกว่าราคาประกัน 2 บาทต่อกิโลกรัม เป็นปัญหาเฉพาะช่วงเวลาที่ผลผลิตกะหล่ำปลีในฤดูของไทยออกสู่ตลาดทำให้ราคาในประเทศไทยตกต่ำลงเพราะมีอุปทานล้นตลาด ทางออกสำหรับปัญหานี้ควรเป็นการวางแผนการผลิตให้เหมาะสมกับความต้องการของตลาดในประเทศไทย

โดยสรุป เกษตรพันธะสัญญาเปิดโอกาสให้เกษตรกรรายย่อยที่มีแรงงานมาก ขนาดที่ดินทำกินน้อยและมีการศึกษาที่น้อยกว่าได้เข้าสู่โซ่อุปทานซึ่งมีตลาดรองรับสินค้าและสามารถสร้างรายได้หากเกษตรกรได้รับการถ่ายทอดความรู้ในด้านการผลิตและปรับตัวกับบทบาทหน้าที่ของผู้ผลิต-เกษตรกรอย่างใส่ใจภายใต้การแนะนำและดูแลของภาครัฐใกล้ชิดกว่าเดิม แต่เมื่อมีประสบการณ์เพิ่มขึ้นจากเกษตรพันธะสัญญาปัญหาต่างๆ จะคลี่คลายลง

4.7 แนวโน้มการอยู่ในระบบพันธะสัญญาในอนาคต

เกษตรกรตัวอย่างผู้ปลูกอ้อยภายใต้เกษตรพันธะสัญญาแขวงหลวงน้ำทาร้อยละ 83 ต้องการเข้าร่วมโครงการผลิตต่อไป ด้วยเหตุผลหลายประการ คือ ต้องการปลูกอ้อยเพื่อรอผลผลิตขายพารามีผู้รับซื้อผลผลิตแน่นอน มีรายได้และราคาดี ไม่มีที่ดินปลูกพืชชนิดอื่น มีผู้ลงทุนให้ มีแรงงานช่วยผลิตมีพื้นที่เป็นของตนเองและมีบางรายปลูกอ้อยตามเพื่อนบ้าน

เกษตรกรตัวอย่างผู้ปลูกอ้อยพันธะสัญญาในแขวงสะหวันนะเขดนั้นยังคงให้ความสนใจที่จะปลูกอ้อยเป็นอาชีพหลักเพราะยังอยู่ในสัญญา และยังเป็นอาชีพที่มีโอกาสสร้างกำไรได้มาก และมีผู้ที่มีความสนใจที่จะทดลองปลูกอ้อยเพื่อหวังผลกำไรในอนาคต อย่างไรก็ตาม ยังคงมีเกษตรกรบางรายที่ไม่ต้องการปลูกอ้อยในระบบพันธะสัญญาเนื่องจากปริมาณผลผลิตที่ได้ไม่ได้ตามที่ต้องการทำให้หนี้สินเพิ่มขึ้น และเกษตรกรบางรายต้องการเปลี่ยนไปปลูกพืชชนิดใหม่แทนการปลูกอ้อยเนื่องจากผลผลิตที่ได้มีปริมาณน้อยทำให้ประสบปัญหาขาดทุน

เกษตรกรผู้ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์แขวงบ่อแก้วทั้งในพันธะสัญญาและนอกพันธะสัญญามีความแตกต่างกันในประเด็นของภูมิหลังของครัวเรือนกับการศึกษาที่เกษตรกรนอกระบบพันธะสัญญามีสูงกว่าเกษตรกรในระบบพันธะสัญญา อีกทั้งเกษตรกรนอกระบบพันธะสัญญาส่วนใหญ่มีรายได้ทั้งในและนอกการเกษตร โดยเฉพาะการทำงานในภาครัฐและบริษัทเอกชนที่มีรายได้ต่อปีสูงมาก ทำให้ระดับฐานะของครัวเรือนของเกษตรกรนอกระบบพันธะสัญญาดีกว่า ส่งผลต่อระดับเงินทุนในการผลิตทางการเกษตรสูงตามไปด้วย ดังนั้นเกษตรกรนอกระบบพันธะสัญญาจึงไม่มีความจำเป็นต้องพึ่งพาระบบการเกษตรแบบพันธะสัญญา นอกจากนี้เกษตรกรนอกระบบพันธะสัญญายังมีความสามารถด้านการตลาดที่สามารถจำหน่ายผลผลิตได้เอง ไม่ต้องพึ่งพาตัวแทนฝ่ายลาวหรือนักลงทุนจากไทย สะท้อนให้เห็นถึงปัจจัยสนับสนุนในการผลิตที่สูงกว่าเกษตรกรในระบบพันธะสัญญา

เกษตรกรตัวอย่างผู้ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในระบบพันธะสัญญาแขวงจำปาสักและสาละวัน 105 ราย ยังคงต้องการผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในระบบพันธะสัญญาต่อไป เนื่องจากการมีตลาดรองรับผลผลิตที่แน่นอนเป็นปัจจัยสำคัญที่สุุดรองลงมาได้แก่ การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในระบบพันธะสัญญาทำให้รายได้เพิ่มขึ้นและเกษตรกรมีความเป็นอยู่ดีขึ้น ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เป็นพืชที่ดูแลรักษาง่ายกว่าพืชอื่นๆ ในท้องถิ่น และเกษตรกรบางรายต้องการใช้หนี้ค่าไถ่บุญเบิกพื้นที่ที่ค้างอยู่กับบริษัทผู้สัญญาให้หมดก่อน

ตัวอย่างผู้ปลูกกะหล่ำปลีแขวงจำปาสักยังคงต้องการเข้าร่วมโครงการระบบพันธะสัญญาต่อไป เนื่องจากกะหล่ำปลีเป็นพืชหลักและเป็นพืชเศรษฐกิจในพื้นที่อยู่แล้วด้วยลักษณะภูมิอากาศและสภาพพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกกะหล่ำปลี ส่วนเหตุผลรองลงมาได้แก่การมีตลาดรองรับผลผลิตที่แน่นอนคือ ประเทศไทย และการได้รับราคาที่แน่นอน ถึงแม้ในบางฤดูกาลจะผลิตมากเกินไป

ต้องการของผู้ประกอบการไทย แต่ก็ยังได้รับการรับซื้อจากผู้ประกอบการไทย จึงเป็นที่มาของรอบการผลิต 1-4 รอบต่อปี และรายได้จากการขายกะหล่ำปลีในแต่ละรอบนั้นเป็นทั้งเงินทุนหมุนเวียนและเงินใช้จ่ายในครอบครัวรวมทั้งเป็นทุนการศึกษาให้กับบุตรหลาน อีกทั้งเป็นเงินทุนเริ่มแรกในการผลิตกาแฟซึ่งเป็นพืชที่กำลังได้รับความสนใจจากเกษตรกร ในด้านเศรษฐกิจความเป็นอยู่โดยรวมพบว่า รายได้จากการขายกะหล่ำปลีทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรผู้ผลิตดีขึ้น นอกจากนี้การผลิตปีละ 3-4 รอบยังส่งผลให้เกิดการจ้างแรงงานในท้องถิ่นเพิ่มขึ้นคนในชุมชนมีเงินใช้จ่ายใช้สอยและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นจากแต่ก่อน เมื่อพิจารณาข้อคิดเห็นของเกษตรกรลาวผู้ปลูกกะหล่ำปลีต่อการปลูกกะหล่ำปลีภายใต้ระบบพันธะสัญญาพบว่า เกษตรกรตัวอย่างยังคงต้องการปลูกกะหล่ำปลีในระบบพันธะสัญญาอยู่ด้วยเหตุผลหลายประการ เช่น เป็นพืชดั้งเดิมที่สร้างรายได้ให้กับครอบครัวรายได้ตลอดเพราะมีตลาดที่แน่นอนคือผู้ประกอบการไทย และเป็นผักที่ใช้เวลาสั้นในการปลูก ในขณะที่เกษตรกรตัวอย่างที่เหลือร้อยละ 11.60 ไม่ต้องการปลูกกะหล่ำปลีในระบบพันธะสัญญาเนื่องจากไม่มีแรงงาน ไม่มีพื้นที่ในการปลูกและหมดเงินทุนไม่ต้องการเป็นหนี้เพิ่ม

4.8 การพัฒนาเมืองคูมิตรระหว่าง อุบลราชธานี-จำปาสัก

ความก้าวหน้าของการพัฒนาเมืองคูมิตรระหว่างอุบลราชธานี-จำปาสัก เกิดจากปัจจัยหลายประการ ดังนี้

1. ด้านประชาชน: มีความคุ้นเคยและมีความคล้ายคลึงในรูปร่าง หน้าตาและอุปนิสัย
2. ด้านสังคมวัฒนธรรม: มีวัฒนธรรมและภาษาพูดคล้ายคลึงกัน ประชาชนมีฐานะทางสังคมใกล้เคียงกัน
3. ด้านธุรกิจ: นักธุรกิจมีความสัมพันธ์คุ้นเคยและมีกิจกรรมร่วมกันเป็นประจำ นำโดยสภาหอการค้าของทั้งสองฝ่าย และการสนับสนุนอย่างใกล้ชิดของหน่วยราชการ โดยเฉพาะพาณิชย์จังหวัด
4. ด้านเศรษฐกิจและทรัพยากร: ทั้ง 2 จังหวัดมีทรัพยากรและความชำนาญที่แตกต่างกัน จึงเอื้อต่อการค้าในสิ่งที่ตนมีความถนัดและมีข้อได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบ
5. นโยบาย ACMECS: สนับสนุนให้เสริมกิจกรรมเกษตรพันธะสัญญาและการจับคู่ธุรกิจ

ปัจจัยจุด มี 2 ประการ คือ

1. ความแตกต่างในอำนาจหน้าที่ของหน่วยราชการระดับจังหวัด เจ้าแขวงของ สปป.ลาว มีอำนาจสั่งการได้ในขอบเขตที่กว้างขวางกว่าอำนาจหน้าที่ของผู้ว่าราชการของไทย นอกจากนี้ ผู้ว่าราชการจังหวัดของไทยเปลี่ยนแปลงด้วยความถี่สูง ทำให้ขาดความใกล้ชิดระหว่างผู้นำของทั้งสองฝ่าย
2. การบริหารของประเทศไทยมีลักษณะรวมศูนย์อยู่ส่วนกลางมากกว่า

4.9 สรุป

พื้นที่ปลูกพืชในระบบพันธะสัญญาทั้ง 3 ชนิด มีลักษณะที่แตกต่างกัน ข้าวโพดในแขวงบ่อแก้วปลูกในพื้นที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ เช่นเดียวกับการปลูกกะหล่ำปลีในแขวงจำปาสัก ที่เกษตรกรใช้ที่ดินซึ่งอุดมสมบูรณ์และเหมาะสม หรือแม้แต่ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในเขตสาละวัน ทำให้เกษตรกรไม่จำเป็นต้องใช้

ปุ๋ยเคมีจำนวนมาก ผลผลิตข้าวโพดสูงกว่าผลผลิตเฉลี่ยของประเทศไทยและของโลก คิดเป็น 2.45 เท่าของไทย และกะหล่ำปลีมีผลผลิตสูงกว่าไทยเกือบเท่าตัว

สำหรับอ้อยซึ่งเป็นพืชใหม่ในสหพันธรัฐและมีความท้าทายในการผลิต มีผลผลิตเพียงร้อยละ 29 ของผลผลิตของไทย ดังนั้นเกษตรกรที่ปลูกอ้อยกับบริษัทมิตรลาว จึงขาดทุน แต่กระนั้น เกษตรกรมีความพอใจกับระบบสัญญาในระดับปานกลาง การปลูกอ้อยมีโอกาสมิเพิ่มผลผลิตและยกระดับประสิทธิภาพได้อีกถึงร้อยละ 40 เมื่อเทียบกับเกษตรกรที่มีผลงานดีซึ่งเริ่มปลูกมาพร้อมกัน การขาดทุนของการปลูกอ้อยเกิดจากการไม่ติดตามเอาใจใส่ของเกษตรกรเป็นสำคัญ รวมทั้งค่าใช้จ่ายจากการจัดการโลจิสติกส์ของบริษัทและการหักค่าใช้จ่ายบุกเบิกที่ดินให้หมดในระยะเวลา 3 ปี

เกษตรกรปลูกข้าวโพดในพื้นที่ใหม่ โดยเฉลี่ยยังขาดทุนเล็กน้อย หลังจากหักค่าแรงของครัวเรือน แต่สำหรับเกษตรกรปลูกข้าวโพดในพื้นที่เก่า (แขวงบ่อแก้ว) เกษตรกรขาดทุนถึง 15.58 ล้านกีบ/เฮกตาร์ ซึ่งเกิดจากการลงทุนเกินตัว ในรถไถและรถบรรทุก ทำให้มีค่าซ่อมแซมสูง ซึ่งถ้าเกษตรกรใช้บริการรถไถเตรียมดินแทน เกษตรกรจะได้กำไรถึง 9 ล้านกีบ เกษตรกรทั้งภาคเหนือและภาคใต้มีความพอใจเรื่องการรับซื้อของบริษัทในระดับมากที่สุด

ส่วนเกษตรกรปลูกกะหล่ำปลีมีรายได้โดยเฉลี่ยสูง แม้ในฤดูหนาวที่ราคาต่ำกว่าประกัน (2.00 บาท/ก.ก.) แต่เฉลี่ยตลอดปีเกษตรกรยังมีกำไรและมีความพอใจที่จะเสี่ยงเพื่อคาดว่าจะได้รับราคาดีราคาคือในฤดูแล้ง

เกษตรกรทุกพืชส่วนใหญ่มีความพอใจกับระบบพันธะสัญญาระดับปานกลาง ยกเว้น กะหล่ำปลีที่เกษตรกรพอใจมากที่สุดสำหรับการเปรียบเทียบลักษณะของเกษตรกรที่อยู่ในระบบและนอกระบบชี้ว่าระบบเกษตรพันธะสัญญาเปิดโอกาสให้เกษตรกรรายย่อยที่มี การศึกษาน้อยขนาดพื้นที่ทำกินน้อย แต่มีแรงงานในครอบครัวมากได้ดำเนินการได้ดำเนินการผลิตและเรียนรู้เรื่องการจัดการมากขึ้นจากระบบพันธะสัญญา

บทที่ 5

รูปแบบเกษตรพันธสัญญาที่เหมาะสม

จุดมุ่งหมายปลายทางของโครงการชุดนี้ คือ การให้ข้อเสนอแนะเพื่อปรับปรุงรูปแบบเกษตรพันธสัญญาที่เหมาะสมของการทำธุรกิจเกษตรระหว่างเกษตรกรลาวและผู้ประกอบการไทย เพื่อตอบโจทย์สำคัญนี้ การศึกษาได้เลือกวิจัย 3 พืชหลักใน 5 พื้นที่โดย ทำการวิเคราะห์ระบบเกษตรพันธสัญญาเชิงเศรษฐกิจของข้าวโพด (แขวงบ่อแก้ว แขวงจำปาสัก-สาละวัน) อ้อย (แขวงหลวงน้ำทาและแขวงสะหวันนะเขต) และกะหล่ำปลีในแขวงจำปาสัก โดยพยายามตอบคำถาม 10 ข้อ เพื่อนำมาสู่ข้อสรุปและข้อเสนอแนะรูปแบบพันธสัญญาที่เหมาะสมสำหรับแต่ละกรณีศึกษา ทั้งนี้อาจสรุปประเด็นคำถามเหล่านั้นให้เหลือเพียง 4 ประเด็นหลัก ซึ่งจะนำมาสรุปผลในบทสังเคราะห์อันได้แก่ (1) รูปแบบเกษตรพันธสัญญาของแต่ละสินค้าเป็นอย่างไร (2) เกษตรกรได้รับผลตอบแทนและประโยชน์หรือไม่เพียงไร (3) เกษตรกรมีความพึงพอใจเพียงไร (4) มีปัญหาอุปสรรคสำคัญอะไรบ้างและประการสุดท้าย เสนอรูปแบบพันธสัญญาที่เหมาะสมรวมทั้งมาตรการที่ควรได้ดำเนินการควบคู่กันไป บทนี้สรุปผลการสังเคราะห์งานวิจัย 5 ชิ้นข้างต้นเพื่อให้เห็นภาพรวมในประเด็นทั้ง 4 ดังกล่าวโดยเสนอผลสังเคราะห์ดังต่อไปนี้

5.1 ผลการศึกษาระบบเกษตรพันธสัญญา

การศึกษาใช้ข้อมูลสำรวจภาคสนามจากตัวอย่างเกษตรกรประมาณ 100 ราย ต่อกรณีศึกษา การจัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ รวมถึงนักธุรกิจที่เกี่ยวข้องในระหว่างปี 2555 ผลการศึกษาพบว่า เกษตรพันธสัญญาที่ดำเนินการอยู่มีความแตกต่างจากระบบที่สมบูรณ์¹ บางกรณีเป็นเพียงการสัญญาซื้อขายด้วยวาจาเท่านั้น (informal contract marketing) ในการสังเคราะห์นี้พบว่า รูปแบบของข้อตกลงระหว่างเกษตรกรในสปป. ลาว กับผู้ลงทุนไทยถูกกำกับด้วยปัจจัยหลายประการได้แก่ ระดับการลงทุน เงื่อนไขของการแปรรูป เงื่อนไขกฎระเบียบ ระบบตลาดและทางเลือกของเกษตรกร รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในสองดินแดน

ระบบพันธสัญญาของอ้อยในแขวงสะหวันนะเขตซึ่งมีการลงทุนสูง (และค่อนข้างสูงสำหรับข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในแขวงสาละวัน) และผลผลิตต้องการการแปรรูปโดยโรงงาน (อ้อย-น้ำตาล) เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้ลงทุนต้องทำสัญญากับเกษตรกรอย่างเป็นทางการ และเนื่องจากเป็นพืชใหม่สำหรับเกษตรกรในพื้นที่ ผู้ลงทุนจึงจำเป็นต้องจัดหาท่อนพันธุ์หรือเมล็ดพันธุ์ตลอดจนปัจจัยการผลิต บริการอื่นๆ เทคนิคการผลิต และความรู้ให้แก่เกษตรกรด้วย

การทำสัญญาระหว่างผู้ประกอบการ/ผู้ลงทุนกับเกษตรกรผู้ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในแขวงบ่อแก้วและเกษตรกรผู้ปลูกกะหล่ำปลีแขวงจำปาสัก มีรูปแบบแตกต่างจาก 2 กรณีแรกอย่างสิ้นเชิงคือ เป็นการทำสัญญาอย่างไม่เป็นทางการที่มีมาก่อนการดำเนินนโยบาย ACMECS และสำหรับการทำเกษตร

¹ “เกษตรพันธสัญญา” (contract farming: CF) ในความหมายทั่วไปเป็นระบบเชื่อมโยงผู้ผลิต (เกษตรกร) กับผู้ซื้อ (ผู้ประกอบการหรือนักลงทุน) ในแนวตั้งอย่างเป็นทางการด้วยการทำสัญญา โดยผู้ซื้อเป็นผู้รับผิดชอบจัดหาปัจจัยการผลิต ทุนและเทคโนโลยี พร้อมกับเป็นตลาดรองรับสินค้าที่แน่นอนในราคาที่ตกลงกันล่วงหน้า เพื่อลดความเสี่ยงในด้านการตลาดและราคาให้แก่เกษตรกร ส่วนเกษตรกรมีหน้าที่รับผิดชอบต่อการผลิตให้ได้คุณภาพและส่งมอบสินค้าตามปริมาณในเวลาที่กำหนด

พันธะสัญญาจะหล่ำปลีซึ่งได้รับแรงหนุนเพิ่มเติมจากนโยบายการส่งเสริมเมืองคู่มิตรอุปราชธานี-จำปาสัก นั้นเป็นการทำสัญญาอย่างเป็นทางการระหว่างผู้ประกอบการไทยและผู้ประกอบการลาว ตามเงื่อนไขด้านกฎระเบียบของสปป.ลาว ที่ให้การอนุญาตการส่งออกต้องผ่านผู้ประกอบการการส่งออกเท่านั้น โดยเกษตรกร (ไม่ว่าจะส่งออกผ่านระบบที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ) จำเป็นต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขนี้

รายละเอียดของของระบบพันธะสัญญาของพืชเดียวกันในต่างพื้นที่ก็มีความแตกต่างกันไป ทุกระบบพันธะสัญญาต้องอาศัยผู้เกี่ยวข้องในท้องถิ่นตั้งแต่ขออนุมัติลงทุน จนถึงติดตามและประสานงานได้แก่ เจ้าหน้าที่ภาครัฐระดับเมืองและหมู่บ้าน และในระบบข้าวโพดภาคเหนือธนาคารมีบทบาทสำคัญในระบบนี้ด้วย (ดังตารางที่ 5.1)

ภาครัฐมีบทบาทสูงเป็นอย่างยิ่งต่อการอนุมัติการลงทุน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับขนาดของการลงทุน โครงการลงทุนขนาดใหญ่จะได้รับการอนุมัติจากส่วนกลาง และขนาดพื้นที่เพาะปลูกไม่เกิน 100 เฮกตาร์ จะได้รับการอนุมัติในระดับแขวง ซึ่งการอนุมัติเป็นไปตามนโยบาย การส่งเสริมการลงทุนโดยเฉพาะตามนโยบาย 2+3 แต่ในด้านการปฏิบัติเพื่อสนับสนุนการผลิตให้ได้ประสิทธิภาพและการกำกับการบริหารจัดการระบบนั้น เจ้าหน้าที่รัฐมีบทบาทน้อย ประสบการณ์ในสปป.ลาวเช่นนี้ไม่ได้แตกต่างไปจากประสบการณ์ในประเทศอื่นๆ โดยเฉพาะในระยะเริ่มต้นของการนำระบบพันธะสัญญามาใช้พัฒนาเศรษฐกิจภาคเกษตร บทเรียนในอดีตของประเทศไทยในมิตินี้ชี้ให้เห็นความสำคัญของบทบาทคนกลางของเจ้าหน้าที่รัฐ อย่างไรก็ตามการออกแบบที่เข้มงวดขาดความยืดหยุ่น (เพื่อป้องกันการเอาเปรียบจากผู้ลงทุนจนเกินไป) มีส่วนให้ระบบสัญญาฯ ล้มเหลวได้เช่นกัน (Sriboonchitta and Wiboonpongse, 2008)

5.2 ประโยชน์ที่เกษตรกรได้รับ

ประโยชน์เชิงเศรษฐกิจของระบบพันธะสัญญาในการสร้างรายได้ให้แก่เกษตรกรนั้นพบว่า ผู้ปลูกกะหล่ำปลีได้กำไรสูงต่อพื้นที่เพาะปลูก (เฮกตาร์) ใกล้เคียงกับการปลูกอ้อยในภาคเหนือ แต่สำหรับข้าวโพดในแขวงบ่อแก้วในปีที่สำรวจให้กำไรแก่เกษตรกรเฉพาะจากข้าวโพดฤดูแล้งเท่านั้นเมื่อคิดเป็นผลตอบแทนเศรษฐศาสตร์พบว่า โดยเฉลี่ยเกษตรกรขาดทุนค่อนข้างมาก แม้ว่าราคาที่ขายได้จะสูงกว่าราคาข้าวโพดในแขวงสาละวัน-จำปาสัก และผลผลิตต่อเฮกตาร์จะสูงกว่าถึงร้อยละ 40 ก็ตาม ทั้งนี้สาเหตุการขาดทุนเนื่องจากเกษตรกรลงทุนโดยไม่จำเป็น (ในเครื่องไถขนาดใหญ่) เมื่อประเมินจากระดับการลงทุนที่เหมาะสม เช่น การจ้างรถไถเตรียมดินแทนการมีแทรกเตอร์และรถบรรทุกส่วนตัวแล้ว เกษตรกรปลูกข้าวโพดระบบสัญญาในแขวงบ่อแก้วโดยเฉลี่ยทั้งสองฤดู จะได้กำไร 9 ล้านกีบต่อเฮกตาร์หรือผลตอบแทนสุทธิ (เหนือต้นทุนเงินสด) เท่ากับ 9.93 ล้านกีบ แทนการขาดทุน 15.5 ล้านกีบเมื่อเปรียบเทียบกับเกษตรกรไทยซึ่งผลิตในระบบพันธะสัญญา (อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่) เกษตรกรปลูกในฤดูฝนได้ผลผลิต 6.08 ตัน/เฮกตาร์ ได้ผลตอบแทนสุทธิ 14,125 บาท/เฮกตาร์ หรือ 3.717 ล้านกีบ (0.0038 บาท = 1 กีบ) ซึ่งต่ำกว่าเกษตรกรในแขวงบ่อแก้วได้รับถึง 6.2 ล้านกีบต่อเฮกตาร์ (พิมพ์พิชา ทา

ตารางที่ 5.1 สรุปสาระสำคัญของระบบพันธะสัญญาของข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ อ้อยและกะหล่ำปลีในสปป. ลาว

พืชในระบบ CF	นักลงทุนไทย/ข้อตกลง	คนกลางลาว	ภาครัฐ	ปัญหาหลัก
1. ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ภาคเหนือ (แขวงบ่อแก้ว)	- ข้อตกลงโดยไม่มีการทำสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษร - พันธุ์ ปัจจัยการผลิต - เทคโนโลยีการผลิต - ตลาดรับซื้อตามจำนวนเมล็ดพันธุ์ - ราคาท้องตลาด	- กลุ่มการผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ (MPG)	- สินเชื่อผ่าน Lao Dev. Bank (LDB) และ Agricultural Production Bank (APB)	<u>เกี่ยวกับระบบสัญญา</u> - ไม่มีการกำหนดปริมาณรับซื้อ - สัญญาไม่เป็นทางการก่อให้เกิดความเสี่ยงทั้งสองฝ่ายเกษตรกรจึงหันไปทำ CF ปลุกกล้วยหอมกับจีนแทน - ขาดการให้ความรู้ด้านเอกสารและการเงิน และการดูแลจากภาครัฐอย่างเพียงพอ <u>ปัญหาอื่น ๆ</u> - ค่าธรรมเนียมส่งออกไม่ชัดเจน - เกษตรกรลงทุนในเครื่องมือขนาดใหญ่เกินความจำเป็น
2. ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ภาคใต้(แขวงจำปาสักและสาละวัน)	- ทำสัญญาทางการและมีลักษณะเป็นเกษตรพันธสัญญาเกือบเต็มรูปแบบ - ผู้ลงทุนไทยให้เทคโนโลยีการผลิต มีการถ่ายทอดความรู้เกิดขึ้นจริงในปีแรกของการเข้าสู่ระบบของเกษตรกร - กำหนดราคาค้นต่ำ - จัดหาเมล็ดพันธุ์ ถ้าเกษตรกรต้องการ - ระยะเวลาสัญญาขึ้นกับบริษัท	- ผู้ใหญ่บ้านถ่ายทอดข้อมูลบริษัทแก่เกษตรกร - แจกจ่ายปัจจัยการผลิตแทนบริษัท	- อนุมัติการทำสัญญาในแขวง - ส่งเสริมการทำ MOU ระหว่างผู้ประกอบการ 2 ประเทศ - แก้ไขข้อขัดแย้ง	<u>เกี่ยวกับระบบสัญญา</u> - ราคาต่ำ - เกษตรกรขายนอก CF - การจำกัดเวลานำเข้าของไทย - บริษัทชะลอซื้อเมื่อราคาสูงมาก - ราคาปัจจัยซื้อจากบริษัทสูง - บริษัทขาดประสิทธิภาพการจัดการในพื้นที่ - เกษตรกรไม่เข้าใจหน้าที่ของตนที่ต้องส่งมอบสินค้า <u>ปัญหาอื่น ๆ</u> - ข้าวโพดไม่เต็มฝัก
3. อ้อยภาคเหนือ (แขวงหลวงน้ำทา) (ลาว-จีน)	- ข้อตกลงเป็นลายลักษณ์อักษร	- นายบ้านทำหน้าที่เป็นนายหน้า	- กำกับการค้าและการตามข้อตกลง	<u>เกี่ยวกับระบบสัญญา</u> - การเปลี่ยนแปลงของราคาปีต่อปี - การชั่งน้ำหนักเป็นปัญหารุนแรง

ตารางที่ 5.1 สรุปสาระสำคัญของระบบพันธะสัญญาของข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ อ้อยและกะหล่ำปลีในสปป. ลาว(ต่อ)

พืชในระบบ CF	นักลงทุนไทย/ข้อตกลง	คนกลางลาว	ภาครัฐ	ปัญหาหลัก
	-บริษัทจีนทำสัญญาระดับเมืองและระดับหมู่บ้าน - บริษัทกำหนดราคาตามสภาวะตลาด ณ วันทำสัญญา - จัดหาปัจจัยการผลิตในรูปสินเชื่อและรับผิดชอบการขนส่ง - จัดพนักงาน 5 คน ดูแลการผลิต - สัญญา 3 ปี		- จัดเจ้าหน้าที่นักวิชาการ - ร่วมงานดูแลการผลิตของเกษตรกร	- ต้นทุนค่าขนส่งสูง - สัญญาเขียนเป็นภาษาจีน - ปัญหาอื่น ๆ - ความสูญเสียระหว่างขนส่ง
4. อ้อยภาคใต้ (แขวงสะหวันนะเขต)	- ลักษณะสัญญา CF เต็มรูปแบบ - พันธุ์/ปัจจัยการผลิต/บริการต่างๆ /เทคโนโลยี - ลงทุนในโครงสร้างพื้นฐาน อย่างเก็บน้ำ ถนน ไฟฟ้า	ไม่มี	- เจ้าหน้าที่ประสานงานให้จัดการประชาสัมพันธ์	<u>เกี่ยวกับระบบสัญญา</u> - การสื่อสารเรื่องสัญญา - วิธีบริหารหนี้ไม่เหมาะสม - การชั่งน้ำหนักอาจไม่โปร่งใส - ปัญหาอื่น ๆ - เครื่องจักร/รถขนส่งไม่พร้อม - วิชาการไม่พร้อม - โรคระบาด-ผลผลิตต่ำ - เกษตรกรขาดบทบาทการจัดการไร่นาของตนเอง - เกษตรกรขาดแหล่งทุน
5. กะหล่ำปลีภาคใต้ (แขวงจำปาสัก)	- ทำ MOU (สัญญาเป็นทางการ) ระหว่างผู้ประกอบการไทยและผู้ประกอบการลาว - สัญญาไม่เป็นทางการระหว่างผู้ประกอบการไทยและเกษตรกรลาว โดยอาศัยความคุ้นเคยก่อนมีนโยบาย	- ผู้ประกอบการลาวทำหน้าที่รวบรวมผลผลิตและส่งออกมาครั้ง ในลักษณะการทำสัญญาไม่เป็นทางการกับเกษตรกร - ผู้ประกอบการทำหน้าที่เป็นผู้จัดทำเอกสารเมื่อมีการตกลงไม่เป็นการ	- รัฐบาลท้องถิ่นของ 2 ประเทศ ส่งเสริมการทำ MOU ระหว่างผู้ประกอบการ 2 ประเทศ	<u>เกี่ยวกับระบบสัญญา</u> - เกษตรกรไม่เข้าใจระบบเกษตรพันธะสัญญา ซึ่งทำให้เป็นทางการเพราะไม่มีส่วนร่วม - สัญญาระบุราคาประกัน 2 บาทต่อกิโลกรัม ซึ่งเกษตรกรได้ราคาที่ต่ำกว่า สำหรับผลผลิตฤดูหนาว- ยกเว้นเป็นปัญหาระดับนโยบาย - ราคาเปลี่ยนแปลงบ่อย และขึ้นอยู่กับฝ่ายไทย - ยกเว้นเป็นปัญหาระดับนโยบาย

หมายเหตุ: เกษตรกรเป็นผู้จัดหาที่ดิน (ส่วนใหญ่เป็นที่ดินของตนเอง) และแรงงานเท่านั้น เฉพาะทำสัญญาด้วยวาจาเท่านั้นที่เกษตรกรกะหล่ำปลีและข้าวโพดเลี้ยงสัตว์แขวงบ่อแก้วบางส่วนหาปัจจัยการผลิตด้วยตนเอง

ส่วนการผลิตอ้อยของเกษตรกรกับบริษัทมิตรลาว เกษตรกรขาดทุนประมาณ 5 ล้านกีบต่อเฮกตาร์ ในขณะที่การปลูกอ้อยในระบบพันธะสัญญากับจีนในเมืองสิงห์แขวงหลวงน้ำทาเกษตรกรได้กำไร 9 ล้านกีบต่อเฮกตาร์ สาเหตุหลักของการขาดทุนหรือได้กำไรน้อยของพืชเหล่านี้เกิดจากปัจจัยหลายประการ คือ 1) ต้นทุนปัจจัยการผลิตสูงเกินไป สำหรับข้าวโพดภาคใต้ และอ้อยภาคใต้ 2) ผลผลิตต่ำเนื่องจากโรคและขาดการจัดการไร่อ้อยที่ดี 3) ประสบการณ์ของเกษตรกรอ้อยและข้าวโพดในภาคใต้ และ 4) การบริหารสินเชื่อของบริษัทจากปัจจัยการผลิตและบุกเบิกที่ดิน เป็นเหตุให้มีการเรียกเก็บค่าใช้จ่ายสะสมสูงในบางปี (ในปีที่สำรวจ) แต่ในการวิเคราะห์เชิงลึกพบว่า แม้ผลผลิตต่อเฮกตาร์ในพื้นที่ศึกษาจะสูงน่าพอใจเมื่อเปรียบเทียบกับค่าเฉลี่ยของโลก ยกเว้นอ้อยในภาคใต้ แต่ประสิทธิภาพการผลิตเฉลี่ย (production efficiency) ของทุกพืชค่อนข้างต่ำ แสดงว่าการจัดการการผลิตของเกษตรกรมีความแตกต่างกันมาก ซึ่งหมายความว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ยังมีโอกาสที่จะยกระดับประสิทธิภาพและลดต้นทุนการผลิตได้อีกมากเมื่อเปรียบเทียบกับเกษตรกรตัวอย่างที่ทำได้ดีที่สุดในพื้นที่เดียวกัน ทั้งนี้ยกเว้นข้าวโพดในภาคใต้ซึ่งเกษตรกรมีผลการดำเนินงานในเชิงประสิทธิภาพใกล้เคียงกันเนื่องจากทุกคนเริ่มเรียนรู้พร้อมกัน และมีการปฏิบัติใกล้เคียงกับคำแนะนำของบริษัท แต่กระนั้นยังพบว่ามีกรณีที่ดีที่สุด ที่เกษตรกรสามารถได้กำไรและเป็นตัวอย่างสำหรับเกษตรกรทั่วไปได้

ประโยชน์เชิงสังคมต่อครัวเรือนและชุมชนตามความเห็นของเกษตรกรที่มีต่อระบบพันธะสัญญาอยู่ในระดับน่าพอใจคือ นอกจากจะสามารถคงสถานการณ์เดิมได้แล้วยังมีสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นมากกว่าการเปลี่ยนแปลงในทางที่ลดลง เกษตรกรเกือบทั้งหมดเห็นว่า ระบบการผลิตนี้ช่วยให้เกิดการจ้างงาน ลดการอพยพแรงงานทำให้ครอบครัวมีความสุข มีการพบปะในชุมชนกันมากขึ้น รวมถึงโอกาสทำกิจกรรมบุญและงานสาธารณะร่วมกัน และปัญหาอาชญากรรมลดลงทุกแห่งยกเว้นเขตปลูกอ้อยภาคใต้ เกษตรกรข้าวโพดแขวงบ่อแก้วครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 52) ยืนยันว่า ฐานะของครอบครัวและความเป็นอยู่ของชุมชนดีขึ้นมาก (แม้ว่าในปีที่สำรวจจะขาดทุน) การกระจายรายได้ดีขึ้นและไม่มีปัญหาในการส่งข้าวโพดเข้าประเทศไทย (ในช่วงเวลากำหนดมีนาคม-กรกฎาคม) แม้จะเป็นวิธีที่ไม่เป็นทางการก็ตาม และมีความพอใจกับการรับซื้อตามสัญญามากที่สุดเช่นเดียวกับเกษตรกรข้าวโพดในภาคใต้ เป็นที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งว่าเกษตรกรอ้อยในภาคใต้ที่ประสบภาวะขาดทุนได้ชี้ผลกระทบเชิงบวกถึงกว่าร้อยละ 50 ทั้งนี้เพราะอ้อยเป็นพืชใหม่ซึ่งทำให้เกิดการใช้ประโยชน์ที่ดินและการจ้างงานอย่างเด่นชัด

เกษตรกรในทุกกรณีศึกษามีความพอใจกับระบบการผลิตพันธะสัญญาตามที่เป็นอยู่ในระดับปานกลาง ในประเด็นการผลิตและในด้านการตลาดส่วนเกษตรกรกะหล่ำปลีมีความพอใจในประเด็นการตลาดมากที่สุด แต่สำหรับประเด็นราคาเกษตรกรทุกแห่งมีความพอใจระดับปานกลางเท่านั้น

5.3 ปัญหาในระบบพันธะสัญญา

ปัญหาหลักที่สำคัญของพืชทั้ง 3 ชนิด รวม 5 กรณี มี 3 ประการคือ 1) ความไม่เข้าใจในระบบพันธะสัญญาและพันธกิจของเกษตรกรที่มีต่อฝ่ายผู้ซื้อ จึงอาจไม่ให้ความสนใจที่จะดูแลการผลิตให้ได้คุณภาพ และติดตามรักษาผลประโยชน์ของตนเอง แต่ฝากความรับผิดชอบไว้กับตัวแทนเช่น อ้อยในภาคเหนือและภาคใต้ 2) ราคาไม่เป็นที่น่าพอใจและความแปรปรวน และ 3) ปัญหาด้านทุนการผลิตสูงเนื่องจากการบริหารจัดการการผลิตของเกษตรกรเอง การจัดการโลจิสติกส์ของบริษัท การคิดราคาปัจจัยการผลิตที่แพง รวมถึงค่าตอบแทนเจ้าหน้าที่ (แม้จะไม่มากแต่เป็นทีกล่าวถึงบ่อยครั้ง) และค่าธรรมเนียม

ต่างๆ ส่วนปัญหาอื่นๆ ที่เกิดจากการจัดการของผู้ประกอบการและจากเกษตรกรมีความแตกต่างกันเป็นรายกรณี ดังสรุปไว้ในตารางที่ 5.1

โดยเปรียบเทียบกับประสบการณ์ของประเทศไทยซึ่งระบบเกษตรพันธสัญญามีความก้าวหน้าที่สุดในภูมิภาค จะพบว่าบทบาทภาครัฐใน สปป. ลาว สำหรับทุกพืชและทุกพื้นที่ที่ศึกษา นอกจากการอนุมัติโครงการและแนะนำโครงการแก่เกษตรกรในช่วงแรกแล้ว เจ้าหน้าที่รัฐในพื้นที่มีบทบาทน้อยมากในการขับเคลื่อนการพัฒนาการเกษตร อาจเป็นไปได้ว่าบุคลากรของรัฐมีจำกัด หรือไม่ได้การมอบหมายให้เป็นภาระงานโดยตรง นอกจากนี้ การออกพื้นที่ของเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นยังเพิ่มภาระค่าใช้จ่ายเป็นต้นทุนให้กับเกษตรกรอีกด้วยจึงไม่เป็นการจูงใจให้เกษตรกรเรียกหาความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่รัฐ

นอกจากกรณีข้าวโพดในแขวงบ่อแก้วแล้ว ไม่ปรากฏว่ามีบทบาทของธนาคารของรัฐในการสนับสนุนสินเชื่อให้แก่เกษตรกร แม้ว่านโยบายส่งเสริมเกษตรระบบพันธสัญญา (2+3) คาดหวังให้ผู้ลงทุนมีบทบาทด้านการนำทุนเข้ามา และเทคโนโลยีการผลิตพร้อมกับตลาดรองรับสินค้าก็ตาม แต่การพึ่งพิงทุนในรูปสินเชื่อจำนวนมากโดยเกษตรกรรายย่อย ทำให้เกษตรกรต้องมีหนี้สินและมีภาระต้องชำระดอกเบี้ยก้อนใหญ่ ซึ่งการเป็นหนี้ก้อนใหญ่เกิดจากค่าบุกเบิกพื้นที่ใหม่ที่ดีถือว่าเป็นการลงทุนในระยะยาว ส่วน ดอกเบี้ยเงินกู้ระยะสั้นเพื่อการผลิตนั้นเป็นภาระหนักซึ่งเกษตรกรควรจะมีความสามารถชำระคืนได้เมื่อการผลิตได้ผลดี แต่สำหรับการลงทุนระยะยาว ภาครัฐควรจัดหาเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำเพื่อสนับสนุนให้เกษตรกรสามารถอยู่ในระบบพันธสัญญาได้

บทบาทของรัฐในการกำกับดูแลการทำสัญญาระหว่างเกษตรกรและผู้ประกอบการเพื่อประกันความยุติธรรมในการต่อรองราคาผลผลิต และการกำหนดราคาปัจจัยการผลิตมีความสำคัญต่อการควบคุมต้นทุนการผลิตและรายรับ ซึ่งการศึกษาชุดนี้ไม่พบว่าเจ้าหน้าที่รัฐมีบทบาทอย่างเพียงพอในมิตินี้

5.4 รูปแบบเกษตรพันธสัญญาที่เหมาะสม

รูปแบบระบบพันธสัญญาของแต่ละพืชในแต่ละท้องที่ซึ่งดำเนินการอยู่แล้วอาจเกิดจากวิวัฒนาการของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและการตลาด จนเป็นรูปแบบพันธสัญญาอย่างไม่เป็นทางการ (ข้าวโพดในภาคเหนือและกะหล่ำปลี) หรือเกิดจากการออกแบบโดยตั้งใจ (อ้อยในแขวงสะหวันนะเขตและข้าวโพดในแขวงสาละวันและจำปาสัก) เป็นรูปแบบซึ่งมีบริบทพื้นที่เชิงกายภาพและสังคมรองรับอยู่ การศึกษาชุดนี้พบว่า ถ้ารูปแบบเหล่านี้จะสามารถใช้ต่อไปได้ดี จำเป็นต้องเพิ่มการสนับสนุนในบางช่วงของความสัมพันธ์ ดังที่เพิ่มเติมไว้ในภาพที่ 5.1 – 5.5 โดยปรับปรุงแก้ไขในข้อต่อที่ก่อให้เกิดจุดอ่อนต่างๆ ข้างต้น ประเด็นที่ต้องมีการปรับปรุงเฉพาะพืชหรือสัญญา มีดังนี้

5.4.1 ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ภาคเหนือ (แขวงบ่อแก้ว)

- 1) ให้ข้อมูลกับเกษตรกรเกี่ยวกับระบบข้อตกลงระหว่างกลุ่มการผลิต (MPG) กับผู้ประกอบการไทย เพื่อความเข้าใจที่ถูกต้อง โดยเฉพาะในประเด็นราคา และค่าธรรมเนียมทั้งหมด
- 2) ทำความเข้าใจ และทำความเข้าใจข้อตกลงระหว่าง MPG และเกษตรกรให้ได้ประโยชน์ร่วมกัน เนื่องจาก MPG เป็นของเกษตรกรอยู่แล้ว

- 3) MPGควรเป็นเจ้าภาพขอความร่วมมือจากภาครัฐ ในการจัดการฝึกอบรมให้เกษตรกรมีความเข้าใจด้านการจัดการเงิน-การลงทุนที่เหมาะสม ไม่มีการลงทุนเกินตัวอีกในอนาคต
- 4) MPGควรพิจารณาทำสัญญาอย่างเป็นทางการกับผู้ประกอบการไทย เพื่อมีตลาดและราคาที่แน่นอน ซึ่ง MPG สามารถนำไปทำสัญญากับสมาชิกได้อีกทอดหนึ่ง
- 5) MPGควรแนะนำเกษตรกรให้จัดสรรพื้นที่เพื่อการปลูกข้าวโพดและกล้วยหอมในระบบพันธะสัญญารวมทั้งการปลูกพืชอื่น ๆ สำหรับตลาดเปิดทั่วไปอย่างผสมผสานเพื่อกระจายความเสี่ยงและเพิ่มอำนาจการต่อรอง

5.4.2 ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ภาคใต้ (แขวงจำปาสักและแขวงสาละวัน)

- 1) ภาครัฐจัดเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำให้เกษตรกรรายใหม่สำหรับการบุกเบิกที่ดินใหม่ พร้อมทั้งช่วยปรับโครงสร้างหนี้ให้เกษตรกรรายที่มีหนี้สูง
- 2) เจ้าหน้าที่แผนกสิทธิกรรมและป่าไม้สนับสนุนความรู้ด้านการผลิตให้แก่เกษตรกร โดยการสนับสนุนค่าใช้จ่ายจากบริษัท
- 3) เจ้าหน้าที่แผนกอุตสาหกรรม-การลงทุน หรือ แผนกสิทธิกรรมและป่าไม้ เป็นพยานในการตกลงทำสัญญา พิจารณาวีธีกำหนดราคา (ขั้นต่ำ หรือ ราคารับซื้อตายตัว) รวมทั้ง ราคาปัจจัยการผลิตในรูปสินเชื่อ
- 4) เจ้าหน้าที่ท้องถิ่น ช่วยให้คำชี้แจงบทบาทหน้าที่ของเกษตรกรและผู้ประกอบการ และทำหน้าที่กำกับโดยได้รับคำตอบแทนจากราชการ

5.4.3 อ้อยในภาคเหนือ (แขวงหลวงน้ำทา)

- 1) ภาครัฐระดับแขวงรับผิดชอบในการพิจารณาความสอดคล้องของสัญญา ซึ่งผู้ลงทุนจีนทำข้อตกลงไว้ในทุกระดับ และให้มีสัญญาเป็นภาษาลาวคู่กับภาษาจีน
- 2) ภาครัฐดำเนินการเพื่อหาข้อยุติในเรื่องสถานที่ซึ่งน้ำหนัก โดยชั่งน้ำหนักในเมือง สิ่งก่อนมีการขนส่ง ซึ่งนอกจากจะสร้างความมั่นใจเรื่องความโปร่งใสให้แก่เกษตรกรแล้ว ยังเป็นแรงจูงใจให้ผู้ประกอบการควบคุมประสิทธิภาพการขนส่ง-โลจิสติกส์เพื่อลดต้นทุนและสามารถโอนประโยชน์บางส่วนมาเพิ่มราคาให้แก่เกษตรกรได้ด้วย
- 3) หาข้อยุติ เรื่องราคารับซื้อโดยกำหนดราคาที่เหมาะสมสำหรับอ้อยแต่ละรุ่นการปลูกแทนการเปลี่ยนแปลงราคาปีต่อปี ทั้งนี้เพราะการปลูกอ้อย 1 รุ่นมีระยะเวลาตัดได้ 3 ปี

5.4.4 อ้อยในภาคใต้ (แขวงสะหวันนะเขต)

- 1) รัฐ จัดหาเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำให้เกษตรกรโดยด่วน สำหรับการลงทุนบุกเบิกที่ดินใหม่
- 2) เจ้าหน้าที่รัฐในท้องถิ่นช่วยสร้างความเข้าใจให้แก่เกษตรกรในรายละเอียดของสัญญา

- 3) เจ้าหน้าที่รัฐในท้องถิ่นสนับสนุนการให้ความรู้และความสำคัญของการจัดการไร่นา เพื่อเกษตรกรจะให้ความเอาใจใส่และยกระดับผลผลิต ลดต้นทุนโดยทำงานเองแทนการจ้างที่ไม่จำเป็น
- 4) รัฐ จัดหาเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำให้เกษตรกรโดยด่วน สำหรับการลงทุนบุกเบิกที่ดินใหม่
- 5) บริษัทมิตรลาวเร่งปรับปรุงระบบบริหารหนี้และการจัดการต่าง ๆ เช่น การกระจายการชำระคืนค่าใช้จ่ายจากมูลค่าผลผลิตอ้อย เพื่อให้เกษตรกรมีรายได้ในแต่ละปีรวมทั้งการปรับระบบการชั่งน้ำหนักและการจัดการโลจิสติกส์ภายในระหว่างบริษัท-ไร่นา-บริษัท
- 6) เจ้าหน้าที่รัฐร่วมในการต่อรองการตั้งราคารับซื้ออ้อยและการกำหนดราคาปัจจัยการผลิต รวมถึงเป็นพยานการทำสัญญาระหว่างเกษตรกร-บริษัท

5.4.4 กะหล่ำปลี (แขวงจำปาสัก)

- 1) ก่อนการลงนามในสัญญา (MOU) ระหว่างผู้ประกอบการไทย-ลาว (ซึ่งจัดขึ้นระหว่างอุปราชธานี-จำปาสักในกรอบเมืองคูมิตร์) ต้องมีข้อยุติวิธีการกำหนดราคารับซื้อ ซึ่งควรกำหนดราคารับซื้อเป็นช่วงฤดู พร้อมทั้งปริมาณรับซื้อแน่นอน วิธีการนี้จะเป็นเครื่องชี้นำการทำสัญญาอย่างไม่เป็นทางการด้วย และหลีกเลี่ยงปัญหาการราคาต่ำกว่าราคาประกันขั้นต่ำ (2 บาท/กิโลกรัม)
- 2) ผู้ประกอบการลาว (ในระบบข้อตกลงอย่างเป็นทางการ) ต้องทำความเข้าใจให้แก่เกษตรกรผ่านตัวแทนรวบรวมของตมอีกทอดหนึ่ง

นอกเหนือจากประเด็นซึ่งผู้ประกอบการและรัฐท้องถิ่นจะร่วมกันสร้างกระบวนการและวิธีการเพื่อ ปรับปรุงการดำเนินงานของแต่ละกรณีแล้ว งานชุดนี้สามารถถึงประเด็นร่วมมาสู่การจัดทำมาตรการระยะสั้น (สำหรับเกษตรกรพันธสัญญาที่มีอยู่) และมาตรการระยะปานกลาง-ยาว สำหรับเกษตรกรพันธสัญญาที่มีอยู่และที่จะเกิดขึ้นในอนาคตดังนี้

มาตรการในการพัฒนาระบบเกษตรกรพันธสัญญาระหว่างไทย-ลาว

ฝ่ายรัฐ

มาตรการระยะสั้น (เฉพาะหน้า)

1. มาตรการลดภาระหนี้ให้แก่เกษตรกร โดยให้สินเชื่อดอกเบี้ยต่ำผ่านธนาคารเพื่อการเกษตร (ADB) เป็นต้น
2. มาตรการลดความเสี่ยงให้แก่เกษตรกรโดยทบทวนข้อตกลงระหว่างผู้ประกอบการไทย-ผู้ประกอบการลาวในปริมาณรับซื้อ และราคารับซื้อ เป็นรายปี หรือรอบการผลิต
3. มาตรการเสริมความเข้าใจระบบเกษตรกรพันธสัญญาให้แก่เกษตรกรโดยปรับบทบาทและความรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่ (แผนกอุตสาหกรรมและการค้า) ตลอดจนกำกับดูแลการปฏิบัติตามสัญญาและการปฏิบัติงาน เช่น การชั่งผลผลิต การคิดลดราคาตามคุณภาพ (discount) เป็นต้น

4. มาตรการส่งเสริมความรู้ให้เกษตรกรเรียนรู้การจัดการไร่นา-การใช้แรงงานของครอบครัว และแรงงานแลกเปลี่ยนให้มากที่สุดและการบริหารหนี้สินของตนเองเพื่อลดค่าใช้จ่ายเงินสด

มาตรการระยะปานกลาง

1. มาตรการส่งเสริมและพัฒนาระบบโลจิสติกส์เพื่อลดต้นทุนของผู้ประกอบการซึ่งส่งผลต่อการลดต้นทุนให้แก่เกษตรกรโดยลดอุปสรรคด้านพิธีการและระเบียบการส่งออก
2. มาตรการเพิ่มผลผลิตและรายได้ให้เกษตรกรโดยหน่วยงานท้องถิ่น (แผนกกิจกรรมและป่าไม้) ร่วมกับนักวิชาการวิเคราะห์ผลผลิตภาพ-ประสิทธิภาพการผลิตของเกษตรกรโดยการสนับสนุนของผู้ประกอบการเพื่อเป็นประโยชน์ทั้งต่อผู้ซื้อและผู้ขาย
3. มาตรการเสริมบทบาทของเจ้าหน้าที่รัฐในการให้ความรู้แก่เกษตรกรในด้านการจัดการหนี้สินและการเงิน และกำกับดูแลการทำสัญญาอย่างใกล้ชิดในเกษตรพันธสัญญาระหว่างเกษตรกรและผู้ประกอบการทั้งนี้เจ้าหน้าที่รัฐต้องมีอิสระจากการครอบงำของระบบแต่เป็นผู้อำนวยความสะดวก พร้อมทั้งสามารถกำกับดูแลระบบในพื้นที่ของตนเองได้

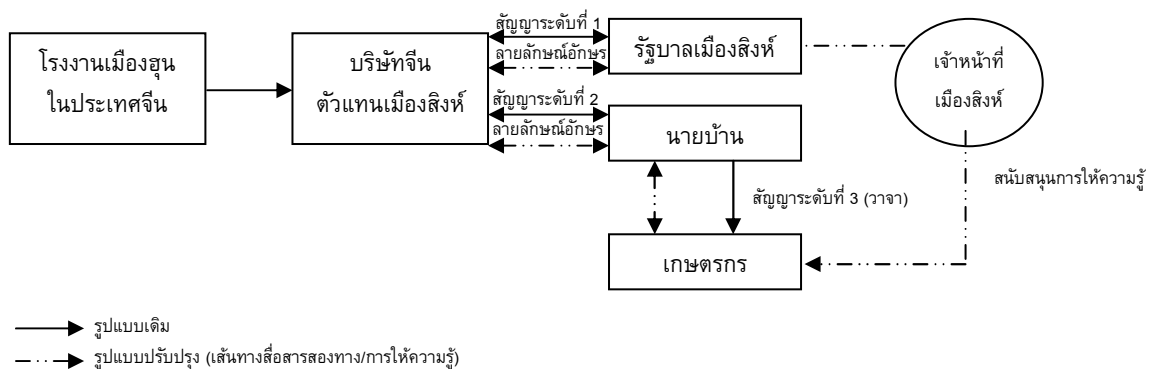
มาตรการระยะยาว

1. มาตรการสร้างความร่วมมือด้านวิชาการระหว่างแผนกกิจกรรมและป่าไม้กับมหาวิทยาลัยและผู้ประกอบการในการให้ความรู้ด้านการผลิต โดยจัดการการเงินแก่เกษตรกร
2. มาตรการสร้างแรงจูงใจและสร้างความแข็งแกร่งให้เจ้าหน้าที่รัฐในการ ช่วยพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาในพื้นที่ความรับผิดชอบเมื่อนโยบาย 2+3 เป็นนโยบายที่มุ่งพัฒนาภาคส่วนที่ด้อยโอกาสที่สุดของประเทศทั้งในด้านรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรและการจ้างงานของประชากรส่วนใหญ่ของประเทศตลอดจนการพัฒนาการเกษตรในระยะยาว จึงสมควรที่รัฐจะทุ่มเททรัพยากรภาครัฐอย่างเต็มที่เพื่อสร้างระบบที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรมต่อผู้ประกอบการและเกษตรกร ซึ่งเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นควรได้รับการมอบหมายให้รับผิดชอบความสำเร็จของการดำเนินงานระบบเกษตรพันธสัญญา ดังนั้น รัฐควรกำหนดบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบและมีแนวทางกระตุ้นและจูงใจให้เจ้าหน้าที่ทำหน้าที่ให้ชัดเจน
3. มาตรการส่งเสริมการแข่งขัน โดยเชิญชวนผู้ประกอบการให้ลงทุนในเกษตรพันธสัญญาเพิ่มขึ้นในพื้นที่ซึ่งเกษตรกรจะมีทางเลือกมากขึ้น โดยจัดระบบข้อมูลที่สมบูรณ์แสดงศักยภาพของแต่ละพื้นที่ เพื่ออำนวยความสะดวกการสืบค้นของนักลงทุน

กลยุทธ์สำหรับฝ่ายผู้ประกอบการ/เกษตรกร

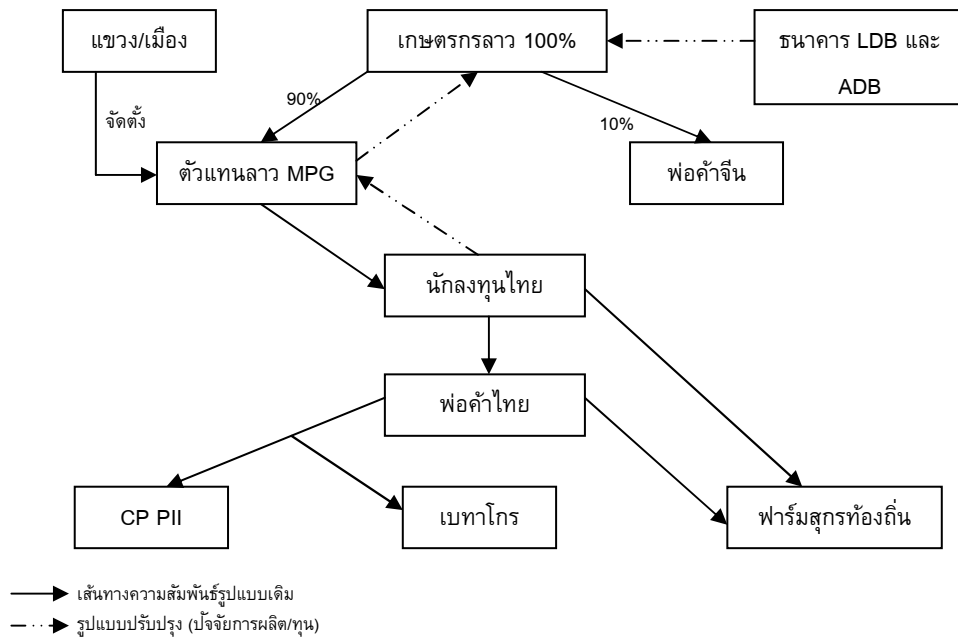
1. กลยุทธ์การกระตุ้นให้เกษตรกรเพิ่มผลผลิต โดย
 - (1) ยกเกษตรกรดีเด่นเป็นศูนย์เรียนรู้
 - (2) เพิ่มแปลงสาธิตและให้การสนับสนุน
 - (3) ประสานและให้การสนับสนุนหน่วยงานท้องถิ่นในการวิเคราะห์ผลผลิตภาพ-ประสิทธิภาพการผลิตและคืนข้อมูลเพื่อกระตุ้นการเรียนรู้ให้แก่เกษตรกร

2. กลยุทธ์สร้างศรัทธาต่อระบบและบริษัทโดยสร้างความมั่นใจให้แก่เกษตรกรในมิติต่าง ๆ (การชั่งน้ำหนัก การตั้งราคาปัจจัยการผลิต การคิดค่าบริการ ฯลฯ)
 - (1) บริหารจัดการระบบความสัมพันธ์กับเครือข่ายกับเกษตรกร โดยเพิ่มการประชุมให้ความรู้ด้านต่าง ๆ รวมถึงการทำความเข้าใจในสถานการณ์ในระหว่างฤดูกาลผลิต และการประชุมเพื่อได้ข้อตกลงในวิธีกำหนดราคาร่วมกัน
 - (2) ให้มีการตกลงปริมาณรับซื้อที่แน่นอน เช่น สำหรับกะหล่ำปลี โดยวางแผนการปลูกให้หลีกเลี่ยงฤดูผลิตหลักของไทยสำหรับสัญญาอย่างเป็นทางการ
 - (3) บริษัทจัดระบบสวัสดิการให้แก่ลูกไร่โดยใช้หลักการสหกรณ์ตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อเป็นการเสริมความสุขให้แก่ชุมชน
 - (4) มีความจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจในข้อดี-ข้อเสียของวิธีกำหนดราคาแบบรับซื้อแต่ละวิธีและเจรจาให้บรรลุดข้อตกลงร่วมกันระหว่างบริษัทและเกษตรกรโดยให้ภาครัฐมีบทบาทมากขึ้นในการชักจูงความเข้าใจหรือร่วมหารือเพื่อปรับปรุงข้อตกลงให้เหมาะสมก่อนฤดูกาลผลิตใหม่
3. กลยุทธ์เพิ่มประสิทธิภาพการจัดการที่เป็นปัญหาหลักของบริษัท คือ การจัดการโลจิสติกส์ เพื่อคุณภาพสินค้า ลดการสูญเสียและลดต้นทุน บริษัทจึงควรขอรับการสนับสนุนการลงทุนเพื่อปรับปรุงระบบโลจิสติกส์ และลดต้นทุน โดยใช้มาตรการด้านภาษี

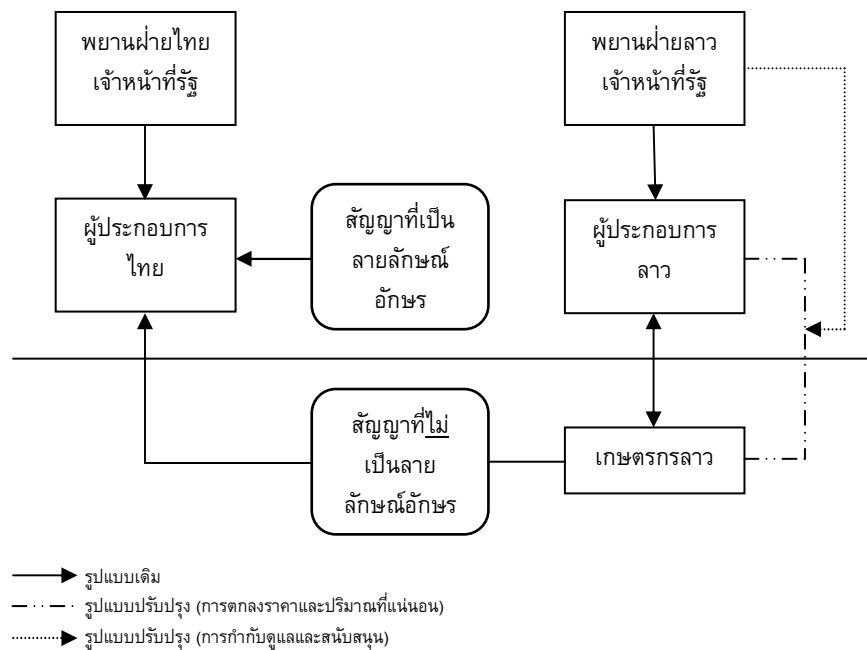
ที่มา: พินิต เครือไทยและคณะ, 2555

ภาพที่ 5.1 รูปแบบเดิมและรูปแบบปรับปรุงของการทำสัญญาระบบการผลิตอ้อยแขวงหลวงน้ำทา

ที่มา: วีระศักดิ์ สมยานะและคณะ, 2555

ภาพที่ 5.4 ระบบเกษตรพันธสัญญาอย่างไม่เป็นทางการชาวโปตเลียงสัตว์ที่เหมาะสมของแขวงบ่อแก้ว

ที่มา: สุภาวดี ขุนทองจันทร์และคณะ, 2555

ภาพที่ 5.5 รูปแบบเกษตรพันธสัญญาที่เหมาะสมสำหรับกะหล่ำปลี

5.5 ผลการศึกษาเมืองคูมิตรอุปราชธานี-จำปาสัก

เมืองคูมิตรอุปราชธานีกับจำปาสักภายใต้กรอบความร่วมมือ ACMECS แม้ไม่ได้มีการลงนาม เมืองคูมิตรอย่างเป็นทางการ แต่มีความก้าวหน้ากว่าเมืองคูมิตรอื่นๆ ด้วยหลายปัจจัย ได้แก่ พรหมแดน ติดกัน มีความคล้ายคลึงทางวัฒนธรรม ภาษา ความใกล้ชิดของเมืองทั้งสองที่มีมายาวนาน ในขณะที่สอง เมืองมีทรัพยากรและความได้เปรียบแตกต่างกัน (จึงเป็นโอกาสให้เกิดการแลกเปลี่ยนเชิงพาณิชย์และเกิด ประโยชน์ร่วมกัน โดยจำปาสักมีทรัพยากรการท่องเที่ยวและพืชผลเกษตร และอุปถัมภ์ เป็นแหล่งส่งผ่าน สินค้าอุปโภคบริโภค) นอกจากนี้ปัจจัยเชิงนโยบายซึ่งรวมถึง โครงการเกษตรพันธสัญญาและการจับคู่ ธุรกิจ และปัจจัยด้านบุคลากรเจ้าหน้าที่ระดับจังหวัดและหอการค้าจังหวัดเป็นปัจจัยสำคัญในการ ขับเคลื่อนกิจกรรมโดยอาศัยการสร้างความสัมพันธ์ที่ดี ซึ่งสามารถเป็นต้นแบบการพัฒนาเมืองคูมิตรใน พื้นที่อื่นๆ แม้ว่าความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างอุปราชธานีกับจำปาสักจะมีพัฒนาการที่ดีกว่าเมืองคู มิตรอื่น ๆ แต่ยังมีปัญหา เช่น การดำเนินการไม่เป็นเชิงรุกเท่าที่ควร โดยในฝั่งไทยขาดการบูรณาการระหว่าง หน่วยงานส่วนกลางกับท้องถิ่น เกษตรกรและผู้ประกอบการรายย่อยยังมีส่วนร่วมน้อย ส่วนในฝั่งลาว ส่วนกลางมีอำนาจสั่งการสูง และส่วนท้องถิ่นสามารถบริหารจัดการอย่างเบ็ดเสร็จได้มากกว่าฝ่ายไทยแต่ ยังขาดความชัดเจนในยุทธศาสตร์ รวมทั้งภาคประชาชน ภาคธุรกิจและภาคเกษตรยังขาดการบูรณาการ ร่วมกับภาครัฐการศึกษาเข้ามาเสนอแนะเชิงนโยบายคือ ควรพัฒนาความสัมพันธ์เมืองคูมิตร อุปราชธานีและจำปาสักให้เข้มข้นขึ้น ดังนี้

- (1) ปรับโครงสร้างความสัมพันธ์ให้เป็นทางการมากขึ้น โดยเฉพาะการจัดทำ MOU เมืองพี่เมืองน้องหรือกำหนดยุทธศาสตร์ร่วมกัน เพื่อให้สามารถใช้ศักยภาพของทั้งสองฝ่ายอย่างเต็มที่
- (2) จัดตั้งศูนย์บริหารจัดการเศรษฐกิจเมืองชายแดน
- (3) พัฒนาและอบรมบุคลากรเพื่อสร้างคุณลักษณะเฉพาะที่จะเป็นประโยชน์ต่อการบริหารจัดการ เมืองคูมิตรอื่นๆ
- (4) ควรพัฒนาระบบผ่านแดนเป็น single window โดยสมบูรณ์ รวมทั้งการใช้ระบบ Single Stop Inspection (SSI)
- (5) การดำเนินงานของเมืองคูมิตรอุปราชธานี-จำปาสักสามารถใช้เป็นตัวอย่างสำหรับเมืองคู มิตรอื่น ๆ ได้

การปรับปรุงโครงสร้างและบริการข้างต้นนี้จะมีส่วนสำคัญในการอำนวยความสะดวกแก่การ นำเข้ากะหล่ำปลีและข้าวโพดระบบพันธสัญญาให้มีประสิทธิภาพ

บรรณานุกรม

- กนกวรรณ มะโนรัมย์ ปิ่นวดี ศรีสุพรรณและนางสาวสกุลพรรณ โพธิจักร. 2553. โครงการวิจัย “การศึกษานโยบายการพัฒนาเมืองคู่มือมาตรฐานเศรษฐกิจ: กรณีศึกษาความร่วมมือด้านการเกษตรแบบมีพันธะสัญญายั่งยืนระหว่างจังหวัดอุบลราชธานีและแขวงจำปาสัก ประเทศลาว พ.ศ. 2551 – 2552”. คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.(ระบบออนไลน์) แหล่งที่มา: http://mssrc.la.ubu.ac.th/2006/admin/Projects/16/CF_5210020_PDF.pdf. (22 ธันวาคม 2553).
- กาญจนา โชคถาวร และคณะ. 2555. โครงการศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาความสัมพันธ์ของเมืองคู่มือ ไทย-ลาว (อุบลราชธานี-แขวงจำปาสัก) ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- กรมการค้าภายใน. 2555. มติคณะรัฐมนตรี วันที่ 10 เมษายน 2555. (ระบบออนไลน์) แหล่งที่มา: http://www.dit.go.th/service/Pr/InfoService/group1/5.1/10april55_3.pdf. (20 มกราคม 2556)
- เครือข่ายอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง. 2551. นโยบายการเกษตรของไทย. (ระบบออนไลน์) แหล่งที่มา: http://gms.oae.go.th/Z_Show.asp?ArticleID=50. (22 ธันวาคม 2553).
- จามะรี เชียงทอง. 2555. สินค้าเกษตรข้ามพรมแดน: ศึกษากรณีข้าวโพดข้ามพรมแดนที่เชียงใหม่ – ห้วยทราย. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ชนิด โสรรัตน์. 2551. ACMECS โครงการยุทธศาสตร์ความร่วมมือทางเศรษฐกิจอิระวดี – เจ้าพระยา – แม่น้ำโขง. สมาคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย.
- ปยุตยา สารวรรณ. 2550. การศึกษาศักยภาพการบริหารจัดการสินค้าเกษตรตามโครงการลงทุนเกษตรแบบมีพันธะสัญญา (Contract farming) ไทย-กัมพูชา จังหวัดสระแก้ว. สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรเขต 6 จังหวัดชลบุรี. สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรกระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- พนินท์เครือไทยและคณะ. 2555. โครงการพัฒนาระบบการเกษตรพันธะสัญญาการปลูกอ้อยในพื้นที่แขวงหลวงน้ำทาสาธารณรัฐประชาชนลาว. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- พิมพ์พิชา ทานา, 2555. ปัจจัยที่กำหนดการตัดสินใจปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ แบบมีและไม่มีพันธะสัญญาในอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่. การศึกษาแบบอิสระวิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เยาวเรศชวนพูนผลและคณะ. 2555. โครงการการเกษตรในระบบพันธะสัญญาของข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ระหว่างสปป.ลาวตอนใต้กับประเทศไทย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- วีระศักดิ์สมยานะและคณะ. 2555. โครงการการผลิตสินค้าเกษตรในระบบพันธะสัญญาระหว่าง สปป.ลาวตอนเหนือกับไทย: กรณีศึกษาข้าวโพดเลี้ยงสัตว์. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

- ศูนย์ปฏิบัติการร่วมกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. 2553. แผนลงทุนContract Farming ปี 2549-2550. (ระบบออนไลน์) แหล่งที่มา: <http://neroc.kku.ac.th/files/doc/2007-05-0484.pdf>. (22 ธันวาคม 2553).
- ศูนย์ปฏิบัติการสารสนเทศเชื่อมโยงเครือข่ายประชาชน. 2553. สรุปภาพรวมของการประชุมสุดยอดอาเซียน ครั้งที่ 15. (ระบบออนไลน์) แหล่งที่มา: http://www.tnewsnetwork.com/BrowseArticle.php?cat_id=2&article_id=3119. (25 ธันวาคม 2553).
- ศูนย์ข้อมูลเศรษฐกิจการค้าจังหวัด. 2553. แผนลงทุน Contract Farming ปี 2549-2550. (ระบบออนไลน์) แหล่งที่มา: <http://pcoc.moc.go.th/pcocsys/uploadfile/42/doc/แนวคิด%20นโยบาย%20CF.doc>. (22 ธันวาคม 2553).
- สถานีความรู้สำหรับผู้ประกอบการธุรกิจอุตสาหกรรม. 2553. Contract Farming: การเกษตรแบบมีสัญญา. (ระบบออนไลน์) แหล่งที่มา: http://www.ssmwiki.org/index.php/Contract_Farming. (22 ธันวาคม 2553).
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย. 2553. คอนแทรกต์ฟาร์มมิ่งไทย-ลาวพันธสัญญาที่ต้องหาทางแก้. (ระบบออนไลน์) แหล่งที่มา: http://pr.trf.or.th/index.php?option=com_content&view=article&id=165:2010-09-30-08-03-19&catid=41:2010-06-10-02-38-08&Itemid=59. (22 ธันวาคม 2553).
- สุภาภรณ์พวงชมพูและคณะ. 2555. โครงการวิจัยระบบการเกษตรแบบมีพันธสัญญาการปลูกอ้อยในแขวงสะหวันนะเขตสาธารณรัฐประชาชนลาว. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สุภาวดี ขุนทองจันทร์และคณะ. 2555. โครงการวิจัยการผลิตข้ามแดนไทย-ลาว (Trans-boundary Production): ในระบบพันธสัญญาของพืชกะหล่ำปลีแขวงจำปาสัก. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- อารี วิบูลย์พงศ์, 2554. สืบสวนพื้นที่และพัฒนาโจทย์วิจัย เรื่อง การผลิตข้ามแดน (Trans-boundary production): กรณีไทย-ลาว". สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- ACMECS. 2010. ถนนหมายเลข 9 ประตูเชื่อมทะเลจีนใต้-อันดามัน. (ระบบออนไลน์) แหล่งที่มา: <http://www.acmecsthai.com/web/15.php?id=19966>. (25 ธันวาคม 2553).
- African Journal of Business Management Vol. 6(12), pp. 4504-4513, 28 March, 2012DOI: 10.5897/AJBM11.1550ISSN 1993-8233 ©2012 Academic Journals.
- CREM BV. 2008. Contract Farming in ASEAN Countries a Fact Finding Study. Available: <http://apf-contractfarming.wikispaces.com/file/view/Contract+Farming+in+ASEAN+countries+-+CREM+-+2008.pdf>. (11 December 2012).

- Damasa B. Magcale-Macandog and Lovereal Joy M. Ocampo. 2006. Sustainable Organic Farming Systems in The Northern Highlands of The Philippines. J. ISSAAS 12(1):1–16.
- DDFI. 2007. โครงการลงทุนจากต่างประเทศ (สะสม) ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว. (ระบบออนไลน์) แหล่งที่มา:
http://www.boi.go.th/thai/clmv/Back_up/2010_laos/2010_laos_2_6.html. (22 ธันวาคม 2553).
- Eaton, C., and A. Shepherd. 2001. Contract Farming Partnerships for Growth: Food and Agriculture Organization Agricultural Services Bulletin 145.
- FAOSTAT. 2012. Food and Agriculture Organization of the United Nations. (Online) Available: <http://faostat.fao.org/site/567/default.aspx#ancor>. (20 มกราคม 2556).
- Isabelle Delforge. 2004. From small farms to fast food chains and supermarkets. (Online) Available: <http://focusweb.org/sites/www.focusweb.org/files/occ2.pdf>. (20 มกราคม 2556).
- MID. 2009. IMD World Competitiveness Yearbook 2009. (Online) Available: <http://www.imd.org/news/IMD-WCY-2009.cfm>. (22 ธันวาคม 2553).
- Ornberg, L. 1998. Contract Farming: Agricultural Change and Modernisation in Northern Thailand. Sweden: Lund University.
- Poapongsakorn, N., A. Siamwalla, B. Titapiwatanakun, P. Netayarak and P. Suzuki. 1995. Agricultural Diversification/Restructuring of Agricultural Production Systems. A paper prepared for the Food and Agriculture Organization United Nations. TDRI. August 1995.
- Poonpiriyasup, V. 2007. Contract Farming Business for Development Challenges and Opportunities. (Online) Available: http://siteresources.worldbank.org/INTTHAILAND/Resources/333200-108994364036/4752561151398858396/Session2_K_Vichai.ppt. (27 November 2007).
- Setboonsarng, S., P. Leung and J. Cai. 2007. Contract Farming and Poverty Reduction: the Case of Organic Rice Contract Farming in Thailand. (Online) Available: <http://www.adbi.org/discussionpaper/2006/05/22/1855.thailand.farming/>. (27 November 2007).
- Siamwalla, A. 1996. Thai Agriculture: From Engine of Growth to Sunset Status. TDRI Quarterly Review 11(4): 3-10. Singh, S. 2004. State, Agribusiness Firms, and Farmers in Thailand: A Study of Contract Farming System. (Online) Available:

- <http://www.Asianscholarship.org/publications/papers/Sukhpal%20State,%20Agribusiness,%20Firms,%20and%20Fa.html>. (10 September 2006).
- Sriboonchitta, S., A. Wiboonpongse, P. Gypmantasiri and K. Tongngam. 1996. Potentials of Contract Farming and Farmer Development Strategies. Bangkok: Institute of Human Resource Development, Thammasat University.
- Sriwichailamphan, T. 2007. Global Food Chains and Environment: Agro-Food Production and Processing in Thailand. Thailand: Wageningen University.
- Sukasem, J. 1992. The Impact of Contract Farming on Production Technology of Small Farmers in Chiang Mai province. Master's thesis. Chiang Mai University Faculty of Economics.
- UNDPLAO. 2006. Lao PDR: National Socio-Economic Development Plan (2006-2010). (Online) Available: <http://www.undplao.org/official%20docs/NSEDP%20partI.pdf>. (25 ธันวาคม 2553).
- Wiboonpongse, A and S. Sriboonchitta. 2007. An Alternative Deal for Potato Growers in the Contract Farming System. Conference of the Improving the performance of supply chains in the transitional economies, at the Sofitel Plaza hotel, Hanoi, Vietnam. September 23-27, 2007.
- _____. 1995. Contract Farming: an Agricultural Development Strategy for Northern Thailand. MCC. Agricultural Economics Report No. 40. Chiang Mai: Chiang Mai University.
- _____. 1995. Contract Farming: an Agricultural Development Strategy for Northern Thailand. MCC. Agricultural Economics Report No. 40. Chiang Mai: Chiang Mai University.
- Wiboonpongse, A., S. Sriboonchitta and Y. Chaovanapoonphol. 2006. Reviews of Knowledge of Informal Labor in Contract Farming and Hired Labor. Health Promotion Plan for Informal Farm Labor Sector. Thai Health Promotion Foundation (in Thai).
- Wiboonpongse, A., S. Sriboonchitta, P. Gypmantasiri and K. Tongngam. 1998. The Role of Contract Farming in Agricultural Transition in Thailand. (Online) Available: http://www.mcc.cmu.ac.th/agbus/data/research%20paper/CONTR_JISSAAS98.pdf. (25 ธันวาคม 2553)
- Wiboonpongse, A., Y. Chaovanapoonpol, T. Sriwichailamphan and S. Sriboonchitta. 2007. Consumers Behavior and Attitudes Towards Hom Mali Rice Quality, Phayow Province. Proceeding, Annual Research Conference. Multiple Cropping Center, Chiang Mai University. 7–8 September 2007 (in Thai).

- Wiboonpongse, A., Sriboonchitta, S. and Khuntonthong, P. 2008. AN ALTERNATIVE DEAL FOR POTATO GROWERS IN A CONTRACT FARMING SYSTEM. Acta Hort. (ISHS) 794:335-340. (Online) Available:http://www.actahort.org/books/794/794_41.htm. (25 ธันวาคม 2553)
- Wongwiwat, W., A. Wiboonpongse, P. Jienviriyapan, and S. Sriboonchitta. 2007. Technical Efficiency of Contract Potato Production in Northern Thailand. Multiple Cropping Center, Chiang Mai University. (In Thai).

ภาคผนวก

1. สรุปสาระของสัญญาข้าวโพดเลี้ยงสัตว์แขวงจำปาสักและสาละวัน

(1) สัญญาของบริษัท A จำกัด

เป็นสัญญาเป็นห้าปี เนื่องจากบริษัทต้องการความมั่นคงในเงื่อนไขในสัญญาโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องกำหนดราคาขั้นต่ำ รายละเอียดเป็นดังนี้

ส่วนที่หนึ่งรายละเอียดของคู่สัญญา

เป็นการระบุรายละเอียดของเกษตรกรที่ทำสัญญากับบริษัทซึ่งประกอบด้วย

- 1) ชื่อบริษัท คือ บริษัท A จำกัด
- 2) ที่อยู่ สำนักงาน

ส่วนที่สอง รายละเอียดของสัญญา

เป็นการระบุรายละเอียดของสัญญาที่กำหนดในลักษณะมาตรา 9 มาตราดังนี้

- 1) ชื่อและที่ของบริษัทที่รับซื้อคือ ตั้งอยู่ที่บ้านโนนไซ เมืองปากเซ และแขวงจำปาสัก
- 2) ชื่อและที่อยู่ของเกษตรกร

สามโนคร้ว จำนวนสมาชิกในครัวเรือนกี่คน ผู้หญิงกี่คน จำนวนแรงงานกี่คน

3) พื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในปี 2011 กี่เฮกตาร์

พื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในปี 2012 กี่เฮกตาร์

พื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในปี 2013 กี่เฮกตาร์

พื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในปี 2014 กี่เฮกตาร์

พื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในปี 2015 กี่เฮกตาร์

มาตราที่ 1 รายละเอียดของสินค้าที่ระบุในสัญญา (ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์)

- ระยะเวลาปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ 120 วัน (4 เดือน)

มาตราที่ 2 ความรับผิดชอบของแต่ละฝ่าย

- ฝ่าย ก หมายถึง บริษัท กลุ่มบริหารผลิตภาคใต้
- ฝ่าย ข หมายถึง เกษตรกรผู้ปลูก
- ฝ่าย ก เป็นผู้ลงทุนเรื่องแนวพันธุ์ 20 กิโลกรัมต่อเฮกตาร์
- ฝ่าย ก เป็นผู้บุกเบิกไถ และแนวพันธุ์ตามเงื่อนไขตัวจริง
- ฝ่าย ก เป็นผู้ลงทุนปุ๋ยชีวภาพถ้าต้องการ (ถ้ามี)
- ฝ่าย ก แนะนำ อบรมทางด้านวิชาการ เทคนิคการผลิต ตรวจสอบ ติดตามผลการปลูก
- ฝ่าย ก รับซื้อผลผลิตตามราคาตลาด ในกรณีราคาตลาดปรับตัวขึ้น

มาตราที่ 3 การลงทุนด้านสินเชื่อแต่ละปี

1. ค่าไถ พันธุ์ ตามพื้นที่ปลูกจริงในแต่ละปี

- พื้นที่และค่าไถในปี 2011
- พื้นที่และค่าไถในปี 2012

- พื้นที่และค่าไถในปี 2013
 - พื้นที่และค่าไถในปี 2014
 - พื้นที่และค่าไถในปี 2015
2. การชำระค่าปัจจัยการต้องชำระในแต่ละฤดูการปลูกในแต่ละปี แต่ถ้ามีภัยธรรมชาติเกิดขึ้น โดยต้องชำระให้หมดภายใน 2 ปี
3. การชำระค่าแนวพันธุ์ต้องชำระตามฤดูการปลูกของแต่ละปี
- มาตราที่ 4 ว่าด้วยการรักษาผลปลูก
- ฝ่าย ก จะแนะนำฝ่าย ข เรื่องวิธีการปลูก การดูแลรักษา การเก็บเกี่ยวให้ถูกต้องตามเทคนิค ตามหลักวิชาการที่ทันสมัย
 - ฝ่าย ข ต้องเอาใจใส่เรื่องการเพาะปลูกเช่น การรับประกันด้านคุณภาพ ปริมาณ อย่างมีประสิทธิภาพผลเช่น การให้น้ำและปุ๋ยชีวภาพ
- มาตราที่ 5 การรับซื้อผลผลิต
- การรับซื้อผลผลิตฝ่าย ก จะรับซื้อผลผลิตที่มีความชื้นไม่เกิน 20-25% ในราคาตลาด แต่ประกันราคาขั้นต่ำที่ 800 กีบ/กิโลกรัม ทั้งรูปแบบที่เป็นฝัก
- มาตราที่ 6 เงื่อนไขทั่วไป
- สมาชิกผู้ปลูกต้องจำหน่ายผลผลิตให้กับบริษัทเกษตรอาคารฯเข้าขาออก จำกัด เท่านั้น หากเกษตรกรนำผลผลิตไปจำหน่ายให้ผู้อื่นจะถูกปรับเท่ากับมูลค่าของผลผลิตที่คาดว่าจะได้รับในปีนั้น หากบริษัทเกษตรอาคารฯเข้าขาออก จำกัด ไม่รับซื้อผลผลิตตามที่ระบุในสัญญา เกษตรกรผู้ปลูกสามารถปรับบริษัทเกษตรอาคารฯเข้าขาออก จำกัด 2 เท่าของมูลค่าผลผลิตที่คาดว่าจะได้รับในปีนั้น
- มาตราที่ 7 ปัญหาที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้คาดหมาย
- หากเกิดภัยธรรมชาติ ปัญหาทางด้านการเมืองต้องรายงานให้กลุ่มผู้ผลิตรับทราบเพื่อหาช่องทางแก้ไข ตรวจสอบความจริงร่วมกับผู้ใหญ่บ้าน ยืนยันให้เหมาะสม เพื่อยกเว้นการชำระหรือเงื่อนไขอื่น
- มาตราที่ 8 การแก้ไขข้อขัดแย้ง
- ข้อขัดแย้งใด ๆ ที่เกิดขึ้น ต้องมีการแก้ไขพร้อมกันทั้งสองฝ่าย โดยการปรึกษาร่วมกันและร่วมกับผู้ใหญ่บ้าน เพื่อหาช่องทางแก้ไขให้เกิดประโยชน์ร่วมกัน
- มาตราที่ 9 สัญญานับนี้เป็นสัญญาระหว่างเกษตรกรกับบริษัทเกษตรอาคารฯเข้า ขาออกเป็นระยะเวลา 5 ปี
- สัญญานับนี้มี 2 ฉบับ โดยถือฝ่ายละฉบับ
 - สัญญานับนี้มีผลนำไปใช้ถูกต้องตามกฎหมายตั้งแต่วันที่ลงลายมือเป็นต้นไป

ส่วนที่สาม การลงนามทำสัญญา

เป็นการลงนามทำสัญญาประกอบด้วย 3 ส่วนคือ 1) ลายเซ็นของผู้รับผิดชอบของบริษัท 2) ลายเซ็นของเกษตรกรและ 3) ค่ายืนยันของผู้ใหญ่บ้าน

(2) สัญญาของบริษัทB จำกัด

เป็นสัญญาเป็นรายปี เนื่องจากในแต่ละปีเงื่อนไขที่ระบุในสัญญาซึ่งเปลี่ยนแปลงไปและถูกกำหนดให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในขณะนั้น โดยเฉพาะอย่างการกำหนดราคาขั้นต่ำในแต่ละปี

ส่วนที่หนึ่งรายละเอียดของคู่สัญญา

เป็นการระบุรายละเอียดของเกษตรกรที่ทำสัญญากับบริษัทซึ่งประกอบด้วย

- 1) ชื่อบริษัท คือ บริษัทB
- 2) ที่อยู่
- 3) รหัสลูกค้า/2012
- 4) รหัสผู้ค้าประกัน/2012

ส่วนที่สอง รายละเอียดของสัญญา

เป็นการระบุรายละเอียดของสัญญาที่กำหนดในลักษณะมาตรา 5 มาตราดังนี้

- 4) ชื่อและที่ของบริษัทที่รับซื้อคือ ตั้งอยู่ที่บ้านแสนวังน้อย หมู่ที่ 5 เมือง และแขวงสาละวัน
- 5) ชื่อและที่ของเกษตรกร

มาตราที่ 1 ข้อตกลงในการส่งเสริม การให้สินเชื่อ การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์

1. บริษัทเป็นผู้ส่งเสริมเกษตรกร โดยแจ้งขนาดพื้นที่ปลูกในสัญญาและสนับสนุนปัจจัยการผลิตได้แก่ ปุ๋ย สารเคมีปราบวัชพืช (ไตรฟอสเฟต) และพันธุ์ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์โดยระบุจำนวนที่ใช้และราคาต่อหน่วย มูลค่าในรูปกบ

มาตราที่ 2 ข้อตกลงระหว่างบริษัทกับเกษตรกร

1. เกษตรกรต้องปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ตามเนื้อที่ที่สัญญาไว้กับบริษัท หากเกษตรกรรับสินเชื่อปัจจัยการผลิตไปแล้วไม่นำปัจจัยการผลิตไปใช้ตามเนื้อที่แจ้งไว้ เกษตรกรต้องชำระค่าปัจจัยการผลิตตามราคาที่นำไปพร้อมด้วยดอกเบี้ยอีก 10% ของราคาปัจจัยการผลิต
2. หากเกิดภัยธรรมชาติจากศัตรูพืช ให้เกษตรกรรีบแจ้งแก่บริษัทผู้ทำสัญญาอย่างเร่งด่วนเพื่อรับหาวิธีการแก้ไข

มาตราที่ 3 ข้อตกลงการซื้อขายข้าวโพด

1. บริษัทรับประกันราคาขั้นต่ำให้แก่เกษตรกรข้าวโพดที่ปลูกในระยะเวลา 120 วัน ในราคา 700 กีบต่อกิโลกรัม หากราคาข้าวโพดเลี้ยงสัตว์สูงขึ้นบริษัทจะรับซื้อตามราคาตลาดโลก
 - หากราคาข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ตกต่ำ บริษัทต้องรับซื้อข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในราคา 700 กีบต่อกิโลกรัม หากบริษัทไม่รับซื้อในราคาประกัน บริษัทต้องรับผิดชอบจ่ายค่าใช้จ่ายในการผลิตและค่าเสียหายให้เกษตรกร

- หากราคาข้าวโพดเลี้ยงสัตว์สูงขึ้นเกษตรกรห้ามนำข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ไปจำหน่ายให้แก่ผู้อื่น นอกจากจะได้รับอนุญาตจากบริษัทคู่สัญญาก่อนเสมอ
- หากเกษตรกรฝ่าฝืนนำข้าวโพดไปจำหน่ายให้แก่ผู้อื่น เกษตรกรจะต้องชำระหนี้ค่าปัจจัยการผลิตที่นำมาจากบริษัทตามจำนวนเงินที่ให้ได้นำมาพร้อมด้วยดอกเบี้ยอีก 10% ของราคาปัจจัยการผลิต
- หากข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ที่เกษตรกรนำมาจำหน่ายไม่ได้คุณภาพตามมาตรฐานได้แก่ มีแมลง เมล็ดดำ เป็นมอด เป็นต้น บริษัทสามารถตัดราคาได้ตามความเหมาะสม

มาตราที่ 4 การชำระหนี้

เกษตรกรต้องชำระหนี้ให้แก่บริษัท โดยบริษัทจะเป็นหักเงินเมื่อเกษตรกรนำข้าวโพดเลี้ยงสัตว์มาจำหน่าย

มาตราที่ 5 ข้อตกลงอื่นๆ

- ในกรณีที่ทั้งสองฝ่ายเกิดการขัดแย้งหรือความไม่เข้าใจในสัญญาระหว่างบริษัทและเกษตรกร ให้ทั้งสองฝ่ายทำการตกลงเจรจากันด้วยสันติวิธีในกรณีที่ทั้งสองฝ่ายไม่สามารถตกลงกันได้ ต้องนำเรื่องเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม
- บันทึกสัญญาจะมีผลสมบูรณ์ นับแต่วันที่ทั้งสองฝ่ายลงนามและมีผู้รับรู้เป็นพยาน

ส่วนที่สาม การลงนามทำสัญญา

เป็นการลงนามทำสัญญาประกอบด้วย 3 ส่วนคือ 1) ลายเซ็นของผู้รับผิดชอบของบริษัท 2) ลายเซ็นของเกษตรกรและ 3) ผู้ค้ำประกัน

ในการทำสัญญาระหว่างเกษตรกรกับบริษัทเป็นการร่วมกันรับผิดชอบโดยบริษัทในฐานะเป็นผู้ซื้อผลผลิตและเกษตรกรในฐานะเป็นผู้ผลิตโดยมีผู้ค้ำประกันที่ไม่ได้ระบุว่าเป็นใคร

ສາທາລະນະລັດ ປະຊາທິປະໄຕ ປະຊາຊົນລາວ
ສັນຕິພາບ ເອກະລາດ ປະຊາທິປະໄຕ ເອກະພາບ ວັດທະນາຖາວອນ

ແຂວງ ສາລະວັນ ເມືອງ ສາລະວັນ
 ບໍລິສັດຊະນະໄຊ (ໂທຮ: 020 551379 914, 034 211884)

ລະຫັດລູກຄ້າ...../2012
 ລະຫັດຜູ້ຄ້າປະກັນ...../2012

ບົດບັນທຶກສັນຍາ
ການສົ່ງເສີມປູກສາລີ ແລະ ຊີ້ - ຂາຍສາລີອາຫານສັດ

ບໍລິສັດຊະນະໄຊ ຜະລິດຕະພັນ ແລະ ອົບແຫຼ່ງສາລີປະຈຸບັນຕັ້ງຢູ່ບ້ານບ້ານແສນວັງນ້ອຍ ກຸ່ມບ້ານທີ 5 ເມືອງ ແລະ ແຂວງ ສາລະວັນ ເຊິ່ງຕໍ່ໄປເອີ້ນວ່າ: (ຝ່າຍກໍ) ແລະ ທ່ານ.....ປະຈຸບັນຢູ່ບ້ານ.....ກຸ່ມບ້ານທີ..... ເມືອງ..... ແຂວງ.....ເຊິ່ງຕໍ່ໄປເອີ້ນວ່າ: (ຝ່າຍຂໍ), ທັງສອງຝ່າຍຕົກລົງເຫັນດີເປັນເອກະພາບ ສ້າງບົດບັນທຶກສັນຍາ ເພື່ອເປັນຫຼັກຖານ ຄຳປະກັນ ສິດທິນິຍາຍຂອງສອງ ຝ່າຍ ເຊິ່ງມີເນື້ອໃນດັ່ງລຸ່ມນີ້:

ມາດຕາ 1 : ຂໍ້ຕົກລົງໃນການສົ່ງເສີມ, ການໃຫ້ສິນເຊື້ອ ແລະ ການປູກສາລີ

ຝ່າຍກໍ ເປັນຜູ້ສົ່ງເສີມໃຫ້ແກ່ ຝ່າຍຂໍ ປູກສາລີໃນເນື້ອທີ່ ເຮັກຕາ, ໃນການປູກ ຝ່າຍກໍ ຕົກລົງໃຫ້ສິນເຊື້ອແກ່ຝ່າຍຂໍ ໂດຍບໍ່ຄິດໄລ່ດອກເບ້ຍລວມມີ :

ລຳດັບ	ລາຍລະອຽດ	ຈຳນວນ	ຫົວໜ່ວຍ	ລາຄາ (ກີບ)	ລວມເງິນ (ກີບ)
1	ປຸຍ 16-20-0		ສອບ		
2	ປຸຍ 46-0-0		ສອບ		
3	ໄກໂຟເສດ 48		ຕຸກ		
4	ແນວພັນສາລີ		ກິໂລ		
5					
ລວມເງິນສິນເຊື້ອທີ່ ຝ່າຍກໍ ໃຫ້ຝ່າຍຂໍ ກູ້ຍົມທັງໝົດ					

(ລວມເງິນເປັນຕົວໜັງສື:)

ມາດຕາ 2 : ພັນທະການພົວພັນລະຫວ່າງສອງຝ່າຍ

1. ຝ່າຍຂໍ ຈະຕ້ອງປູກສາລີຕາມເນື້ອທີ່ ທີ່ສັນຍາໄວ້ຂ້າງເທິງ, ໃນກໍລະນີ ຝ່າຍຂໍ ຮັບສິນເຊື້ອຈາກ ຝ່າຍກໍ ແລ້ວ ບໍ່ທຳການ ຜະລິດ ຫຼື ນຳເອົາປັດໃຈການຜະລິດ ໄປນຳໃຊ້ນອກຈາກການປູກສາລີທີ່ ຝ່າຍກໍ ສົ່ງເສີມ ຝ່າຍຂໍ ຈະຕ້ອງຊຳລະຫນີຄືນໃຫ້ແກ່ ຝ່າຍກໍ ພ້ອມດອກເບ້ຍ 10%
2. ໃນກໍລະນີທາງເກີດພະຍາດ - ສັດຕູພືດ ຝ່າຍຂໍ ຕ້ອງລາຍງານ ໃຫ້ ຝ່າຍກໍ ຮັບຮູ້ຢ່າງຮີບດ່ວນເພື່ອແກ້ໄຂບັນຫາໃຫ້ທ່ວງທັນ ກັບສະພາບການ.

ມາດຕາ 3 : ຂໍ້ກຳນົດສັນຍາໃນການຊີ້ - ຂາຍສາລີ

1. ຝ່າຍກໍ ປະກັນລາຄາຂັ້ນຕ່ຳສຳລັບລາຄາຝັກທີ່ເກັບກູ້ຫຼັງຈາກປູກ 120 ວັນ ໃນລາຄາ 700 ກີບ/ກິໂລ, ຖ້າຫາກລາຄາສາລີສູງຂຶ້ນ ຝ່າຍກໍ ຈະຮັບຊື້ສູງຂຶ້ນ ຕາມລາຄາຂອງຕະຫຼາດໂລກ.
 - ໃນກໍລະນີລາຄາສາລີຕົກຕ່ຳ ຝ່າຍກໍ ຈະຕ້ອງຮັບຊື້ສາລີໃຫ້ແກ່ ຝ່າຍຂໍ ໃນລາຄາ 700 ກີບ/ກິໂລ ຖ້າຫາກ ຝ່າຍກໍ ບໍ່ຮັບຊື້ ໃນລາຄາປະກັນ ຝ່າຍກໍ ຕ້ອງເປັນຜູ້ຮັບຜິດຊອບ ທົດແທນຄືນຕົ້ນທຶນການຜະລິດໃຫ້ແກ່ ຝ່າຍຂໍ ພ້ອມຄິດໄລ່ຄ່າເສຍເວລາໃຫ້ແກ່ ຝ່າຍຂໍ.
 - ໃນກໍລະນີລາຄາສາລີທາງສູງຂຶ້ນ ທ້າມບໍ່ໃຫ້ ຝ່າຍຂໍ ນຳສາລີໄປຂາຍໃຫ້ແກ່ບຸກຄົນອື່ນ ນອກຈາກຈະໄດ້ຮັບການອະນຸຍາດ ຈາກ ຝ່າຍກໍ ເສຍກ່ອນ.

ກາຟທີ່ 1 ສັນຍາຂອງບຣິຫັບB ຈຳກັດ

- ในກໍລະນີ ຝ່າຍຂໍ ຫາກນໍາສາລີໄປຂາຍໃຫ້ແກ່ພາກສ່ວນອື່ນ ຝ່າຍຂໍ ຕ້ອງຊໍາລະໜີ້ສິນເຊື່ອຄືນ ໃຫ້ແກ່ຝ່າຍກໍພ້ອມອັດຕາດອກເບ້ຍ 10 % ຕໍ່ລະດູການ

- ໃນກໍລະນີຫາກ ຝ່າຍຂໍ ນໍາສາລີບໍ່ແກ່, ໝາກນ້ອຍ, ແຂ້ວຫ່າງ, ເປັນໂມ້, ອອກໜໍ, ມີເມັດດໍາ, ມີມອດ ແລະ ປຸງຝົນມາຂາຍໂດຍບໍ່ໄດ້ໃຊ້ຜ້າຄຸມທາງບໍລິສັດຈະຕັດລາຄາຕາມຄວາມເໝາະສົມ.

ມາດຕາ 4 : ການຊໍາລະໜີ້

ຝ່າຍຂໍ ຈະຕ້ອງຊໍາລະຄືນໜີ້ສິນໃຫ້ແກ່ ຝ່າຍກໍ ໂດຍ ຝ່າຍກໍ ຈະເປັນຜູ້ຄິດໄລ່ຕັດເອົາເງິນຈາກ ຝ່າຍຂໍ ຫຼັງຈາກຂາຍສາລີໃຫ້ແກ່ ຝ່າຍກໍ

ມາດຕາ 5 : ຂໍ້ກຳນົດອື່ນໆ

ໃນກໍລະນີທີ່ສອງຝ່າຍຫາກເກີດຂໍ້ຂັດແຍ່ງບໍ່ເຂົ້າໃຈກັນໃນການປະຕິບັດສັນຍາກ່ອນອື່ນ ທັງສອງຝ່າຍຄວນເຈລະຈາແກ້ໄຂບັນຫາດ້ວຍສັນຕິວິທີ, ໃນກໍລະນີທີ່ສອງຝ່າຍຫາກບໍ່ສາມາດຕົກລົງກັນໄດ້ ຕ້ອງນໍາເຂົ້າສູ່ຂະບວນການຍຸຕຕິທໍາ.

ບົດບັນທຶກສັນຍານີ້ມີຜົນສັກສິດ ນັບແຕ່ວັນ ທີ່ທັງສອງຝ່າຍລົງລາຍເຊັນ (ຈຳກາ) ຮ່ວມກັນ ແລະ ຮັບຮູ້ຍັງຢືນຈາກພາກສ່ວນທີ່ກ່ຽວຂ້ອງ.

ດັ່ງນັ້ນ, ຈຶ່ງສ້າງບົດບັນທຶກສະບັບນີ້ໄວ້ເປັນຫຼັກຖານ.

ທີ່:.....ວັນທີ...../...../ 2012

ລາຍເຊັນຝ່າຍກໍ

ລາຍເຊັນຝ່າຍຂໍ

ຜູ້ຄົ້ນປະກັນ

ກາພທີ່ 1 ສັນຍາຂອງບຣິຫັB ຈຳກັດ (ຕໍ່)

2. ສຽບສາລະຂອງສັນຍາຂ້າໂພດເລີຍສັຕຽແຂວງປ່ອແກ້ວ

ລັກສະນະສັນຍາຂ້າໂພດເລີຍສັຕຽແຂວງປ່ອແກ້ວ ມີລາຍລະເອີຍດັ່ງນີ້

- (1) ເປັນການສັນຍາລະຫວ່າງຜູ້ລຸ່ມທຸນໄທຍກັບກຸ່ມຜູ້ຜືດຂ້າໂພດເລີຍສັຕຽ
- (2) ສັນຍາໃຊ້ຊື່ “ສັນຍາການປູກແລະເກັບສາລີ”
- (3) ລາຍລະເອີຍຂອງຜູ້ລຸ່ມທຸນແລະກຸ່ມຜູ້ຜືດຂ້າໂພດເລີຍສັຕຽ ທັງສອງ – ສກຸລ ແລະ ທີ່ຢູ່
- (4) ລາຍລະເອີຍຂອງພື້ນທີ່ປູກໃນແຕ່ລະປີ
- (5) ລາຍລະເອີຍໃນການສັນຍາລະຫວ່າງກັນ ດັ່ງນີ້

ມາຕາ 1: ວ່າດ້ວຍປະເທສິນຄ້າລະບຸໃນສັນຍາ (ສາລີຕັນ) ລະຍະການປູກຟື້ສາລີ 120 ວັນ
(4 ເດືອນ)

ມາຕາ 2: ວ່າດ້ວຍຄວາມຮັບຜິດຊອບໃນແຕ່ລະຝ່າຍ

- ຝ່າຍ ກ (ກຸ່ມບຣິຫັການຜືດກາດໄຕ້)
- ຝ່າຍ ຂ (ສມາຊິກຜືດຜືດ)
- ຝ່າຍ ກ ຈະສນອງເມລິດພັນຮຸ້ 20 ກິໂລກຣັມ ຕໍ່ເອກຕາຣ໌
- ຝ່າຍ ກ ຈະບຸກເບີກຄາດໄດແລະຫຍອດເມລິດພັນຮຸ້ຕາມເງື່ອນໄຂຕົວຈິງ
- ຝ່າຍ ກ ຈະສນອງປຸ້ຍໃຫ້ກັບສມາຊິກ (ຄ້າຕ້ອງການ)
- ຝ່າຍ ກ ຈະນຳຝືກອບຮມທາງດ້ານວິຊາການ
- ຝ່າຍ ກ ຈະເກັບຮື້ອດິນຕາມຣາຄາທ້ອງຕຣາດ

มาตรา 3: ว่าด้วยการสมทบทุนสินเชื่อแต่ละระยะ

- ค่าการบุกเบิกค่าไถ, หยอดเม็ด อิงตามเนื้อที่ตัวจริงแต่ละปี
- การชำระจะต้องแบ่งจ่ายตามฤดูกาลผลิต ในแต่ละปี แต่ถ้ามีการผิดพลาดเกิดขึ้นจะให้ระยะชำระไม่เกิน 2 ปี
- ค่าแนวพันธุ์ต้องชำระตามฤดูกาลปลูกแต่ละปี

มาตรา 4: ว่าด้วยการบำบัดรักษาการปลูก

- ฝ่าย ก จะแนะนำให้ฝ่าย ข นับตั้งแต่วิธีการปลูก บำบัด เก็บกู้ให้ถูกต้องตามเทคนิควิชาการ
- ฝ่าย ข ต้องเอาใจใส่ต่อการปลูก เช่น รับประกันทางด้านคุณภาพและปริมาณ มีประสิทธิผล ให้น้ำ ให้นุ้ย ใส่ปุ๋ย หรือปุ๋ยชีวภาพ

มาตรา 5: ว่าด้วยการเก็บซื้อ

- การเก็บซื้อ ฝ่าย ก จะเก็บซื้อถึงบ้าน ความชื้นไม่เกิน 20 – 25% ในราคาท้องตลาดและค่าประกัน 800 กีบ ต่อ กิโลกรัม (ทั้งฝัก)

มาตรา 6: ว่าด้วยเงื่อนไขทั่วไป

- สมาชิกผู้ปลูกต้องขายผลผลิต ให้กับกลุ่มผู้ผลิตภาคใต้เท่านั้น ถ้าในแต่ละปีขายให้ผู้อื่น จะคิดปรับไหมของผลผลิตที่คาดว่าจะได้ในปีนั้นๆ เป็นจำนวน 2 เท่า

มาตรา 7: ว่าด้วยอัตรวิสัย เกิดขึ้นโดยบังเอิญ

- เนื่องจากภัยธรรมชาติ เกิดอุทกภัย สาเหตุทางด้านการเมือง ต้องรายงานให้กับกลุ่มผู้ผลิตรู้เพื่อหาทางแก้ไข ร่วมกับนายบ้าน ยับยั้งให้เหมาะสม

มาตรา 8: ว่าด้วยการไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้ง

- ข้อขัดแย้งใดๆ ที่เกิดขึ้น ต้องพร้อมกันแก้ไขโดยทั้งสองฝ่าย ต้องปรึกษาหารือกัน ช่วยกับนายบ้านเพื่อหาทางออกให้เกิดผลประโยชน์

มาตรา 9: สัญญานับนี้ได้จัดทำขึ้นสองฝ่าย ระหว่างกลุ่มผู้ผลิตภาคใต้ร่วมกับสมาชิกผู้ปลูกต้องรับร่วมกันกับบริษัทเกษตรอาคาร เป็นระยะเวลา 5 ปี

- สัญญานับนี้เป็น 2 ฉบับ ฝ่ายละ 1 ฉบับ
- สัญญานับนี้มีผลสัมฤทธิ์ นำใช้ถูกต้องตามกฎหมาย นับแต่ลงลายเซ็นเป็นต้นไป

3. สรุปสาระของสัญญาระหว่างผู้ประกอบการไทย-ผู้ประกอบการลาวในเกษตรพันธสัญญา กะหล่ำปลีแขวงจำปาสัก

เมื่อผู้ซื้อได้รับมอบผลผลิตไว้ตามสัญญา และผู้ซื้อได้ตรวจสอบถูกต้องครบถ้วนตามสัญญาแล้ว ผู้ซื้อจะชำระเงินให้แก่ผู้ขายเป็นเงินสดทันที ในกรณีที่ผู้ซื้อไม่ได้ชำระเงินค่าผลผลิตให้แก่ผู้ขายทันทีตามวรรคหนึ่ง ผู้ซื้อจะต้องออกหลักฐานการรับมอบผลผลิตดังกล่าวให้แก่ผู้ขาย โดยหลักฐานดังกล่าวอย่างน้อยต้องระบุ รายละเอียดเกี่ยวกับ ชื่อผลผลิต ชื่อผู้ขาย ชื่อผู้ซื้อ ปริมาณน้ำหนัก ขนาด คุณภาพ ราคา จำนวนเงิน วัน เดือน ปี ที่ส่งมอบผลผลิต และวัน เดือน ปี ที่ผู้ซื้อจะชำระเงินให้แก่ผู้ขาย โดยผู้ซื้อต้องลงลายมือชื่อรวมทั้งประทับตรา (ถ้ามี) ในหลักฐานดังกล่าวด้วย เพื่อให้ผู้ขายใช้เป็นหลักฐานในการรับชำระเงินจากผู้ซื้อในภายหลัง

ผลผลิตที่จะส่งมอบให้แก่กัน ให้ส่งมอบ ณ ตลาดกลางหรือจุดรับซื้อที่ผู้ขายและผู้ซื้อกำหนด ทั้งนี้ให้ปฏิบัติตามระเบียบของตลาดกลางหรือจุดรับซื้อนั้น ๆ ผลผลิตที่จะส่งมอบหากต้องขออนุญาต เพื่อให้เป็นไปตามระเบียบของทั้งสองประเทศ เช่น เอกสารรับรองของการปลอดโรคด้านสุขอนามัย การเคลื่อนย้าย ใบรับรองแหล่งกำเนิดสินค้า AISA หรือเอกสารจำเป็นอย่างอื่น ๆ ให้ฝ่ายผู้ขายและผู้ซื้อร่วมดำเนินการด้านเอกสารดังกล่าวในส่วนของการรับผิดชอบของแต่ละฝ่าย

ผู้ซื้อให้คำมั่นในการที่จะร่วมพัฒนา และส่งเสริมในด้านการเพาะปลูก เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพเป็นที่ต้องการของตลาด

หากคู่สัญญาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งกล่าวอ้างว่าคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งไม่ปฏิบัติตามสัญญาหรือปฏิบัติผิดสัญญาข้อใดข้อหนึ่ง ให้คู่สัญญาฝ่ายที่กล่าวอ้างดังกล่าวเสนอเรื่องให้คณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาท ซึ่งประกอบด้วยผู้ซื้อผู้ขายหรือผู้แทนของผู้ซื้อหรือผู้ขายแล้วแต่กรณี และผู้แทนหน่วยราชการและเอกชนที่เกี่ยวข้องของฝ่ายผู้ซื้อหรือผู้ขายอีกฝ่ายละ 3 คน

สัญญาถูกจัดทำขึ้นเป็น 2 ภาษา คือ ภาษาไทยและภาษาลาว มีคุณค่าเท่าเทียมกันและจัดทำขึ้นภาษาละ 1 ฉบับ มีข้อความถูกต้องตรงกัน คู่สัญญาได้อ่านและเข้าใจข้อความโดยละเอียดตลอดแล้ว จึงได้ลงลายมือชื่อพร้อมทั้งประทับตรา (ถ้ามี) ไว้เป็นสำคัญต่อหน้าพยาน โดยคู่สัญญาต่างยึดถือสัญญาภาษาไทยและภาษาลาวไว้ฝ่ายละหนึ่งฉบับ และจัดทำสำเนามอบไว้แก่สำนักงานพาณิชย์จังหวัดอุบลราชธานี และแผนกอุตสาหกรรมและการค้าแขวงจำปาสัก เก็บรักษาสัญญาภาษาไทยและภาษาลาวไว้เป็นหลักฐานหน่วยงานละหนึ่งฉบับ

ส่วนที่สามเป็นเอกสารแนบท้ายสัญญาหรือภาคผนวกซึ่งต้องถือเป็นส่วนหนึ่งของสัญญา ประกอบด้วย ผนวก 1 รายละเอียด คุณภาพ มาตรฐาน ปริมาณ ราคา ระยะเวลาซื้อขาย ส่งมอบผลผลิต และสถานที่ส่งมอบผลผลิต กรณีกะหล่ำปลีระยะเวลาซื้อขายที่ระบุในสัญญาคือเดือนมีนาคม ถึงเดือนธันวาคม 2555 มาตรฐานคุณภาพเกรด A: น้ำหนักหัวละ 1 กิโลกรัมหรือ ผีเสื้อเกรด B : น้ำหนักหัวละต่ำกว่า 1 กิโลกรัม ปริมาณซื้อ 100,000 กิโลกรัม ราคา กิโลกรัมละ 2 บาท ประมาณการมูลค่าการผลิต 200,000 บาท สถานที่ส่งมอบคือวังเต่า-ช่องเม็กอื่นๆ หากคู่สัญญาตกลงกันให้ปรับราคาซื้อขายผลผลิตโดยเพิ่มตามราคาท้องตลาด ณ วันส่งมอบ ในอัตราไม่เกินร้อยละเท่าใดนั้นต้องระบุในสัญญา

ผนวก 2 รายละเอียดเหตุสุดวิสัยและรายละเอียดการปฏิบัติเมื่อเหตุสุดวิสัยสิ้นสุดลง เช่น เกิดเหตุสงคราม การสู้รบ การกบฏ การปฏิวัติ การต่อต้านหรือล้มล้างรัฐบาล หรือประชาชนก่อการจลาจล

ขึ้นในบ้านเมือง อุทกภัย วาตภัย อัคคีภัย หรือภัยธรรมชาติอื่นๆ โรคพืชหรือศัตรูพืชระบาดอย่างรุนแรง การเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศหรือสิ่งแวดล้อมหรือปัจจัยการผลิตที่มีผล โดยตรงหรือโดยอ้อมต่อการเพาะปลูก การปิดโรงงานหรือการนัดหยุดงานเพราะเหตุตามกฎหมายคุ้มครองแรงงาน และเหตุสุดวิสัยอื่นๆ เช่น การโจรกรรม การขนส่ง

ผนวก 3 รายชื่อคณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาท ฝ่ายผู้ขายประกอบด้วย ผู้ขาย หรือผู้แทนหัวหน้าแผนกอุตสาหกรรมและการค้าแขวงจำปาสัก หัวหน้าแผนกกลีกรรมและป่าไม้แขวงจำปาสัก ประธานสภาการค้าและอุตสาหกรรมแขวงจำปาสัก ฝ่ายผู้ซื้อ ประกอบด้วย ผู้ซื้อ หรือผู้แทน พาณิชยจังหวัดอุบลราชธานี เกษตรและสหกรณ์จังหวัดอุบลราชธานี และประธานหอการค้าจังหวัดอุบลราชธานี ทั้งนี้ หนังสือรับรองการเป็นพยานให้กับคู่สัญญาที่ลงนามในสัญญาซื้อขายผลผลิตทางการเกษตรตามโครงการส่งเสริมสัญญาตลาดข้อตกลงสินค้าเกษตร (contract farming) ระหว่างแขวงจำปาสัก สปป.ลาว กับ จังหวัดอุบลราชธานี ราชอาณาจักรไทย ที่ได้ลงลายมือชื่อ และประทับตรา (ถ้ามี) ระหว่างตัวแทนผู้ซึ่งได้รับมอบตามอำนาจการปกครองของแขวงจำปาสัก สปป.ลาว และตัวแทนคณะกรรมการจัดทำตลาดข้อตกลงสินค้าเกษตร จังหวัดอุบลราชธานี ถือเป็นส่วนหนึ่งของสัญญาเจ้าหน้าที่ของรัฐทั้งไทยและลาวที่ร่วมเป็นสักขีพยานในการลงนาม(ตารางภาคผนวกที่ 1)

ตารางภาคผนวกที่ 1 รายชื่อเจ้าหน้าที่รัฐที่เป็นพยานในการลงนามการทำข้อตกลงสินค้าเกษตรไทย-ลาว

รายการ	ฝ่ายไทย	ฝ่ายลาว
ประธานร่วมในพิธี	ผู้ว่าราชการจังหวัดอุบลราชธานี (นายสุรพล สายพันธ์) ที่ปรึกษาการพาณิชย์ (นายนภดล สรวาสี)	รองเจ้าแขวงจำปาสัก (ท่านบัวสอน วงสองคอน)
สักขีพยาน	1. พาณิชยจังหวัดอุบลราชธานี (นายวัชรกร ไสงาม) 2. เกษตรจังหวัดอุบลราชธานี (นายสามารถ ลัทธิญา) 3. ประธานหอการค้าจังหวัดอุบลราชธานี (นายนิมิต สิทธิไธรย์)	1. หัวหน้าแผนกอุตสาหกรรมและการค้า แขวงจำปาสัก (ท่านณรงค์ศักดิ์ ชาดตะกุล) 2. หัวหน้าแผนกกลีกรรมและป่าไม้แขวงจำปาสัก (ท่านคำเหล็ก บุญยะวงศ์) 3. รองประธานสภาการค้าและอุตสาหกรรมแขวงจำปาสัก (ดร.จินดา วงศ์สุลี)

ที่มา: สำนักงานพาณิชย์จังหวัดอุบลราชธานี (2555) อ้างในสุภาวดีขุนทองจันทร์และคณะ, 2555

ตารางภาคผนวกที่ 2 ประโยชน์ด้านการผลิตที่เกษตรกรได้รับจากการผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์แขวงบ่อแก้วในระบบพันธะสัญญาเปรียบเทียบกับพืชเดิมหรือพืชทางเลือก

ผลตอบแทน/ประโยชน์ที่ได้รับ	ไม่ตอบ	ดีกว่า	เหมือนเดิม	ด้อยกว่า	รวม
1. ปัจจัยการผลิต					
1.1 การได้ใช้ปัจจัยการผลิตที่มีคุณภาพและปริมาณ	58.49	0.00	41.51	0.00	100.0
1.2 การได้รับปัจจัยการผลิตที่ตรงเวลา	58.49	0.00	41.51	0.00	100.0
2. วิธีการปฏิบัติดูแลในการผลิต	58.49	0.00	41.51	0.00	100.0
3. วิธีการจัดการผลผลิต (การตลาด)	58.49	0.00	41.51	0.00	100.0
4. ต้นทุนการผลิต	58.49	0.00	41.51	0.00	100.0
5. ราคา					
5.1 ราคาผลผลิตที่ได้รับ	58.49	0.00	41.51	0.00	100.0
5.2 ราคามีความแน่นอน	58.49	0.00	41.51	0.00	100.0
6. ปริมาณผลผลิตที่ได้รับ					
6.1 ผลผลิตต่อเฮกตาร์	58.49	0.00	41.51	0.00	100.0
6.2 คุณภาพผลผลิต	58.49	0.00	41.51	0.00	100.0
6.3 ความเสี่ยง	58.49	0.00	41.51	0.00	100.0
7. การได้รับสินเชื่อ (จำนวน/ความรวดเร็ว/ความสะดวก/ดอกเบี้ย)	58.49	0.00	41.51	0.00	100.0
8. ความเสี่ยงโดยรวมลดลง	58.49	0.00	41.51	0.00	100.0
9. คนในครอบครัวมีงานทำมากขึ้น	58.49	0.00	41.51	0.00	100.0
10. เมื่อเกิดพืชผลเสียหายคู่สัญญาช่วยเหลือเอื้อเฟื้อ	58.49	0.00	41.51	0.00	100.0

ที่มา: วีระศักดิ์ สมยานะและคณะ, 2555

หมายเหตุ: ตัวเลขในวงเล็บ หมายถึง ร้อยละของจำนวนเกษตรกรตัวอย่างในระบบพันธะสัญญา 106 ราย

ตารางภาคผนวกที่ 3 ประโยชน์ด้านการผลิตที่เกษตรกรได้รับจากการผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์แขวงจำปาสักและสาละวันในระบบพันธะสัญญาเปรียบเทียบกับพืชเดิมหรือพืชทางเลือก

ผลตอบแทนประโยชน์ที่ได้รับ	ดีกว่า	เหมือนเดิม	ด้อยกว่า
1. ปัจจัยการผลิต			
1.1 การได้ปัจจัยการผลิตที่มีคุณภาพและปริมาณ	13.33	83.81	2.86
1.2 การได้รับปัจจัยการผลิตที่ตรงเวลา	5.71	89.52	4.76
2. วิธีการปฏิบัติดูแลในการผลิต	13.33	83.81	2.86
3. วิธีการจัดการผลผลิต (การตลาด)	8.57	88.57	2.86
4. ต้นทุนการผลิต	3.81	79.05	17.14
5. ราคา			
5.1 ราคาผลผลิตที่ได้รับ	8.57	80.00	11.43
5.2 ราคาที่มีความแน่นอน	13.33	82.86	3.81
6. ปริมาณผลผลิตที่ได้รับ			
6.1 ผลผลิตต่อเฮกตาร์	5.71	87.62	6.67
6.2 คุณภาพผลผลิต	6.67	88.57	4.76
6.3 ความเสี่ยง	3.81	88.57	7.62

ที่มา: เยาวเรศ เซวนพูนผลและคณะ, 2555

หมายเหตุ: ตัวเลขหมายถึง ร้อยละของจำนวนเกษตรกรตัวอย่างในระบบพันธะสัญญา 105 ราย

ตารางภาคผนวกที่ 4 ประโยชน์ที่เกษตรกรได้รับการปลูกอ้อยหลวงน้ำทาภายใต้ระบบพันธะสัญญา
เทียบกับการปลูกข้าวนอกระบบพันธะสัญญา

ผลตอบแทน/ประโยชน์ที่ได้รับ	ดีกว่า	เหมือนเดิม	ด้อยกว่า
1. การได้ใช้ปัจจัยการผลิตที่มีคุณภาพและปริมาณ	17.61	12.68	2.11
2. การได้รับปัจจัยการผลิตที่ตรงเวลา	19.01	12.68	0.70
3. วิธีการปฏิบัติดูแลในการผลิต	9.86	12.68	9.86
4. วิธีการจัดการผลผลิต (การตลาด)	17.61	10.56	4.23
5. ต้นทุนการผลิต	7.04	12.68	12.68
6. ราคาผลผลิตที่ได้รับ	21.13	9.15	2.11
7. ราคามีความแน่นอน	22.54	9.15	0.70
8. ปริมาณผลผลิตที่ได้รับ (ผลผลิตต่อเฮกตาร์)	14.79	14.79	2.82
9. คุณภาพผลผลิต	13.38	18.31	0.70
10. ความเสี่ยง	2.82	15.49	14.08
11. การได้รับสินเชื่อ /ความรวดเร็ว/จำนวน) (อัตราดอกเบี้ย/สะดวก	19.01	12.68	0.70
12. ความเสี่ยงโดยรวมลดลง	12.68	17.61	2.11
13. คนในครอบครัวมีงานทำมากขึ้น	17.61	14.08	0.70
14. เมื่อพืชผลเสียหายคู่สัญญาช่วยเหลือเอื้อเฟื้อ	13.38	14.79	4.23

ที่มา: พินิจ เครือไทยและคณะ, 2555

หมายเหตุ: ตัวเลขหมายถึง ร้อยละของจำนวนเกษตรกรตัวอย่างในระบบพันธะสัญญา 142 ราย

ตารางภาคผนวกที่ 5 ประโยชน์ที่เกษตรกรได้รับการปลูกอ้อยแขวงหลวงน้ำทาภายใต้ระบบพันธะสัญญาเทียบกับการปลูกยางพาราในระบบพันธะสัญญา

ผลตอบแทน/ประโยชน์ที่ได้รับ	ดีกว่า	เหมือนเดิม	ด้อยกว่า
1. การได้ใช้ปัจจัยการผลิตที่มีคุณภาพและปริมาณ	37.32	9.86	2.82
2. การได้รับปัจจัยการผลิตที่ตรงเวลา	35.21	9.86	2.82
3. วิธีการปฏิบัติดูแลในการผลิต	26.06	7.04	16.90
4. วิธีการจัดการผลผลิต (การตลาด)	33.80	9.86	4.23
5. ต้นทุนการผลิต	3.52	9.86	36.62
6. ราคาผลผลิตที่ได้รับ	30.28	9.15	9.15
7. ราคามีความแน่นอน	37.32	8.45	2.11
8. ปริมาณผลผลิตที่ได้รับ (ผลผลิตต่อเฮกตาร์)	26.06	16.90	5.63
9. คุณภาพผลผลิต	26.76	20.42	1.41
10. ความเสี่ยง	9.15	14.79	26.06
11. การได้รับสินเชื่อ อัตรา/สะดวก/ความรวดเร็ว/จำนวน) (ดอกเบี้ย)	35.21	12.68	2.11
12. ความเสี่ยงโดยรวมลดลง	20.42	20.42	9.15
13. คนในครอบครัวมีงานทำมากขึ้น	31.69	17.61	0.70
14. เมื่อพืชผลเสียหายคู่สัญญาช่วยเหลือเอื้อเฟื้อ	33.10	14.08	1.41

ที่มา: พินันท์ เครือไทยและคณะ, 2555

หมายเหตุ: มิติผลประโยชน์ข้อที่ 2 มีจำนวนเกษตรกรที่ไม่ตอบจำนวน 3 ราย

หมายเหตุ: ตัวเลขหมายถึง ร้อยละของจำนวนเกษตรกรตัวอย่างในระบบพันธะสัญญา 142 ราย

ตารางภาคผนวกที่ 6 ประโยชน์ด้านการผลิตที่เกษตรกรได้รับการผลิตอ้อยแขวงสำหรับน้ชเชตในระบบพันธะสัญญา

ผลตอบแทน/ประโยชน์ที่ได้รับ	ดีกว่า	เหมือนเดิม	ด้อยกว่า
1. ความเป็นอยู่ของครัวเรือนเกษตรกร	57.00	28.10	14.90
2. ความสบายใจกับอาชีพ(นอนหลับสบาย/ความกังวล)	39.50	22.80	37.70
3. มีพืชทางเลือกในชุมชน	71.10	28.10	0.90
4. สภาพเศรษฐกิจของชุมชน	71.10	21.10	7.90
5. ความสัมพันธ์ในชุมชน	49.10	47.40	2.60
6. กิจกรรมทางสังคม	22.80	76.30	0.90
7. ชุมชนมีความสุขมากขึ้น	50.00	35.10	14.90
8. อาชญากรรมลดลง	9.60	64.00	26.30
9. การจ้างงาน	78.90	18.40	2.60

ที่มา: สุภาภรณ์ พวงชมพูและคณะ, 2555

หมายเหตุ: ตัวเลขหมายถึง ร้อยละของจำนวนเกษตรกรตัวอย่างในระบบพันธะสัญญา 114 ราย

ตารางภาคผนวกที่ 7 ประโยชน์ด้านการผลิตที่เกษตรกรได้รับจากการผลิตกะหล่ำปลีแขวงจำปาสักในระบบพันธะสัญญาเปรียบเทียบกับพืชเดิมหรือพืชทางเลือก

ผลตอบแทนประโยชน์ที่ได้รับ	ดีกว่า	เหมือนเดิม	ด้อยกว่า
1. ปริมาณผลผลิตที่ได้รับต่อเอเคตาร์	14.16	10.62	12.39
2. คุณภาพผลผลิต	18.58	12.39	7.08
3. ความเสี่ยง	15.93	5.31	17.70
4. การได้รับสินเชื่อ	7.96	19.47	4.42
5. ความเสี่ยงโดยรวมลดลง	11.50	13.27	11.50
6. คนในครอบครัวมีงานทำมากขึ้น	24.78	12.39	0.00
7. เมื่อเกิดพืชผลเสียหายคู่สัญญาช่วยเหลือเอื้อเฟื้อ	0.00	22.12	0.00

ที่มา: สุกาวดี ขุนทองจันทร์และคณะ, 2555

หมายเหตุ: ตัวเลขหมายถึง ร้อยละของจำนวนเกษตรกรตัวอย่างในระบบพันธะสัญญา 113 ราย